



**KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ KENT MORFOLOJİSİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR YÖNTEM
ÖNERİSİ: KONYA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ**

Ali ŞAHİN

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MART 2025

KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ KENT MORFOLOJİSİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR YÖNTEM ÖNERİSİ:

KONYA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Ali ŞAHİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mart 2025

ÖZET

Kentsel dönüşüm, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısını değiştiren önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada tarihi kent merkezleri kentlerin yüzyıllar içerisinde oluşan özgün dokusunu yansıtmaları sebebiyle dikkatle yaklaşılması gereken alanlardır. Tez kapsamında bu alanlarda uygulanan kentsel dönüşüm projelerine odaklanılmıştır. Konya tarihi kent merkezinde uygulanan projelerin, kentin yüzyıllar içerisinde oluşan özgün dokusunu kesintiye uğratacak nitelikte olması çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. “Kentsel dönüşüm projeleri, kentsel sürekliliği bozmadan nasıl uygulanabilir?” sorusundan yola çıkılarak Konya tarihi kent merkezi içerisinde bulunan Şükran Mahallesi, Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşıları çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu alanlarda uygulanan ve bir kısmı henüz tamamlanmamış olan kentsel dönüşüm projeleri kentsel morfoloji yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir. Kentsel morfoloji yaklaşımları kültürün etkisiyle oluşan kent formunun oluşum sürecini sosyal boyutunu da ele alarak anlamaya yarayacak analiz yöntemlerini barındırmaktadır. Tez kapsamında Tarihsel Coğrafi Yaklaşım, Konfigürasyonel Yaklaşım ve Tipolojik Süreç Yaklaşımlarından yararlanılarak, mahalle ölçeğinden yapı ölçeğine uzanan kapsamlı bir analiz yöntemi geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntem ile kentsel dönüşüm alanlarının yıkımlar öncesine kadar olan gelişim süreçleri araştırılarak çalışma alanlarının morfolojik yapısı incelenmiştir. Daha sonra yıkım öncesi morfolojik yapı ve yapı tipolojileri analiz edilerek, kentsel dönüşüm sonrasında ortaya çıkan doku ve tipolojilerle karşılaştırılarak projelerin kente etkisi tartışılmıştır. Yapılan analizler kentsel dönüşüm projelerinin tarihi kent merkezinin morfolojik yapısını büyük ölçüde değiştirerek kentsel sürekliliği kesintiye uğrattığını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma ile Konya tarihi kent merkezinin morfolojik yapısı belgenmiş ve değerlendirilmiş, ayrıca kentlerin tarihi ve mimari açıdan önemli kentsel alanlarına yönelik müdahaleler için kullanılabilecek kapsamlı bir analiz yöntemi geliştirilmiştir.

Bilim Kodu : 80104

Anahtar Kelimeler : Kentsel morfoloji, tipomorfoloji, mekân dizimi, kentsel dönüşüm, tarihi kent merkezi

Sayfa Adedi : 176

Danışman : Prof. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK

KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ KENT MORFOLOJİSİNE
ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR YÖNTEM ÖNERİSİ:

KONYA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Ali ŞAHİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mart 2025

ABSTRACT

Urban renewal emerges as a significant tool for altering the physical, social, and economic structure of cities. At this point, historical city centers are areas that should be approached with caution, as they reflect the unique texture of cities formed over centuries. This thesis focuses on urban regeneration projects implemented in these areas. The main problem of the study is that the projects implemented in the historical city center of Konya are of a nature that will interrupt the unique texture of the city formed over centuries. Based on the question of "how urban renewal projects can be implemented without disrupting urban continuity?", Şükran Neighborhood, Bedesten Bazaar, and Türbe Önü Bazaars located in the historical city center of Konya, were selected as the study area. Urban renewal projects implemented in these areas, some of which have not yet been completed, were analyzed using urban morphology approaches. Urban morphology approaches provide analysis methods that will help to understand the formation process of the urban form formed under the influence of culture by addressing its social dimension. Within the scope of the thesis, a comprehensive analysis method extending from the neighborhood scale to the building scale has been developed by using the Historical Geographical Approach, Configurational Approach, and Typological Process Approach. Through this framework, the morphological structure of the study areas examined by tracing the development processes of urban renewal areas until the demolitions. Afterwards, the morphological structure and building typologies before demolition were analyzed, and the impact of the projects on the city was discussed by comparing them with the texture and typologies that emerged after urban renewal. The findings reveals that urban renewal projects interrupt urban continuity by dramatically changing the morphological structure of the historic city center. With this study, a comprehensive analysis method that can be used for interventions in historically and architecturally significant urban areas of cities has been developed.

Science Code : 80104

Key Words : Urban morphology, typomorphology, space syntax, urban regeneration, historical city center

Page Number : 176

Supervisor : Prof. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ali ŞAHİN

28/03/2025

TEŞEKKÜR

Tez sürecinde her zaman yanımda olan, bana verdiği motivasyonla, akademik bakış açılarıyla ve başarılarıyla hem bana hem de birçok öğrencisine ilham kaynağı olan değerli danışmanım Prof. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK'a, tezim ve şahsıma ayırdığı kıymetli zaman ve katkıları için gönülden teşekkür ederim.

Değerli görüşleriyle tezin gelişimine önemli katkılar sağlayan tez izleme komitesi hocalarım Prof. Dr. Fatma Cânâ BİLSEL ve Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ'a içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez savunma sürecinde katkılarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Asena SOYLUK ve Prof. Dr. Aslı ER AKAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca, tezin başında bana yol açan, belirli bir noktaya gelmesini sağlayan ve yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Aysu AKTAŞ'a verdiği emeklerden dolayı teşekkür ederim.

Tez aşamasında gerekli bilgi ve belgeler konusunda desteklerini esirgemeyen Konya Büyükşehir Belediyesi, Meram Belediyesi yetkililerine ve Vizzion Mimarlık ekibine çalışmaya sağladıkları katkılarından dolayı teşekkür ederim.

KTO Karatay Üniversitesinde çalışan ve birlikte doktora sürecini geçirdiğim, süreç içerisinde defalarca çalışmalarımız ile ilgili fikir alışverişinde bulunduğum değerli çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca bana çalışma imkânı sunan ve destek olan kayınvalidem Sümeyye HATİPOĞLU ve kayınpederim Ali HATİPOĞLU'na içtenlikle teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte her daim benim ve ailemin yanında olan canım annem Ayşe ŞAHİN ve babam Bayram ŞAHİN'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu süreçte yanımda olmasını çok istediğim ancak tezi tamamladığımı görmeye ömrü yetmeyen abim Abdullah ŞAHİN'e de minnetle teşekkür ediyorum.

Tez sürecinde yaşadığım zorlu zamanlarda her zaman yanımda olan, tez sürecini benimle birlikte yaşayan, teşvik eden, defalarca okuyan ve akademik anlamda yaptığımız tartışmalarla sürece katkı sağlayan meslektaşım, mesai arkadaşım ve en önemlisi eşim olan Betül'e çok teşekkür ederim. Ve elbette, hafta sonları çalışmama anlayış göstererek bana güç veren sevgili kızlarım Zeynep ve Gülce'ye de kocaman teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL ÇERÇEVE	19
2.1. Kentsel Dönüşüm Kavramı	19
2.2. Kentsel Morfoloji ve Kentsel Morfoloji Yaklaşımları	24
2.2.1. Tarihsel coğrafi yaklaşım	26
2.2.2. Tipolojik süreç yaklaşımı	27
2.2.3. Konfigürasyonel yaklaşım.....	28
2.2.4. Mekânsal analitik yaklaşım	30
2.3. Kent Planı Analizi	32
2.4. Kentsel Mekân Analizinde Mekân Dizimi	35
2.5. Tipomorfolojik Analiz Yöntemi.....	56
3. MATERYAL VE METOT	63
3.1. Konya Kenti Tarihsel Gelişim Süreci	63
3.2. Şükran Mahallesi Tarihsel Gelişim Süreci	75
3.3. Konya Tarihi Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşıları Tarihsel Gelişim Süreci	84
3.4. Metodoloji	93

	Sayfa
3.4.1. Mahalle ölçeği analizleri	96
3.4.2. Yapı adası ölçeği analizleri	99
3.4.3. Yapı ölçeği analizleri.....	103
4. BULGULAR	105
4.1. Mahalle Ölçeği Analizleri	105
4.1.1. Kent planı analizi bulguları	105
4.1.2. Mekân dizimi analizi bulguları.....	106
4.2. Tipomorfolojik Analizler	109
4.2.1. Şükran Mahallesi analizleri	109
4.2.2. Bedesten ve Türbe Önü Çarşıları analizleri	117
4.3. Çalışma Alanlarının Karşılaştırması	125
5. TARTIŞMA	129
5.1. Kentsel Dönüşüm	129
5.2. Mahalle Ölçeği	133
5.3. Sokak/Yapı Adası Ölçeği	137
5.4. Yapı Ölçeği	139
6. SONUÇ	143
KAYNAKLAR	155
EKLER.....	167
EK-1. Mekân Dizimi Analiz Sonuçları	168
ÖZGEÇMİŞ	175

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Kentsel dönüşüm kavramının evrimi.....	20
Çizelge 2.2. İkinci dereceden ölçümler	41
Çizelge 2.3. k mekân sayısına göre D değerleri	46
Çizelge 3.1. Tarihsel coğrafi yaklaşım, konfigürasyonel yaklaşım ve tipomorfolojik yaklaşım.....	96
Çizelge 4.1. Çalışma alanlarındaki bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerlerindeki değişimler	108
Çizelge 4.2. Yapı adası sayıları ve büyüklükleri	120

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Konya'da bulunan kentsel dönüşüm alanları	6
Şekil 1.2. Tez çalışmasının temel kurgusu.....	9
Şekil 2.1. Hareket için eksenel çizgi (sol), etkileşim için dışbükey mekân (orta), yönelim için eş görüş alanı (sağ)	30
Şekil 2.2. Cardiff'in kentsel büyümesinin fraktal simülasyonu.....	31
Şekil 2.3. Farklı kutu boyutları ile haritanın karşılaştırılması.	32
Şekil 2.4. Şehir planı öğeleri.....	33
Şekil 2.5. Alnwick'te Teasdale's Yard alanının dönüşüm süreci	34
Şekil 2.6. Kentsel mekân analizinde mekân dizimi analiz ve ölçüm yöntemleri	36
Şekil 2.7. Bir Fransız kasabasının yerleşim planı ve açık mekân haritası	37
Şekil 2.8. Bir Fransız kasabasının dışbükey mekân (üstte) ve aks haritası	37
Şekil 2.9. Atlanta, The Hauge ve Hamedan kentleri aks haritaları.....	39
Şekil 2.10. Seçim (açısal analiz) grafiği	41
Şekil 2.11. Londra kenti global bütünleşme haritası	43
Şekil 2.12. Bir yerleşimin derinlik ve bütünleşme hesaplamaları	47
Şekil 2.13. Aynı bloklardan oluşturulmuş varsayımsal kent planları.	48
Şekil 2.14. Varsayımlar planların bütünleşme çekirdekleri.....	49
Şekil 2.15. Varsayımsal planlara ait anlaşılabilirlik diyagramları	50
Şekil 2.16. DepthmapX programı arayüzü	51
Şekil 2.17. Cidde yerel ulaşılabilirlik analizi.....	52
Şekil 2.18. King's Cross mevcut durumu (sol), grid önerisi (orta), güçlü aksların devam ettirilmesi (sağ)	53
Şekil 2.19. King's Cross Masterplanı (sol), bütünleşme haritası (orta), anlaşılabilirlik diyagramı (sağ)	54
Şekil 2.20. Trafalgar Meydanı projesi öncesi ve sonrasındaki yaya hareketliliği	54

Şekil	Sayfa
Şekil 2.21. Trafalgar Meydanı: proje öncesi eksenel analiz (sol), proje sonrası eksenel analiz (orta) ve meydandaki yaya hareketleri (sağ)	55
Şekil 2.22. Sol: Notre Dame Kilisesi'nin etkisiyle çevrenin değişimi, Sağ: Dokuyu yarıp geçen yol	58
Şekil 2.23. Tipomorfolojik yaklaşım	60
Şekil 2.24. Tipomorfolojik analiz hiyerarşisi	60
Şekil 3.1. 14. yy. başında Konya kenti surları ve ticari mekânları	64
Şekil 3.2. 19.yy. – 20. yy. başında Konya kenti mekânsal dağılımı	66
Şekil 3.3. 1946 Asım Kömürcüoğlu Konya İmar Planı	67
Şekil 3.4. 1954 Leyla Baydar – Ferzan Baydar Konya İmar Planı ve arazi kullanımı	68
Şekil 3.5. Konya 1965 İmar Planı, Yavuz Taşçı-Haluk Berksan.....	69
Şekil 3.6. 1983 Konya Çevre Düzeni Planı, Yavuz Taşçı	71
Şekil 3.7. Yavuz Taşçı tarafından hazırlanan 1999 Çevre Düzeni Planı	73
Şekil 3.8. 1/25 000 ölçekli Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi Nazım İmar Planı	74
Şekil 3.9. Şükran Mahallesi sınırları.....	76
Şekil 3.10. 1906 tarihli Konya kenti elektrik projesi	78
Şekil 3.11. Şükran Mahallesi yıkımdan önceki yapıların fiziki durum analizleri	80
Şekil 3.12. Şükran Mahallesi 2014 yılına ait uydu görüntüsü	81
Şekil 3.13. Şükran Mahallesi 2021 yılına ait hava fotoğrafı.....	81
Şekil 3.14. Kazı çalışmalarında kültür varlığı bulunan imar adaları	82
Şekil 3.15. Şükran Mahallesi öneri imar planı.....	83
Şekil 3.16. Şükran Mahallesi öneri projesinden örnekler	83
Şekil 3.17. Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı, 1997	87
Şekil 3.18. 2009 yılında kabul edilen 1/1 000 ölçekli KAİP	88
Şekil 3.19. Mevlâna Kültür Vadisi Yenileme ve Dönüşüm Alanı.....	89
Şekil 3.20. Farklı ölçeklerde kent morfolojisine etki eden müdahaleler	95

Şekil	Sayfa
Şekil 3.21. Kentsel form öğelerinin mekânsal hiyerarşisi	97
Şekil 3.22. Tipolojiyi oluşturan hiyerarşik yapı.....	99
Şekil 3.23. Geleneksel ve modern dokuların şekil-zemin analiziyle karşılaştırılması.....	101
Şekil 3.24. Aynı yoğunluğa sahip ancak farklı TAKS'a sahip yapılar	101
Şekil 3.25. Farklı parsel düzenlerine göre yapıların konumlanması.....	102
Şekil 4.1. 2014 ve 2024 yıllarında çalışma alanına ait kent planı analizleri.....	106
Şekil 4.2. Bütünleşme haritaları ve anlaşılabilirlik grafikleri	107
Şekil 4.3. 1955-2014 yılları arasında Şükran Mahallesi kentsel dokusu	110
Şekil 4.4. Yıkılan alanın parsel yapısının değişimi.....	111
Şekil 4.5. Yapı adası büyüklükleri ve yoğunlukları.....	112
Şekil 4.6. 2014 ve 2024 yıllarına ait parsel dokusu ve sokak fotoğrafları.....	113
Şekil 4.7. 41 621 ada A-B blok plan şeması	114
Şekil 4.8. 276 – 278 ada apartman plan şemaları	115
Şekil 4.9. 285 ada tescilli yapılar plan şemaları.....	116
Şekil 4.10. Bedesten ve Türbe Önü Çarşıları gelişimi 1955-2022 yılları arasındaki uydu fotoğrafları	118
Şekil 4.11. Yıkılan alanın parsel yapısının değişimi.....	120
Şekil 4.12. Yapı adası büyüklükleri ve yoğunlukları.....	121
Şekil 4.13. 2014 ve 2024 yıllarına ait parsel dokusu ve sokak fotoğrafları.....	122
Şekil 4.14. Türbe Önü Çarşıları- A1 blok.....	123
Şekil 4.15. Bedesten Çarşısı- 209 ada	124
Şekil 4.16. Çalışma alanları karşılaştırma.....	126
Şekil 5.1. Konya kent morfolojisinin değişimi	130
Şekil 5.2. 1955-1906 yılına ait haritaların çakıştırılması	134
Şekil 5.3. Şükran Mahallesi yol dokusundaki değişim	135
Şekil 5.4. Trafığe açık cadde ve sokakların karşılaştırılması.....	136

Şekil	Sayfa
Şekil 5.5. Çalışma alanları ada büyüklükleri karşılaştırması	139
Şekil 5.6. Çalışma alanları plan, cephe analizleri	140



RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Bekir Şahin arşivinden Osmanlı döneminde Şükran Mahallesi ve sur kalıntıları	77
Resim 3.2. Bekir Şahin'in arşivinden 20.yy. başlarında Şükran Mahallesi sokak dokusu.....	77
Resim 3.3. Bedesten Çarşısı sağlıklaştırma öncesi (yukarıda) ve sonrasındaki (aşağıda) durumu	90
Resim 3.4. Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi öncesi ve sonrası	91
Resim 3.5. Mevlâna Kültür Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi öncesi ve sonrası	91
Resim 3.6. Sol: Üzüm pazarı, orta: Mevlâna Çarşısı, sağ: Mevlâna Çarşısı yıkımı.....	92
Resim 4.1. Geleneksel konutlardan (sol) ve Bedesten Çarşısından (sağ) görünüm	117
Resim 5.1. Türbe Önü Çarşıları (üstte) Bedesten Çarşısı (ortada) Şükran Mahallesi (altta) panoramaları	141

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

Dk	k Mekân Sayısına Göre D (elmas) Değerleri
ha	Hektar
m	Metre
m²	Metrekare
MD	Ortalama Derinlik
R3	Yerel Bütünleşme
RA	Rölatif Asimetri
Rn	Global Bütünleşme
RRA	Gerçek Rölatif Asimetri

Kısaltmalar

Açıklamalar

CASA	İleri Mekânsal Analiz Merkezi
EKAP	Elektronik Kamu Alımları Platformu
GIS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
KAKS	Kat Alanı Kat Sayısı
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
KBB	Konya Büyükşehir Belediyesi
KBS	Kent Bilgi Sistemi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAKS	Taban Alanı Kat Sayısı
UCL	United College London
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb.	ve benzeri
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kentsel doku fiziksel, kültürel ve coğrafi özelliklerin etkisiyle farklılaşmakta ve o kente özgün bir şekilde gelişerek kent kimliğinin ve sosyal yapının önemli bir parçası olmaktadır. Bu nedenle kentsel mekânı, sosyal yapının sadece temsili ya da yan ürünü olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım değildir. Sosyal yapı ile mekân karşılıklı ilişki içerisinde (Hillier ve Hanson, 1984). Lefebvre, *Production of Space* adlı kitabında benzer düşünceleri tartışmaya açmıştır. Lefebvre'e göre her toplum kendi mekânını üretir ve her toplumsal kuruluş, aynı zamanda bir mekânsal kuruluştur. Mekân toplumun bir ürünüdür, ancak mekânın sürekli toplumu dönüştüren bir yapısı vardır (Lefebvre, 1991). Her mekânsal örgütlenme, kullanıcılarının birbirleriyle olan ilişkilerinde kaynaştırıcı ya da koparıcı etki yapmaktadır. Toplumun sosyal yapısı, mekânsal oluşumları tek başına etkilememektedir. Sosyal yapının yanında, yaşanan çevrenin fiziki ve coğrafi özellikleri de mekânsal oluşumları etkilemekte ve ortaya özgün bir kentsel doku çıkmasına sebep olmaktadır. Topluma özgü bir mekânsal kurguyla ortaya çıkan bu kentsel doku; yine toplumla karşılıklı ilişki içerisinde gelişmeye ve değişmeye devam etmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkmış özgün kentsel dokuların sadece sosyal yönünün yanı sıra, biçimsel yapısının ve mekânsal kurgusunun da incelenmesi gerekmektedir.

Günümüzde kentsel dokuların değişiminde kentsel dönüşüm uygulamalarının etkisi büyüktür. Bu uygulamalar, yerel ve merkezi yönetimler ya da özel sektör aracılığıyla yapılmakta ve kentin yeni dokusunun oluşmasına öncülük etmektedir. Ancak son yıllardaki kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerin yıllar içerisinde oluşan dokusunu çok hızlı bir şekilde değiştirmektedir. Bu değişim aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değişimini önemli ölçüde etkilemektedir.

Kentsel dönüşüm kentleşme politikalarında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla kentsel dönüşüm uygulamaları yasal düzenlemelere dayandırılmaktadır. Ülkemizde de kentsel dönüşüm, çıkartılan kanunlar aracılığıyla teşvik edilmiş ve kentin gelişimini etkileyen önemli bir etken olmuştur. Ancak ülkemizde hayata geçirilen kentsel dönüşüm projeleri; uygulama süreçleri, yerinden edilme – soylulaştırma, kente olumsuz etkileri gibi birçok başlıkta eleştirilmektedir. Farklı ülkelerde yapılan uygulamalarda da benzer tartışmalar yapılmasına rağmen kentsel dönüşüm; doğru bir şekilde uygulanabildiğinde kent için önemli avantajlar sağlayabilmektedir.

Problem tanımı

Kentler yaşayan bir organizma gibi sürekli gelişim ve değişim içerisindedir ve bu değişim geçmişten gelen izlerin takip edilebileceği doğal bir süreçte gerçekleşmektedir. Bu izleri taşıyan kentsel dokular, her kent için farklı bir süreçte gelişim göstermekte, toplumsal yapının, kültürün, sosyal yaşantının ve coğrafi koşulların etkisiyle uzun yıllar içerisinde gelişmektedir. Kentlerin kendine özgü yapısını, kültürünü ve mimarisini oluşturan bir yapı olan kentsel dokular, süreklilik göstererek günümüze kadar ulaşabilmektedir. Ancak savaş ve doğal afet gibi durumların etkisiyle bu süreklilik kesintiye uğrayarak, kentsel dokuda ani bir değişime sebep olmaktadır. Günümüzde kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamaları da bu ani değişikliğe sebep olan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel dokunun oluşumunda parsel yapısının önemi büyüktür. Parseller bir araya gelerek yapı adalarının ve sokakların oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Ayrıca parseller içerisine yapılacak binaya ait özellikleri, sınırları ve fonksiyonu da belirlediği için, kentteki yapıların mimarisinin oluşumunda önemli bir etkidir. Parsellerin sokağa erişimi bulunan arazi parçaları olması sebebiyle, sokak yaşantısının oluşumunda önemli bir rolü vardır. Kentsel dokuyu oluşturan elemanlardan olan parseller ve yapılar, daha sık değişime uğrayan birimler olurken; ana caddeler, sokaklar ve yapı adaları değişime en dirençli kentsel doku öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sokak dokuları, yapıların sokakla ilişkisi, sokak genişlikleri, yapıların cephe karakterleri gibi nitelikler kentin sosyal yaşantısı ve kültürüyle uzun zaman diliminde ortaya çıkan ve her kent için farklılaşabilen özgün nitelikleri oluşturmaktadır. Tarihi kent merkezleri yoğunlukla bu nitelikleri barındıran alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlerin özgün dokusunu oluşturan tarihi kent merkezlerinin fiziki yapısı zamanla kötüleşmekte, bu durum sosyal yapının değişmesine yol açmakta ve bu alanlar çöküntü bölgesine dönüşmeye başlamaktadır. Bu alanlar güvenlik sorunlarıyla birlikte kent merkezinde erişilemeyen bölgeler haline gelmektedir. Bu durum bu alanların kentsel dönüşüm veya yenileme projeleri yoluyla müdahaleye açık hale gelmesine neden olmaktadır. Bunun dışında tarihi kent merkezlerinin ticarete, turizme kazandırılması, yeni caddeler açılması, anıtsal yapıların öne çıkarılması ve kent imajının iyileştirilmesi gibi sebeplerle müdahale edildiği ve dokusunun değişime uğradığı tarihsel süreçler incelendiğinde görülebilmektedir.

Ülkemizde genellikle büyük kentsel alanlarda uygulanan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleriyle, dönüşüm alanlarındaki yapılar, tescilli ve anıtsal yapılar haricinde tamamen yıkılarak yeni bir planlama ile yeniden oluşturulmaktadır. Bu şekilde ada, parsel ve sokaklar yeniden oluşturulurken, kentin özgün dokusu da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Dönüşüm süreçleriyle yapılan imar planlarında kentsel doku; küçük parsellerin birleştirilerek büyük yapı adalarına dönüştürülmesinin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Parsel yapısındaki değişim aynı zamanda yapı tipolojisinin ve sokağın değişimine neden olmaktadır. Önemli bir kentsel öge olan sokakları Jacobs (1961) kent kimliğiyle ilişkilendirirken, Lynch (1960) ise kent imgesinin beş ögesinden birisi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle kentsel doku ve sokak yapısındaki değişimlerin tarihsel sürekliliği bozacak nitelikte köklü değişimler olması, kentin sosyo-kültürel yapısının, kent hafızasının, kent kimliğinin ve imajının da değişimine neden olmaktadır.

Tarihi kent merkezleri kentin kültürünü yansıtan kentsel dokuyu ve mimari yapıyı barındırması sebebiyle dikkatli bir biçimde yaklaşılması gereken alanlardır. Tarihi kent merkezlerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri aracılığıyla, yüzyıllar boyunca kentlinin yaşantısı ve kent kültürünün etkisiyle oluşan özgün dokunun bir anda tamamen temizlenerek ve geçmişle bağının koparılarak yeni bir anlayışla yeniden üretilmesi bu çalışmanın temel problemi oluşturmaktadır.

Konya tarihi kent merkezinde yapılan uygulamalar da tartışılır niteliktedir. Bu uygulamalar ile tarihi bir kent olmasına rağmen, özgün yapısını iyi koruyamamış olan kentin tarihini yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla anıtsal ve tescilli yapılar restore edilirken, tarihi kent merkezinde olmasına rağmen tescilli olmayan yapılar tamamen yıkılmıştır. Yerlerine yapılan binalarda ise tarihi yapıları andıran yeni bir mimari tipoloji geliştirilmiştir. Kentin özgün dokusu ve mimarisindeki bu büyük değişim bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki önemli motivasyon kaynağıdır.

Çalışmanın amacı

Çalışma ile tarihi kent merkezlerinde uygulanan kentsel dönüşüm uygulamalarının kente etkilerinin, kentsel morfoloji yöntemleri kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Kentsel morfoloji kentlerin fiziksel yapısındaki değişimi tarihi süreciyle inceleyerek, kentsel dokunun oluşmasını sağlayan sosyo-kültürel yapıyı anlamayı ve kentin gelişiminde bu

kültürel yapının izlerinin sürekliliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu noktada kentsel morfoloji, kentlerin kendine özgü kentsel dokusunun bulunduğu tarihi kent merkezlerindeki müdahaleler için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi alanlardaki kentsel dönüşüm projelerinin kentsel dokuyu köklü bir biçimde değiştirmesiyle, kent yaşantısı ve kültürünün etkisiyle yüzyıllar boyunca oluşan kentsel form ve süreklilik bozulmaktadır. Kentlerin tarihi gelişim süreçleri incelendiğinde bu denli ani büyük değişimlere doğal afet, yangın ya da savaş gibi etkenlerle karşı karşıya gelindiği görülmektedir. Özellikle endüstri devrimi ve 2. Dünya Savaşı kentlerin yapısını önemli ölçüde değiştiren olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2. Dünya Savaşı ve sonrasında kentsel dönüşüm uygulamaları hayata geçirilmiş ve bu dönüşümlerin etkileri tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda yeni anlayışlar geliştirilmiş ve kentsel dönüşüm sadece fiziksel bir geliştirme olmaktan çıkmış ve dönüşümün sosyo-kültürel boyutu da önem kazanmıştır. Ancak ülkemizde yapılan uygulamalarda dönüşüm alanlarındaki fiziksel ve ekonomik iyileştirmenin ön plana çıkması, yapılan uygulamaların kentin dokusunu ve morfolojik yapısını önemli bir ölçüde değişimine sebep olmaktadır. Kentsel dönüşüm doğru bir anlayışla ele alındığında kentin geleceği için önemli bir araç olması sebebiyle, bu çalışmada tamamlanmış ve uygulanmakta olan projeler ele alınarak, gelecekte yapılacak uygulamalarda kullanılabilecek bir yöntem geliştirilmiştir.

Tarihi kent merkezleri kentlerin kimliğini ve kültürünü yansıtan alanlar olması sebebiyle bu alanlardaki kentsel müdahalelerin daha dikkatli bir biçimde yapılması gerekmektedir. Bu amaçla kentin ve kentsel dokunun gelişim süreçleri analiz edilerek, kentsel dönüşümün kente ve kullanıcıya etkisi bütüncül bir yaklaşımla irdelenmiştir. Bu bağlamda önerilen yöntem tarihi kent merkezleri sorunlarını tespit etmekle birlikte, kente ait mekânsal ve yapısal tipolojilerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Ayrıca önerilen analizler planlanan kentsel dönüşüm ve kentsel tasarım projelerinin uygulama öncesinde test edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu tez çalışmasında, kentsel dönüşüm projelerinin kente etkilerini değerlendirmeye, kentsel dokunun ve tipolojinin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir yöntem geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsamı

Kentsel dokusu hızlı bir şekilde değişim gösteren kentlerden birisi olan Konya, tez kapsamında çalışma alanı olarak seçilmiştir. Konya; bir tarım kenti olsa da 1950’li yıllar sonrasında kırdan kente doğru hızlı bir şekilde göç alarak büyüme sürecine girmiştir. Süregelen yıllar boyunca kentte hızlı bir kentleşme meydana gelmiş ve kentin yapısı giderek farklılaşmıştır. Göçlerin de etkisiyle kent çeperlerinde yeni yerleşim bölgeleri kurulmuştur. Bununla birlikte diğer Türk kentlerinde de olduğu gibi apartman yapıları Konya’da inşa edilmeye başlamıştır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde bulunan geleneksel konutlarda bu süreçten etkilenmiş ve yıkılarak yerine bulunduğu parseller üzerine apartmanlar yapılmaya başlamıştır. Bu süreçte geleneksel Konya evleri korunamadığı için, birkaç yapı haricinde kentsel dokunun büyük bir bölümü apartman yapılarına dönüşmüştür. 2010’lu yıllara gelindiğinde ise bu apartmanların fiziki durumu kötüleşmeye başlamış ve bu alanlardaki sosyal doku değişmiştir. Bütün bu süreç bu alanlarda kentsel dönüşüm projelerinin yapılmasının önünü açmış ve projeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak göç hareketi, planlama faaliyetleri ile farklı kentsel tasarım ve kentsel dönüşüm uygulamaları, Konya’nın kent formunun biçimlenişinde önem kazanmıştır.

Alaeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi Konya kent imgesinin önemli iki ögesi olmakla birlikte, bu ikisi arasında bulunan Mevlâna Caddesi kentin en önemli aksı olma durumunu sürdürmektedir. Neolitik çağdan itibaren Alaeddin Tepesi ve çevresinde gelişen Konya kenti 13. yy.’da Mevlâna’nın kente gelmesiyle Alaeddin Tepesi ile Mevlâna Türbesi arasında gelişmeye devam etmiştir. Bu bölge bütün dönemlerde Konya için önemini sürdürmüş, planlı dönemde kentin gelişim yönü değişmesine rağmen bu bölgeye yönelik çözümler imar planlarında yer almıştır. Günümüzde yerel yönetimlerin önem verdiği bir bölge olan bu aks, önemli kentsel dönüşüm projeleri ile yeniden planlanmıştır. Ayrıca kentsel dönüşüm projesi kapsamında yeni alanların da yıkımı gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki sürecin çevresini de uzun vadede dönüştüreceği düşünüldüğünde, çalışma alanlarında yapılacak çıkarımlar, kentin geleceğinin yeniden planlaması için bir fırsat oluşturmıştır.

Çalışma kapsamında Konya kent merkezinde kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme projelerini hayata geçiren Konya Büyükşehir Belediyesi ve Meram Belediyesinin yaptığı uygulamalar irdelenmiştir. Konya tarihi kent merkezinin en önemli ögeleri olan Alaeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi arasında bulunan Tarihi Bedesten Çarşısı, Şükran Mahallesi ve

Türbe Önü Kentsel Yenileme Proje Alanları çalışma alanı olarak seçilmiştir. Riskli alan ilan edilen Şükran Mahallesi 2016 yılında tescilli yapılar haricinde tamamen yıkılmış, uzun süre atıl kaldıktan sonra 2021 yılında yapılaşma faaliyetleri başlamış. Günümüzde bazı etaplar tamamlanmış ama henüz tam anlamıyla faaliyete geçmemiştir ve bazı etaplardaki inşaat faaliyetleri halen devam etmektedir. Benzer bir şekilde Türbe Önü Çarşıları da 2020 yılında tamamen yıkılarak 2022 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır. Tarihi Bedesten Çarşısı ise 2012 yılında sağlıklılaştırması yapılan ve 1876 yılında yaşanan büyük yangından sonra ortaya çıkan orijinal dokusunu koruyan bir alandır. Hayata geçirilen kentsel dönüşüm ve yenileme projeleriyle Konya tarihi kent merkezinde Alâeddin Tepesi ile Mevlâna Türbesi arasında bulunan çalışma alanlarının kentsel dokusu tamamen yıkılarak yeni bir doku ortaya çıkarılmıştır (Şekil 1.1). Ayrıca özgün bir konut dokusuna sahip olan Şükran Mahallesi yeni planlama ile ticari bir dokuya dönüştürülmüştür. Bununla birlikte çalışma alanları birbirlerine komşu olan ticari alanlar olmasına rağmen, Şükran Mahallesi Meram Belediyesi tarafından, Türbe Önü Çarşıları ise Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanmış ve sonuçta çalışma alanlarında farklı kentsel dokular ve tipolojiler ortaya çıkmıştır.



Şekil 1.1. Konya'da bulunan kentsel dönüşüm alanları (KBB Kent Bilgi Sisteminden alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir)

Çalışmanın yöntemi

Çalışma kapsamında dokusu Konya'da olduğu gibi köklü bir biçimde değişime uğrayan tarihi kent merkezlerine odaklanılmıştır. Tarihi kent merkezlerinin dokusundaki köklü değişimler temelde fiziksel yapıda bir değişim olsa da kentin tarihsel süreç içerisinde gelişen

kültürünü ve sosyal yaşantısını etkileyen, kentsel hafızayı ortadan kaldıran ve kent imajını değiştiren bir etki bırakmaktadır. Bu noktada kentsel morfoloji yaklaşımları bu alanlardaki dokunun gelişim sürecini, bu dokuyu oluşturan kültürel yapıyı ve dönüşüm sürecinin kente etkisini anlamak ve değerlendirmek için kullanılabilecek analiz yöntemleri ortaya koymaktadır.

Kentsel morfoloji kentsel formu ve formdaki değişimleri süreç içerisinde araştıran, farklı yöntem ve yaklaşımları barındıran bir alandır. Tez kapsamında bu alandaki farklı yaklaşımlar incelenmiş ve bu yaklaşımlardaki analiz yöntemleri ele alınmıştır. Kentsel morfoloji yaklaşımları temelde kentsel formu anlamak amaçlı geliştirilmiş olsa da her yaklaşım farklı bakış açısı ve analiz yöntemleri ortaya koymaktadır. Kent ölçeğinden yapıların mimari özelliklerine uzanan, farklı ölçeklerde ve farklı boyutlarla kenti bütüncül olarak ele almak amacıyla Tarihsel Coğrafi Yaklaşım, Konfigürasyonel Yaklaşım ve Tipolojik Süreç Yaklaşımları bir arada kullanılarak bir değerlendirme yöntemi oluşturulmuştur.

Tarihsel Coğrafi Yaklaşım kentsel morfoloji çalışmalarının temelini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımda, Conzen (1960) tarafından geliştirilen kent planı analiz yöntemi ile kentin gelişimi tarihsel süreç içerisinde ele alınmaktadır. Kent planı analizi sokak sistemi, parsel dokusu ve bina dokusu olmak üzere 3 temel bileşenden meydana gelmektedir. Bu bileşenler farklı dönemlere ait haritalar üzerinden karşılaştırma yapılarak analiz edilmektedir.

Konfigürasyonel Yaklaşımı oluşturan mekân dizimi yöntemi, kentin geçmişteki durumunu, güncel durumunu ve gelecekteki planlamaların kente etkisini analiz etme ve karşılaştırma imkânı vermektedir. Yöntem, bir dizi analitik yöntemle birlikte yerleşimlerin yapısal strüktürünü çözümlemeyi amaçlayan ve ana kurgusunu mekânsal dizilimin oluşturduğu yaklaşımdır. Mekân dizimi yönteminde sokak sistemi üzerinden çizilen aks haritaları, çeşitli hesaplamalar için kullanılmaktadır. Tez çalışmasında aks sayıları, kentsel dönüşüm alanındaki sokak dokusunun değişimini ortaya çıkarmak kullanılmıştır. Bir aksın diğer akslar ile kurduğu topolojik ilişkiler ise bütünleşme değerlerinin hesaplanmasında kullanılmıştır.

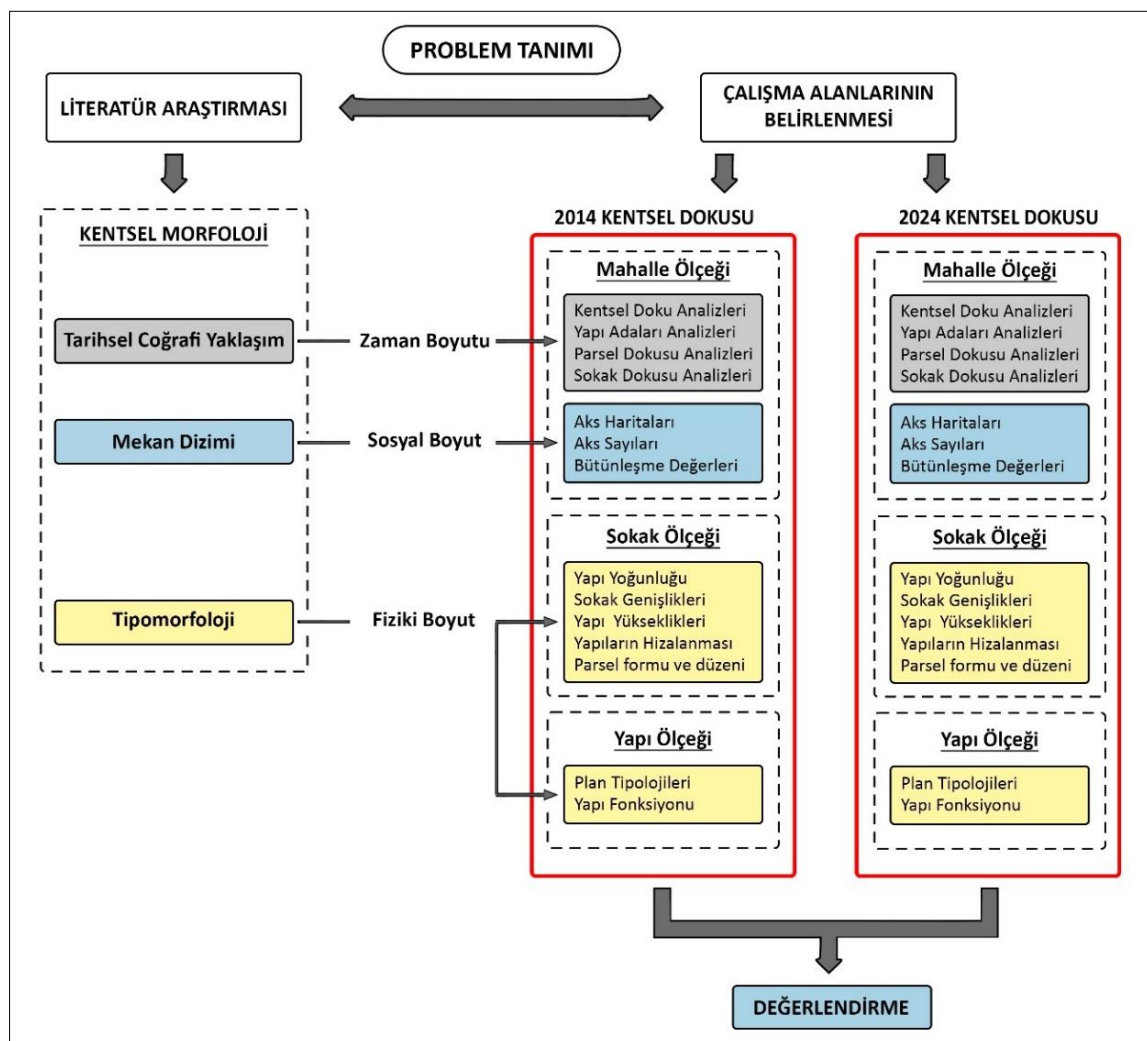
Mekân dizimi yönteminde aks haritaları üzerinden yapılan hesaplamalar, kentteki hareketlilik ve mekânın kullanımı ile bilgiler vermektedir. Hillier (2007), hareket ekonomisi

kavramını ortaya atmaktadır. Hillier'e göre bir yerleşimdeki doğal hareketlilik mekânların konfigürasyonundan, yani bir sokağın hareketli (*bütünleşik*) ya da ıssız (*bütünleşememiş*) olma durumu sokakların dokusunun birbirleriyle ilişkisinden ortaya çıkmaktadır. Çeşitlilik, okunabilirlik, karmaşıklık, erişilebilirlik, süreklilik, kapalılık, aktivite, geçirgenlik, ölçek gibi nitelikler mekânın kullanımını olumlu etkileyerek kentsel mekânı daha fazla insanın kullanmasını sağlamaktadır. Ancak Hillier mekânın niteliklerinin mekânın kullanımını etkilediğini kabul etmekle birlikte, hareketliliğin (*bütünleşiklik*) birincil etkeninin mekânsal konfigürasyon olduğunu belirtmektedir. Bu savını mekân dizimi analizleriyle elde edilen bütünleşme değerinin hesabında, mekânın niteliklerinin herhangi bir etkisinin olmamasıyla açıklamaktadır. Bu bakış açısı ile mekân dizimi yöntemi kentin mekânsal konfigürasyonunu ve sosyal yönünü ele almaya imkân vermekte, mekânın kullanım potansiyeli, suç oranları, gayrimenkul değerleri gibi önemli çıkarımlar yapılabilmektedir. Ancak mekân dizimi analizlerinden kentsel mekânın niteliği ile ilgili çıkarım yapmak güçtür. Bu çalışmada bütünleşme değerleri, kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasındaki durumun değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Tarihsel coğrafi yaklaşım ve mekân dizimi analizleri, Konya tarihi kent merkezini kentsel ölçekte inceleme imkânını vermektedir. Ancak bu analizler mekânın kullanımı, kentsel dokunun önemli bir parçası olan yapı tipolojisindeki değişimin ortaya çıkarılması için yeterli değildir. Bu sebeple sokak ve yapı ölçeğinde analiz ve karşılaştırmalar yapılarak, tarihi kent merkezinde uygulanan projeler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Sokak ve yapı ölçeğindeki analizler için Tipolojik Süreç Yaklaşımından faydalanılmıştır. Kentsel morfolojide İtalyan Ekolu olarak da adlandırılan bu yaklaşım, kent ölçeğinden, yapı malzemesi ölçeğine uzanan bir hiyerarşik yaklaşım ortaya koyarak, kentsel dokuyu ortaya çıkaran tipolojiyi ve bu tipolojiyi oluşturan sosyo-kültürel yapıyı anlamayı amaçlamaktadır. Tez çalışmasında sokak ve parsel ölçeğinde, yapı yoğunluğu, sokak genişlikleri, yapı yükseklikleri, yapıların hizalanma durumları ile parsel formu ve düzeni analizleri yapılmıştır. Bu analizler sokak görünümünü oluşturan temel özellikler olup, sokak algısını doğrudan etkilemektedir. Yapı ölçeğinde ise plan tipolojileri, cephe karakterleri ve yapı fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Bu nitelikler kentsel dönüşüm projesi ile değişim göstermekte ve yeni bir tipolojinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çalışma kapsamında analizler önemli bir karşılaştırma aracı olarak kullanılmıştır.

Çalışma alanlarındaki değişim, Konya kentinin morfolojik gelişimini anlamak için önemli bir veri oluşturmaktadır. Seçilen alanlardaki kentsel dönüşüm uygulamaları; benzer bir şekilde kentin diğer bölgelerinde de gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Bu sebeple bütün kentsel dönüşüm alanlarının henüz yıkılmamış durumda olduğu 2014 yılı ile 2024 yılında projelerin ilerlemesi sonucunda oluşan doku 3 farklı kentsel morfoloji yaklaşımını bir araya getirerek oluşturulan analizler kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında izlenen süreç Şekil 1.2’de gösterilmiştir.



Şekil 1.2. Tez çalışmasının temel kurgusu

Çalışmanın hipotezi

Kentsel dönüşüm birçok aktörün etkin olduğu temelde kentin fiziksel yapısını değiştiren ancak çok boyutlu etkilere neden olan karmaşık bir süreçtir. Özellikle tarihi kent merkezleri,

kentin özgün karakterini yansıtmaması sebebiyle, kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin kente etkisi açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu alanlarda gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin, alanın özgün karakterinin sürekliliğini sağlayarak uygulanabilmesi gereklidir. Ancak yapılan birçok uygulamanın, bu kentlerin morfolojik yapısını, özgün kentsel dokusunu ve mimari karakterini tamamen yok ettiği görülmektedir. Bu noktada “Kentsel dönüşüm projeleri, kentsel sürekliliği bozmadan nasıl uygulanabilir?” sorusu çalışmanın temel araştırma sorusu olarak ortaya çıkmıştır.

Kentsel morfoloji yaklaşımları kentin fiziksel yapısını daha iyi anlamak, kentsel dönüşüm ve yenileme süreçlerini ve sonuçlarını analiz etmek için kullanışlı araçlar sunmaktadır. Tez çalışmasında 3 farklı kentsel morfoloji yaklaşımından faydalanılarak tarihi kent merkezlerine yönelik bir yöntem oluşturulmuştur. Bu yöntemle aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm uygulamaları kent morfolojisini nasıl etkilemektedir?
2. Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak olan projelerin kente etkisi proje aşamasında ölçülebilir mi?
3. Tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için mevcut yasal düzenlemeler yeterli mi?
4. Kentsel morfoloji yaklaşımları ile kent formunun sürekliliği sağlanabilir mi?
5. Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak kentsel dönüşüm projeleri için bir uygulama modeli oluşturulabilir mi?

Bu sorulardan yola çıkılarak, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

1. Tarihi kent merkezlerinde yapılan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri kent formunu ve kullanımını köklü bir biçimde değiştirecek şekilde uygulanmaktadır.
2. Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri uygulama aşamasında önce analiz edilerek kente etkisi ölçülebilir.
3. Mevcut yasal düzenlemeler tarihi kentlerdeki dokunun tamamen kaldırılmasına ve bu şekilde kentsel sürekliliğin ve özgün dokunun yok edilmesine olanak sağlamaktadır.
4. Kentlerin morfolojik yapısı, özellikle tarihi kent merkezlerinde, kentin tarihsel sürecinde kent kültürünün etkisiyle ortaya çıkan ve sürekliliğin sağlanması gereken bir yapıdır.

5. Kentsel morfoloji yaklaşımları ile kentsel dönüşüm süreçleri için kent formunu ve tipolojisini anlamaya yönelik bir model oluşturulabilir.

Sınırlılıklar ve varsayımlar

Konya kent merkezi son yıllarda yerel yönetimin önem verdiği ve birçok projenin hayata geçirildiği bir bölgedir. Çalışmanın kapsamı kent morfolojisi olduğu için kentsel dönüşüm projeleri ele alınmış, tekil yapılarla ilgili yapılan restorasyon, yeniden işlevlendirme ve rekonstrüksiyon projeleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Yine seçilen çalışma alanlarının yapısı ve yapılan uygulamalar koruma yönünden tartışılabilir nitelikte olmasına rağmen tez çalışması kentsel dokudaki değişimin kente etkisi ile sınırlandırıldığı için bu konu üzerinde durulmamıştır.

Çalışma alanlarının niteliği birbirine göre farklılık göstermektedir. Şükran Mahallesi Kentsel Yenileme Projesinin ilk etabı 2016 yılında başlamış ve diğer etapları halen devam etmektedir. Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi ise 2020 yılında yıkımların başlamasının ardından 2022 yılında tamamlanmıştır. Her iki alanda da yıkımlar öncesinde yapılan analiz sonuçlarını destekleyebilecek anket, görüşme veya kullanım yoğunluğunun sayımı gibi çalışmalar yapılamamıştır. Ayrıca Şükran Mahallesi henüz tam anlamıyla faaliyete geçmediği için bu alanın kullanımıyla ilgili çalışmaların yapılabilmesinin önüne geçmiştir. Bu yöntemler hem geçmişe dönük veri olmaması hem de Şükran Mahallesinde yapılamaması sebebiyle Türbe Önü Çarşılarında da yapılmamıştır.

Çalışma alanı sınırları Şükran Mahallesinde 1. Etapta yıkılan alan ile sınırlandırılmıştır. Geçtiğimiz yıl içerisinde diğer etaplara ait alanlarda da yıkımlar gerçekleştirilmiş olsa da, bu alanlar çalışma alanına dahil edilmemiştir. Projeler tamamlandıktan sonra yukarıda bahsedilen kısıtlılıkların ortadan kalkmasıyla çalışmanın kapsamı genişletilerek tekrarlanması planlanmaktadır.

Literatüre katkı

Tez çalışmasını ile tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarına odaklanan bir değerlendirme yöntemi geliştirilmiştir. Kentsel morfoloji yaklaşımlarından faydalanılarak kentsel dönüşüm projelerinin kente etkisini değerlendirmeye olanak veren bu

yöntemin geliştirilmesine katkı sağlayan çalışmalar bu başlık altında incelenmiş ve tez çalışmasının literatüre katkısından bahsedilmiştir. Konya tarihi kent merkezinin gelişim sürecini belgeleyerek literatüre katkıda bulunan bu çalışma da ilk olarak Konya kentsel gelişimi ve morfolojik yapısını ele alan çalışmalara yer verilmiştir.

Konya tarihi kent merkezini konu alan birçok çalışma bulunmaktadır. Prof. Dr. Kemal Ahmet Arû'nun (1998) *“Türk Kenti: Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması”* adlı kitabı Türk kentlerinin morfolojisinin incelendiği önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Arû kitabında Konya'ya da yer vermiştir. Arû (1998) değerlendirmelerinde Konya kentinin Alâeddin Tepesi ve Tarihi Bedesten Çarşısı etrafı olmak üzere iki merkezde geliştiğini belirtmiştir. Tarihi dokuda dini ve ticari işlevler üzerinden yapmış olduğu hizmet merkezleri analizinde 3 odak öne çıkmaktadır. Bedesten Çarşısı ve çevresi 1. derece merkez; Mevlâna Müzesi ve çevresi 2. derece merkez; İplikçi Cami, Şerafettin Camisi ve Mahkeme Hamamı gibi yapıların bulunduğu alan 3. derece merkez olarak tanımlanmıştır. Arû Konya tarihi kent merkezinde Mevlâna Türbesinin kuzeybatısında bulunan bir dokuyu incelemiştir. Organik sokak dokusuna sahip bu alanın büyük ölçüde eski sokak izlerini taşıyarak değiştiği görülmektedir.

Topçu (2003), *“Şehir Morfolojisi Üzerine Bir Çalışma Konya ve Antakya'nın Tarihi Dokularının Karşılaştırılması”* adlı yüksek lisans çalışmasında her iki kentin tarihsel süreçteki morfolojik gelişimini incelemiştir. Bu iki kentin çalışma alanı olarak seçilmesinde zengin tarihi ve kültürel mirasın izlerinin halen tarihi kent merkezlerinde görülebiliyor olması etkili olmuştur. Tarihi kent merkezlerinde yol dokuları ve yapı adaları incelenmiştir. Bu analizlere göre Konya'da organik ve grid yol dokuları ve Alâeddin Tepesi ile sur kapıları arasında gelişen radyal yol dokusu görülmektedir.

Topçu ve Kubat (2012)'ın *“Morphological Comparison of Two Historical Anatolian Towns”* adlı çalışma yukarıda bahsedilen çalışmanın devamı niteliğindedir. Bu çalışmada ise Antakya ve Konya tarihi kent merkezlerinin mekân dizimi analizleri yapılarak sentaktik değerler üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Analiz sonuçları karşılaştırıldığında Konya'nın Antakya'ya oranla daha bütünleşik ve daha okunabilir bir kent olduğu ortaya çıkmıştır.

Konya kentinin gelişimiyle ilgili en önemli çalışmalardan birisi “*Conservation of Cultural Heritage on Alâeddin Hill in Konya from the 19th Century to Present Day*” (Önge, 2011) adlı doktora tezidir. Önge çalışmasında, Konya kent merkezinin tarihsel gelişim sürecini Antik Çağdan başlayarak ele almış ve Selçuklular döneminden itibaren anıtsal yapılar üzerinden kentin gelişimini haritalamıştır. Alâeddin Tepesi ve çevresinin gelişimini 1867 yangınından itibaren kent morfolojisinin gelişimini önemli kırılma noktaları kabul edilen tarihlere göre dönemler halinde incelemiştir. Konya ile ilgili yazılı, görsel ve sözel kaynaklardan ve arşiv dokümanlarından faydalanan Önge’nin çalışması, Konya kenti gelişim süreci ile ilgili temel kaynaklardan birisi durumundadır.

Yenice’nin (2011) “*Tarihi Kent Merkezlerinde Sürdürülebilir Yenileme İçin Bir Model Önerisi; Konya Örneği*” adlı doktora tezi çalışma alanlarından birisi olan Şükran Mahallesi’ni kapsamaması açısından önemli bir veri kaynağı olmuştur. Yenice tezinde tarihi kent merkezinde bulunan konut alanlarının çöküntü bölgesine dönüşüm sürecini, bu alanların ekonomik, sosyolojik ve fiziki yapısını belgelemiştir. O dönemde Şükran Mahallesi’nin fiziki olarak kötü durumda olmasına rağmen ev sahipliği oranının yüksek olduğu, uzun yıllar oturanların bulunduğu mahalle kültürüne sahip bir yerleşim olduğunu göstermektedir.

Şükran Mahallesiyle ilgili diğer önemli kaynak ise dönemin Meram Belediye Başkanı olan Fatma Toru’nun “*Tarihi Kent Merkezinde Koruyarak Canlandırma Amaçlı Kentsel Dönüşüm Çalışması: Konya- Meram Örneği*” adlı yüksek lisans tezidir. Toru (2019) tezinde Şükran Mahallesi kentsel dönüşüm proje süreçlerini belgelemiştir. Benzer şekilde Erbek (2019) de “*Kentsel Dönüşüm Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Aktörler Perspektifinden Değerlendirilmesi; Dönüşüm Meram Projesi Şükran Mahallesi Örneği*” adlı çalışmasında kentsel dönüşüm projesi süreçlerini ayrıntılı bir biçimde incelemiş ve bu projeyi aktörlerin bakış açılarından değerlendirmiştir.

Yılmaz Çakmak ve Topçu’nun (2018) “*An Evaluation of Urban Open Spaces in Historical City Center of Konya in The Context of Pedestrian Mobility*” adlı makalesinde Konya tarihi kent merkezindeki meydanlar, yaya kullanımı ve fiziksel karakter bağlamında analiz edilmiştir. Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi’ni kapsayan Konya tarihi kent merkezi sınırları içerisinde bulunan 7 adet meydan çalışma alanı olarak seçilmiştir. Araştırmada

fonksiyon-çeşitlilik, ulaşılabilirlik-form ve yaşanabilirlik-kimlik olmak üzere 3 temel kriter belirlenerek analiz edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar Konya tarihi kent merkezinin akademik çalışmalarda yoğun bir biçimde incelendiğini göstermektedir. Bu durum çalışma alanının hem kent için hem de Türkiye açısından önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmalarda ortak odağın kentin özgün dokusu olduğu görülmektedir. Farklı yıllarda yapılmış çalışmalar kentin özgün dokusunun sürekliliğini koruyarak geliştiğini göstermektedir. Ayrıca bu çalışmalar ilerleyen yıllarda bu alanın çalışmaya devam edeceğini de kanıtlar niteliktedir. Bu noktada bu tez henüz faaliyete geçen bir uygulama ile yapım süreçleri devam eden kentsel dönüşüm projelerini incelemesi bakımından, ilerleyen çalışmalar için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

Kentsel morfoloji yaklaşımları tekil olarak çalışıldığı gibi, farklı yaklaşımlara ait analizlerin birlikte kullanıldığı birçok çalışma bulunmaktadır. Ünlü ve Baş (2017)'nin "*Morphological Processes and The Making of Residential Forms: Morphogenetic Types in Turkish Cities*" adlı çalışması Tarihsel Coğrafi Yaklaşım ilkelerini kullanarak Mersin Çamlıbel'in morfolojik değişimini incelemiştir. Ünlü ve Baş bu çalışmada parsel yapısındaki değişimlerin kentsel dokuyu ne ölçüde etkileyebileceğini Çamlıbel üzerinden irdelemiştir.

Yaygın'ın (2016) "*Kent Dokusundaki Mekânsal Değişimin Morfolojik Boyutta İncelenmesi*" adlı çalışması, Konya Selçuklu ilçesi sınırları içinde bulunan Sekiz Mahalle Kentsel Yenileme projesiyle morfolojik yapıdaki değişimi ortaya koymaktadır. Yaygın (2016) morfolojik değişimi Conzen ve Caniggia'nın yöntemlerini kullanarak tespit etmiş, analitik inceleme yöntemi ile de karakteristik doku parçalarındaki yol, yapı, açık ve yeşil alan yüz ölçümlerinin doku genelindeki oranlarını kıyaslamıştır. Ayrıca Yaygın, morfolojik değişimin sosyal ve kültürel yaşantıya olan etkilerini ölçmek amacıyla anket çalışması yapmıştır.

"*Urban Morphological Study as a Method of Urban Design Assessment in the Historic Context of Iranian Cities: A Case Study on Urmia*" adlı doktora çalışmasında Soleimani (2020) Urmia tarihi kent merkezindeki büyük ölçekli projeleri Tarihsel Coğrafi Yaklaşım ve mekân dizimi analizleri kullanarak incelemektedir. Tarihi kent merkezindeki projeler geleneksel dokuyu büyük ölçüde değiştirmesine rağmen, başarı sağlamamıştır. Soleimani

mekân dizimi analizleri kullanarak bu projelerin başarısız olma sebeplerini ortaya çıkarmıştır.

Mekân dizimi sunduğu ölçüm yöntemleriyle, kentle ilgili çalışmalarda sıklıkla farklı yöntem ve kavramlarla bir arada kullanılmaktadır. Ciravoğlu (2006) “*Sürdürülebilirlik Düşüncesi-Mimarlık Etkileşimine Alternatif Bir Bakış: ‘Yer’in Çevre Bilincine Etkisi*” adlı doktora çalışma alanı olarak İstanbul’da Yavuz Sultan Selim Köprüsünün yapılma ihtimali olan ve boğaz köyü karakterini gösteren “Arnavutköy, Kandilli ve Kuzguncuk” semtlerini seçmiştir. Ciravoğlu’nun çalışması ise mekânsal konfigürasyonun kolektif bilincin oluşumuna etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ciravoğlu çalışmasında seçilen semtlerin lokal ve global bütünleşme analizlerini yaparak karşılaştırmıştır. Analizler sonucunda çevre bilinci ve sosyal örgütlenmenin daha yüksek olduğu Arnavutköy ve Kuzguncuk semtlerinin daha anlaşılabilir değerlere sahip olduğu görülürken; çevre bilincinin ve sosyal örgütlenmenin olmadığı Kandilli’nin anlaşılabilir nitelikte olmadığı anlaşılmıştır.

Zhou’nun (2017) çalışmasında Almere ve Tongzhou kentleri, kapsamlı analizler yapılarak karşılaştırılmıştır. Kentlerdeki sosyal yaşantı ve ticari hareketlilik, anket ve anlık görüntülerle tespit edilmiş ve bunun mekân dizimi analizleriyle elde edilen sonuçlarla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma ile mekânsal konfigürasyonun kentsel canlılığı sağlamada önemli bir etken olduğu, ancak tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Mekân dizimi metodolojisinin kullanıldığı çalışma, kentlerin gelişimi için planlama önerileri getirmesine olanak vermektedir.

“*Tarihi Kentlerde Koruma Kavramının Mekân Dizim Yöntemi Üzerinden Araştırılması-Bergama Örneği*” (Baç, 2012) ve Kubat’ın (1999) *The Morphological History of Istanbul*” adlı çalışmaları tarihi kentlerin koruma kararları alınırken, mekân dizimi analizinin faydalı olabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Her iki çalışma da morfolojik gelişimleri tarihsel süreçte incelemiştir. Her iki tarihi yerleşimin gelişiminde, tarihi dokunun etkisi mekân dizimi analizleriyle ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde her iki kentte, bütünleşme değeri yüksek olan akslar günümüzde ve tarih boyunca önemini koruyabilen önemli hareket akslarıdır. Tarihi kentlerin gelişiminde doğal hareketin korunması tarihi bölgelerin canlı kalmasını ve korunmasını sağlayacaktır. Doğal hareket azaldıkça tarihi bölgeler terkedilmekte ve yavaş yavaş çöküntü alanlarına dönüşmektedir.

“Kıyı Dolgusunun Kent Morfolojisine Etkisinin Mekân Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi: İstanbul Tophane Bölgesi” adlı doktora tezinde Ardıçoğlu (2019); aşamalar halinde doldurulan kıyının ve değişen kıyı çizgisinin Tophane Bölgesi’nin kent morfolojisine etkisini ölçmek amacıyla mekân dizimi yöntemi kullanmıştır. 1853, 1909, 1966 yıllarına ait haritaların ve Galataport projesi sonrası durumun; aks haritaları, dışbükey mekân haritaları, bütünleşme haritaları oluşturulmuş ve anlaşılabilirlik değerleri hesaplanarak karşılaştırılmıştır.

Mekân dizimi yöntemi mekânsal biliş çalışmalarında da tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Conroy-Dalton ve Bafna (2003)’nın çalışması Lynch’in kent imgesini araştırırken; Long (2007)’un çalışması Lynch’in okunabilirlik tanımı üzerine gitmektedir. Dalton ve Bafna kent imgesinin mekân dizimi yöntemiyle ne ölçüde tanımlanabileceğini araştırmış ve kısmen başarılı sonuçlar elde etmiştir. Long ise, iki farklı çalışma alanında hem mahalle sakinlerinin hem de yabancıların dahil olduğu kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Bilişsel haritaların kullanıldığı çalışmada çalışma alanlarının sentaktik değerleri ile bilişsel haritalar arasında güçlü bir bağlantı ortaya çıkmıştır. Bu iki çalışma mekân dizimi yönteminin insanın mekânı nasıl algıladığıyla ilgili fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Tipomorfoloji yaklaşımlarının kentsel süreklilik araştırmalarında sunmuş olduğu bakış açısıyla tercih edildiği görülmektedir. Güçer Payamcı (2021) doktora çalışmasında İzmir tarihi kent merkezinin sürekliliğini İtalyan okulunun yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada yapı elemanı ölçeğinden, kent ölçeğine uzanan hiyerarşik bir analiz çalışması gerçekleştirilmiştir. Kentin mevcut durumu ile tarihi katmanları arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

“An Empirical Investigation of the Interplay between Typo-Morphological Transformation of Historic House Form and Sense of Place” adlı doktora tezinde Gökçe (2017) 19. yy.’ın sonlarından itibaren Ankara’da konut gelişimini ve bu gelişimin yer hissi ile ilişkisini incelemiştir. 19. yy. sonundan başlayarak konut gelişimini yapı, sokak ve mahalle ölçeğinde analiz ederek, konut gelişimin tarihsel sürekliliğini tespit etmeye çalışmıştır. Ayrıca konut sahipleriyle görüşmeler yaparak, tipomorfolojik değişimlerin yer hissiyatı üzerine etkisini irdelemiştir.

“Challenges and Opportunities in the Reuse of Abandoned Urban Space” adlı doktora tezinde Zecca (2019) kentsel ve mimari ölçekte terkedilmiş alanlar üzerinde tipomorfoloji, ritmik analizler ve zihinsel haritalamalar kullanarak bir araştırma gerçekleştirmiştir. Zecca çalışmasında Aberdeen kentinde terkedilmiş alanların yeniden kullanımı için uygun bir çözüm önerisi getirmeye odaklanmıştır. Tez kapsamında; mimari ve kentsel terkedilmiş alanlardaki sıklıkla tekrar eden karakteristikler tespit edilerek sınıflandırılması, farklı tiplerdeki terkedilme biçimlerinin yeniden kullanımına yönelik tasarım prensiplerinin tespit edilmesi ve sınıflandırılması, yerel yönetim ve akademi iş birliği sağlanarak teori ve uygulama arasındaki açıkların kapatılması amaçlanmıştır.

“Morphological Indicators of the Building Fabric: Towards a Metric Typomorphology” (Çalışkan, Mashhoodi, ve Akay, 2022) adlı çalışma tipomorfolojik analizlerde sıklıkla kullanılan parametreleri ortaya koymaktadır. Tipomorfolojik çalışmalarda artan sayısal parametreleri açıklayan çalışma, tezin yöntemini oluşumunda faydalanılan önemli bir kaynak durumundadır.

Kentsel morfoloji yaklaşımlarının birlikte kullanıldığı önemli çalışmalardan birisi olan *“Morpho: a Methodology for Assessing Urban Form”* ile Oliveira (2013) tarihsel coğrafi yaklaşım, mekân dizimi ve tipomorfolojik analizlerin bir arada kullanıldığı bir yöntem önermiştir. Bu yöntem ile sokakların erişilebilirliği, parsellerin erişilebilirliği, bina yaşı, yapı adası boyutları, yapıların hizalanması, yapı yüksekliği ve sokak genişliği oranları ile yapı işlevleri analizleri yapılarak bir matris oluşturulmaktadır. Bu analizler bir yerleşime ait kentsellik derecesi ölçümü için kullanılmaktadır.

Bu bölümde incelenen çalışmalar yöntemin oluşturulmasında önemli katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar çoğunlukla tarihi kent merkezlerine ve sürekliliğin sağlanmasına odaklanmaktadır. Bu amaçla kentsel morfoloji yaklaşım ve analiz yöntemlerinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise kentsel dönüşüm projelerinin kent morfolojisine etkileri farklı boyutları ve ölçekleri kapsayacak şekilde ele alınarak kapsamlı bir yöntem oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında tartışılan temel konu kentsel dönüşüm projeleridir. Tez çalışması, kentsel dönüşüm projelerinin tarihi kentlerin özgün dokusunu yok etmeden uygulanabilmesi amacıyla, kentsel dönüşüm süreçlerinde farklı aktörler tarafından kullanılabilecek bir

yöntem önerisi getirmektedir. Geliştirilen yöntem ile kent planı analizleri, mekân dizimi analizleri ve tipomorfolojik analizler hiyerarşik bir düzende kullanılmakta ve kentsel doku ile mimari tipoloji bir arada irdelenmektedir. Literatürde kentsel morfoloji analizlerinin bir araya getirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Ancak üç farklı yaklaşımın hiyerarşik bir düzende bütüncül bir analiz yöntemi oluşturması bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada kentsel dönüşüm ve tarihi kent merkezlerine odaklanılmış olsa bile, önerilen yöntem birçok farklı alan ve durum için kullanılabilecek niteliktedir. Tez çalışması özellikle ülkemizde yaşanan doğal afetler sonucunda yıkılan alanların yeniden planlanma aşamasında, kentin geçmiş izinin tamamen silinmeden sürekliliğinin sağlanmasında kullanılabilecek bir çerçeve oluşturmaktadır.

Seçilen çalışma alanlarının kendine özgü durumunun da literatüre katkı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Tarihi bir mahalle olmasına rağmen, geleneksel konut dokusunu koruyamamış olan Şükran Mahallesi, tescilli birkaç yapı haricinde tamamen yıkılarak ticaret alanı olarak yeniden planlanmıştır. Şükran Mahallesi komşu olan Bedesten Çarşısı ise 1867 yılında çıkan yangından sonra oluşan dokusunu korumaktadır. Bedesten Çarşısı ile Mevlâna Türbesi arasında kalan alandaki çarşılar da Şükran Mahallesi gibi yıkılarak yeni bir anlayışla yeniden inşa edilmiştir. Bu noktada birbirine komşu üç önemli alanda üç farklı doku ortaya çıkmış ve bu dokular karşılaştırılmıştır. Ayrıca konut dokusundan ticari dokuya dönüşüm bu çalışmadaki önemli noktalardan birisidir. Literatürde tipolojik incelemeler çoğunlukla aynı yapı türleri arasında yapılmaktadır. Bu çalışmada ise işlevsel dönüşümlerdeki tipomorfolojik analiz yöntemleri tartışmaya açılmış ve çalışma alanlarındaki ticari yapılar karşılaştırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Tez çalışması kentsel dönüşüm projelerinin kent morfolojisine etkilerini incelemektedir. Bu bağlamda öncelikle kentsel dönüşü kavramı ana hatlarıyla ele alınmış ve bu kavramın ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiştir. Dünya genelinde kentlerin gelişiminde önemli bir politika haline gelen kentsel dönüşümün Türkiye’de gelişimi ve uygulama biçimleri konuyla ilgili temel oluşturması amacıyla ele alınmıştır. Ayrıca tezin yöntemini oluşturan kentsel morfoloji kavramı ve kentsel morfoloji yaklaşımları bu bölümde tanımlanmış ve bu yaklaşımların kentlere bakış açıları, kullandıkları analiz metotları bu bölümde incelenmiştir.

2.1. Kentsel Dönüşüm Kavramı

Kentsel dönüşüm birçok şehirde kentleşme politikalarında önemli bir yer etmiş durumdadır (Riera Pérez, Laprise ve Rey, 2018; Zheng, Shen ve Wang, 2014). Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi, global anlamda şehirlerin nüfusunun kırsal nüfusu geçmesiyle (Wang, Zhao, Gao ve Gao, 2021) kentleşme ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Hızlı nüfus artışı, bir yandan kentsel yayılma aracılığıyla yeni yerleşimlerin geliştirilmesiyle (Xie, Liu ve Zhuang, 2021) çözülmeye çalışılırken, bir yandan da çöküntü alanlarının kentsel dönüşümüyle kentsel kullanıma katılması ve daha nitelikli çevreler oluşturulması amaçlanmıştır.

Kentsel dönüşüm II. Dünya Savaşından itibaren sürekli gündemde olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Roberts, 2008; Xie vd., 2021). Kentleşme stratejisi olarak kentsel dönüşüm farklı dönemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. II Dünya Savaşı sonrasında çöküntü bölgelerinin (*slum clearance*) temizlenerek yeniden yapılması anlamında kullanılırken (Couch ve Fraser, 2003; Roberts, 2008; Xie vd., 2021), bir kentsel alanın ekonomik, fiziksel sosyal, çevresel olarak geliştirilmesi anlamında da kullanılmaktadır (Akkar Ercan, 2011). Bununla birlikte kentsel dönüşüm politikalarının başlıca amaçlarından birisinin de kentsel yayılmanın olumsuz etkilerini önlemek olduğu görülmektedir (Wu, 2018; Zheng vd., 2014). Yayılmanın önlenmesi, kentsel dönüşüm aracılığıyla yoğunluğun artırılması yoluyla (*densification*) (Riera Pérez vd., 2018) sağlanmaya çalışılmaktadır.

Mimarlık ve planlama alanında kentsel dönüşüm İngilizce terminolojide *urban renewal*, *urban regeneration*, *urban redevelopment*, *urban rehabilitation* (Zheng vd., 2014) ve *urban*

transformation olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kavramların kullanımının politikalar çerçevesinde zaman içerisinde değiştiği (Çizelge 2.1) görülmektedir (Roberts, 2008). Savaş sonrasında, *reconstruction* (yeniden yapım) terimi sık kullanılırken, 1960 ve 1970li yıllarda *renewal* (yenileme) ve *redevelopment* (yeniden geliştirme) terimlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. 1980 sonrasında ise *urban regeneration* (kentsel dönüşüm) teriminin baskın olarak kullanılmaya başlamıştır (Furbey, 1999). Kentsel yeniden geliştirme (*urban redevelopment*) daha spesifik ve küçük ölçekli bir alanda, eski kullanımların baz alınarak yapılan dönüşüm olarak tanımlanabilirken; kentsel yenileme (*urban renewal*) kentsel alandaki fiziksel, sosyo-ekonomik ve ekolojik yönlerden geliştirmeyi amaçlayan içinde yeniden geliştirme, rehabilitasyon ve mirasın korunmasını barındıran bir aksiyon olarak tanımlanabilir (Zheng vd., 2014). Kentsel dönüşüm (*urban regeneration*), sorunlu kentsel bölgeler için çözüm bulmak ve bu bölgelerin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel yönlerini geliştirmek amacıyla vizyon ve eylemi birleştiren bütünsel bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Akkar Ercan, 2011).

Çizelge 2.1. Kentsel dönüşüm kavramının evrimi (Roberts, 2008) (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

Dönem	1950	1960	1970	1980	1990
Politika Türü	Yeniden Yapım	Rehabilitasyon/ iyileştirme	Yenileme	Yeniden geliştirme	Dönüşüm
Temel strateji ve yönelim	Kasaba ve şehirlerin eski bölgelerinin yeniden inşası ve genişletilmesi genellikle bir 'master plana' dayanmaktadır: banliyö büyümesi.	1950'lerin temasının devamı, banliyö ve çevredeki büyüme ve bazı erken rehabilitasyon girişimleri.	Yerinde yenileme ve mahalle planlarına odaklanma; çeperde hala gelişmeye devam ediliyor var.	Birçok büyük kalkınma ve yeniden geliştirme planı, önemli projeler ve şehir dışı projeleri.	Entegre müdahaleleri vurgulayan daha kapsamlı bir politika ve uygulama biçimine doğru ilerleme.

Kentsel dönüşüm, yerel yönetim ve yatırımcı gibi birçok aktörün dahil olduğu (Smith, 2012: 14) multidisipliner çalışmayı gerektiren bir eylem olduğu için yapılan akademik çalışmalarda farklı alanlara dağılmış durumdadır. Kentsel dönüşüm ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir gelişme ve soylulaştırma anahtar kelimelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri kentin sosyal, ekonomik, ekolojik ve fiziksel yönünü iyileştirme potansiyeli yönünden sık sık akademik çalışmalara konu olsa da yapılan uygulamalar birçok eleştiriye maruz kalmış, soylulaştırma ve yerinden edilme (Tan ve Altrock, 2016) gibi önemli sorunlara sebep olmuştur.

Soylulaştırma kavramını Glass (2013); Londra’da işçi sınıfına ait konutların, orta ve üst gelir grubuna dahil insanlar tarafından satın alınarak, lüks konut haline dönüştürmesiyle birlikte, bir yerleşimin sosyal yapısının değişimiyle sonuçlanan süreci tanımlamak için kullanılmıştır. İlk tanımlamalar konut odağında gelişse de günümüzde ticaret ve turizm odaklı soylulaştırma kavramları da tartışılmaktadır. Turizm çoğunlukla kentlerin gelişimi için yerel ve merkezi yönetimler tarafından bir araç olarak kullanılmaktadır. Tarihi ve merkezi bölgelerin canlandırılarak bu alanların turizme ve ticarete kazandırılması sağlanmaktadır. Bu sebeple kent merkezlerinde yapılan kentsel yenileme, dönüşüm ve sağlıklılaştırma gibi uygulamalar bölgede ticari ve turizm soylulaştırmasını destekleyebilmektedir (Utku ve Uludağ, 2021).

Literatürde turizm soylulaştırması ile benzer bir biçimde turistikleştirme (*touristification*) kavramının da kullanıldığı görülmektedir (Sequera ve Nofre, 2018). Her iki kavram da kentsel dönüşüm ve yerinden edilme ile ilişkilendirilmektedir. Lorenzen (2021)’e göre turistikleştirme, soylulaştırmanın önemli bir tamamlayıcısıdır ve her iki süreç sıklıkla bir arada var olup birbirlerini güçlendirmektedir. Turistikleştirme bir alanın turist tüketimine olanak veren bir yere dönüştürülmesi ve sonucunda peyzajda, çevrede ve sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerde meydana gelen değişim olarak tanımlanmıştır (Lorenzen, 2021). Sonuç olarak kentsel dönüşüm, kentlerin turizm odaklı bir gelişim sürecinden faydalanması için turistikleştirme amaçlı olarak kullanılan ve sonucunda soylulaştırmaya sebep verebilen bir araç olarak kullanılabilir.

Türkiye’de kentsel dönüşüm

Türkiye özelinde incelendiğinde, kentsel dönüşüm olgusunun Osmanlı’ya kadar uzandığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise tüm toplumsal alanları kapsayan reformlarla kentlerin yapısı da ele alınmıştır. Bu reformların en önemli örneği ise Ankara’nın Prof. Hermann Jansen tarafından yeniden planlanması ve bu planlamanın bütün kentlere örnek teşkil etmesidir (Görgülü, 2009; Yenice, 2014).

Türkiye’deki kentleşme politikalarının gelişiminde gecekonduların etkisi büyüktür. 1950’li yıllardan itibaren kırsaldan kente hızlı göç ve plansız kentleşme gecekondular sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Yedekçi (2015) Türkiye’deki politikaları; gecekondulaşmanın ortaya çıktığı 1950-1980 arası dönem, küreselleşmenin etkisi altındaki

1980-2000 arası dönem ve yerleşmenin teşvik edildiği ancak merkezin daha güçlü olduğu 2000 ve sonrası dönem olarak 3 grupta incelemiştir. 1950-1980 yılları arası, kentlerin çeperinde gecekondulaşmanın çoğaldığı ve bu soruna karşı çeşitli kanunların çıkarılarak ya da yıkım yapılarak gecekondulaşmanın önlenmeye çalışıldığı bir dönemdir (Yenice, 2014).

1980 yılı sonrasında kentsel dönüşümün ekonomik büyümeyi destekleyen bir araç olarak kullanıldığı ve gecekonduların yerine apartmanların yapıldığı bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu şekilde kentlerin fiziki yapısının yenilenmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar gelişmiş ülkelerde görülen “kentsel yenileme veya kentsel iyileştirme” yaklaşımları ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte kent merkezlerinde işlevsiz kalan alanların kent ekonomisine katılımını destekleyecek yaklaşımlar denenmiş ancak sürdürülebilir bir ekonomik sonuç elde edilememiştir (Yedekçi, 2015).

1999 depremi sonrasında kentsel dönüşüm kavramının Türkiye gündemine girdiği görülmektedir. 2000 yılı ve sonrası olarak ele alınan bu dönemde özel sektör ve yerel yönetim iş birliği hız kazanmış ve kentsel dönüşüm bir strateji olarak ele alınmaya başlamıştır (Görgülü, 2009; Kayıkçı, 2013). Bu dönemde çıkarılan yasalar ile kentsel dönüşüm stratejileri tanımlanmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. Maddesi, belediyelere “...konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri...” uygulama yetkisi vermektedir.

2005 yılında yürürlüğe giren diğer bir kanun olan ‘5366 sayılı Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’ tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamalarına ilişkin maddeler içerdiği önemlidir. Bu kanun ile sit alanları ve sit alanlarına ait koruma bölgelerinde konut, ticaret, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulmasının önünü açılmıştır. Sit alanlarındaki projelerin uygulanabilmesi için 2863 sayılı kanun kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulundan onaylanması gerekmektedir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre sit alanlarına yapılacak müdahaleler için koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması gerekmektedir. 2863 sayılı Kanun kapsamında koruma amaçlı imar planı aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

“...bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır.”

Son dönemde Türkiye’deki kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamalarında 2012 yılında kabul edilen 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun öne çıkmaktadır. Bu kanun bölgesel ve bina bazlı kentsel dönüşüm uygulamalarına olanak sağlamaktadır (Çelikkbilek ve Öztürk, 2017; Görgülü, 2009). Kanun kapsamında rezerv alan, riskli alan ve riskli yapı tanımları yapılmış ve bu alanlarda gerçekleştirilecek iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esaslar belirlenmiştir. 6306 sayılı kanun birçok ilde hızlı bir kentsel dönüşüm sürecinin başlamasına ön ayak olmuştur ve günümüzde de bu kanun kapsamında devam eden uygulamalar bulunmaktadır.

Yalçın, Çalışkan, Çılgın, ve Dündar (2014) 2000 yılı sonrası dönemde uygulanan kentsel dönüşüm stratejileri 4 başlık altında ele almaktadır:

Kentsel dönüşüm/yenileme projeleriyle gerçekleşen dönüşüm: Tarlabası, Sulukule ve Ayazma gibi yoksulluk dolayısıyla çöküntü bölgesi haline gelmiş alanlara yoğunlukla yer değiştirmeye sonuçlanan ve yüksek gelir grubuna hitap eden kentsel dönüşüm projeleridir.

Büyük kamu yatırımlarıyla gerçekleşen dönüşüm: Sabiha Gökçen Havalimanı, İstanbul Park F1 Pisti, Marmaray, Finans Merkezi gibi kamu tarafından yürütülen ve çevresinin gelişmesini ve dönüşmesini tetikleyen projelerdir.

Büyük sermaye yatırımları ile gerçekleşen kentsel dönüşüm: Büyük holding yönetim binaları, AVM’ler, karma kullanımlı büyük projeler ve rezidanslar, kapalı siteler gibi projeler bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Planlarla gerçekleşen dönüşüm: Bağlamda 2009 yılında onaylanan İstanbul ili 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı örnek gösterilmektedir. ÇDP kentin mekânsal, ekonomik ve toplumsal yapısının radikal bir biçimde değiştirmeyi öngören dönüşüm süreçlerini içermektedir. Üst ölçekli planların dışında büyükşehir ve ilçe belediyelerinin hazırlamış olduğu 1/1000 ve 1/5000 ölçekli imar planları serbest piyasa koşullarında dönüşüme neden olan bir etken olarak değerlendirilmiştir.

Kentsel dönüşüm projeleri, kentin fiziksel yapısını değiştirmesi (Couch, 1990: 2) sebebiyle kentsel morfoloji çalışmalarında sıklıkla yer almaktadır (Arat ve Topçu, 2023; Ye, Li ve Liu, 2017). Kentsel morfoloji çalışmalarında geliştirilen analiz yöntemleri, kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasındaki kentin fiziksel yapısındaki değişim, belgelenerek farklı açılardan karşılaştırma olanağı vermektedir. Temelde sokak, parsel ve yapı dokusundan (Kropf, 1996b) oluşan kent planı öğelerinin analiz edilmesi ile ortaya çıkan kentsel morfoloji alanında farklı yaklaşımlar geliştirilmesiyle hızlı büyüyen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Kentsel Morfoloji ve Kentsel Morfoloji Yaklaşımları

Kentsel doku fiziksel, kültürel ve coğrafi özelliklerin etkisiyle farklılaşmakta ve o kente özgün bir şekilde gelişerek kent kimliğinin önemli bir parçası olmaktadır. Bu sebeple kentsel dokulardaki değişim kent kimliğini de etkilemektedir. Kent içinde bulunan büyük alanların dokusundaki değişimin kentin morfolojisini, yapısal karakterini ve kültürel yapısını etkilemesi ve yeni oluşacak dokunun mekânsal ve morfolojik özelliklerinin bu bağlamda analitik olarak test edilmesi bu çalışmadaki ana problemi oluşturmaktadır.

Türkçe'ye "biçim bilimi" olarak çevrilen morfoloji kavramı, birçok bilim dalının araştırma konusunu oluşturmaktadır. Morfoloji, bir organizmanın ya da onun bir bölümünün biçim ve yapısının çalışılması olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada mimarlık bilimi ise morfoloji kavramına bina ölçeğinde ve kentsel ölçekte bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Kentler; fiziksel, sosyal ve doğal yapının bir arada bulunduğu morfolojik çeşitliliği olan yerleşim birimleridir. Tarih boyunca kentler, fiziksel ve sosyal yapısının evrimi ile değişmeye devam etmiştir. Kentin morfolojisi; kültür, toplum ve yaşayan halkın günlük faaliyetlerinden etkilenen fiziksel form ve yapının devamlılığının sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu nedenle kentsel morfoloji, kentsel biçimin kontrol edilmesi ve yeni kentsel çevrenin gelişimi

için önemli bir konudur. Çok bileşenli bir yapının ürünü olan kent morfolojisi coğrafya, peyzaj, şehir planlama ve mimarlık disiplinlerinin çalışma alanına girmiştir.

Kentsel morfoloji; yerleşimlerin formunu, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, mekânsal özelliklerini tarihsel gelişim süreçlerinden itibaren inceleyen ve yerleşmeleri oluşturan bileşen parçalarını analiz ederek anlamayı sağlayan, gerektiğinde tipolojik tasnifler üretmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Kubat ve Topçu, 2009). Kentsel morfoloji; kentin geçirmiş olduğu değişimi ortaya koyarken, fiziksel yönde kenti okumaya yönelik bir çalışma sürdürür ve farklı ölçeklerdeki kentsel bileşenlerin etkileşimlerini, bir araya gelişlerini tarihsel bir süreç izleyerek ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu noktada “zaman” kavramı, kentsel formların değişimlerinin tarihsel süreçle ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır.

Kent morfolojisi kavramı; kentsel dokuların değişim-dönüşüm aşamalarının ortaya konulmasında, mekânsal ve işlevsel yapılarının tarihsel kökenlerinin irdelenmesi-anlaşılması ve günümüze aktarılmasında bir değerlendirme aracı veya yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu noktada kent morfolojisi, çeşitli yaklaşımlar doğrultusunda analiz edilerek anlaşılır kılınmaktadır. Bu yaklaşımlar genel olarak farklı başlıkların irdelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; insan yerleşmelerinin formu, yerleşmeleri oluşturan bileşen parçaları, bütün olarak mekânsal yapı ve karakterleri, bunların oluşum ve tarihsel değişim / dönüşüm süreçleridir (Kubat ve Topçu, 2009).

Ardıçoğlu'nun Kostof'tan (1991) aktardığına göre kent morfolojisi çok bileşenli bir yapıdan oluşmaktadır. Birçok farklı disiplinden araştırmacının bulunması dolayısıyla kent morfolojisi ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Kent morfolojisi; coğrafya, peyzaj mimarlığı, şehir planlama ve mimarlık gibi kentle ilgili farklı disiplinler tarafından ele alınan ortak bir çalışma alanıdır (Ardıçoğlu, 2019: 48). Kentsel morfoloji genel olarak parsellerde, yapı adalarında, yapılarda ve sokak örüntüsünde meydana gelen ve tespit edilebilen fiziksel biçimlenmeleri konu alan bir bilimdir. Bu noktada kentsel morfoloji alanında önemli çalışmaları bulunan Whitehand ve Larkham (2000) alandaki çalışmaları üç gruba ayırmaktadır:

- İlki genellikle önemli bir kimliğe ve güçlü bir geçmişe sahip olan kentleri kapsayan araştırmalardır. Bu araştırmalar kentlerin tarihsel süreç boyunca (özellikle orta çağdan)

bugüne kadar geçirdikleri değişimleri hâlihazır haritalar, fotoğraflar ve kent planları yardımıyla ortaya koymayı hedeflemektedir.

- İkinci grup araştırmalar ise kentsel mekândaki değişimi farklı aktörlerin eylemleri üzerinden okumayı amaçlamaktadır.
- Son olarak üçüncü grup araştırmalar ise kentsel planlama disiplini ile yakın ilişki kurarak, planlama ve tasarım kuramlarının planlama pratiklerinin incelenmesini sağlamaktadır. Bu tür araştırmalar, kentsel mekândaki değişime yönelik karar alma mekanizmaları ve süreçleriyle birlikte bu sürece yön veren araçlar ve aktörler arası ilişkileri değerlendirmektedir (Whitehand ve Larkham, 2000).

Kent morfolojisi konusunda bir diğer önemli araştırmacı olan Kropf ise kentsel morfoloji araştırmalarını mekânı ele alış biçimlerine göre dört grupta sınıflandırmıştır:

- Tarihsel Coğrafya Yaklaşım
- Tipolojik Mekânsal Biçimlenme
- Konfigürasyonel Yaklaşım
- Mekânsal Analitik Yaklaşım (Kropf, 2009).

Tez kapsamında Kropf'un sınıflandırmasına göre bu yaklaşımlar ve ortaya koydukları analiz yöntemleri açıklanmıştır.

2.2.1. Tarihsel coğrafi yaklaşım (Conzen yaklaşımı /İngiliz ekolü)

Kentsel morfoloji ile ilgili yapılan ilk çalışmalar Alman coğrafyacılar tarafından yapılmıştır. Schülter'in 1899 yılında Almanya kentlerinin yerleşim planları ve yerleşme coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalarla başlayan kentsel morfoloji çalışmaları, Hassinger, Geisler, Bobek, Scharlau ve Conzen ile devam etmiştir. Ancak Conzen'in kentsel morfolojiyle ilgili yaptığı çalışmalarda önermiş olduğu metodoloji kabul görmüş ve kentsel morfolojinin temeli olarak kabul edilmiştir (Ardıçoğlu, 2019: 54). Coğrafi yaklaşımın gelişmesindeki diğer bir önemli isim de Whitehand'dır. Whitehand, Conzen'in yaklaşımını geliştirmiş kentsel dokunun değişim analizlerini bireyler, mimarlar, plancılar gibi geliştiricilerin çalışmalarıyla birleştirmiştir (Yaygın, 2016).

Conzen'e göre toplumlar daha önceden oluşturulmuş çevrelerde yaşar ve kendilerini geçmişten tamamen soyutlayamazlar. Her toplum yaşadığı kentsel çevreye birtakım izler bırakır. Bu kentsel çevre, korunabilir, silinebilir ya da değişebilir. Bu yolla kentin dokusu ya da tek bir sokağı bile 'yerin ruhu'nu (*genius loci*) kazanır (Whitehand, 1992).

Conzen, kent morfolojisinin kentin tarihi ile birlikte araştırılmasını öngörmüştür. Çünkü kentler toplumlara aittir ve önemli kültürleri temsil ederler. Kent, fiziksel elemanları ile toplumun ve bireylerin barınma, eğitim, ulaşım, çalışma gibi çeşitli ihtiyaçlarına cevap verir. Bu ihtiyaçlar zamanla değişir ve kenti de değiştirir. Dolayısıyla kent, tarihsel gelişimin bir parçası olur. Bu nedenle Conzen (2004), özellikle büyük tarihi geçmişe sahip kentlerde, kentin şu anki durumuna katkı sağlayan tüm kültürel süreçlerin incelenmesi gerektiğini savunur.

Conzen'in yaklaşımları kent morfolojisinin temelini oluşturması nedeniyle önemlidir. Moudon (1997), kent morfolojisinin oluşum ve gelişim sürecinden bahsettiği *Urban Morphology As An Emerging Interdisciplinary Field* adlı makalesinde birçok farklı alandan araştırmacıların ilgi alanına giren morfolojik analizde üç prensip konusunda ortak bir kanıya varıldığını belirtmiştir:

- Kent formu 3 öğeden meydana gelmektedir: yapılar ve çevresindeki açık alanlar, ada veya parseller ve sokaklar
- Kentsel form farklı çözünürlük düzeylerinde anlaşılabilir: bina/parsel, sokak/yapı adası/ kent ve bölge
- Kent formu sadece tarihsel olarak bakıldığında anlaşılabilir. Çünkü kentsel formu oluşturan öğeler sürekli değişim ve dönüşüm halindedir (Moudon, 1997).

Conzen (1960) yukarıdaki çözümlemeler dışında mülk hakkı dönüşümü veya burgage döngüsü (*burgage cycle*), çeper kuşak alanı (*fringe belt*), eşik hattı (*fixation line*) ve morfolojik bölge (*morphological region*) kavramlarını kent morfolojisine kazandırmıştır.

2.2.2. Tipolojik süreç yaklaşımı (tipomorfolojik yaklaşım)

Tipolojik süreç yaklaşımı (*process typological approach*) İtalyan mimar Saverio Muratori ve öğrencisi Gianfranco Caniggia'nın çalışmalarına dayanmaktadır (Kropf, 2009). Muratori

ve Caniggia kurucusu oldukları İtalyan Tipoloji Okulu çatısı altında, geleneksel ile yeni arasında bir bağlantı kuran bir kentsel planlama ve tasarım teorisi geliştirmişlerdir (Chen ve Romice, 2009). Bu teoriye göre kentsel form “tip” kavramı kullanılarak açıklanmıştır (Marzot, 2002). Bu yaklaşımda bina tipleri kentsel formun temel ögesi olarak ele alınmakta (Moudon, 1997); aynı kültürel bağlama ait tiplerin belirli ölçeklerde ve süreç içerisindeki değişimi analiz edilmektedir (Caniggia ve Maffei, 2001: 54). İtalyan okulunun bu yaklaşımına ait metodoloji Caniggia ve Maffei (2001)’nin *Architectural composition and building typology: Interpreting basic building* adlı kitabında açıklanmıştır. Kitapta bina ölçeğinden başlayarak, binaların bir araya gelmesiyle oluşan kentsel doku ve bu dokunun bir araya gelmesiyle oluşan kent ölçeğine uzanan hiyerarşik bir yöntem ortaya konmaktadır.

Tiplerle ilgili çalışmalar yapan diğer bir okul ise 1960lı yılların sonunda mimar Philippe Panerai ve Jean Castex ile sosyolog Charles DePaule tarafından kurulan French Versailles School’dur (Moudon, 1997). Fransız okulunun typo-morphologic approach olarak adlandırdığı (Castex ve Panerai, 1982; Chen ve Thwaites, 2013) bu yaklaşım Rossi, Aymonino ve Muratori gibi İtalyan ekolünün öncülerinden etkilenmiştir (Darin, 1998). Tipomorfolojik yaklaşımda, Henri Lefebvre gibi düşünürler ile olan bağlantının da etkisiyle modern hareketin geçmişi reddeden anlayışına karşı çıkmış, kentsel ve mimari formların sosyal yönüne daha fazla önem verilmiştir (Chen ve Thwaites, 2013; Darin, 1998). Fransız okulunun üyeleri aynı zamanda geçmişin sosyo-kültürel yapısının anlaşılardan taklit edilmesine de karşı çıkmışlar (Gökçe, 2017) ve geçmiş formların incelenmesiyle elde edilen deneyimlerin yeni uygulamalar için yol gösterebileceğine inanmışlardır (Djokić, 2009). Djokić (2009) İngiliz, Fransız ve İtalyan okullarının çalışmalarını ortak karakteristikleri olan kent peyzajını zaman, form ve boyut yönüyle incelemesi bakımından tipomorfolojik yaklaşım olarak ele almıştır.

2.2.3. Konfigürasyonel yaklaşım (mekân dizimi / space syntax)

Konfigürasyonel yaklaşım, bir dizi analitik yöntemle yerleşimlerin yapısal strüktürünü çözümlemeyi amaçlayan ve ana kurgusunun mekân diziliminin oluşturduğu yaklaşımdır. Bu yaklaşımda yapılan mekânsal okuma ve çözümlemeler genel olarak doluluk-boşluk kavramları üzerinden yapılmaktadır. Aynı zamanda mekân / fiziksel form, işlev / kullanım / hareket, algı konularını insan ve fiziksel form arasındaki ilişkiyle değerlendirmektedir (Birik, 2015).

Mekân dizimi yöntemi, Bill Hillier ve Julienne Hanson öncülüğünde 1980'lerin başında mekânın sosyal ve kültürel yönünü anlamak amacıyla geliştirilmiştir. Yöntem, mekânı oluşturan öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerine, bütün içerisindeki yerlerine, sosyal, kültürel ve ekonomik etkenlerle fiziksel yapısının ilişkisini kurmaya odaklanmıştır. Hillier ve Hanson, toplumsallığın ya da kamusallığın, günümüz iletişim olanaklarına rağmen, hala fiziksel kurgudan beslendiğini iddia etmektedir. Hillier'e göre fiziksel çevrenin toplumu oluşturma potansiyeli sınırlıdır ancak topluma etkisi, kesin ve tanımlıdır (Hillier, 1999).

Mekân dizimi yöntemi iki temel prensibe dayanmaktadır (Hillier, 2014). Bu prensipler;

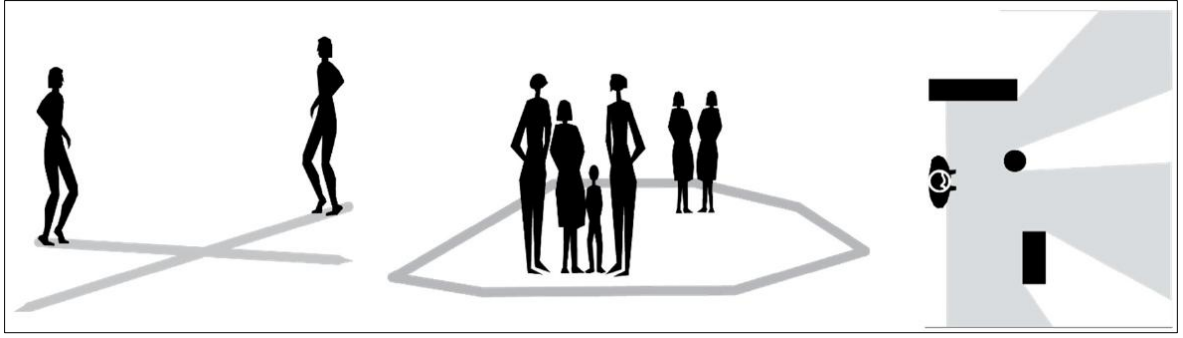
- Mekân, insan aktivitelerinin geçtiği bir arka plan değildir, ona özgü olan, onunla var olandır. Her insan aktivitesinin beraberinde getirdiği ve gerektirdiği mekânsal bir oluşum vardır.
- Mekânın konfigürasyonel bir yapısı vardır bir ilişkiler ağı söz konusudur. Mekân dizimi, konfigürasyonel mekân kavramını, sürekli bir mekânı birbiri ile bağlantılı ancak ayrışık mekânlar bütünü olarak yorumlamaktadır. Mekânların tekil olarak özellikleri ile değil, birbirleri ve bütün ile olan ilişkileri, birlikte var oluşları bağlamında ele almaktadır.

Hillier ve Hanson'un geliştirdiği mekân dizimi analiz yöntemi aksel çizgi, dışbükey mekân ve eş görüş alanı olmak üzere üç temel öge ile çalışmaktadır (Şekil 2.1).

Aksel çizgi; yapıli çevredeki belirli bir alanda hareket yolunu gösteren en uzun görüş hattıdır ve diğer kentsel kamusal alanlara bağlanan bir kentsel kamusal alanı temsil eder.

Dışbükey mekân; bir mekân içindeki tüm noktaları (konumları) kapsayan ve o alanın sınırlarının dışına çıkmadan diğerleriyle birleştirilebilen bir alan olarak tanımlanır. Dışbükey mekânlar çoğunlukla yere bağlı işlevler ile ayakta durma ve oturma gibi faaliyetlerin gerçekleştiği alanlardır.

Eş görüş alanı; belirli bir noktadan 360 derecelik veya 180 derecelik bir görünümde görülebilenlerin görsel bir kayıdır, diğer bir ifadeyle bir izleyicinin yapıli çevredeki belirli bir noktadan panoptik görüşünün görselleştirilmesidir.



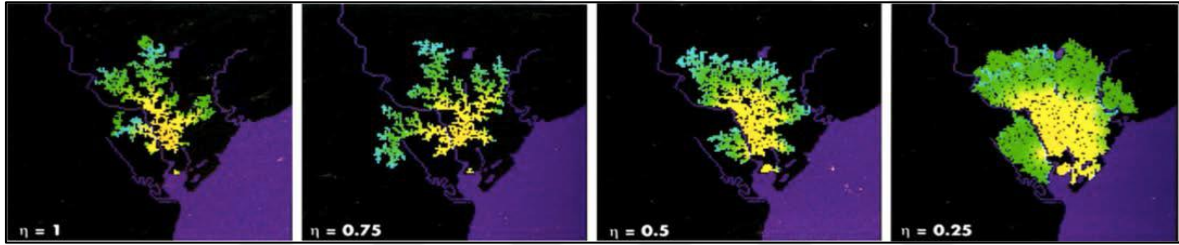
Şekil 2.1. Hareket için eksenel çizgi (sol), etkileşim için dışbükey mekân (orta), yönelim için eş görüş alanı (sağ) (Van Nes ve Yamu, 2021: 26)

Eksenel analizler kent ölçeğinde kullanılırken, dışbükey mekân analizleri çoğunlukla kenti oluşturan elemanların analizinde kullanılmaktadır. Eş görüş alanları ise görünürlük analizlerinde kullanılmaktadır. Görünürlük analizleri; dışbükey mekânlar ve iç mekânlar gibi belirli bir sınıra sahip olan alanların ölçümünde kullanılmaktadır. Bina ölçeğindeki analizlerde sıklıkla görünürlük analizleri kullanılmaktadır. Kentsel mekânda ise plaza ya da meydanlar gibi açık alanların analizinde kullanılmaktadır. Eksenel analizler ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

2.2.4. Mekânsal analitik yaklaşım

Genel olarak ana kurgusu mekânsal strüktürün yapısı ve dinamiklerinin anlaşılması üzerine kurulu olan bu yaklaşım, coğrafi bilgi sistemlerinden fraktallere kadar uzanan geniş bir bakış açısına ait mekân çözümleme yöntemlerini araç olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşım; hem farklı ölçeklerde biçim ve arazi kullanım şeklinin bir arada değerlendirilmesini hem de çeşitli dinamiklerin etkisinde yerleşik nüfusun göç ya da ayrışmasının ortaya çıkarmış olduğu mekânsal farklılaşmayı irdelemektedir (Birik, 2015). Özellikle Michael Batty ve University College Landon'daki (UCL) İleri Mekânsal Analiz Merkezi'nin (CASA) çalışmaları bu yaklaşımın önemli örneklerini oluşturmaktadır (Kropf, 2009). Bu yaklaşımda GIS, hücresel özdevinim, bilgisayar tabanlı modeller ve fraktaller dahil olmak üzere bir dizi yöntem ve model kullanılarak, kentlerin mekânsal yapısını ve dinamiklerini karmaşıklık bağlamında değerlendirmek amaçlanmaktadır. Batty, Jane Jacobs gibi, kenti organize karmaşıklık sorunu olarak görmektedir ve oluşum (*concept of emergence*) ve gelişim kavramlarını bu sorunun çözümüne ulaşmak için uygulamaktadır (Kropf, 2009). Batty (2007), kentlerin dönemsel olarak gelişiminin sürekliliklerini incelemek amacıyla fraktallerden faydalanmıştır.

Fraktal analiz yöntemleri karmaşık bir strüktür olan kentleri anlamak ve nesnel bir biçimde yorumlamak için kullanılmaktadır. Fraktal analizler kentlerin karmaşıklık derecelerinin tanımlanmasına ve farklı dönemlere ait gelişim ve değişim boyutlarının hesaplanmasına olanak vermektedir. Kentsel ve mimari ölçekte kullanılabilen fraktal analizler ile biçimsel farklılıklar göz önüne alınmadan analiz yapılabilir. Gürbüz Yıldırım (2018)'in aktardığına göre Batty (2007); “mekânsal strüktür bağlamında, bir kentin, tüm olanaklarını mekâna ve mekânın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde dağıttığını ve bunun zaman içinde her ölçekte (kentsel büyüme bağlamında) devam ettiğini belirtmiştir.” Fraktal ve kendine benzerlik kavramlarını kentsel büyüme tahminlerinde kullanan Batty ve Longley (1994) Şekil 2.2.'de görüldüğü gibi Cardiff kentinin kentsel büyüme simülasyonunun fraktallerini kullanarak yapmışlardır.



Şekil 2.2. Cardiff'in kentsel büyümesinin fraktal simülasyonu (Batty ve Longley, 1994: 94)

Fraktal geometri, klasik Öklid geometrisiyle ölçülemeyecek karmaşıklıkta nesnelerin boyutlarının tamsayılar dışında ifade edilebilmesine olanak sağlamaktadır. Gerçek dünyada farklı ölçeklerde nesnelerin boyutları değişmekte, nesneyi ölçekten bağımsız bir şekilde tanımlayabilmek için fraktal boyut kavramı önerilmektedir. Nesnelerin girinti-çıkıntı, yüzey özelliklerindeki çeşitlilik, detayların artması fraktal boyut değerini artırırken, çok büyük ve çok küçük ölçeklerde yapılan analizlerde fraktal yapıdan uzaklaşma görülebilmektedir (Kaya, 2010: 28-29).

Fraktal geometriye sahip nesnelerin iki temel özelliği kentsel doku ile ilgilidir. Birincisi, formal olarak incelendiğinde kentsel dokuyu oluşturan öğelerin fraktal boyutlu olduğu görülmektedir. İkinci temel özellik ise oluşum süreçleri ilgilidir. Fraktal nesnelerde alt ölçekten üst ölçeğe aynı ilkelerin tekrarı ile gelişim görülür. Benzer geometrik düzen veya gelişim şekli farklı ölçeklerde devam eder. Bu durum bina ölçeğinden kent bütününe doğru devamlılık göstermektedir. Ancak mekânsal kurgunun topoğrafya, ulaşım ağının morfolojisi gibi etkenlerden dolayı değişiklik göstermesi fraktal boyut değerinin de değişmesine sebep olmaktadır (Kaya, 2010: 29).

Kentsel dokuda fraktal boyutun hesaplanmasında en çok tercih edilen yöntem kutu sayma yöntemidir. Bu yöntemde farklı kutu boyutlarından oluşan gridler harita (Şekil 2.3.) ile karşılaştırılır ve binalarla çakışan (dolu olan) hücreler her grid boyutunda sayılarak aşağıda gösterilen formül ile fraktal boyut değeri hesaplanır:

$$D = \frac{\log(a) - \log(b)}{\log(c) - \log(d)}$$

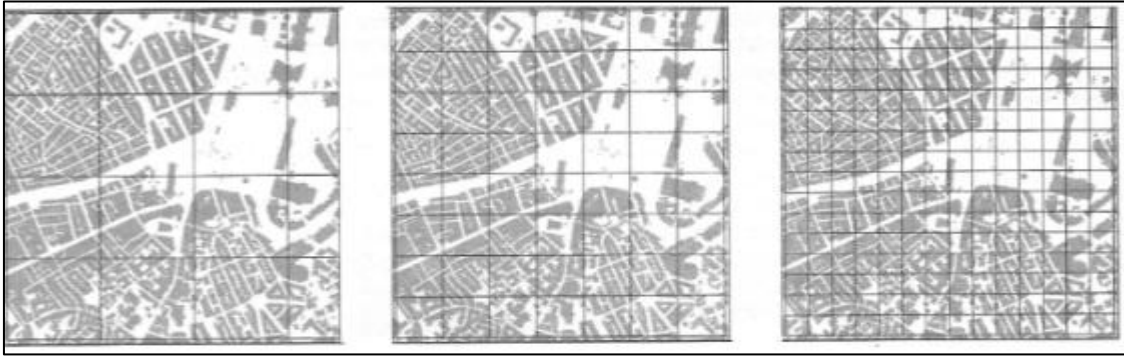
D: Fraktal boyut değeri,

a: sonraki çevrimde sayılan dolu kutu sayısı

b: önceki çevrimde sayılan dolu kutu sayısı

c: sonraki çevrimde yer alan alt satırdaki kutu sayısı

d: önceki çevrimde yer alan alt satırdaki kutu sayısı (Ediz ve Çağdaş, 2005).



Şekil 2.3. Farklı kutu boyutları ile haritanın karşılaştırılması (Kaya, Terzi ve Bölen, 2009)

2.3. Kent Planı Analizi

Conzen'in 1960 yılında İngiltere'nin Alnwick kasabasında başlattığı çalışmalarla ürettiği metodoloji ile kentlerin fiziksel bileşenlerinin gelişim ve dönüşümlerini tarihsel süreç içerisinde sistematik bir yöntemle incelemektedir. Conzen kent morfolojini oluşturan etkenleri beş gruba ayırmıştır (Kropf, 2009);

- Yer (*site*)
- İşlev (*function*)
- Şehir manzarası (*townscape*)
- Sosyal ve ekonomik bağlam (*social and economic context*)
- Gelişme (*development*)

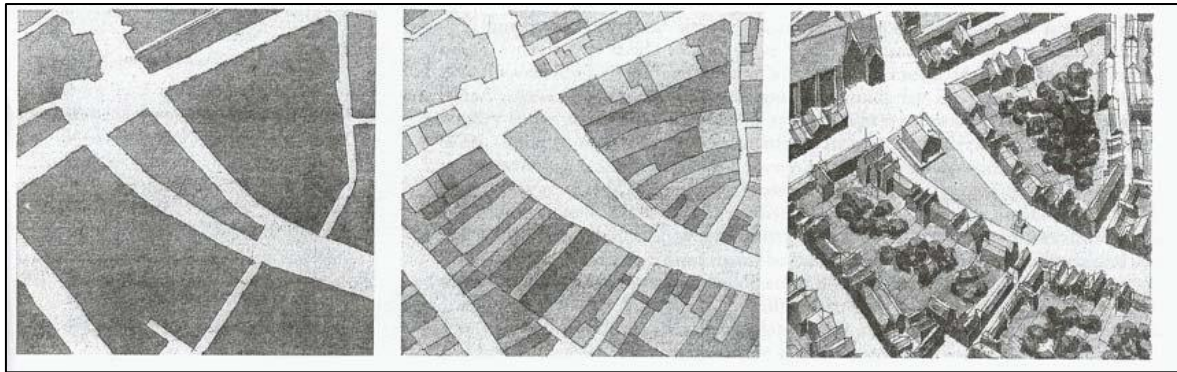
Conzen, şehir manzarasını (*townscape*) ise üç ayrı form kompleksine ayırmıştır (Kropf, 2009);

- Şehir planı (*town plan*)
- Arazi kullanım deseni (*land utilization pattern*)
- Bina dokusu (*building fabric*)

Şehir planını da kendi içerisinde üç ayrı plan bileşenine bölmüştür (Kropf, 2009);

- Yol/sokak dokusu (*street system*)
- Ada/parsel dokusu (*plot pattern*)
- Bina örüntüsü (*building pattern*)

Conzen (1960), Alnwick çalışmasında şehir planı analizi üstünde durmaktadır. Bu analizde kent planları üzerinde 3 temel öğretiyi esas almaktadır. Bunlar yol/sokak dokusu, ada/parsel dokusu ve bina desenidir (Şekil 2.4.). Bunlar arasında binalar ve arsanın kullanımı en fazla değişiklik gösteren öğelerdir. Ada-parcel dokusu çoğunlukla kalıcı bir özellik göstermesine rağmen zamanla parsellerde birleşme ya da ayrılma gibi değişimler söz konusu olabilmektedir. Yol/sokak dokusu en kalıcı öge olma eğilimindedir. Savaş, doğal afet ya da kapsamlı bir yenileme gibi etkenlerle sokak ve yol dokusunda değişim görülmektedir (Baş, 2010).



sokak dokusu

ada/parsel dokusu

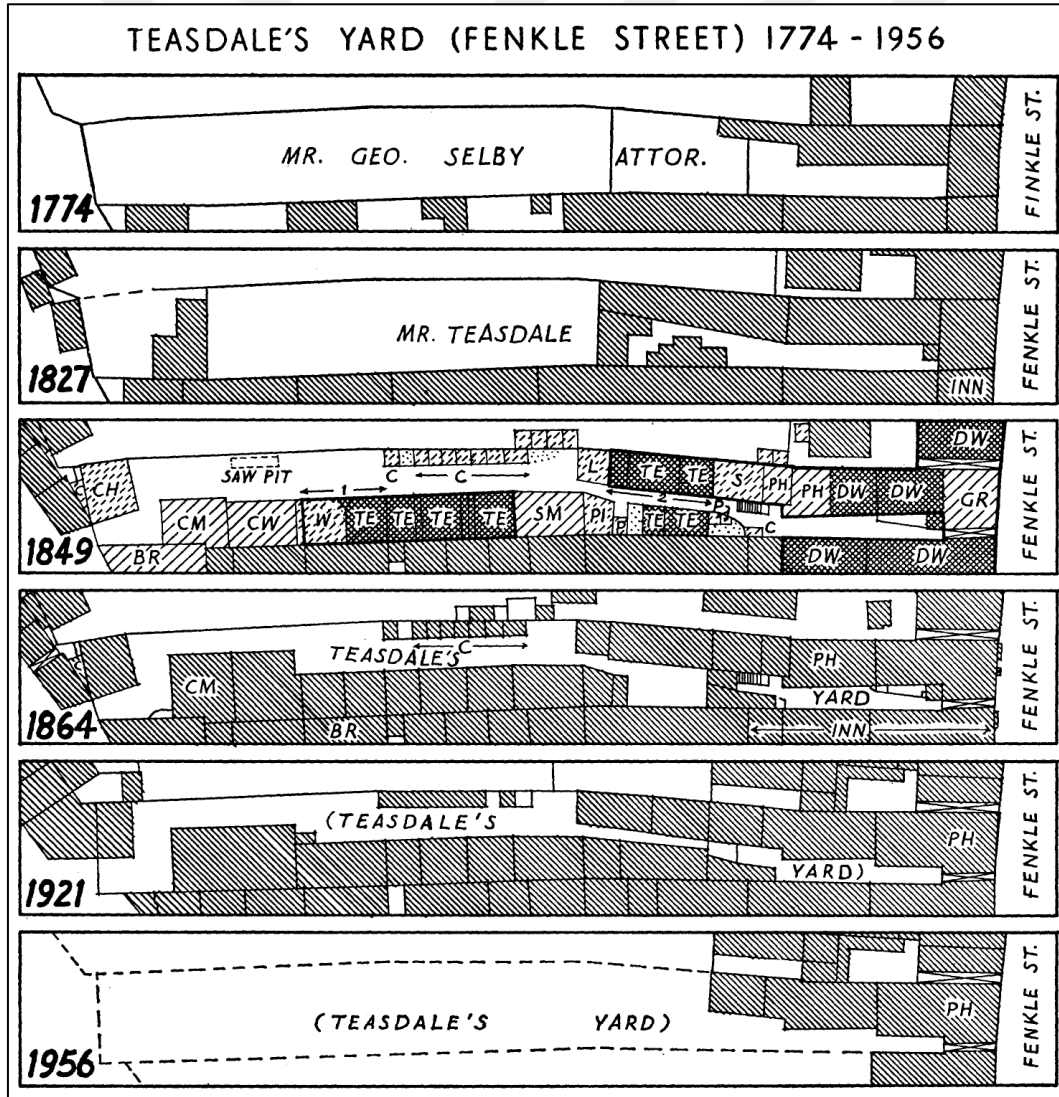
bina deseni

Şekil 2.4. Şehir planı öğeleri (Kostof, 1991: 26)

Conzen, Alnwick üzerinde yaptığı çalışmalarda kentlerindeki arazilerin bir döngü içinde geliştiklerini keşfetmiştir (Şekil 2.5.). Orta çağ kentlerinde bulunan bir bina, avlu ve bahçeden oluşan şerit arsaların gelişim döngülerini kuruluş aşaması (instutive), gelişme

(repletive) aşaması, arazinin doluluğa ulaştığı zirve (climax) aşaması, gerileme aşaması ve arsanın boşaltılması, temizlenmesini ifade eden kentsel nadas (urban fallow) aşaması. Bu süreç sonunda bir süre boş kalan arsalar yeni projelerin geliştirilmesiyle yeniden döngüye katılacaktır (Ünlü ve Baş, 2017).

Conzen'in 'burgage döngüsü' (*burgage cycle*) olarak nitelendirdiği yapı adalarının oluşum, gelişim süreci ve sonunda alanın bir süre boş kalması ve yeniden planlanarak tekrar yapılaşma döngüsü sürecinde olduğu düşünülen bu alanlarla ilgili çeşitli planlama ve proje çalışmaları olmakla birlikte, bilimsel bir araştırma temel alınarak yapılmış bir uygulama hazırlığı bulunmamaktadır.



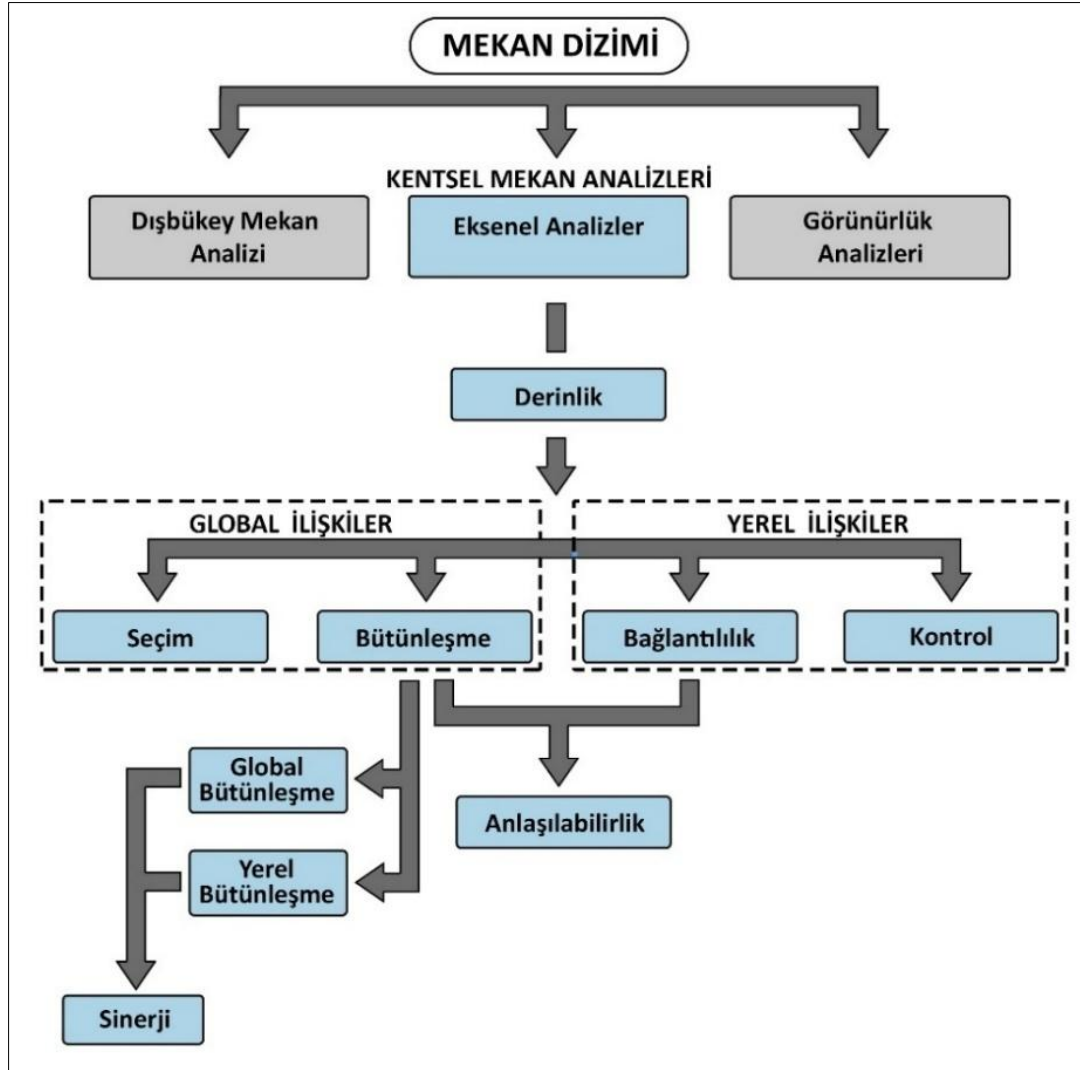
Şekil 2.5. Alnwick'te Teasdale's Yard alanının dönüşüm süreci (Conzen, 1960)

2.4. Kentsel Mekân Analizinde Mekân Dizimi

Mekân dizimi yöntemi kentle ilgili çalışmalarda sıklıkla tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöntem hem kent bütününe ele alan planlama çalışmalarında hem de kentsel mekân ölçeğindeki çalışmalarda kullanılabilir. Kentsel mekân analizinde mekân dizimi, kentsel mekânın biçimsel özelliklerinden farklı olarak yerleşim kurgusunun insanları bir araya getirme potansiyelini anlamayı amaçlayan bir yöntemdir. Mekân dizimi yöntemi, morfolojik ve sosyal yapı arasındaki ilişkileri analiz etmeyi ve tanımlamayı sağlar. Analizler sonucunda elde edilen sosyal veriler, mimari ve kentsel tasarımla ilgili problemleri analiz etmeye ve çözüme yönelik tasarımlar oluşturulmasına olanak verir.

Mekân dizimi yönteminin ilk çalışmaları incelendiğinde genel olarak yaya hareketlerine odaklanıldığı görülmüştür. Günümüzde ise mekânsal biliş, metod geliştirme, modelleme ve programlama, morfoloji oluşturma ve performans ölçme, sosyal uyum ve dışlanma, suç ve düzen ile ayrışmanın mekânsal boyutları gibi konular da ele alınmaktadır (Oliveira, 2016: 120).

Mekân dizimi yöntemi hem bina ölçeğinde hem de kentsel dokudaki mekânsal ilişkileri analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Kentsel doku analizleri için Alfa analizleri kullanılırken, bina ölçeğindeki analizler için Gama analiz yöntemleri kullanılmaktadır (Hillier ve Hanson, 1984). Çalışma kapsamında Alfa analizleri ele alınacaktır. Diğer bir deyişle bu çalışmada kentsel doku ölçeği tartışma konusudur. Çalışmanın strüktürü ve yöntemin kentsel mekânın analizinde kullanımına yönelik kavramsal çerçeve ve Şekil 2.6.'da gösterilmiştir.



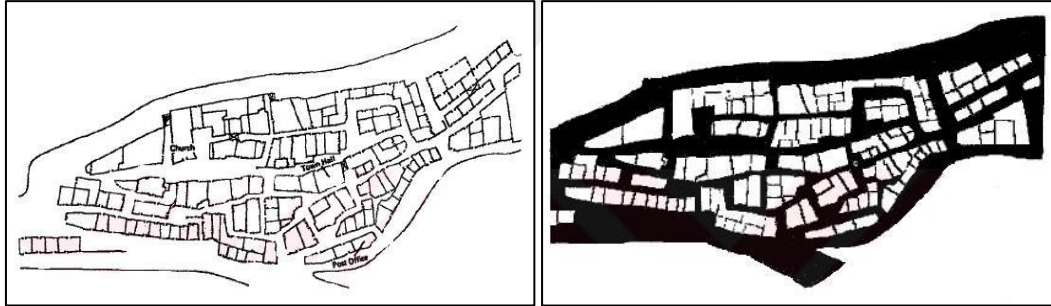
Şekil 2.6. Kentsel mekân analizinde mekân dizimi analiz ve ölçüm yöntemleri

Alfa analizleri

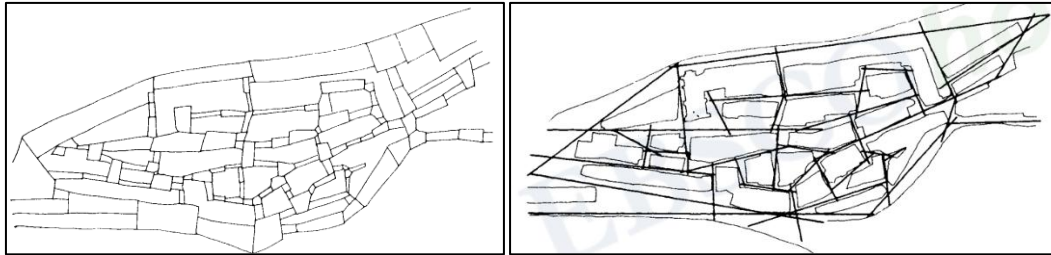
Hillier ve Hanson'un geliştirmiş olduğu Alfa analiz metodu, bir yerleşimi, asıl hücreler ya da binalar (evler, vb.) ve taşıyıcı (yerleşimin dışındaki dünya) arasında düzenlenmiş iki kutuplu bir sistem olarak tanımlamaktadır. Genel kurgusu, bir sistemde yaşayanların, o sistemde yaşayanlar ile sistem dışındaki yabancılar arasındaki ilişki olan bu metot; mekân kurgusunu bu iki temel ilişkinin ara kesitinde şekillendirmektedir. Bu noktada mekânsal sistemlerin bazıları bu ilişkiyi destekler nitelikte iken, bazıları ise engelleyecek biçimde oluşturulmuştur. Genel bir bakış açısıyla Alfa analiz metodu; yerleşimin fiziksel kurgusuyla ilgilenen bir yöntem geliştirme ve mekânı tanımlayan bir sosyal bilgi içerme metodu ortaya koyma amacı taşımaktadır (Dursun, 2002).

Hillier ve Hanson bir yerleşimdeki açık ve kapalı mekânlar arasındaki ilişkinin, kentsel mekânın tanımlanmasında ve mekânın kimliğinin oluşmasında belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Alfa analiziyle binaların açık mekân sistemi ilişkisi ve bu sistemi oluşturan mekânların birbirleriyle ilişkileri incelenmektedir. Bu ilişkiler mekânın kullanımı ve kimliğiyle ilgili değişkenleri oluşturmaktadır (Ardıçoğlu, 2019: 64-65).

Alfa analizinde ilk olarak; çalışılan alanın açık ve kapalı mekânlarından oluşan modelin grafiksel temsili olan açık mekân haritaları oluşturulmaktadır. Hillier ve Hanson'un negatif diyagram olarak ifade ettiği açık mekân haritaları, binalar göz ardı edilerek açık alanların taranmasıyla oluşturulmaktadır. Bu şekilde alanın açık mekân sistemi ortaya çıkarılıp grafik olarak ifade edilebilmektedir. Şekil 2.7.'de Hillier ve Hanson'un (1984) çalışmasında bir Fransız kasabasının yerleşim planı ve açık mekân haritası görülmektedir. Açık mekân haritası hazırlandıktan sonra dışbükey mekân haritaları ve aks haritaları çizilerek (Şekil 2.8.) bütünleşme, bağlantılılık ve anlaşılabilirlik gibi çeşitli analiz ve ölçümler yapılmaktadır.



Şekil 2.7. Bir Fransız kasabasının yerleşim planı ve açık mekân haritası (Hillier ve Hanson, 1984: 90-91)



Şekil 2.8. Bir Fransız kasabasının dışbükey mekân (üstte) ve aks haritası (Hillier ve Hanson, 1984: 91-92)

Eksenel analizler

Mekân dizimi yönteminin temel ögesi olan eksenel analiz, kentin sokak dokusunun çizilen görüş aksları ile yeniden temsilini ifade etmektedir. Bu yöntemde; kentsel dokuyu analiz etmek amacıyla yapıların dışında kalan tüm alanlara çizilebilecek en uzun doğru çizilmektedir. Çizilen doğrular mutlaka dışbükey mekânlardan geçecek şekilde çizilerek içinden aks doğrusu geçmeyen dışbükey mekân bulunmamalıdır. Bu çizgiler aslında kentsel mekânda hareket eden bir bireyin potansiyel olarak en uzak noktaya erişebilen göz hizası olmaktadır.

Eksenellik kentsel sistemin global organizasyonunu ve sistem içindeki hareketi ifade etmektedir. İnsanlar hareketlerini görüş mesafelerine göre yönlendirmektedirler. Bir yerleşim yerine giren insanlar, kırılmaları az, daha doğrusal aksların üzerinde yürümeyi tercih etmektedirler. Eğer bir yerleşime girildikten sonra dönüş yapmak gerekirse, görüş mesafesi kısılır ve gidilmek istenen yer görülmez. Bunların sonucunda insanların tercihlerinden ortaya bir hareket dizisi ve mekânlar zinciri oluşmaktadır. Aks haritalarında yerleşimin bu özelliği, belirgin bir şekilde okunabilmektedir (Baç, 2012).

Aks haritaları; harekete ve görünürlüğe bağlı olarak bir mekânın kurgusunun ortaya koyulmasını sağlayarak, kentsel sistemlerin geometrik özelliklerinin tanımlanmasına olanak sağlar. Bu haritalarda çizgiler, yürüyüş ve görüş akslarını; çizgiler arası kesişimler ise düğüm noktalarını ifade etmektedir. Bu şekilde sistemin uzunluğu metrik olarak değil, aks çizgilerinin sayıları ile ifade edilmektedir. Erişilebilir ve görülebilir bir noktadan minimum sayıda uzatılan çizgilerden oluşan aks haritaları, kenti yaşama ve görme yolu olarak küresel bir bakış açısı sunmaktadır (Gülbüz Yıldırım, 2018).

Aks haritaları, farklı kesişme açıları, farklı kesişme dereceleri ve türleri (bir çizgi bir diğerinden geçebilir veya üzerinde durabilir) olan farklı uzunluklarda çizgi kümelerinden oluşmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerindeki kentlerin aks haritaları incelendiğinde geometrik özelliklerin farklılaştığı görülmektedir (Şekil 2.9). Hillier, farklı kentlerin aks haritalarını kullanarak, geometrik farkların sentaktik özelliklere yansıdığını ve farklı sentaktik değerler ortaya çıkardığını göstermiştir (Hillier, 2002).



Şekil 2.9. Atlanta, The Hauge ve Hamedan kentleri aks haritaları (Hillier, 2002)

Hillier'in yaptığı çalışmalara göre; İran kentlerinin aks haritalarını oluşturan doğrular, İngiliz kentlerindekiyle göre daha kısadır. Avrupa kentlerinin geometrik organizasyon derecesi, İngiliz ve Amerikan kentlerinin organizasyon derecesi arasında yer almaktadır. Tarihi Avrupa kentlerinde yerel mekânların çoğunlukla yabancılar için geçirgen ve merkezi alanlardan kolayca erişilebilir olduğu görülürken; Arap kentlerinde yabancılar belirli kamusal alanlara yönlendirilmiş ve yerel mekânlara erişim yol ağının konfigürasyonu ile zorlaştırılmıştır. Hillier bu farklılıkları 'mekânsal kültür' olarak adlandırmaktadır (Hillier, 2002).

Hillier, Hanson, ve Peponis (1987) kentsel sistemin belirli bir konfigürasyon içindeki sabit mekânlar sistemi ve o konfigürasyon içinde hareketli bireyler dizisi olmak üzere iki bileşenden oluştuğunu ifade ederek, kentsel sistemdeki yerel ve global (bütüncül) ilişkileri tanımlayabilecek bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemde eksenel haritalar kullanılarak iki aşamalı ölçüm yapılır (Hillier vd., 1987).

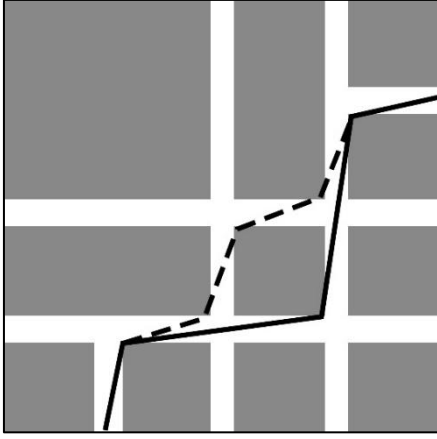
Birinci dereceden ölçümler; eksenel haritalardan direkt ölçüm yapılarak elde edilen bağlantılılık, bütünleşme, kontrol ve seçimdir.

- Kentsel mekânın tanımlanması ve analizinde kullanılan lokal statik ölçüm 'bağlantılılık'tır (*connectivity*) ve her doğrudan bir adım uzaklıkta olan doğru sayısını tanımlamaktadır. Bir aksın ya da bir mekânın doğrudan bağlantılı olduğu diğer aks ve mekânların ölçülmesi ile elde edilmektedir. Bölgesel ölçümler için kullanılan bu değerin yüksek olduğu akslar, farklı yönlerden erişilebilirliğin fazla olduğu ve insanlara daha fazla potansiyel rota seçme olanağı verdiği için yaya kullanımının yüksek olduğu alanlardır.

- Global statik ölçüm ise ‘bütünleşme’ değerine karşılık gelmektedir. Mekân diziminin en çok tercih edilen ölçüm yöntemlerindendir. Hareketi ve erişilebilirliği temsil etmektedir.
- Lokal dinamik ölçüm ‘kontrol’ olarak ifade edilen her mekânın komşusu için temsil ettiği seçim derecesidir.
- Mekânın global dinamik ölçümü ise ‘seçim’ değerine karşılık gelmektedir. Seçim (*choice*) değeri bir mekâna gidilirken bütün alternatif yolların kombinasyonlarının ölçülmesiyle bulunur. Dursun (2002) seçim değerini “...bir mekânın sistem içindeki diğer olası tüm mekân çiftlerinin her birini bağlayan kaç direkt yolun o mekân içinden gittiğini gösterir....” olarak tanımlamıştır. Literatürde açısız analiz ya da potansiyel hareket yolu (*potential through movement*) analizleri olarak da geçen analiz yöntemi, bütünleşmenin aksine dizgesel olmamaktadır (Baç, 2012).

Bütünleşme değeri mekânın hareket potansiyelini temsil ederken; seçim değeri mekânın içinden geçilme potansiyelini temsil etmektedir. Bir başlangıç noktasından bir varış noktası seçme ‘bütünleşme’ olarak ifade edilirken; bir rota belirleme ve başlangıç ile varış noktası arasında geçilecek mekânlar ‘seçim’ olarak ifade edilmiştir (Hillier vd, 2012).

Yayaların kent içerisindeki hareketleri kent formundan etkilenmektedir. Bir noktadan başka bir noktaya giderken gözlemlenen eğilim, en kısa yoldan gitmek şeklinde olmaktadır. Ancak bu doğrultuda kentsel form baz alınarak gerçekleştirilen metrik hesaplamalar, neye göre en kısa yolun tercih edildiğini net bir şekilde açıklayamamaktadır (Kahraman, 2015: 15). Hillier ve Iida (2005) ise insanların kentsel mekânı topolojik olarak okuyabildiklerini belirtmişlerdir. İnsan hareketleri ekonomik olma, bir başka deyişle mümkün olduğunca en kısa yolu tercih etme eğilimindedir. Ancak burada bahsedilen ekonomiklik; en kısa yolun metrik olarak tahmin edilmesi değildir. İnsanlar topolojik anlamda bir ekonomik davranış geliştirerek, en az dönüş gerektiren yolu tercih etmektedir (Long, 2007: 17). Mekân dizimi analiz yöntemlerinden seçim analizleri bu noktada etkili olmaktadır. Seçim analizlerinden iki önemli çıkarım yapılmaktadır. Birincisi insanların ızgara sistem sokak yapılarında gidecekleri yere daha kolay ulaşması, diğeri ise insanların hedeflerine yakın olan dönüşlerde rotalarını doğrusallaştırma eğiliminde olmalarıdır (Şekil 2.10) (Baç, 2012: 103).



Şekil 2.10. Seçim (açısal analiz) grafiği (Baç, 2012)

İkinci dereceden ölçümler ise birincil ölçümlerin sonuçların korelasyonundan elde edilir (Çizelge 2.2). Bağlantılılık ile bütünleşme değerlerinin korelasyonundan anlaşılabilirlik ölçümü, bütünleşme ve seçim arasındaki korelasyondan hareket arayüzü ölçümü yapılır (Hillier vd., 1987).

Çizelge 2.2. İkinci dereceden ölçümler (Hillier vd.,1987)

	Lokal		Global
Statik	Bağlantılılık	←→	Bütünleşme
		Anlaşılabilirlik	
Dinamik	Kontrol		Seçim
			↑↓ Hareket Arayüzü

Bütünleşme (Integration)

Mekân dizimi yönteminde en çok önem verilen konu bütünleşmedir. Bir aksın bütünleşme değeri, o aksın sistemdeki diğer bütün akslara göre derinliğini ifade etmektedir. Bütünleşme metrik değil sentaktik bir büyüklüktür. Burada uzaklık yerine her mekânın diğer bir mekâna göre aksel uzaklığını ifade eden, derinlik kavramı kullanılmaktadır. Bütünleşme değeri bir yerleşim sistemindeki bir mekâna, diğer mekânlardan ulaşmak için geçilmesi gereken aksların ve yön değiştirmelerin sayısının hesaplanmasıyla bulunmaktadır. Bütünleşme değeri her bir doğrunun diğer doğrularla ilişkisinin derecesini göstermektedir. Analizlerde en bütünleşik aks kırmızı renk ile gösterilirken, en ayrılmış aks mavi ya da mor renkle ifade edilmektedir. Düz ve uzun akslar genellikle yüksek bütünleşme değerini temsil ederken bu bütünleşme değeri en yüksek sokaklar bir yerleşimin en kamusal mekânlarıdır.

Bütünleşme değeri hesaplanırken en az iki farklı ölçekte analiz yapılır. Bunlardan bir tanesi maksimum çap (R-max) adı verilen tüm kent ölçeğinde, global bütünleşme değerini vermektedir. Diğer analiz ise üç-çap (R-3) adı verilen lokal bütünleşme analizidir. Global bütünleşme analizi herhangi bir aksın diğer akslarla mesafesinden yola çıkarak, tüm sistemle ne kadar bütünleşik veya yalıtılmış olduğunu gösterirken; lokal analiz her aksın kendisinden üç adım uzaklıkta olan akslar arasındaki bütünleşme değerini ifade etmektedir. Global ölçekte bütünleşik alanlar; yerli halk ile ziyaretçilerin karşılaşabileceği ve bir araya gelebileceği alanları ortaya çıkarırken, lokal ölçekli analiz; yerleşimde ikamet edenlerin birbirleriyle karşılaşma olasılığının fazla olduğu mekânları göstermektedir (Çil, 2006).

Yerel olarak iyi bağlantılı hatlar, aynı zamanda bütünleşik hatlar ise korelasyon güçlü ve sistem anlaşılabilir olacaktır. Bu durumda bütün sistem parçalardan okunabilmektedir. Tam tersi şekilde yerel olarak iyi bağlantılı hatlar global olarak bütünleşik değilse, korelasyon zayıf ve sistemin bütünü parçalardan okunamayacaktır (Hillier vd., 1987).

Bütünleşme analizleriyle bir yerleşimde yer alan mekânlardaki hareketliliğin oranı; sayısal olarak ifade edilerek, en fazla bütünleşmiş alanlar ile ayrılmış (yalıtılmış) alanlar tespit edilebilir. Ortaya çıkan bu veriler yerleşimin yapısının anlaşılmasını sağlamakla birlikte, çalışma ve tasarım önerileri için de bir altlık oluşturur (Kubat, 1999). Bu yöntem aynı zamanda tasarım önerilerinin test edilmesine olanak sağlar. Planlanan bir ticari aksın o yerleşimle bütünleşip bütünleşemeyeceği, yerleşime getireceği pozitif veya negatif etkiler önceden hesaplanarak ona göre tasarım ve planlama yapılabilir.

Çil'e göre bütünleşme değeri en yüksek aksların, bir yerleşime dışarıdan gelen ziyaretçilere doğrudan açık olan bir alana denk gelmesi muhtemeldir. Bu alanların başka bir yere gitmek için bile en çok kullanılan akslar olma olasılığı yüksektir. Yalıtılmış alanlar ise sadece o sokakta olan belirli bir yere gitmek için kullanılan alanlardır. Bütünleşik alanlar; bir yerleşimin geometrik merkezinde, yani yalıtılmış alanların çoğuna eşit uzaklıkta ise o yerleşimin dışarıdan gelenleri içine alan bir sistem olduğu, aksi durumda ise ziyaretçilerin yerleşimin hareket sistemine dahil olmadan yerleşime girip çıktıkları söylenebilir (Çil, 2006).

Bu noktada önemli bir örnek olan Londra şehrinin eksenel haritası üzerinde bütünleşme değerleri Şekil 2.11'de gösterilmiştir. Bu haritaya göre kırmızı renk ile gösterilen akslar en çok tercih edilen, yerli ve yabancıların karşılaşma olasılığının yüksek olduğu ve ticaretin en

yoğun olduğu akslardır. Mor ve mavi ile gösterilen akslar ise en çok ayrılmış, daha az kullanıma sahip ve ticaret fonksiyonunun daha az, konut yoğunluğunun fazla olduğu mekânlardır. Hillier ve Hanson'a göre bütünleşme değeri en yüksek mekânlar ve akslar yerleşimin çekirdeği olarak düşünülebilir (Hillier, 1996).



Şekil 2.11. Londra kenti global bütünleşme haritası (Hillier, 2007)

Hillier (1985); yaya hareketliliği ve mekânsal konfigürasyonun ilişkisini incelemek için Londra'nın Bansbury mahallesinde gözlem ve mekân dizimi analizlerinin birlikte kullanıldığı bir çalışma yapmıştır. Cadde ve sokaklardaki yaya hareketliliği, farklı zamanlarda olmak üzere her 100 metrede bir gözlemlenerek, bu noktalardan geçen yaya sayımı yapılmıştır. Sonuçlar bütünleşme ve yaya yoğunluğu arasında pozitif yönde güçlü bir korelasyon olduğunu göstermiştir. Barnsbury'deki en bütünleşik mekânlar (bütünleşme çekirdeği) kent merkezinden geçmekte ve merkezi çeperlere bağlayarak merkeze ulaşımı kolaylaştırmaktadır (Hillier, 1985).

Bütünleşme ve hareketlilik ile ilgili diğer çalışma Peponis, Ross, Rashid, ve Kim (1996) tarafından yapılmıştır. Çalışmada Hillier'in Barnsbury çalışmasından farklı olarak Buckhead Atlanta'daki araç yoğunluğu dağılımı ile bütünleşme arasındaki korelasyon incelenmiştir. 6 yıllık trafik kayıtları ile mekân dizimi analizleri karşılaştırılmış ve bütünleşme değeri ile kayıtlar

arasındaki korelasyon yeterince iyi çıkmıştır (0.68- 0.78 aralığında, $P < \%1$). Daha güvenilir sonuçlar almak amacıyla ayrıca toplam 106 noktada (70 Buckhead, 36 kent merkezi), belirlenen zaman dilimi içerisinde hem yaya hem de araç sayımı yapılmıştır. Yapılan sayımlar bütünleşme değerleri ile karşılaştırıldığında hem yaya yoğunluğu ile hem de araç yoğunluğu ve bütünleşme değeri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir (Peponis vd., 1996).

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılabileceği üzere; kentsel alanlardaki yaya hareketliliği, ilk olarak bütünleşme örüntüsü ve bölgenin genel bütünleşme derecesi tarafından belirlenir. Bu durum kentsel alandaki hareket yoğunluğunun temel sebebinin, mekânların bir bütün olarak yerleşim planı ile ilişkili olduğu anlamına gelir. Mekânın yerel özellikleri, mekânda bulunan tesislerin veya çekim merkezlerinin konumunun yaya hareketliliğine etkisi ise ikinci planda kalmaktadır (Hillier vd., 1987).

Hillier, ticari fonksiyonların mekân kullanımına etkisini *Space is the Machine* adlı kitabında tartışmaya açmıştır. Ticaret aktivitesinin hareketin ana kaynağı olduğu ile ilgili yaptığı tespitler dikkat çekicidir. Mekân dizimi analizlerinde, hesaplanan bütünleşme değerinin sadece mekânın konfigürasyonundan ortaya çıkan topolojik bir değer olduğunu belirtmiştir. Mekânda bulunan dükkân sayısı bütünleşme değerini etkilememektedir. Bu durumda dükkânların neden yüksek bütünleşme değeri olan cadde ve sokaklarda bulunduğunu sorgulayan Hillier, bütünleşik sokakların doğal olarak en fazla hareketi taşıyabilecek hatlar olmalarından dolayı dükkânların bilinçli olarak bütünleşik sokaklara yerleştirilmiş olabileceğini ifade etmektedir. Hillier ticaretin mekândaki hareketliliğe katkısı olacağını kabul etmektedir ancak hareketin temel sebebinin mekânsal konfigürasyon olduğunu belirtmektedir (Hillier, 1996).

Derinlik kavramı (depth) ve bütünleşme değeri hesabı

Bütünleşme değeri hesabı, derinlik kavramıyla doğrudan ilgilidir. Derinlik kavramı; mekân dizimi yönteminde topolojik bir uzaklığı ifade eder. Derinlik hesabında geçiş grafiklerinden yararlanılmaktadır. Bir geçiş grafiğindeki bir noktanın derinliği, başlangıç noktasından seçilen noktaya giden adım sayısıdır. Başlangıç noktasının derinliği 0, başlangıç noktasına bağlantılı olan her bir noktanın derinliği ise 1'dir. Birbiri ile direkt bağlantılı mekânların ve birbiri ile kesişen iki doğrunun derinlik değeri 1'dir. Eklenen her yeni bir mekân ya da doğru ile derinlik değeri bir değer artmaktadır (Yamu, Van Nes ve Garau, 2021).

Bütünleşme ve mekânsal etkileşim değerlerinin hesaplanması için ortalama derinlik (*mean depth /MD*) değerine ihtiyaç duyulmaktadır. Mekân dizimi yönteminde derinlik bir mekâna ulaşmak için içinden geçilen diğer en az sayıdaki topolojik adımı ifade etmektedir. Analizlerde bazı mekânlar diğerlerinden daha derin olabilir, bu durum ancak derin olan mekâna diğer mekândan geçildiği durumda gerçekleşir. Derinlik, her seviyede, seviyenin değeri ve mekân sayısının çarpılmasıyla bulunmaktadır. Her seviye için derinlik değeri hesaplandıktan sonra toplam derinlik bulunarak, toplam derinliğin (k-1) bölünmesiyle ortalama derinlik (MD) hesaplanmaktadır. Çeşitli mekânların içinden geçilerek erişim sağlanan bir mekânın ortalama derinlik değeri yüksek çıkarken; bir avlu ya da hol ve koridorla birbirlerine bağlanan mekânların derinlik değeri düşüktür. Derinlik değeri mahremiyet ve erişilebilirlik ile ilgili bilgi vermektedir. Yüksek derinlik değerine sahip olan mekânlar daha mahrem ve daha az erişilebilir mekânlardır. Dolayısıyla derinlik değeri ile bütünleşme değeri ters orantılıdır (Gülbüz Yıldırım, 2018).

Derinlik kavramı ulaşılabilirlik ve yaya hareketleriyle ilgili bilgiler verebilmektedir. Analizler sonucunda ortaya çıkan en derin mekânlar ulaşılabilirliği en az olan mekânlardır. Hillier (2002), sistemle en az bütünleşen derin mekânlarda suç işleme potansiyelinin yüksek olabileceğini ifade etmiştir. Ancak bu durum sosyal ve kültürel özelliklere göre farklılık gösterebilmektedir. İslam kültürünü yansıtan kentlerde, derinlik değerinin yüksek çıkmasının, mahremiyet ve güvenlik ihtiyacından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Hillier ve Hanson derinlik ilişkilerini açıklamak için asimetri kavramına başvurmuştur. Rölatif asimetri değeri; sistemin belirli bir noktadan alınan derinliğini, teorik olarak ne kadar derin ya da sığ olabileceğini karşılaştırarak genellemektedir. Minimum derinlikte tüm mekânlar direkt olarak orijinal mekâna bağlıyken; maksimum derinlikte ise mekânlar doğrusal olmayan bir düzende orijinal mekâna bağlantılıdır. Sisteme eklenen her bir mekân, derinliğe bir seviye daha eklenmektedir (Hillier ve Hanson, 1984 :108).

Bütünleşme değeri için ilk olarak ortalama derinlik (MD) bulunur ve sonra rölatif asimetri değeri (RA) değeri hesaplanır. Rölatif asimetri değeri 1 ile 0 arasında değişmekte ve bütünleşme değeri bu aralıkta gösterilmektedir. Formülde “k” geçiş grafiğindeki noktaların sayısını ifade etmektedir.

$$\text{Rölatif asimetri (RA)} = \frac{2(MD - 1)}{k - 2}$$

Herhangi bir kentsel sistemde, mekânların RA değerlerinin listesi mekânların gerçek bütünleşme dağılımını vermektedir. Bu durum yaklaşık aynı sentaktik büyüklükteki (örneğin mekân sayıları bakımından) sistemlerin karşılaştırıldığı durumlarda doğru sonuçlar vermektedir. Ancak farklı büyüklükteki sistemler karşılaştırıldığı zaman büyüklüğün etkisinin giderilmesi gerekmektedir. Bu amaçla elde edilen RA değerleri, “elmas şeklindeki” bir modelin başlangıç noktasına göre elde edilen “D” (elmas) değerine bölünerek RRA (gerçek rölatif asimetri (*real relative asymmetry*)) değeri bulunur. RRA değerleri 1’in altında olan mekânlar bütünleşik mekânları ifade ederken, 1’in üstündeki değerler ayrışik mekânları temsil eder. RRA değerleri 0,4 – 0,6 aralığında olan mekânlar güçlü entegrasyona sahip mekânlardır. Mekân sayılarına göre D değerleri (Çizelge 2.3.) *The Social Logic of Space* kitabına göre aşağıda gösterilmiştir (Hillier ve Hanson, 1984: 109-113).

$$\text{Gerçek rölatif asimetri (RRA)} = \frac{RA}{Dk}$$

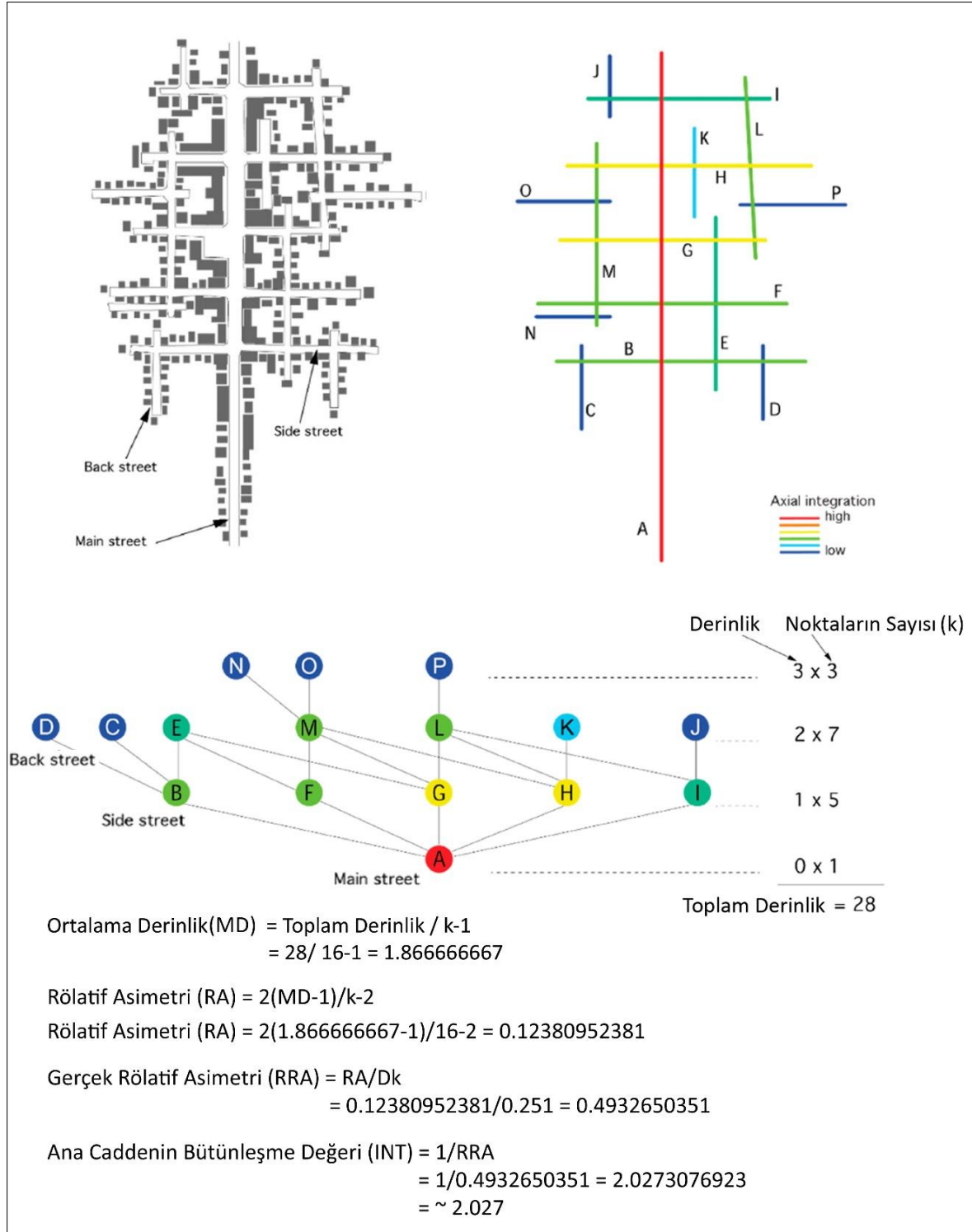
Çizelge 2.3. k mekân sayısına göre D değerleri (Hillier ve Hanson, 1984, s:112)

k- mekân sayısı	D değeri
5	0,352
6	0,349
7	0,34
8	0,328
9	0,317
10	0,306
11	0,295
12	0,285

k- mekân sayısı	D değeri
13	0,276
14	0,267
15	0,259
16	0,251
17	0,244
...	...
...	...
300	0,038

Bu hesaplamalar yapıldıktan sonra farklı büyüklükteki sistemlerin karşılaştırması yapılırken, bütünleşme değeri (INT) aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır. Şekil 2.12’de bir yerleşime ait derinlik ve bütünleşme değeri hesaplamaları örneklendirilmiştir.

$$\text{Bütünleşme (INT)} = \frac{1}{RRA}$$



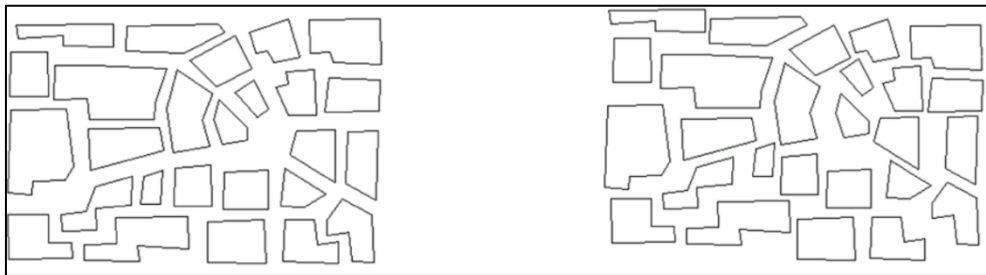
Şekil 2.12. Bir yerleşimin derinlik ve bütünleşme hesaplamaları (Yamu vd., 2021)

Anlaşılabilirlik (intelligibility)

Hillier ve ekibine göre bütünleşme ve anlaşılabilirlik (*intelligibility*) kentsel dokunun analizinde kullanılan iki önemli ölçüm yöntemidir. Mekân dizimi analizindeki anlaşılabilirlik, Lynch'in kent imgesini dayandırdığı görsel algıdan çok, yerleşimin sokak örüntüsünün hareketi yönlendirme potansiyeli ile ilgili bir kavramdır. Hillier, kentsel yapı ve işlev arasında bir kavram olan anlaşılabilirliği; “kentsel bir sistemde yerel olarak görülebilen ve deneyimlenebilenlerin bilinçli bir çaba sarf edilmeden sistemin bütünü hakkında bilgi verme derecesi” olarak tanımlamıştır (Hillier, 2007: 171).

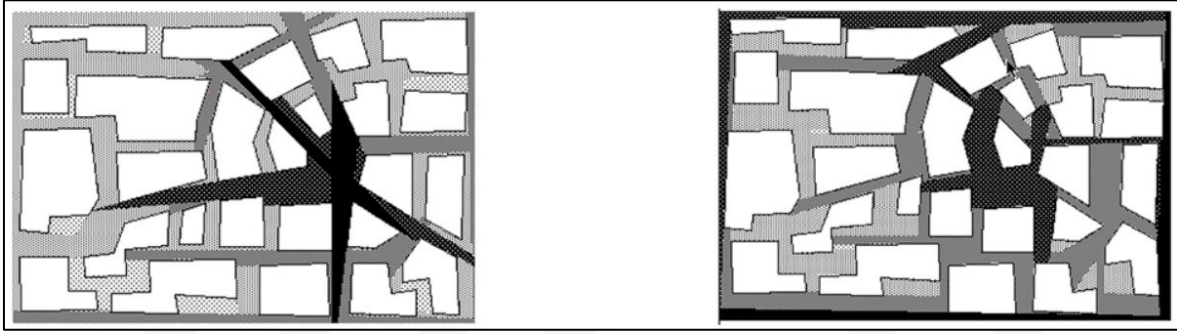
Anlaşılabilirlik, bağlantılılık ve bütünleşme arasındaki korelasyondan elde edilmektedir. Anlaşılabilirlik; bir hattın sahip olduğu yakın bağlantı (bu hattın görülebilen) sayısının derecesini göstermektedir. Dolayısıyla bir hattın bütün sistem içerisindeki önemi konusunda güvenilir bir kılavuzdur (Hillier vd., 1987). Anlaşılabilirlik; bir kent dokusu içindeki kullanıcının, bulunduğu dokudan hareketle kentin genel dokusunun kavranıp kavranamayacağı ölçülmesidir. “0,45” civarındaki bir değer anlaşılabilir olarak değerlendirilirken, “0,2” ve daha düşük değerler anlaşılabilirliğin az olduğunu ifade etmektedir. “1” değeri çok güçlü bir ilişkiyi, “0” değeri ise rastlantısallığı tanımlar, yani anlaşılabilirlik değeri 1'e yakın oldukça anlaşılabilirlik yükselmektedir (Hillier, 1983).

Hillier, anlaşılabilirliği aynı bloklardan oluşturulmuş farklı düzende iki varsayımsal kent planı üzerinden açıklamıştır (Şekil 2.13). Bu iki planda belli ölçüde düzensizlik derecesine sahipken; ilk plan mekânların kurgusu bakımından, ikincisine göre daha fazla kentsel görünüme sahiptir. Yapılan ölçümler sonucunda ilk plan daha anlaşılabilir çıkarken, aynı blokların kullanılmasına rağmen ikinci plan yeterince anlaşılabilir çıkmamıştır (Hillier, 2007: 92).



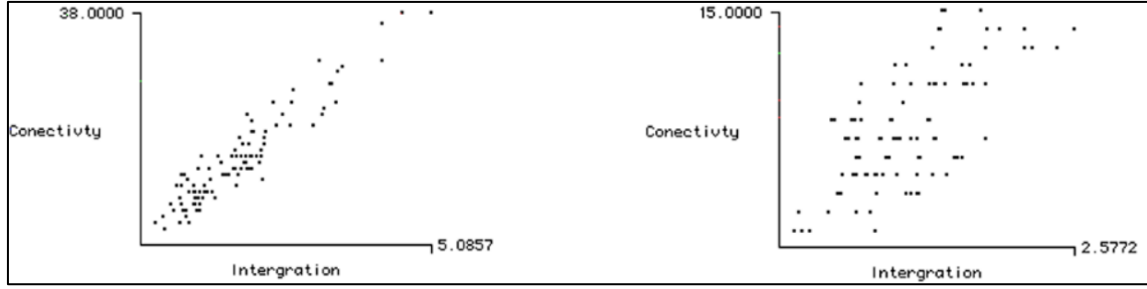
Şekil 2.13. Aynı bloklardan oluşturulmuş varsayımsal kent planları (Hillier, 2007: 92).

Bu varsayımsal planlar üzerinde bütünleşme analizleri yapılmış, en bütünleşik mekânlar en koyu, ayrışık mekânlar ise gri olacak bir gösterim sistemi uygulanmıştır. Birinci planda en koyu şekilde gösterilen ve birbirini pazar meydanında kesen bir bütünleşme çekirdeği olduğu görülmektedir (Şekil 2.14). Koyu alanların meydanı kentin çeperlerine bağladığı görülmektedir. İkinci planda ise meydanı, kentin çeperlerine bağlayacak güçlü bir bütünleşme odağı oluşmadığı ve bütünleşme çekirdeğinin dağınık hale geldiği görülmektedir. Aslında, en bütünleşik alanlar kentin kenar bölgelerinde oluşmuş ve sistemin merkezine ulaşmamıştır. Genel olarak sistem ilk plana göre daha az bütünleşik ve daha derindir. Başka bir deyişle kentsel bloklardaki marjinal değişimler, bütünleşikliğin dağılımını ve derecesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Hillier, 2007: 93).



Şekil 2.14. Varsayımlar planların bütünleşme çekirdekleri (Hillier, 2007: 93)

Anlaşılabilirliğin derecesini anlamak ve yorumlamak için dağılım şemalarından (scattergram) faydalanılır. Şemalardaki her nokta sistemi oluşturan bir dışbükey mekânı temsil etmektedir. Noktanın bulunduğu yer, düşey ekseninde bağlantılılık değerini, yatay ekseninde ise bütünleşme değerini ifade etmektedir. Noktaların dağılımı sol alt köşeden sağ üste doğru 45 derecelik düz bir çizgi oluşturuyorsa, görülen ve görülemeyen mekânlar arasında mükemmel bir korelasyon bulunmaktadır ve sistemin okunabilirliği yüksektir. Şekil 2.15'te birinci plana ait diyagramda noktaların dağılımı düz bir çizgi oluşturmaya bile ortalama çizgisine yakın konumlanmıştır. Bu durum birinci planın yüksek dereceli bir korelasyon ve iyi bir anlaşılabilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. İkinci planın dağılım şemasında ise noktaların daha fazla dağıldığı ve ortalama çizgisinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu dağılım şemasına göre ikinci planın anlaşılabilirlik derecesi düşüktür. Başka bir deyişle sistemde hareket ettiğimiz zaman, bulunduğumuz mekânda görebildiklerimiz, sistemin bütünü ile ilgili zayıf ipuçları vermektedir (Hillier, 2007: 94).



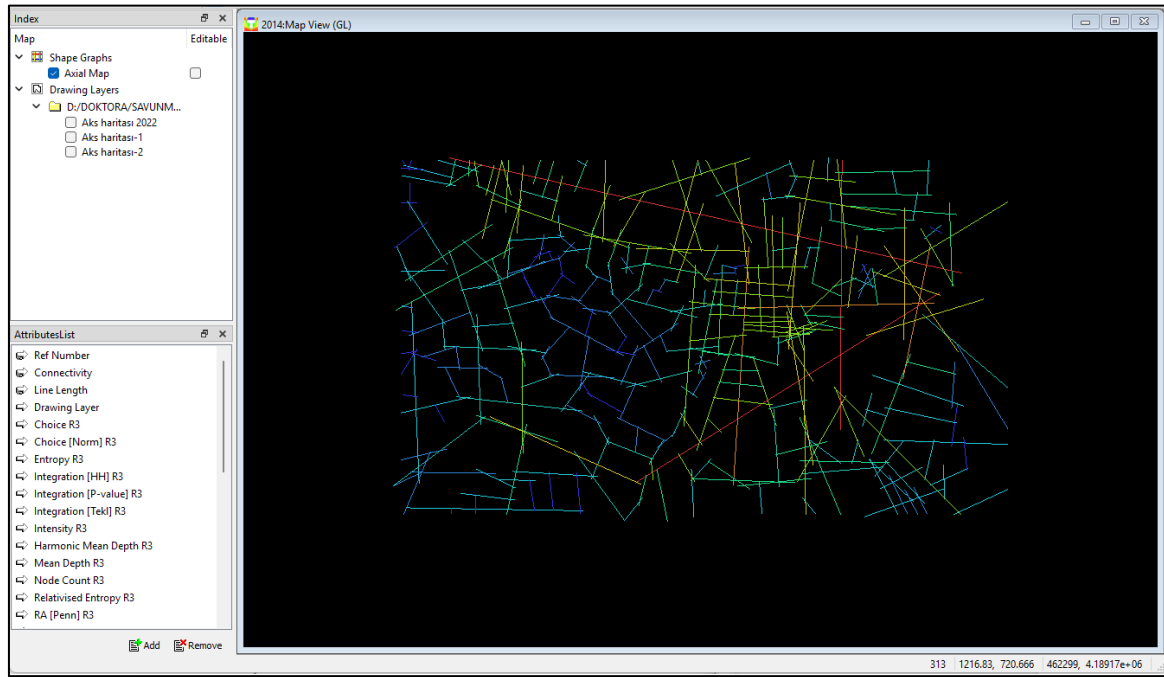
Şekil 2.15. Varsayımsal planlara ait anlaşılabilirlik diyagramları (Hillier, 2007: 94)

Anlaşılabilirlik çalışmalarında kullanılan diğer bir ölçüm ise global bütünleşme (R_n) ve yerel bütünleşme (R_3) değerlerinin korelasyonundan ortaya çıkmaktadır (Yamu vd., 2021). Aslında sinerji olarak adlandırılan bu korelasyon, büyük ölçekli yerleşimlerin analizlerinde parçadan bütünü okunabilirliği açısından daha doğru sonuçlar vermektedir (Hillier, 2001). 3 yarıçap (lokal bütünleşme) analizi de bir nevi bağlantılık analizi olarak kabul edilebilir, çünkü bağlantılılık değeri sadece 1 adım derinlikteki bağlantıların hesabı iken; R_3 analizi ise 3 adım derinlikteki bağlantıların hesaplanmasıyla elde edilmektedir. Çil'e göre global ve yerel ölçekte yüksek bütünleşme değerine sahip sokaklarda yürüyen birisi, yerleşimin bütününe dair imgeyi daha kolay algılayıp bulunduğu noktadan, merkeze o yere yabancı olsa dahi tahmin yürüterek ulaşabilmektedir. Lokal ölçekte bütünleşik ancak global ölçekte yalıtılmış sokaklarda, yerleşimin bütününe ait imge daha zayıf bir şekilde algılanmaktadır (Çil, 2006).

Mekân dizimi yöntemi bilgisayar programı: Depthmapx

Mekân dizimi analizlerinde kullanılan en güncel program Space Syntax Laboratuvarı tarafından, açık kaynak kodlu olarak geliştirilen DepthmapX programıdır. Program hem mimari ölçekte hem de kentsel ölçekte analiz imkânı sunmaktadır. DepthmapX programı ile VGA analizleri (*visibility graph analysis*), eksenel ve segment analizlerinin yanında ajan tabanlı analizler yapılabilmektedir. Ajan tabanlı analizler, yaya davranışlarının simülasyonunda kullanılmaktadır. Program tarafından oluşturulan ajanlar, bir insan gibi davranarak mekân içinde hareket etmekte ve ajanların geçtiği noktalar program tarafından sayılarak veriye dönüştürülmektedir. Daha sonra bu veriler gerçek durumla karşılaştırılabilmektedir (URL-1).

DepthmapX programı ile orta ve küçük ölçekli kentsel yapıların eksenel haritaları oluşturulabilmektedir. Program otomatik olarak eksenel harita üretebildiği gibi program içerisinde eksenel haritalar elle çizilebilir ya da daha önceden çizilmiş olan haritalar içe aktarılabilir (URL-1). Eksenel harita oluşturulduktan sonra analiz çalıştırılarak ortalama derinlik, toplam derinlik, global ve lokal bütünleşme, kontrol, seçim gibi sonuçlar elde edilmektedir (Şekil 2.15). Ayrıca Qgis eklentisi kullanılarak CBS verileri, DepthmapX programı ile entegre bir şekilde kullanılabilir.



Şekil 2.16. DepthmapX programı arayüzü (Yazar arşivi)

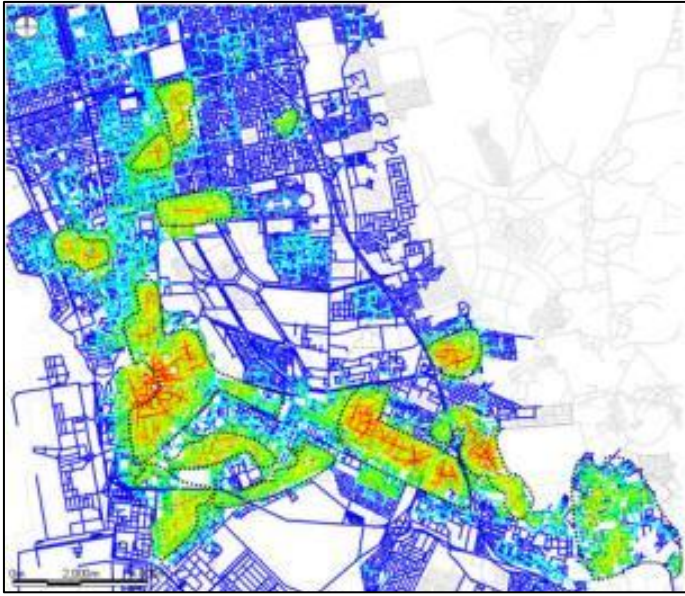
Uygulama Örnekleri

Mekân dizimi yöntemi, kentle ilgili bütünleşme ve anlaşılabilirlik gibi objektif sayısal veriler sunmaktadır. Bu veriler kentsel tasarım projelerinin ve stratejilerin hazırlanmasına önemli bir altlık sağlamaktadır. Bununla birlikte yöntem yeni planlamaların hayata geçirilmeden değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Mekân dizimi yönteminin sağladığı bu avantajdan birçok projede yararlanılmış ve uygulama sonrasında önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Space Syntax Limited tarafından yapılan Cidde Stratejik Planlama Projesi, yöntemin kentsel planlama ölçeğinde kullanıldığı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 ve 1960'lı

yıllarda Cidde'nin kontrolsüz ve plansız bir şekilde büyümesi, kent merkezi ile çeperler arasında ekonomik, sosyal ve fiziksel ayrıışmlara neden olmuştur. Ulaşım odaklı problemlerden dolayı gerçekleşen ayrıışmanın önüne geçilebilmesi için 2006 yılında mekân dizimi analizlerinden faydalanılarak stratejik gelişim projesi üretilmiştir (URL-2).

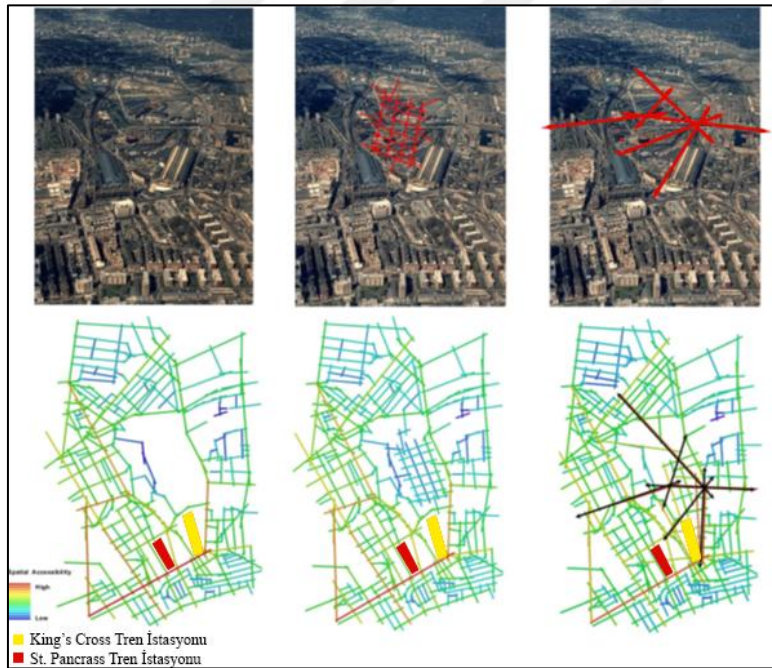
Cidde'deki problemlerin çözümü için ilk olarak yerleşim birimlerindeki en önemli akslar, ileri mekânsal tanı metodolojisi geliştirilerek belirlenmiş, daha sonra da yerel ulaşım analizleriyle (Şekil 2.17) her bir alandaki en izole ve en çok kullanılan akslar tespit edilmiştir. Analizlerden yararlanılarak, plansız gelişen alanları, kentin geneliyle yumuşak bir şekilde bağlamayı amaçlayan bir strateji geliştirilmiştir (Şekil 2.18). Aynı zamanda bölgelerin kendi karakterini korumasını amaçlayan bu proje sonunda, plansız gelişen bölgelerin kentle bütünleşmesi sağlanarak sosyal ve ekonomik sorunlar azaltılmıştır (URL-2).



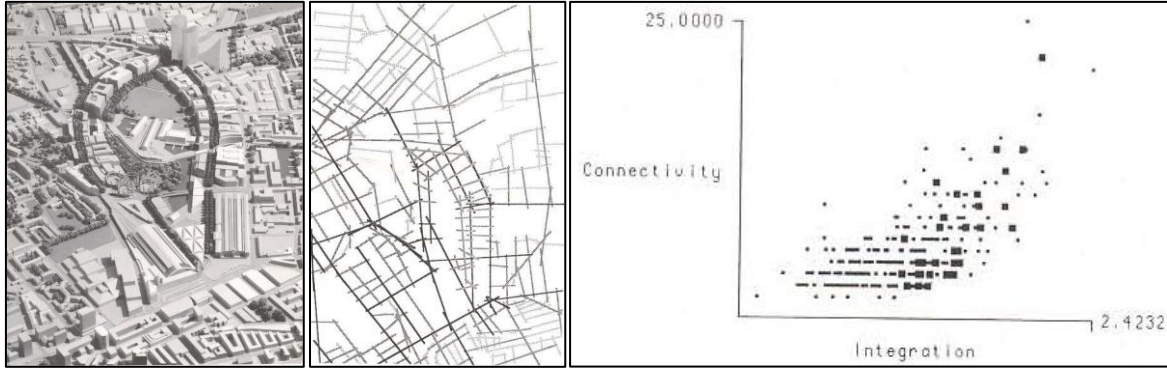
Şekil 2.17. Cidde yerel ulaşılabilirlik analizi (URL-2)

Londra King's Cross ve St. Pancras tren istasyonları ve çevresi için açılan yarışmanın kazanan konsorsiyumu içinde bulunan Norman Foster, projelendirme aşamasında Hillier ve ekibi ile çalışmış ve mekân dizimi analizlerinden faydalanmıştır. Proje alanı Londra'da King's Cross ve St. Pancras tren istasyonları arasında kalmış, kanallarla çevrili, gazometreler ve terkedilmiş endüstriyel yapıların bulunduğu, kent içinde kullanım dışı kalmış 52 hektarlık bir alandır. Foster, tasarıma ilk olarak "sorunlu alanda tasarım konsepti için ipuçları neler olabilir?" sorusu ile başlamıştır (Foster, 1997).

İlk olarak alanın mevcut durumu ile ilgili eksenel analizler yapılmıştır. Mevcut durumun bütünleşme değerleri, alanın çevresiyle çok zayıf bir şekilde bağlantılı olduğunu ve bütünleşme değerlerinin Londra genelinden düşük olduğunu göstermiştir. Daha sonra alanda oluşturulacak gridin, bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerlerini ne yönde etkileyeceği analiz edilmiştir. Ancak eklenen bu grid, alana entegre olamamış ve anlaşılabilirlik değerini de yeterli düzeyde etkilememiştir. Final tasarım öncesinde, son olarak mevcutta bulunan en bütünleşik hatlar alan boyunca devam ettirilerek bir deneme yapılmış ve sonucunda bazı önemli yollardan bile daha güçlü bütünleşme sağlanmış ve alanın genel anlamda bütünleşikliği artmıştır (Hillier, 1993) (Şekil 2.19). Foster, yapılan eksenel analizlerden yola çıkarak, yapılan denemelerden çok daha incelikli ve kompleks bir master plan önerisi geliştirmiştir. Nihai master planda Foster; arazi kullanımına uygun doğal hareketlilik ve bütünleşme dağılımı (ofis ve alışveriş alanlarında daha yüksek, gürültüsüz olması gereken konut alanlarında daha düşük) oluşturmuştur. Foster'ın önerisi (Şekil 2.20) analiz edildiğinde alanın anlaşılabilirliğinin ve bütünleşme değerlerinin geliştirildiği görülmektedir (Hillier, 1993).

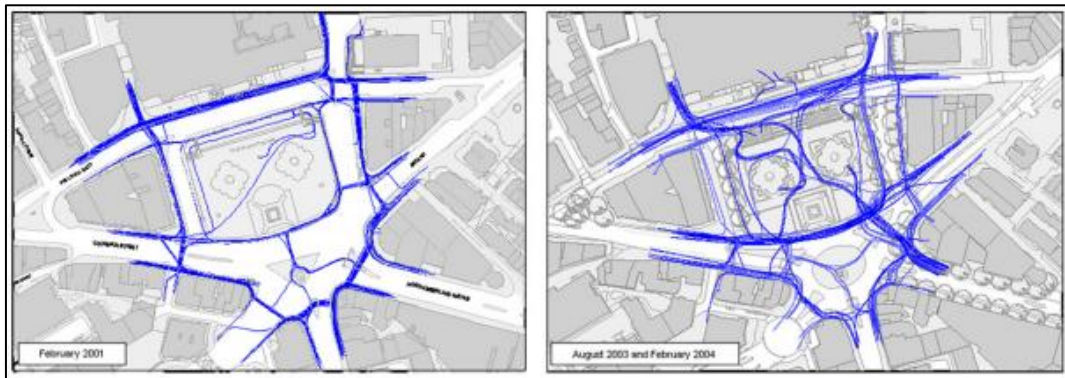


Şekil 2.18. King's Cross mevcut durumu (sol), grid önerisi (orta), güçlü aksların devam ettirilmesi (sağ) (Space Syntax Limited, 2013; akt. Gencdoğuş, 2017)



Şekil 2.19. King's Cross Masterplanı (sol), bütünleşme haritası (orta), anlaşılabilirlik diyagramı (sağ) (Hillier, 1993)

Mekân dizimi uygulamalarının; İngiltere'de özellikle meydanlar gibi kentsel mekânların, mekânsal kalitesini iyileştirmek amacıyla yapılan projelerde tercih edildiği görülmektedir. Trafalgar Meydanı, Nottingham Old Market Meydanı, Woolwich ve Broadgate Meydanlarının yenileme süreçlerinde, mekân dizim yönteminden faydalanılmıştır. Trafalgar Meydanı'nın, merkezi konumu ve tarihi önemine rağmen güvensiz bir mekân olarak algılanmasından dolayı, 1996 yılında yeniden tasarlanmasına karar verilmiştir. Projede Norman Foster'la birlikte çalışan Space Syntax Laboratuvarı 300 farklı noktadan, farklı günler ve günün farklı saatlerinde meydanı kullanan kişilerin sayımını yapmıştır (Şekil 2.21) (Dursun, 2007). Yapılan analiz ve gözlemler sonucunda Londralıların meydanı kullanmadan etrafından dolaştıkları, turistlerin ise Parlamento Meydanı'na gitmek için meydanı çapraz bir şekilde geçtikleri tespit edilmiştir (URL-3).



Şekil 2.20. Trafalgar Meydanı projesi öncesi ve sonrasındaki yaya hareketliliği (Dursun, 2007)

Meydandaki yaya hareketliliğinin sürekliliğini sağlamak ve kamusal kullanımı desteklemek için Foster+Partners tarafından yapılan tasarımda, mekân dizimi analizlerinden ve sahada yapılan gözlemlerden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Projede meydandaki ve üst

kottaki yaya akışını birbirine bağlayacak ve aynı zamanda meydanın devamı niteliğinde bir kamusal mekân olarak kullanılabilir, merkezi bir merdiven önerilmiştir (Şekil 2.21). 2003 yılında proje tamamlanmış ve meydanın kullanım oranını 13 kat arttırılarak büyük bir başarıya imza atılmıştır (URL-3).



Şekil 2.21. Trafalgar Meydanı: proje öncesi aksel analiz (sol), proje sonrası aksel analiz (orta) ve meydandaki yaya hareketleri (sağ) (URL-3)

Mekân diziminin en önemli özelliği, mekânın sosyal yapısını anlamaya yönelik olarak geliştirilmiş olmasıdır. Mekân dizimi yöntemi bina yükseklikleri, arazi kullanımı gibi verilere ihtiyaç duymadan kentleri oluşturan kültürleri incelemeye imkân tanır. Farklı ülke ve bölgelere ait kentlerde; mekânsal konfigürasyonun yanı sıra, aks uzunlukları, derinlik değerleri gibi farklılıklar görülmektedir. Özellikle organik bir biçimde kendi kendine gelişen kentlerin sokak dokusu ve biçimlenişi kendine özgüdür. Global ve yerel bütünleşme analizleri kent sakinlerinin ve kente gelen yabancıların nasıl bir araya geldiklerinin yorumlanmasına olanak vermektedir. Mahremiyetin önemli olduğu İslam kentlerinde mahalleler yerel ölçekte bütünleşmiş iken, global ölçekte bütünleşik akslar yabancıların kente giriş çıkış yaptıkları akslara tekabül etmektedir. İslam kentlerinin gelişimi yabancıların mahallelere erişimini kontrol altına almaktadır.

Mekân dizimi yönteminde yaygın olarak kullanılan aks haritaları; metrik uzunlukların, mekânların fiziksel ve sosyal özelliklerinin göz ardı edildiği, sadece sokak ve yol dokusunun birbirleriyle ilişkisi üzerine kurulu topolojik bir harita olma özelliği göstermektedir. Bu özelliği ile kente objektif bir bakış imkânı sunar. Kentin sokak bağlantılarının çizgisel olarak ifade edilmesi dışında herhangi bir bilgi içermeyen aks haritaları ile kentlerin en yoğun kullanılan alanları birçok çalışmada doğru bir şekilde tahmin edilmiştir. Aks haritaları

incelendiğinde en bütünleşik aksların; ticari faaliyetlerin, yaya ve araç trafiğinin en yoğun olduğu cadde ve sokaklar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hillier'e göre bir kentin veya kent parçasının büyümesini ve biçimsel değişikliğini belirleyen birincil etken aktivite değil, hareket ekonomisidir (Hillier, 1996). İşlev tek başına insanları bir mekânda bir araya getirmeye yeterli değildir. Mekânı oluşturan parçaların bir araya geliş özellikleri de bu durumu etkilemektedir. Yaşayan bir kentsel mekânda hem işlevsel hem de mekân kurgusunun birbirini destekleyecek biçimde var olması gerekmektedir (Peponis, Hadjinikolaou, Livieratos ve Fatouros, 1989).

Günümüzde üretilen kentsel politikalar ve müdahaleler, çoğunlukla hedeflenen başarıyı yakalayamamaktadır. Halbuki mekân dizimi yöntemi; sadece mekânsal konfigürasyonun veri olarak kullanılmasıyla, herhangi bir kentsel çevrenin mevcut durumunu objektif bir biçimde değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu değerlendirmeler öncelikle kentle ilgili sorunları doğru tanımlamayı sağlamaktadır. Bu bağlamda mekân dizimi yöntemi kentsel politikaların üretilmesinde önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte mekân dizimi; kente ve kentsel mekâna ilişkin müdahalelerin uygulama öncesi kontrolünü olanaklı kılmaktadır. Bu durumda kentsel politikaların üretilmesinde, kentsel tasarım projelerinde ve kent ile ilgili çalışmalarda mekân dizimi yönteminin kullanılması önemli bir avantaj sağlayacaktır.

2.5. Tipomorfolojik Analiz Yöntemi

Kentsel mekânın detaylı yapısal analiz ve yapıların biçimleniş süreçlerinin irdelenmesi üzerine kurulu olan bu yaklaşım temelde mimari ve kentsel tasarım ölçeğindeki proje önerilerinin mevcut var olan yapıyla çevreyle bir arada değerlendirilip, çözümlenmesini amaçlamaktadır (Birik, 2015). Morfolojide İtalyan ekolünün kurucusu olan İtalyan mimar Saverio Muratori ve öğrencisi Caniggia'nın çalışmaları bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.

İtalyan kentlerindeki modernist mimarlık ve kentleşmeyi eleştiren Muratori, Roma'da bulunan antik yapılar ile modern yapılar arasındaki çelişkiyi göstererek modern kentleşme ile tarihi çevreyi bağdaştırmak gerekliliğini savunmuştur. Muratori'nin tipomorfoloji çalışmalarında İngiliz ekolüne göre daha detayda yapı ölçeğindeki tipolojik değişimler

üzerinde yoğunlaşmıştır (Kahraman, 2015: 8). Muratori'ye göre kentlerin yapısını analiz etmek için temelde bina tipolojisinin analiz edilmesi gerekmektedir. Muratori, bina tipolojisinde gerçekleşen değişimlerin tarihsel olarak analiz edilmesiyle kent formunun yapısının ve nasıl dönüştüğünün anlaşılabilirliğini savunmaktadır (Muratori, 1959: 97). Rossi'de (2006) Muratori'yle benzer bir görüşe sahiptir. Rossi kentin bütünü tekil parçalardan önemli görmüş ancak, kentsel artefaktın bu bütünlüğü oluşturabileceğini ve bütünü parçaları açısından incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Rossi, 2006: 19).

Muratori'nin yöntemini asistanı Caniggia devam ettirmiş ve zaman içinde yapılarıdaki tipolojik değişimlere odaklanmıştır. Caniggia ve Maffei'den (2001) aktaran Ardıçoğlu'na göre tipolojik süreç (*process of typological approach*) olarak adlandırılan Caniggia'nın bu yaklaşımının amacı kentsel çevrenin oluşum sürecini inceleyip çözümleyerek güncel duruma yönelik mimari ve kentsel ölçekte öneriler geliştirmektir. Caniggia morfolojik çalışmalarında mekânsal ve zamansal değişkenlere odaklanmış, mekânsal korelasyon (*coprense*) ve zamansal korelasyon (*derivation*) yöntemlerini kullanmıştır (Ardıçoğlu, 2019: 58). Mekânsal korelasyon analizi ile mekânı oluşturan öğeler incelenmektedir. Mekânsal korelasyon analizi elemanlar, elemanlar strüktürü, strüktürler sistemi ve sistem organizması alt bileşenleri ile tanımlanmaktadır. Yapı ölçeğinde ve kent ölçeğinde mekânsal korelasyon analizi yapılabilmektedir. Yapı ölçeğinde elemanlar tuğla, ahşap, seramik gibi yapı elemanlarını, çatı ve duvar gibi yapısal elemanlar strüktürünü, oda, merdiven ve koridor gibi mekânsal elemanlar ise strüktür sistemini ifade etmektedir. Kentsel ölçekte ise binalar elemanlar, kentsel dokuyu oluşturan yapı grupları kentsel strüktürü, komşuluk ünitelerinin ya da mahalleri oluşturan dokuların bir araya geldiği yapılar ise strüktürler sistemi alt bileşenlerini oluşturmaktadır (Caniggia ve Maffei, 2001).

Caniggia ve Maffei'ye (2001) göre doku; yapı adalarındaki yapıların tipolojisine bağlıdır. Yapı adalarının tipolojisi bina tipolojilerinde olduğu gibi tarihseldir, zamana ve mekâna göre değişim gösterebilir. Kentsel organizmadaki rol değişimine göre kent dokusunda da değişimler görülebilir. Temel ve özelleşmiş doku olarak iki çeşit doku bulunmaktadır. Özelleşmiş dokularda yapı adaları dokudaki özel yapılara göre şekillenmiştir. Roma'da bulunan Rione Pigna, Floransa'da bulunan Via Maggio, Genova'da bulunan Garibaldi, Balbi güzergahları ve Via Guistinia'nın büyük bir kısmı özelleşmiş doku karakteri göstermektedir (Ağırbaş, 2016).

Caniggia ve Maffei yol sistemleri üzerine de çalışmışlar, sınıflandırma ve tanımlama yapmışlardır. Caniggia ve Maffei'den (2001)'den aktaran Ağırbaş'a (2016) göre yapılara ulaşım sağlayan yollar, kentsel çekirdekler arasında bağlanma gerekliliğinden dolayı kendiliğinden oluşur ve iki kutbu bağlar. İki farklı yolun bir noktada kesişimiyle veya "Y" biçimli bir kesişim bir düğüm noktası oluşturur. Matriks yol yapılaşma olmadan önce oluşmuş yolları ifade etmektedir. Matriks yollar yapılar yolu oluşturmada bağımsız bir biçimde rotasını çizer. Matriks yol boyunca binaların arasında kalan veya binaların yıkılması gibi nedenlere bağlı oluşan farklı tipteki yollar planlanmış yapı yolu olarak adlandırılır. Matriks yoldan doğan diğer yollar çoğunlukla matriks yola dik bir şekilde bağlanır. Diğer bir matriks yolun olduğu durumlarda planlanmış yapı yolları ana matriks yoldan ayrılır ve çift taraflı bir kullanım sağlamaya başlarlar. Bu durumda ortaya çıkan ikinci planlanmış yol ise bağlayıcı yol olarak tanımlanır. Caniggia ve Maffei eski kent dokusunun içinden geçen ve eski doku karakterinin hala okunabildiği yolları dokuyu yarıp geçen yol (Şekil 2.22) olarak tanımlamışlardır (Ağırbaş, 2016).



Şekil 2.22. Sol: Notre Dame Kilisesi'nin etkisiyle çevrenin değişimi, Sağ: Dokuyu yarıp geçen yol (Ağırbaş, 2016: 18, 21)

Tip kavramının etimolojisine bakıldığında, Yunanca 'vurmak, işaretlemek' anlamında kullanılan *typto* fiilinden geldiği düşünülmektedir. MS 6. ve 7. yüzyıllarda ise Yunanca'da *typos* kelimesinin ortaya çıktığı ve 'kabartma, gravür, mühür' gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Felsefi ve algı psikolojisi ilgili metinlerde ise *typos* teriminin 'model' anlamına yakın bir kullanımı olduğu görülmektedir (Güney, 2007). Tip kavramının mimarlık

alanına girmesi ise Quatmere de Quincy'nin çalışmalarıyla birlikte gerçekleşmiştir (Gökçe, 2017). Quatmere de Quincy tip kavramını 'model' kavramıyla karşılaştırarak tanımlamıştır. Model, kopyalanma veya taklit etme amacıyla kullanılan bir form anlamında kullanılırken, tip ise birbirine benzemeyen çalışmaların ortaya çıkmasını sağlayan bir temel olabilecek bir şeyi tarif etmektedir (Güney, 2007; Rossi, 1984: 40). Rossi (1984)'nin Quatmere de Quincy'den aktardığına göre: "modelde her şey tam ve kesin iken, tipte ise her şey az çok belirsizdir." Rossi (1984: 40-41) tipi bir kural, inşa etme prensibi olarak tanımlamış ve mimari artefaktlarda bulunabilen, kültürel bir element olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rossi (2006: 20) tip'in ihtiyaçlara ve güzellik algısına göre şekillenen, toplumlara göre çeşitlilik gösteren ve hayat tarzıyla bütünleşen bir biçim olduğu ifade etmiştir. Muatori ise tip kavramını "inşaat ustasının zihinde, kültürel arka planının kendiliğinden gelişmesiyle ortaya çıkan bir önsel sentez" anlamında değerlendirmektedir (Chen ve Thwaites, 2013). En yalın ifadeyle tip aynı biçimsel yapıyla karakterize edilen bir grup nesneyi tanımlayan bir kavram olarak tanımlanabilir (Moneo). Bu noktada tipoloji ise "...nesneleri fiziksel ya da diğer özelliklerine dayanarak tiplere ayırmak için yapılan çalışmalar..." (Güney, 2007) olarak tanımlanmaktadır.

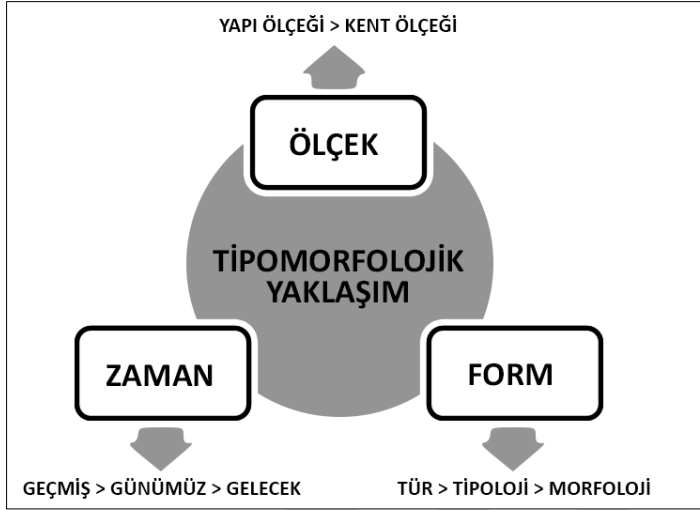
Chen ve Thwaites (2013) tip kavramını ele alış biçimine göre 3 kategoriye ayırmıştır.

- Şehirlerin kalıcı unsurlarının geometrik soyutlaması olarak tip
- Tasarım sözlüğü olarak tip
- Toplumsal üretim ve kültürel esas olarak tip

Kentsel form ile kentlilerin yaşam şekillerini sosyal ve kültürel açıdan anlamak amacıyla birçok metot ve yaklaşımın kullanıldığı görülmektedir. Ancak İngiliz, İtalyan ve Fransız ekolleri incelendiğinde tipomorfolojik çalışmalarda 3 temel boyut (Şekil 2.23) öne çıkmaktadır: form, ölçek ve zaman (Gökçe, 2017).

Form, bir topluluk tarafından belirli bir alanda zaman içinde oluşturulan kültürel bir ürün olarak tanımlanmıştır. Form ve kültür yapıları çevrenin yakından ilişkili iki temel ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kropf, 1993: 290). Tipomorfoloji çalışmalarında yapıları çevrenin gelişim süreci, mevcut form türlerinin sınıflandırılmasıyla incelenmektedir. Bu noktada form ve tür (*type*) kavramlarını farklılaştırmak gerekmektedir. Tür formu oluşturan temel

fikir olmakla birlikte, mekânların kategorizasyonu ile ilişkilidir. Çoğunlukla fonksiyonu ya da form ve stili çağrıştırmaktadır. Yapılı çevrenin şekillenmesinde kültürün ve insanların davranışlarının büyük etkisi bulunmakta ve bu etki türler aracılığıyla okunabilmektedir. (Caniggia ve Maffei, 2001: 45-47; Gökçe, 2017).



Şekil 2.23. Tipomorfolojik yaklaşım (Gökçe, 2017: 29) ‘den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tipomorfolojik yaklaşım ile yapılı çevre, küçük bir odadan başlayarak, büyük kentleşmiş alanlara kadar farklı ölçeklerde analiz edilmektedir. Bu şekilde yapılar çevrelerinden ayrıştırılmadan, bütün yerleşimle ilişkisi açıklanabilmektedir. Değişim çoğunlukla yapılarda olmakla birlikte süreç, sokağın ve kentsel mekânların da değişimiyle mahalle yapısının da etkilenmesiyle sonuçlanabilmektedir (Kropf, 1996a). Tipomorfolojik analizlerde oda, yapı, kentsel doku, mahalle ve kent ölçeğine doğru bir hiyerarşik düzende analizler yapılmaktadır (Şekil 2.24).



Şekil 2.24. Tipomorfolojik analiz hiyerarşisi (Gökçe, 2017: 32)

Tipomorfolojik yaklaşımda Conzen ekolünde olduğu gibi zaman boyutu oldukça önemlidir. Bu çalışmalarda formun ve kültürün değişim süreci, zaman içerisinde birlikte ele alınmaktadır (Whitehand, Gu, Conzen, ve Whitehand, 2014). Tipolojiler kültürel bir element

olarak zaman içerisinde gelişir, tanımlanır ve dönüşür. Tipomorfolojik yaklaşımda özellikle zaman boyutu, kentsel çevrenin oluşum ve dönüşüm dönemlerini, başka bir deyişle farklı güçler ve farklı hızlarla dönüşümün gerçekleştiği morfolojik periyotları ve geçmiş, günümüz ve gelecek arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Hwang, 1994; akt. Gökçe, 2007). Morfolojik periyotlar kentsel formların çarpıcı bir şekilde değişim gösterdiği zaman aralıklarına göre belirlenmektedir. Bu şekilde yapıli çevrenin tarihsel açıdan incelenmesi mekânsal strüktürün değişim sürecinin anlaşılabilmesini sağlamaktadır (Kropf, 1993: 40).

Fransız Okulu ve Panerai'nin çalışmaları da çalışmalarında tiplerle sınıflandırma yöntemini kullandığı için bu başlık altında ele alınmıştır. Conzen ve Muratori'nin ekollerinden sonra 1960'ların sonunda Fransa'da kurulan Versailles Okulu ve Philippe Panerai kentsel morfoloji çalışmalarıyla önemli bir ekölü ortaya çıkarmıştır. Muratori ve felsefesini izleyen Versailles Okulu, İtalyan ekolünde olduğu gibi modern mimariye karşı tepkisel bir duruş sergilenmiştir. Versailles Okulu'nda İngiliz ve İtalyan okullarından farklı olarak sosyologlar, coğrafyacılar, tarihçiler ve planlamacılarla birlikte çalışmışlardır. Ortaya çıkardıkları morfolojik yaklaşım tasarım ve coğrafya bilimlerinin yanında edebiyat ve sosyal bilimleri de dahil etmektedir. Bu bağlamda Versailles Okulu'nda tasarım süreçlerinin yanı sıra kentin inşa süreçleriyle de ilgilenilmiştir (Moudon, 1997).

Fransız okulunda tipomorfolojik yaklaşım, Lefebvre gibi düşünürlerin sosyal teorileriyle birlikte ele alınmış, yapıli ve sosyal çevre arasındaki ilişkiyi anlamak için analitik bir bakış geliştirilmiştir. Modern mimariye karşı bir duruş sergilenmekle birlikte, tarihi dokunun sosyal boyutunun anlaşılmadan taklit edilmesini de reddetmişlerdir (Gökçe, 2017).

Fransız ekolünün yönteminde de tipolojik çalışmalar öne çıkmaktadır. Binaların tipolojisi incelenerek yapıların kamusal mekânla ilişkisi, yapının kentle bütünleşme ve dolaylı/dolaysız ilişki kurma durumu, cephe düzeni, yapının yapı grubu için eki bütünleşme veya ayırık olma durumu sorgulanır. Yapılanmamış mekânların tipolojisini anlamak için yolların tipolojisi, kesişimleri, meydanları tipolojisi ve kesikliğe sebep olan öğeler incelenir. Fransız ekölü kentsel gelişme üzerine de çalışır; kaç yönlü bir büyüme gerçekleştiği, büyümenin sınırları ile ilgilenir (Castex ve Panerai, 2005).



3. MATERYAL VE METOT

3.1. Konya Kenti Tarihsel Gelişim Süreci

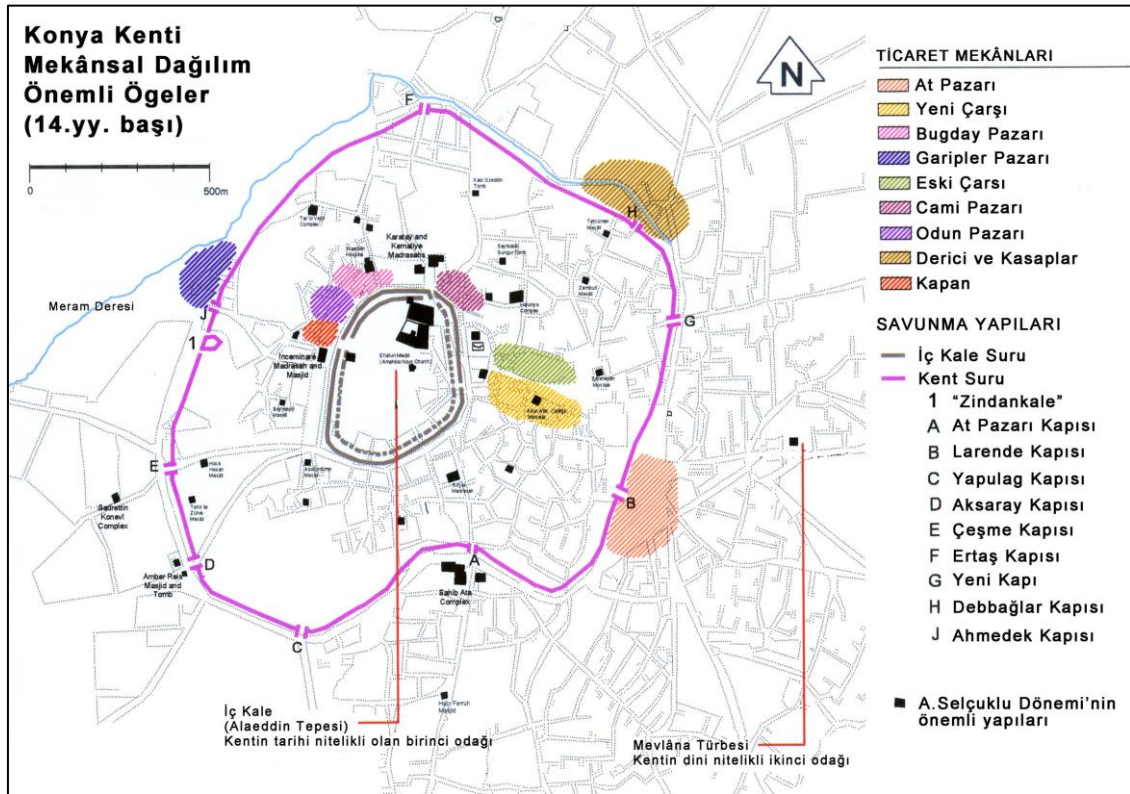
Konya ile ilgili yapılan arkeolojik kazılara göre Konya'daki ilk yerleşimlerin tarihi M.Ö. 7000 yılına kadar dayanmaktadır. Bu bağlamda tarihi Neolitik Çağa kadar giden Konya, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kentin kurulduğu ilk yerleşimler günümüzde Alâeddin Tepesi olarak bilinen alanda konumlanmaktadır (Önder, 1971: 7).

Arkeolojik kazılarda ilk yerleşmeler Alâeddin Tepesi ve çevresinde bulunmuş ve bu kazılara göre M.Ö 2000 yılından günümüze Alâeddin Tepesinin yerleşim yeri olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Frig, Helenistik, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait kalıntılar tepe üzerinde yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştır (Topçu, 2011b). Antik Roma döneminde '*Iconium*' olarak anılan kent, Bizans dönemlerde '*İkonion*' adını almış, Selçuklu döneminden bu yana da Konya olarak adlandırılmaktadır (Baykara, 2004: 213).

Uzun süre Hitit egemenliğinde bulunan kent, M.Ö 7. ve 8. yüzyıllarda Friglerin kontrolü altına geçmiştir. Bu dönemde kent surlarla çevrilidir (Küçükdağ, Arabacı ve Yenice, 2020). Konya Frigler döneminde daire planlı, merkezden dağılan yollara sahip düzenli bir kale kenti görünümündedir. Friglerden sonra Konya; sırasıyla Lidyalılar, Persler ve Büyük İskender'in eline geçmiş, bu durum M.Ö 323'e kadar sürmüştür. M.Ö 323'te Bergama Kralı tarafından fethedilen kent, kralın ölümüyle birlikte vasiyet üzerine Romalılara devredilmiştir (Durukan, 2001). Roma döneminde İconium olarak adlandırılmaktadır. İmparator Augustus döneminde Alâeddin Tepesinde bir Roma kolonisi oluşmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar ve bulgular Alâeddin Tepesinde oluşan koloninin tepenin etrafındaki açık araziye doğru genişlediğini göstermektedir. (Önge, 2011).

Bizans İmparatorluğu döneminde İkonion olarak adlandırılan Konya, imparatorluğun önemli ticaret ve askeri yollarının üzerinde bulunmaktadır. O dönemde Alâeddin Tepesini çevreleyen bir surla sahip olan Konya dini ve askeri bir merkez olarak öne çıkmaktadır. İç kaleyi oluşturan surların ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmese de Bizans döneminde yeniden yapıldığı ya da onarıldığı tahmin edilmektedir (Önge, 2011).

Konya 1077 yılında Selçukluların hakimiyetine geçtikten sonra başkent olmuş ve başkent kimliğini sadece idari olarak değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve sanatsal olarak da göstermeye başlamıştır. Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere bu dönemde gelişim iç kale ve iç kaleyi çevreleyen kent surları arasında yoğunlaşmıştır. Fetihden sonra iç kalede saray ve ulu cami inşa edilerek başkent imajı güçlendirilmiştir. Kent surlarında bulunan 12 kapı etrafında ticari faaliyetler çoğalarak, bu alanlar alışveriş mahallelerine dönüşmüştür (Topçu, 2011b). Konya tarihi kent merkezinden içinden geçen bu surlar ve 12 kapı günümüze ulaşamamıştır.



Şekil 3.1. 14. yy. başında Konya kenti surları ve ticari mekânları (Önge, 2011)

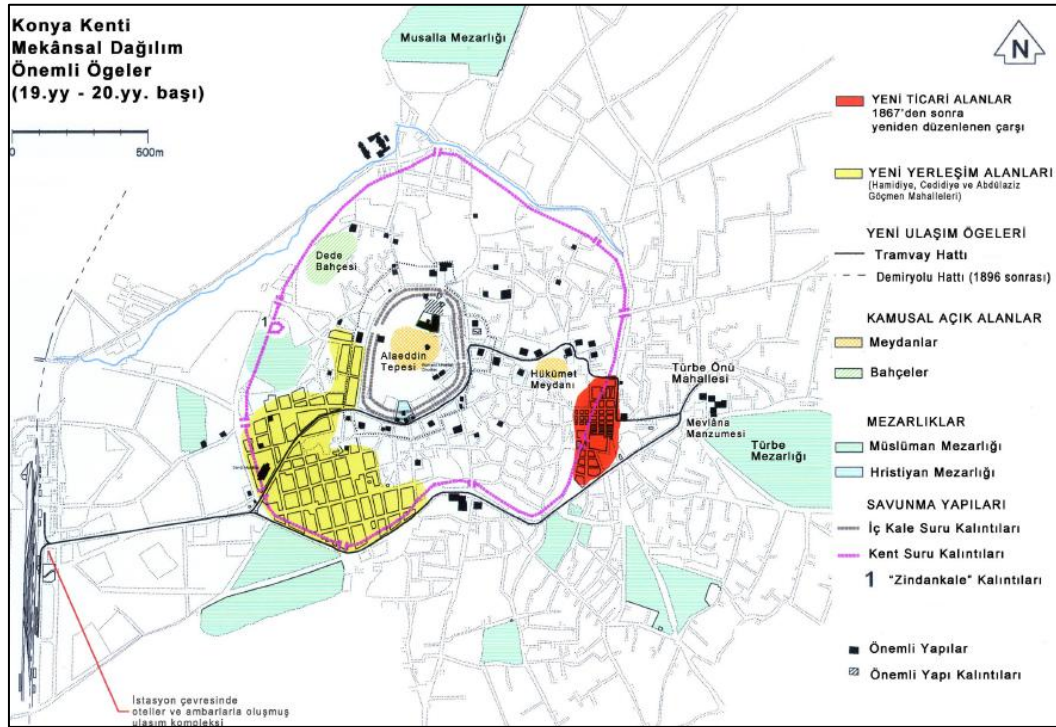
1229 yılında kente Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin gelmesiyle kent morfolojisinin değiştiği görülmektedir. Mevlâna Türbesi'nin kentin doğusunda sur dışında bulunan bir alana inşa edilmesiyle, kent çift odaklı gelişim göstermeye başlamıştır (Şekil 3.1). Mevlâna Türbesi ve çevresi kentin ikinci gelişim odağı haline gelmiş ve Mevlâna'nın görüşlerini benimseyenlerin türbe etrafına yerleşmesiyle Türbe Önü Mahallesi ortaya çıkmıştır. 15. yy.'da kent Osmanlı hakimiyetine geçmesine ve artık başkent olmamasına rağmen türbe ve çevresinde gelişim devam etmiştir. Bu dönemde tarihi odak olan iç kale ve dini odak olan Mevlâna Türbesi arasında kalan bölgenin yoğun ticari işlevleri barındıran bir alana dönüştüğü görülmektedir (Önge, 2018; Topçu, 2011b).

Konya'nın 17. yy.'daki durumu hakkında, 1649 yılında Konya'yı ziyaret eden Evliya Çelebinin yazıları önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliya Çelebi seyahati sırasında iç kalenin ve kent surlarının hala ayakta olduğunu, ancak surlardaki 12 kapıdan sadece 4 tanesinin açık olduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi ayrıca, iç kalenin bu dönemde toplar ve mühimmatların bulunduğu askeri bir merkez olduğu, Alâeddin Camii'nin konumundan dolayı çok popüler olmadığını da eklemiştir. Evliya Çelebi Konya'yı bedestenleri, dükkanları ve çarşılarıyla ticari canlılığı olan bir şehir olarak tasvir etmiştir. Evliya Çelebi yazılarında Konya'da bedestendekiler dahil olmak üzere 900 dükkân bulunduğunu ve bu dükkanlarda farklı ülkelerden gelen ithal ürünlerin satıldığını ifade etmiştir. Evliya Çelebi bedesteni çatısı kurşun kaplı sağlam bir yığma yapı olarak tarif etmiştir (Evliya Çelebi, 1970 akt. Önge, 2011).

19. yy. Konya kent morfolojisini etkileyen önemli olayların geçtiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Konya'ya gelen C. Texier, H. Von Moltke, Kinneir ve Ainsworth gibi yabancı ziyaretçiler Konya'nın fizik yapısının kötü durumundan ve harabelerden bahsetmiştir. Bu dönemde iç kaleyi çevreleyen duvarların ile iç kalede bulunan yapıların ve surların bakımsızlıktan yıkılmaya başladığı ve yapı malzemesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2015: 23-24). 1867 yılında meydana gelen Çarşı Yangını olarak adlandırılan büyük bir yangın çıkmış ve ticari bölgede bulunan 872 dükkân ve 2 caminin kullanılamaz hale gelmiştir. Yangından etkilenen bu alan dönemin yapılaşma kurallarını belirleyen Ebniyye Nizamnamelerine göre yeniden düzenlenmiştir (Muşmal, 2008). Yangın sonrasında kentte yavaş ancak süreklilik gösteren imar faaliyetleri görülmektedir. Kent merkezinde yeni açılan cadde ve sokaklarda gridal bir düzen hakimdir. Bu dönemde Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Müzesi arasında açılan Mevlâna Caddesi günümüzde de Konya'nın en önemli akslarından birisidir. Bu aks üzerinde bulunan Hükümet Konağı da bu dönemde yapılmıştır (Yenice, 2011).

Bu dönemde kentin gelişimini etkileyen diğer gelişmeler ise 1877 Osmanlı – Rus savaşıyla birlikte göç hareketliliği ve 1896 yılında kente demiryolunun bağlanmasıdır. Savaş sırasında Osmanlı yönetimi tarafından Konya'ya 10 000 kişinin gönderildiği belirtilmektedir. Bu göçmenler iç kale ile surlar arasında kalan bölgede kentin batı ve güneybatı yönlerinde yeni kurulan mahallelere yerleştirilmiştir (Önge, 2011; Önge, 2018). İstasyonunda bu bölgeye yakın bir alanda kurulması ve Türbe önü ile istasyonu bağlayan atlı tramvay hattının yeni kurulan mahallerden geçmesi, bu bölgenin gelişmesini ve bu alanlarda ambar, otel gibi ticari

yapıların sayılarının artmasını sağlamıştır (Yenice, 2011). Bu mahaller de yangın sonrasında yeniden inşa edilen bölge gibi gridal bir planlama ile geleneksel kent dokusundan ayrılmaktadır (Şekil 3.2).

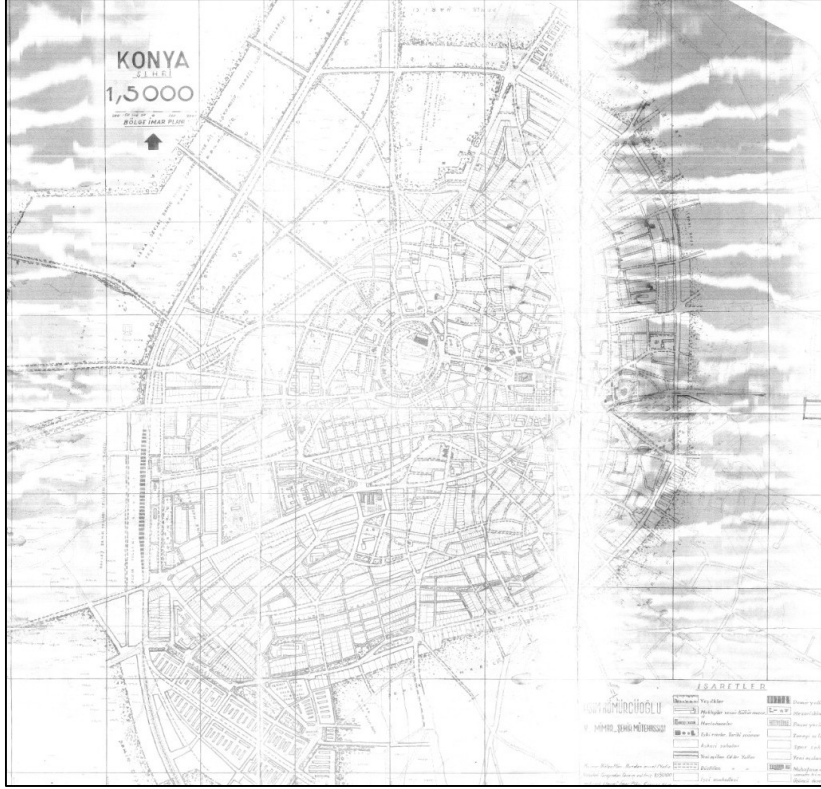


Şekil 3.2. 19.yy. – 20. yy. başında Konya kenti mekânsal dağılımı (Önge, 2011)

Cumhuriyetin ilanından sonra Konya’da planlama kontrolünde bir gelişim süreci başlamıştır. Kentin bugünkü formunun oluşmasında 1946, 1954, 1966, 1984, 1999 yıllarında yapılan kent bütününe yönelik planlar, 1967-1983, 1990-1998 yıl aralıkları ile 2000 sonrasında kent parçalarına ait ilave, ıslah, revizyon ve dönüşüm planları, 1992–2009 yılları arasında tarihi merkez özelinde hazırlanan koruma amaçlı planlar kentin bugün aldığı biçime yön vermiştir. Göçlerin kente olumsuz etkilerinin önlemesi amacıyla 1967-1983 yılları arasında yapılan ilave ve mevzi imar planlarıyla kent çeperlerinde Gecekondu Önleme Bölgeleri adı altında yeni yerleşim bölgeleri kurulmuştur (Meram Kentsel Tasarım Rehberi, 2021: 164). Özellikle 2000 yılı sonrasında kentin mekânsal biçimlenişini köklü bir değişikliğe uğratan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri öne çıkmaktadır.

Konya’ya yönelik ilk kapsamlı ve bütüncül kent planı, 1946 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından ‘güzel kent’ yaklaşımı temel alınarak hazırlanmıştır. 1/2.000 ölçekli Konya İmar Planı (Şekil 3.3.) yaklaşık 816 ha alanı kapsamaktadır. Planın öncelikli hedefleri, sağlıksız

ve denetimsiz biçimde oluşmuş kentsel düzenin denetim altına alınması, kent içi boşlukların düzenlenmesi, anıt eserlerin ve yakın çevrelerinin yapılardan temizlenerek yeniden düzenlenmesi ve sosyal-teknik altyapı eksikliklerinin giderilmesi olarak belirlenmiştir (Kalfaoğlu, 2022).

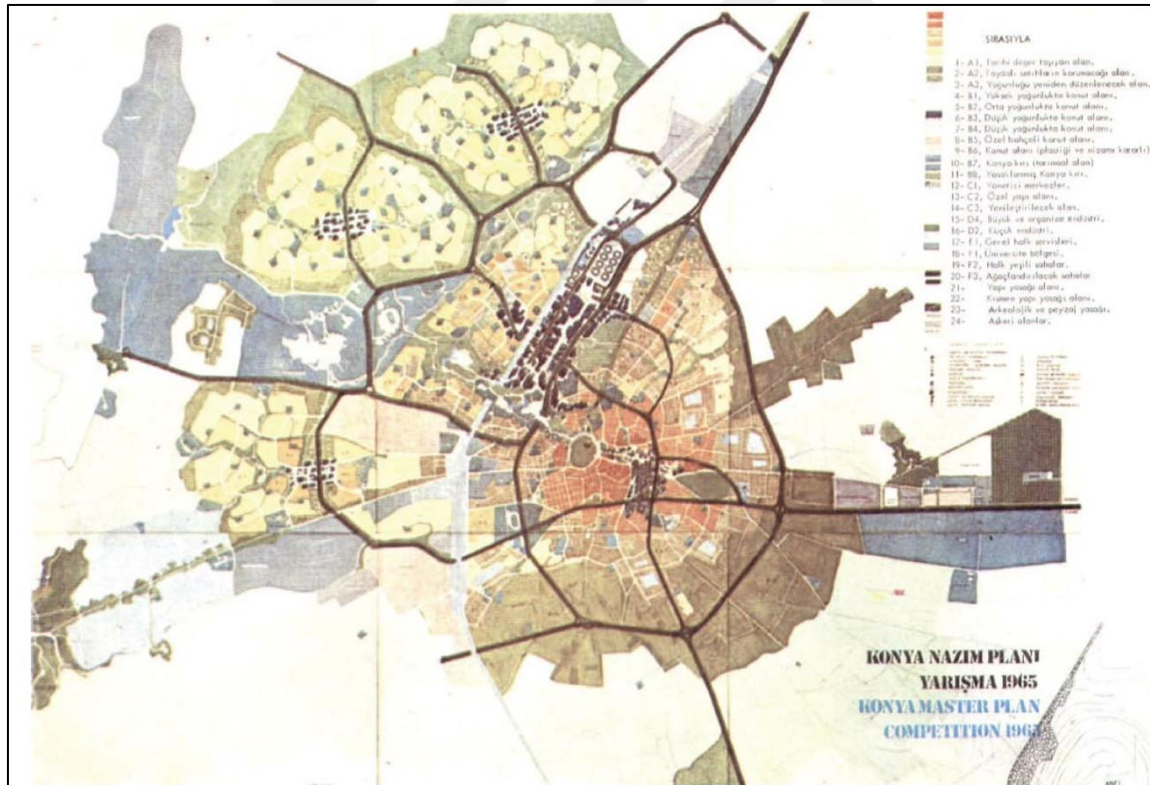


Şekil 3.3. 1946 Asım Kömürcüoğlu Konya İmar Planı (KBB Arşivi)

İmar planında kentsel gelişme yönü için kentin batı ve güneybatı bölgeleri seçilmiş, konut ve sanayi alanları bu yönlerde planlanmıştır. Bununla birlikte kentin tarihsel ticaret bölgesi olan geleneksel Konya çarşısı ile Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Müzesini birbirine bağlayan Mevlâna Bulvarı, kentsel yönetim ve hizmet merkezi olarak tanımlanmıştır. Güzel kent yaklaşımı temel alınarak hazırlanan plana göre 39,9 ha alan kentsel açık ve yeşil alan olarak tanımlanmıştır. Bu plana göre; Alâeddin Tepesi, tarihi Dede Bahçesi ve Konya Fuar alanı önemli açık-yeşil alanlardır. Güzel kent akımının izleri, geniş bulvarların oluşturulması, anıt eserlerin öne çıkarılması, simetri ve üslup birliği arayışlarında görülebilmektedir. Bu bağlamda Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Müzesini birbirine bağlayan Mevlâna Caddesi, İstasyon ile Atatürk Anıtının bulunduğu Anıt Meydanı birbirine bağlayan Ferit Paşa Caddesi açılmış, anıt eserlerin etrafı temizlenerek öne çıkarılmış ve gar bölgesinde 2-3 katlı bahçeli evlerden (işçi evleri) oluşan yeni mahalleler tasarlanmıştır (Yenice, 2012).

yeni bir imar planı yaptırılması kararı alınmış, 1965 yılında İller Bankası tarafından Konya İmar Planı yarışması açılmıştır. Yarışma öncesinde hazırlanan raporlarda 1985 yılı için nüfusun 300-350 000 kişi olabileceği tahmin edilmiştir. 1965 yılında yapılan yarışmayı Yavuz Taşçı ve Haluk Berksan kazanmıştır. 1965 Konya İmar Planı Türkiye'nin yarışmayla elde edilen ilk planı olması sebebiyle önem arz etmektedir (Yenice, 2012).

1965 yılında yarışma ile elde edilen Konya İmar Planı (Şekil 3.5.) 1966 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir (Meşhur, 2008). Bu sebeple bazı kaynaklarda 1966 Konya İmar Planı olarak da adlandırılmıştır. 1965 Konya İmar Planı yaklaşık 2 380 ha alanı kapsamaktadır. Planının öncelikli olarak üç hedefi vardır. Bunlar; kentin güney çeperlerinde bulunan kırsal nitelikli tarımsal alanlar üzerindeki kentsel baskıların azaltılması, çeperlerdeki sosyal–teknik altyapı ve donatı eksikliğinin giderilerek kaçak yapılaşmanın önlenmesi ve kentin açık–yeşil alan gereksiniminin karşılanmasıdır (Keçeci, 2023).



Şekil 3.5. Konya 1965 İmar Planı, Yavuz Taşçı-Haluk Berksan (Meşhur, 2008)

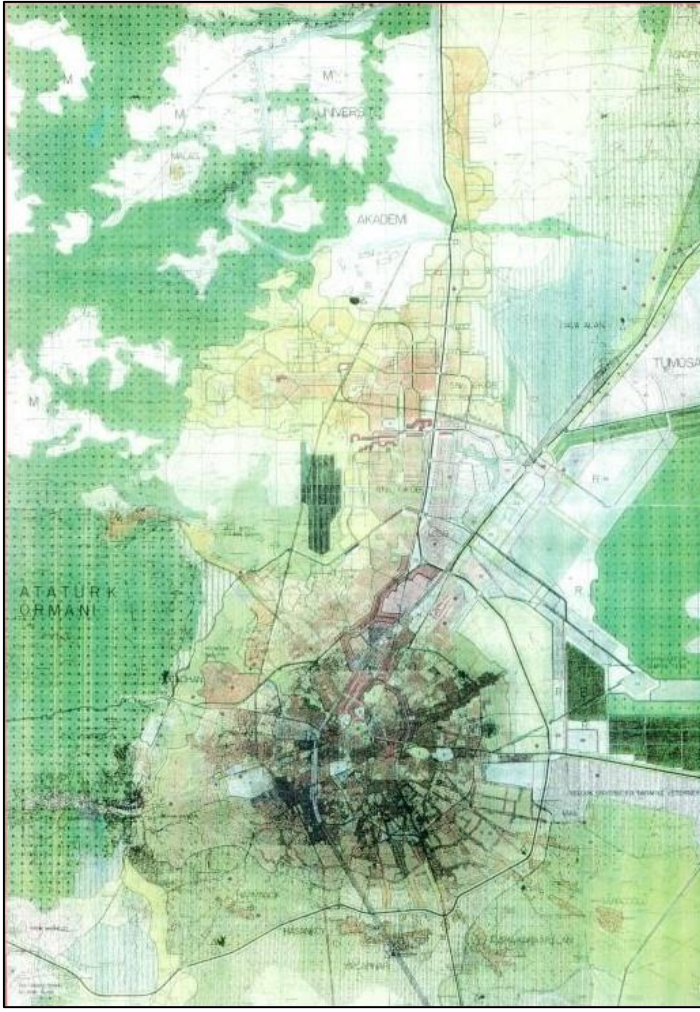
1965 İmar Planı ile Konya kenti morfolojisinin gelişimi için önemli kararlar uygulamaya geçirilmiştir. Tek merkezli bir gelişim gösteren kent için, tarihi kent merkezinin kuzeybatısında kültür, ticaret ve yönetim birimleri içeren ikincil bir kent merkezi

oluşturulmuş ve radyal planlı yapı; lineer bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kentin gelişimi için kentin kuzey ve batısında kalan verimli tarım arazilerinin bulunmadığı alanlar tercih edilmiştir. Eski otobüs terminalinin kent içinde kalmasından dolayı, Ankara ve İstanbul yolunun girişlerinin bulunduğu bölgede otogar planlanmış ve otogar ile yeni kent merkezi arasında günümüzde de kentin en önemli akslarından birisi durumunda olan Nalçacı Caddesi ticaret aksı olarak önerilmiştir (Kalfaoğlu, 2022; Küçükdağ vd., 2020).

1967 ve 1983 yılları arasında planlanan konut alanları nüfus artışı karşısında yetersiz kalmış, kent çeperinde planlanan üniversite ve organize sanayi bölgeleri kentin yakın komşuluğunda plansız gelişme riskini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle 1/25 000 ölçekli Konya Çevre Düzeni Planı (Şekil 3.6) yapılmış ve 1983 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 1983 yılında onaylanan plan kenti kuzey yönde geliştirme ilkesini sürdürmüştür. Bu kararın alınmasında, kentin güneyinde verimli tarımsal toprakların korunması ve kentin batı- doğu bölgelerinin gerek zemin ve toprak yapısı gerekse de topografik eşikler açısından yerleşmeye uygun olmaması etkili olmuştur (Kalfaoğlu, 2022).

1983 planı iki temel hedef üzerine odaklanmaktadır. Birincisi geleneksel ticaret merkezi etrafında gelişen tek merkezli orta ölçekli kent yapısından çok merkezli anakent yapısına geçilmesidir. Bu hedef çerçevesinde kentin kuzey gelişme aksı üzerinde yönetim ve hizmet birimlerinden oluşan yeni bir kentsel alt merkez planmış, ticaret alanları için toplam 491 ha alan ayrılmıştır. Planın ikinci hedefi ise tarıma dayalı kent ekonomisinin sanayi sektörü odaklı geliştirilmesidir. Kentin kuzey-doğusunda Konya–Ankara ve Konya–Aksaray karayolları üzerinde yeni sanayi alanları planlanmış ve sanayi alanlarının genel arazi kullanım içerisindeki oranı artarak %11,3 olmuştur (Yenice, 2012).

1984 yılında Konya kentinde bir dizi koruma alanı kararı alınmıştır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma (KTVK) Kanununa dayanarak alınan bu kararlar kapsamında, Tarihi Kent Merkezi ve Alâeddin Tepesi ile Meram bölgesinde kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanları oluşturulmuştur. Bu kararların ardından, önce Meram Doğal Sit Alanı (1992) daha sonra ise Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı (1997) hazırlanmıştır. 1998 – 2009 yıllarında Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) idari mahkemeye konu olmuş ve planın iptal ile sonuçlanmıştır. 2009 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Yenice, 2012).



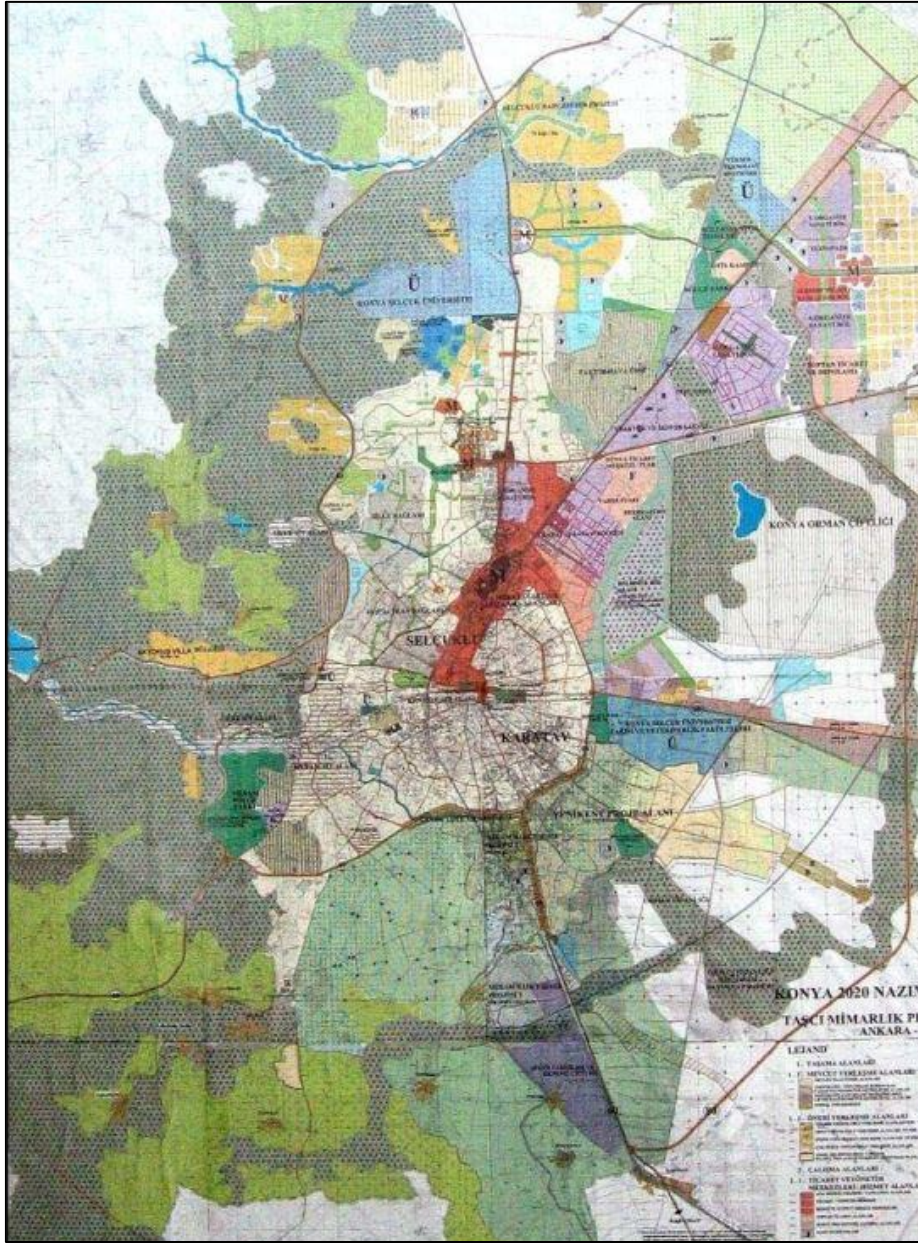
Şekil 3.6. 1983 Konya Çevre Düzeni Planı, Yavuz Taşçı (Yenice, 2012)

1999 yılında, Konya'nın Büyükşehir statüsü kazanmasından 10 yıl sonra, Yavuz Taşçı tarafından ilk büyük kent planı niteliğindeki Kon-Plan 2020 olarak adlandırılan 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Bu planın hazırlanmasında tarımsal alanlardaki baskılarının azaltılması, sanayi bölgeleri için yeterli arzın bulunmaması ve arsa değerlerindeki yükselişin önlenmesi, metropoliten bir kent için gerekli olan uluslararası havaalanı, demiryolu, nitelikli otel ve kongre merkezlerinin eksikliği gibi ihtiyaçlar öne çıkmaktadır (Kalfaoğlu, 2022; Yenice, 2012).

1999 yılında hazırlanan Nazım İmar Planı (Şekil 3.6) 29 000 ha alanı kapsamaktadır. Planda 2020 yılı için kent nüfusunun 1 800 000 kişi olacağını öngörülmüştür. Planda konut alanlarının gelişimi için üç bölge tanımlanmıştır. Birincisi İstanbul karayolu üzerindeki Selçuk Üniversitesi ve yakın çevresini içeren kuzey-kuzeybatı koridoru, ikincisi Teknopol Bölgesi olarak tanımlanan Ankara ve Aksaray karayolları üzerinde geliştirilen kuzeydoğu koridoru, üçüncüsü ise Konya-Ereğli ve Konya-Karaman karayolları boyunca öngörülen güney koridorudur (Taşçı, 1999; akt. Keçeci, 2023).

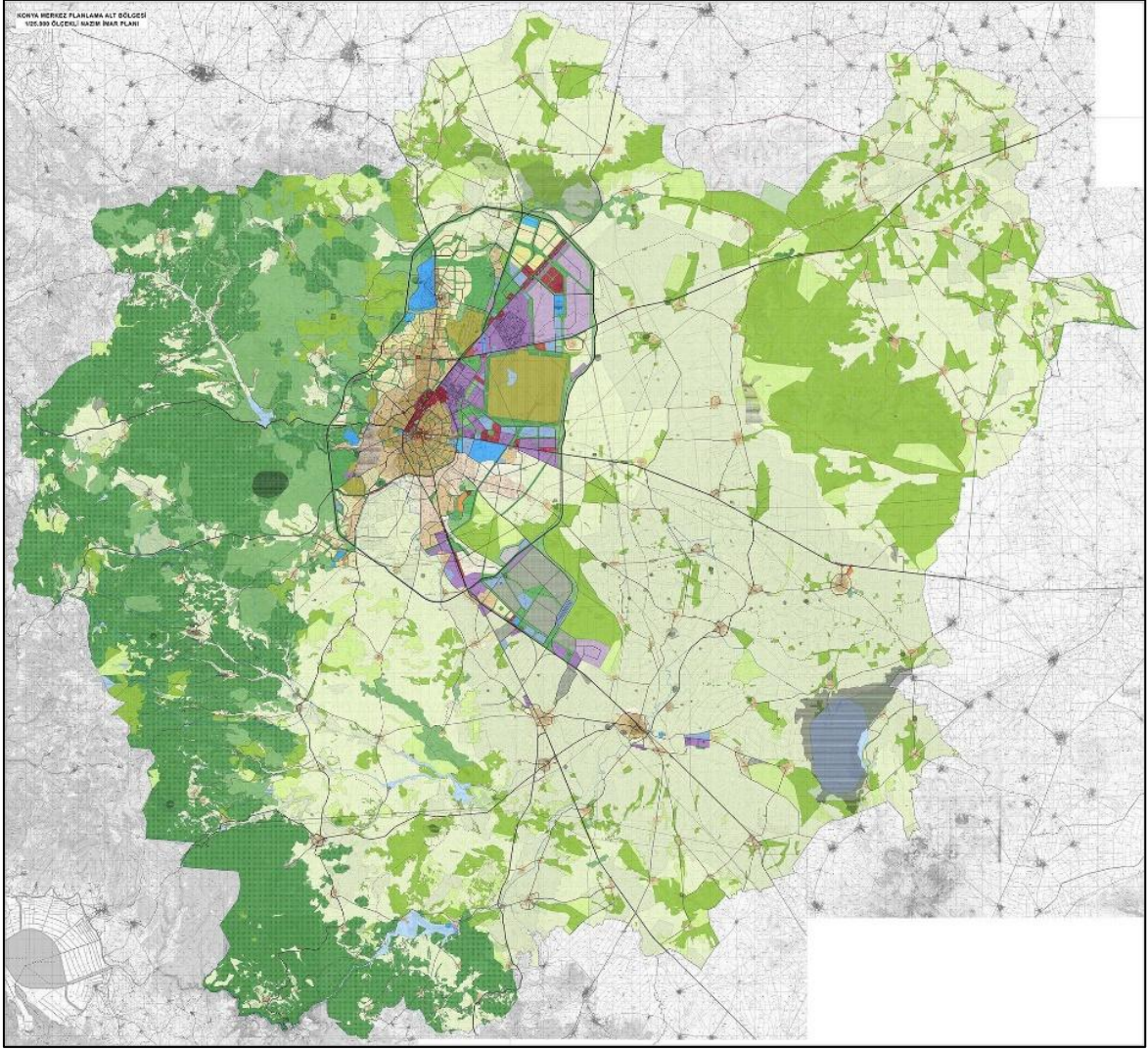
1999 Nazım İmar Planı (Şekil 3.7.) ile ticaret bölgeleri merkezi iş alanı, büyük alt merkez, küçük alt merkez ve semt merkezleri olmak üzere hiyerarşik bir düzen kurgulanmıştır. 900 ha ticaret alanı öngörülen bu kurgu ile çok merkezli kent yapısının oluşturularak bu yapının avantajlarından faydalanmak amaçlanmıştır. Planlanan yeni sanayi alanları ileri teknolojiye sahip üretim bölgelerinden oluşacağı öngörülerek, konut ve hizmet ağları ile entegre bir biçimde planlanmıştır. Teknopol olarak adlandırılan bu alan; serbest bölge, depolama alanları, organize sanayi bölgesi ve konut alanlarından oluşmaktadır (Yenice, 2012). Planda kentsel ulaşım sistemi yeniden kurgulanmış ve iki önemli karar alınmıştır. Bu kararların birincisi, kentin doğusunda bulunan Ereğli yolu üzerinde uluslararası bir havaalanı planlanmasıdır. İkincisi ise kentin batısından başlayarak Beyşehir, kuzeyde İstanbul, Ankara ve Aksaray, doğuda Adana ve güneyde Karaman-Mersin yollarını bağlayan bir çevre yolu önerisidir (Yenice, 2012).

2000 yılı ve sonraki dönemde Konya kenti mekânsal gelişimi, kentsel dönüşüm ve yenileme projelerini temel alan planlama yaklaşımıyla biçimlenmiştir. Bu dönemdeki planlama eylemleri amaç çerçevesinde değerlendirildiğinde, temelde iki problemin üzerine odaklanıldığı söylenebilir. Birincisi, kent içinde bulunan ancak işlevini yitirmiş, ekonomik ömrünü tamamlamış, terk edilmiş-boş alanların konut ve ticaret odaklı olarak planlanarak kente kazandırılmasıdır. Örneğin, 2000 yılında şehirlerarası otobüs terminalinin kentin kuzeyinde bulunan gelişme koridoru bölgesine taşınması sonucunda ortaya çıkan 11 ha alan büyüklüğündeki işlevsiz alan, günümüzde Kule-site olarak bilinen alışveriş merkezi, büro hizmetleri ve konut kullanımlarına dönüştürülmüştür. Aynı şekilde, mülkiyeti Meram Belediyesi tarafından devralınan istasyon bölgesindeki 65 ha büyüklüğündeki Et-Balık Kurumuna ait alanın da konut ve ticari kullanımlara dönüştürülmesi için yapılan proje çalışmaları bu çerçevede içerisinde değerlendirilebilir. İkincisi ise niteliksiz ve kaçak konutların yoğun bir şekilde bulunduğu bölgelerin, açık ve yeşil alanlar ile sosyal donatıları içeren ve çağın gerektirdiği konfor şartlarını sağlayan nitelikli konut alanlarına dönüştürmek amacıyla yıkılarak yeniden yapılmasıdır. Meram Belediyesi'nin yürüttüğü 13,5 ha alanı kapsayan Çaybaşı Kentsel Dönüşüm Projesi, Akçeşme Tarihi Konya Sokağı Projesi, Toplu Konut İdaresi ve Meram Belediyesi iş birliği ile yürütülen Yenice-Hacı İsa Efendi Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Projesi, Karatay Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi iş birliğinde ve belediye öncülüğünde kooperatifler kurularak yürütülen Kayacık-Araplar Mahallesi ve Büyüksinan Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projeleri bu bağlamda değerlendirilebilir (Yenice, 2012).



Şekil 3.7. Yavuz Taşçı tarafından hazırlanan 1999 Çevre Düzeni Planı (Kalfaoğlu, 2022)

2013 yılında Çevre Şehircilik Bakanlığı Konya ve Karaman'ı illerinin bütününe kapsayan 1/100 000 ölçekli Çevre Düzeni Planı yaptırmıştır. Bu plan baz alınarak yapılan Konya Çevre Düzeni planı ise Aralık 2014'te Konya Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Çevre Düzeni Planı çalışmasına konu olan, Büyükşehir Belediyesi yetki sınırlarını da oluşturan, Konya il mülki idare sınırlarının yaklaşık büyüklüğü 41 050 km² olarak belirlenmiştir. Büyük bölümü kırsal alan niteliğine sahip olan planlama alanı içinde kentsel yerleşim olarak tanımlanan 31 ilçe merkezi, 30 Mart 2014 tarihinde gerçekleşen yerel seçimler sonrası tüzel kişiliğini yitirerek mahalleye dönüşmüş, beldeler ve köyler ile bunların yayla yerleşimlerinden oluşan kırsal yerleşimler bulunmaktadır.



Şekil 3.8. 1/25 000 ölçekli Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi Nazım İmar Planı (URL-7)

2043 yılını hedef alarak yapılan Konya Çevre Düzeni Planı'na göre Konya merkezi için öngörülen nüfus 2 400 000 kişi olarak belirlenmiştir. Planda alınan en önemli karar 6 adet alt bölgenin oluşturulması ve bu bölgelerin 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planlarının hazırlanmasıdır. Planın onaylanmasından sonra alt bölgeler için 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planları yapılmaya başlanmış ve Temmuz 2016'da alt bölge planları tamamlanmıştır.

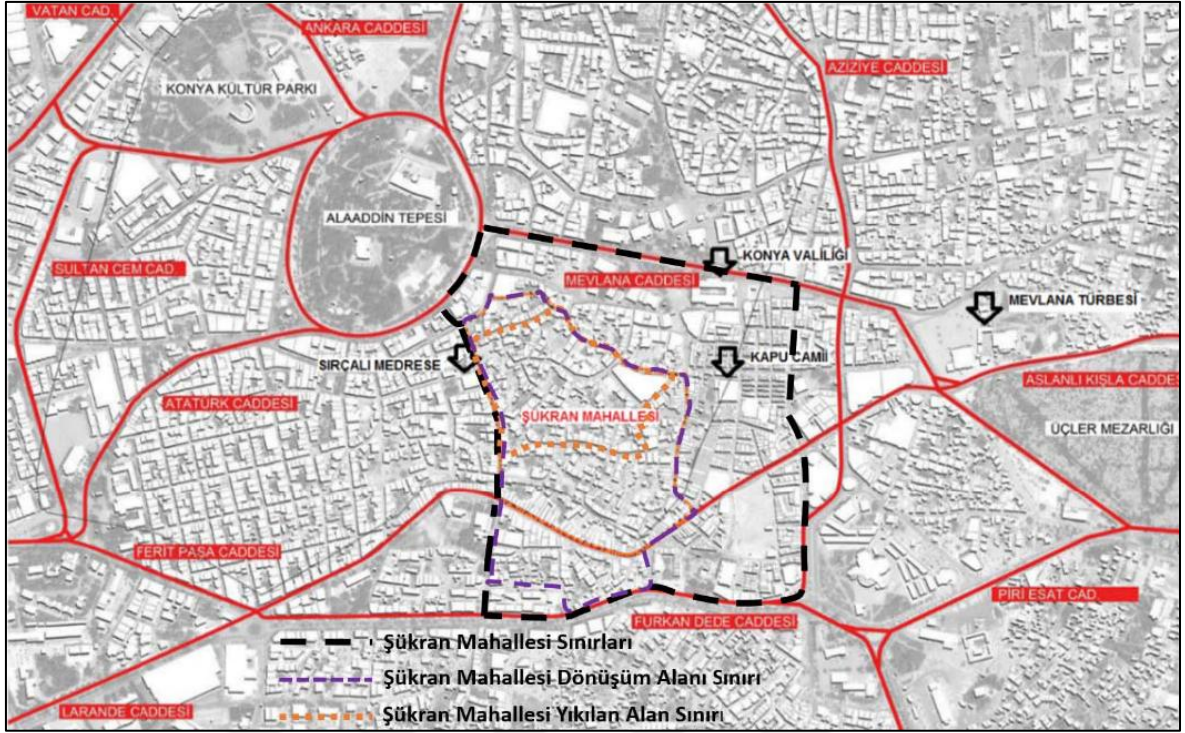
Selçuklu, Karatay ve Meram ilçeleri ile birlikte Çumra ve Akören ilçelerinin alanlarını kapsayan Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25 000 Ölçekli Nazım İmar Planında (Şekil 3.8) Konya kentsel gelişimi etkileyecek önemli kararlardan birisi, artık kent merkezinde kalan 1. Organize Sanayi Bölgesi ve Çimento Fabrikasına ait alanların konut alanlarına dönüştürülmesidir. Bununla birlikte kent merkezine yakın mahallelerde, tarım alanlarının kentsel baskıdan korunması, jeolojik miras niteliğindeki alanların ve arkeolojik sit

alanlarının koruması ve turizm geliştirme alanları olarak planlaması, hukuki açıdan problemlili olan Tatköy bölgesindeki mülkiyet sorunlarının çözülmesi amacıyla Özel Proje Alanları oluşturulmuştur.

3.2. Şükran Mahallesi Tarihsel Gelişim Süreci

Meram ilçe sınırları içerisinde yer alan Şükran Mahallesi, Meram Belediyesi'nin "Dönüşüm Meram" projesi kapsamında ele alınan mahallelerinden birisidir. Bu proje ile Meram ilçe sınırları içerisindeki fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, kaçak yapılaşmanın sebep olduğu sorunların ortadan kaldırılması, yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. 857 ha'lık bir alanı kapsayan proje ile ilçe bütününe yönelik bütüncül yaklaşımla bir müdahale kararı alınmıştır (Erbek, 2019). Bu amaçla hazırlanan Meram Kentsel Dönüşüm Master Planı ile parsel ölçeğinde yapılaşmadan, ada ölçeğinde yapılaşmaya geçilmiştir (Toru, 2019). Dönüşüm Meram Projesi; Şükran Mahallesi, Ulurmak, Aksinne, Küçük Aymanas ve Turgut Reis Mahallelerini de kapsamaktadır.

Şükran Mahallesi, Konya tarihi merkezinde, Alâeddin Tepesi, Mevlâna Caddesi, İstanbul Caddesi ve Furgan Dede Caddeleri arasında konumlanmaktadır. Mahallenin tarihi Selçuklu dönemine kadar uzanmaktadır. Karamanoğulları ve Fatih dönemindeki resmi kayıtlarda ve Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan nüfus sayımlarında mahallenin adı geçmektedir. Konum itibarıyla Konya dış surlarının içinde yer almaktadır. Şükran Mahallesi içinde barındırdığı anıtsal ve sivil mimari örneklerden dolayı önem arz etmektedir. Konya Valiliği, Kapu Camii ve Tarihi Bedesten Çarşı (Şekil 3.9.) gibi önemli yapıların bulunduğu mahallede 9 anıtsal yapı, 18 sivil mimari örneği ve 6 adet çeşme bulunmaktadır (Büyükaşahin ve Aydın, 2020).



Şekil 3.9. Şükran Mahallesi sınırları (Büyükşahin ve Aydın, 2020)

Şükran Mahallesi konumu ve ticaret bölgesini barındırması sebebiyle her zaman önemini koruyan bir yerleşim olmuştur. Adını içerisinde bulunan Şükran Mescidinden almıştır. Günümüzde bulunan yapının 19. yy. sonlarında yapıldığı tahmin edilmekle birlikte mescidin ilk yapım tarihinin çok daha eski tarihli olduğu düşünülmektedir. 1731 yılına ait kadı sicil kayıtlarında Şükran Mescidinin kaydına rastlanmıştır (Uz, 2005).

1950’li yıllar öncesinde Sur içindeki mahallelerde çoğunlukla tek katlı, küçük bahçeli veya avlulu geleneksel Konya evlerinin hâkim olduğu bir doku mevcuttur (Resim 3.1.). Resim 3.2.’da Konya Surlarından Şükran Mahallesinin fotoğrafı ve sokak dokusu görülmektedir. Bu dönemlerde Şükran Mahallesinde içinde bulunduğu “Altınçeşme Önü” semti Konya’nın ileri gelenlerinin ikamet ettiği bir semttir (Toru, 2019). Merkezi konumu sebebiyle 1980’li yıllarda gelir düzeyi yüksek vatandaşların ikamet ettiği bir bölge olan Şükran Mahallesi, zamanla çöküntü bölgesi durumuna gelmiş, çoğunlukla göçmenlerin yaşadığı ve suç oranlarının yükseldiği bir mekâna dönüşmüştür (Erbek, 2019).

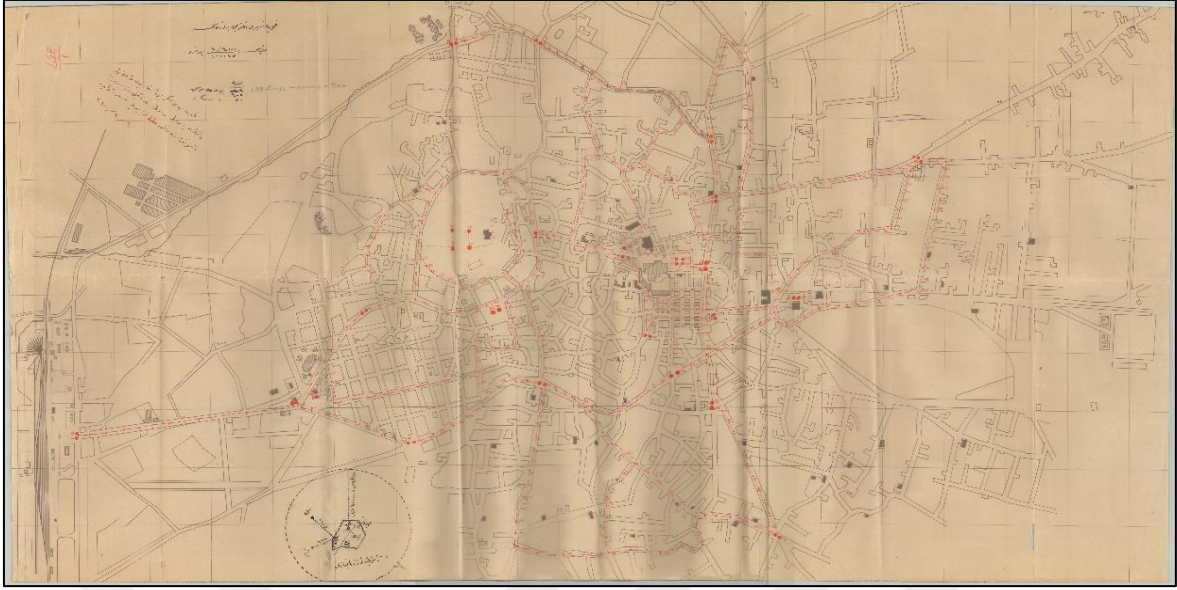


Resim 3.1. Bekir Şahin arşivinden Osmanlı döneminde Şükran Mahallesi ve sur kalıntıları (Toru, 2019)



Resim 3.2. Bekir Şahin'in arşivinden 20.yy. başlarında Şükran Mahallesi sokak dokusu (Toru, 2019)

Şükran Mahallesi, geleneksel organik sokak dokusunu 2016 yılındaki yıkıma kadar koruyabilmiştir. Bu yıllarda sanayinin gelişmesiyle birlikte göç hızlanmış, kentin nüfusu artışa geçmiştir ve bu durum konut üretim politikaları ve yöntemlerini de etkilemiştir (Toru, 2019). Bu dönemde sokak dokusu korunmuş ancak geleneksel evler yıkılarak apartman tarzı evler inşa edilmeye başlamıştır. Henüz Mevlâna Caddesinin, Mevlâna Türbesine kadar uzanmadığı 1906 yılına ait Konya kenti için hazırlanan elektrik projesinde (Şekil 3.10) mahallenin organik sokak dokusu görülebilmektedir.



Şekil 3.10. 1906 tarihli Konya kenti elektrik projesi (URL-16)

Yenice'nin 2011 yılına ait doktora tezi, henüz göçmen nüfusunun bulunmadığı döneme ait tarihi kent merkezinde bulunan 5 mahallenin (Hamidiye, Sahibata, Şükran, Şemsi Tebrizi ve Aziziye Mahalleleri) sosyal ve fiziksel yapısıyla ilgili çarpıcı bilgiler içermektedir. Çalışma kapsamında 109'u Şükran Mahallesinde oturanlar olmak üzere toplam 704 kişiye anket yapılmıştır. Yapılan ankete göre Şükran Mahallesinde oturanların %93'ü Konya merkez doğumludur. Mahallede 10 yıl ve üzerinde ikamet edenlerin oranı ise %94'tür. Katılımcıların daha önceki ikamet yerleri sorulduğunda ise aynı mahalle yanıtını verenlerin oranları %76 çıkmıştır. Şükran Mahallesinde oturanların mülk sahibi olma oranı %67'dir. Mülk sahiplerinin %44'ü konutlarını miras yoluyla elde etmişlerdir. Ayrıca mahallede oturanların çoğunlukla (%54) emekliler olduğu görülmektedir. (Yenice, 2011). Bu analizlere bakıldığında, sakinlerin Şükran Mahallesinde uzun süre ikamet ettikleri ve bir mahalle kültürü oluştuğu söylenebilmektedir.

Anket sonuçları kullanıcıların yaşadıkları kentsel çevreden memnun olmasalar bile yine de mahalleden ayrılmak istemediklerini göstermektedir. Yenice'ye göre Şükran Mahallesinde oturanları %58'i yaşadıkları kentsel çevreden memnun değildir. Mahalle sakinlerine göre öncelikli problem %39 oranında güvenlik iken, %33 oranında otopark sorunudur. Bu olumsuzluklara rağmen Şükran Mahallesinde ikamet eden katılımcılara başka bir yere taşınma fikri sorulduğunda %96 oranında taşınmak istemedikleri görülmektedir. (Yenice, 2011).

Tez çalışmasında sürdürülebilir kentsel yenileme için model oluşturan Yenice (2011), katılımcıların kentsel yenileme ile ilgili görüşlerini almıştır. Şükran Mahallesinde

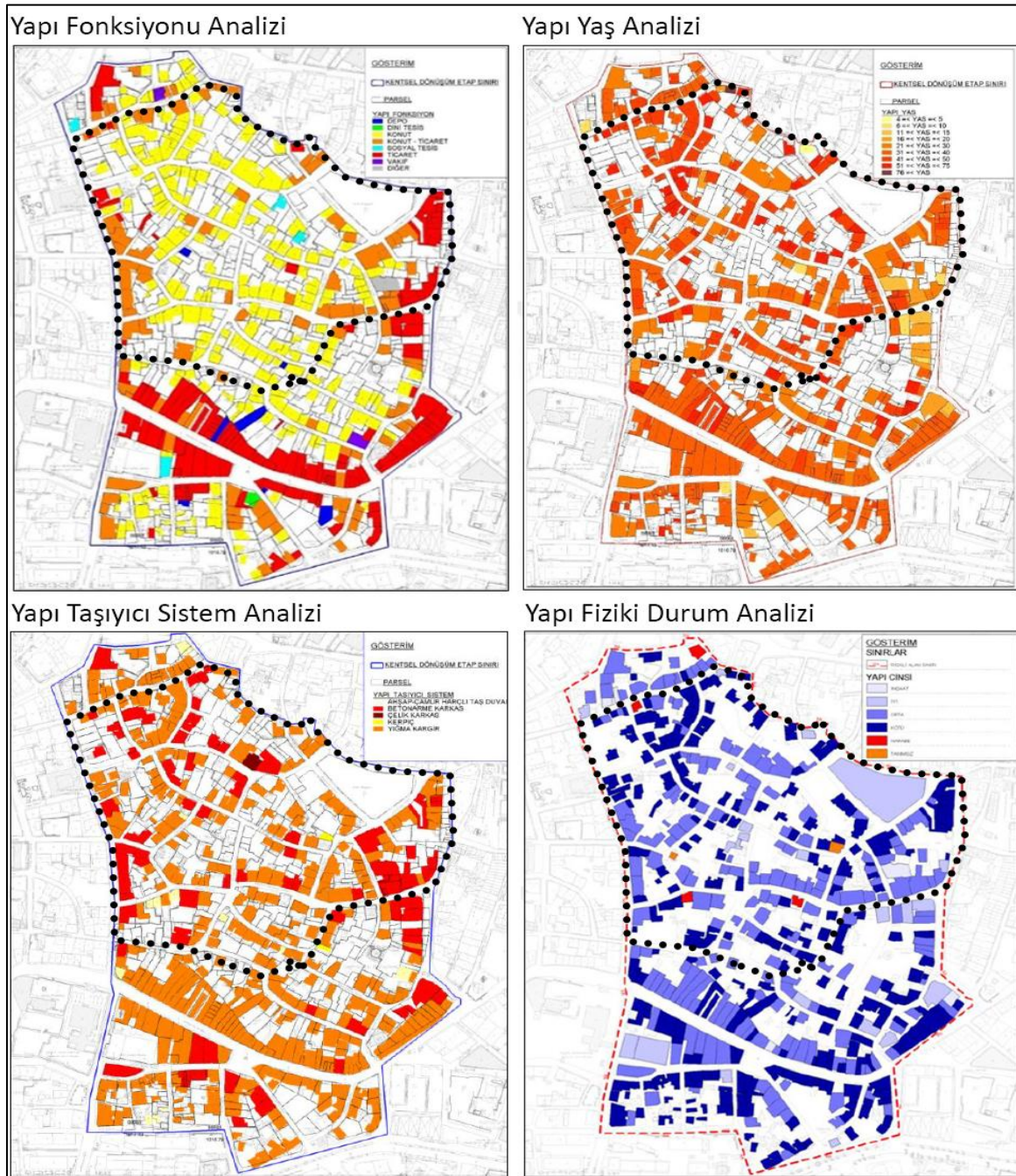
oturanların %41'i yıkılarak yeniden yapılmasını olumlu bulmuşlardır. Ancak aynı zamanda katılımcıların %42'si evlerinin yıkılmasını kentsel dönüşümün olumsuz yönü olarak belirtmişlerdir. Bununla birlikte yerel yönetim öncülüğünde yapılacak bir kentsel dönüşüm projesine katılma isteğinin %61 oranda olumsuz yanıtlı olduğu görülmektedir (Yenice, 2011). Bu verilere göre mahalle sakinleri yaşadıkları çevreden memnun olmamakla birlikte, mahallerini terk etmek istemedikleri görülmekte ve kentsel dönüşüm projelerine kendilerini yerinden edeceği kaygısıyla olumsuz yaklaşmaktadırlar.

Şükran Mahallesi'nin sosyal yapısına yönelik diğer önemli bir kaynak ise projeyi planlayarak uygulamaya geçiren, 2014-2019 yılları arasında Meram Belediye başkanlığı yapmış olan Fatma Toru'nun yüksek lisans tezidir. Toru (2019) tezinde Meram Kentsel Dönüşüm Master Planı kapsamında 2014 yılında yapılan analizler ve anket çalışmalarından faydalanmıştır. 2014 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde mahallede yaşayan kişi sayısı 2 955 olarak tespit edilmiştir. Ancak 2014 yılında hane bazlı çalışmalarda nüfusun 3 380 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum başta Suriye uyruklu olmak üzere sistemde kaydı olmayan göçmen nüfusunun mahallede barınmaya başladığını göstermektedir (Toru, 2019).

Şükran Mahallesi'nde 2014 yılında yapılan anketlerde 10 yıl ve üzerinde ikamet eden kullanıcıların oranı %33 olarak tespit edilmiştir (Toru, 2019). Yenice'nin (2011) çalışmasında bu oran %94 tür. Bu durum Şükran Mahallesi'nin eski kullanıcılarının bölgeyi terk etmeye başladığını göstermektedir. Aynı şekilde kiracılık oranları da hızlı bir şekilde artış göstermeye başlamıştır. Şükran Mahallesi'nde yaşayanların kiracı olma oranı Yenice'nin (2011) çalışmasında %33 olarak tespit edilmiştir. Ancak 2014 yılının ilk yarısında yapılan çalışmada kiracılık oranı %44 iken Suriyeli sığınmacıların bölgeye gelmesiyle kiracılık oranı 2015 yılında %55, 2016 yılında ise %67 seviyesine ulaştığı görülmektedir (Toru, 2019).

2014 yılında yapılan tespitlere göre bölgedeki en önemli sorunlar %29 oranda güvenlik, %27 oranda çevrenin bakımsızlığı ve %22 oranında da yeşil alan eksikliğidir (Toru, 2019). Yenice'nin (2011) çalışmasında güvenlik sorunu %39 olarak tespit edilmiştir. Ancak göçmenlerin yerleşmeye başlamasına rağmen güvenlik problemi oranının azalmasının, bölgede ikamet eden mülk sahipleri oranının azalmasıyla bağlantılı olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kentsel dönüşüm projesine 2011 yılı istatistiklerine göre %61 oranında karşı çıkılırken (Yenice, 2011), 2014 yılındaki anketlerde ise kentsel dönüşüm projesine %75 oranında destek verilmiştir (Toru, 2019).

Mahallenin sınırları incelendiğinde yoğunlukla konutlar olmakla birlikte, %35 oranında ticari birimler bulunmaktadır. Mahalledeki fiziksel durum incelendiğinde, yıkımı gerçekleştirilen etabın çoğunlukla konut işlevine sahip olduğu görülmektedir. Bu yapıların yaş gruplarının 40 yılı geçtiği görülmektedir (Şekil 3.11). Ayrıca yapıların taşıyıcı sistemleri yığma/kâgir sistem olmakla birlikte betonarme karkas yapılarda bulunmaktadır. Yapıların fiziki kaliteleri incelendiğinde kötü ve orta durumda oldukları tespit edilmiştir (Toru, 2019). Bütün bu veriler, mahalledeki yapıların deprem gibi doğal afetlere karşı riskli bir yapılaşmanın mevcut olduğunu göstermektedir.



Şekil 3.11. Şükran Mahallesi yıkımdan önceki yapıların fiziki durum analizleri (Toru, 2019)

2016 yılında hak sahipleriyle görüşmeler yapıp tahliye ve yıkım çalışmaları devam ederken planlama süreci de başlamıştır (Çankal, 2022). Şekil 3.12’de 2014 yılına ait mahallenin yıkılmadan önceki uydu görüntüsü, Şekil 3.13’te ise mahallenin yıkım sonrasındaki ve 2021 yılına ait durumu gösterilmiştir. Tarihi kent merkezinde bulunan Şükran Mahallesi için yapılan dönüşüm projesinde binaların yıkımı yapıldığı halde, ortaya çıkan sorunlardan dolayı projenin ilerlemesi sekteye uğramıştır. Günümüzde projenin 2. ve 3. Etaplarının inşaat faaliyetleri devam etmektedir. Ancak büyük bir kısmında kültür varlıkları kalıntıları bulunduğundan dolayı kent merkezinde büyük bir boşluk olarak atıl durumdadır.



Şekil 3.12. Şükran Mahallesi 2014 yılına ait uydu görüntüsü (URL-4)



Şekil 3.13. Şükran Mahallesi 2021 yılına ait hava fotoğrafı (URL-5)

Yıkımlar gerçekleştirildikten sonra bölgenin sit alanı olmasından dolayı Konya Müze Müdürlüğü kontrolünde arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu kazılarda Selçuklu dönemine ait hamam, ticari yapılar, türbe ve çinili duvar bulunmuş, bulunan taşınabilir kültür varlıkları ise Konya Müze Müdürlüğü envanterine alınmıştır. Şekilde 3.14'te bulunan kültür varlıklarının yerleri gösterilmiştir (Erbek, 2019). Bu durum önerilen projenin inşaatının başlamasına engel olmuştur. 1. Etap çalışmaları alanın küçük bir kısmında başlasa da projenin tamamlanmasının uzun yıllar süreceği tahmin edilmektedir. Günümüzde bu alanda kent merkezinde kullanılamayan ve erişilemeyen büyük bir boşluk oluşmuştur (Şekil 3.14).



Şekil 3.14. Kazı çalışmalarında kültür varlığı bulunan imar adaları (Erbek, 2019: 103)

Proje alanında yıkım öncesi imar planı emsal hesabına göre toplam inşaat alanı 254 757 m²'dir. Ancak kentsel dönüşüm projesi için hazırlanan imar planında emsale esas inşaat alanı 183 902 m² olarak planlanmıştır. Proje öncesine ait imar planında %46 oranında taban alanı kullanımı bulunurken, kentsel dönüşüm projesi ile bu oran %30'a düşürülmüştür. Aynı şekilde yıkım öncesi emsal değeri 1,59 iken kentsel dönüşüm projesi ile 1,14'e düşmüştür. Kentsel dönüşüm alanından eksiltelen yaklaşık 71 000 m² inşaat alanı, Aymanas Mahallesi ile Ulurmak Mahallesi Afet Riskli alanlarına transfer edilmiştir (Erbek, 2019).

3.3. Konya Tarihi Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşıları Tarihsel Gelişim Süreci

Bedesten Çarşısının tarihi, kentin ticari dokusunun şekillenmeye başladığı 13. yy. başlarına kadar uzanmaktadır (Gençoğlu ve Karaarslan, 2022: 17; Muşmal, 2008). Selçuklulardan itibaren hem Osmanlı döneminde hem de günümüzde hala kentin ticaret ve üretim merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Çarşının yerinin 13. yy.'dan itibaren önemli ölçüde değişmediği, ancak kentin gelişimiyle birlikte genişlediği düşünülmektedir (Muşmal, 2008). Bedesten Çarşısı bu özelliği ile Konya kentinin hem ekonomik yapısının oluşmasında hem de kentin kültürünün oluşmasında etkili olan önemli mekânlardan birisidir (Gençoğlu ve Karaarslan, 2022: 17-25).

Tarihi çarşı, kendine özgü dükkanları, dükkanların sokak ilişkisi, insan ölçeğinde ve yayalara uygun yapısı, saçak tasarımı, ürünlerin teşhiri gibi özgün bir geleneksel karakter barındırmaktadır. Bununla birlikte konum itibarıyla Kapı Cami, Aziziye Cami, Hükümet Konağı ve Mevlâna Türbesiyle dolgu oluşturacak şekilde bir araya geliş biçimi, bu kültürel varlıkların Konya silüetindeki etkisini arttırıcı bir etki yapmaktadır (Topçu, 2011a: 144).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ticari merkez farklı esnaf gruplarının toplu halde bulunduğu çarşı ve pazaryerlerinden oluşmaktadır. 18. yy.'da Konya bulunan çarşı pazaryerleri; eski pazar, sipahi pazarı, buğday pazarı, ağaç pazarı, uzun çarşı, kazazlar, iğneciler, tahte'l-kale, attarlar, mücellidler, helvacılar, çilingirler, keçeciler, haffaflar-areste, postalcılar, külahçılar, kürkçüler, kuyumcular, kutucular, çıkırıkçılar, saraçhâne, kalaycılar, at pazarı, mutâflar, semerciler, nalbantlar, kasaplar, demirciler ve çömlekçiler çarşıları ile debbağhane, kirışhâne, kireçhâne, buzhâne olarak tespit edilmiştir (Muşmal, 2008).

Çarşı ve pazaryerlerinin dışında, hanlarda bu bölgede yer almışlardır. Selçuklular döneminde 11 adet han olduğu bilinirken, Osmanlı döneminde 25 hanın varlığından bahsedilmektedir.

Bu hanların bazıları tüccar ve yolcular için konaklama amaçlı kullanılırken, bazıları ise depolama ve ticari faaliyetler için kullanılmıştır (Muşmal, 2008).

Osmanlı döneminde çarşıdaki dükkanlar çoğunlukla ahşap olmakla birlikte, vakıf ve külliyele ait dükkanlarda taş ve tuğla yapım sistemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum tarihte zaman zaman büyük yangınlarınla karşılaşılmasına sebebiyet vermiştir. 1858, 1867, 1928 ve 1961 yıllarında gerçekleşen büyük yangınlar tarihi kayıtlara geçmiştir. Bunlarda en büyüğü ise 28 Eylül 1867 tarihinde gerçekleşen yangındır. Sabah saat 7.00 sularında başlayan yangın 4 saat sürmesine rağmen hızlı bir biçimde yayılmış ancak evlere ulaşmadan söndürülmüştür. Yangın sonucunda 872 adet dükkân ve 3 adet ev yanarak kullanılamaz hale gelmiştir. Ayrıca Konya'nın önemli dini yapılarından olan Yüksek Cami (yangından sonra yerine Aziziye Camisi yaptırılmış) ve Kapı Cami de bu yangında yanarak yıkılmıştır (Muşmal, 2008).

Yangın sonrasında çarşı hızlı bir şekilde yeniden planlanarak inşa edilmiştir. Yeni yapılacak yapıların “enbiye nizamnamesine uygun olarak” inşa edilmesi için imar komisyonu kurulmuştur. Muşmal'ın Es, 1962'den aktardığına göre çarşının yeni planın Nafia Müdürü olan bir gayrimüslim tarafından çizilmiştir. Bu plana göre yeni çarşıda her sokak bir meslek grubuna ait olmak üzere iki katlı ve kagir yapılardan oluşacaktır. Sokak ve yollar geniş, dükkanlar ise aynı hizada bir şerit oluşturacak şekilde planlanmıştır (Muşmal, 2008). Bununla birlikte büyük ve küçük olmak üzere 2 adet yeni bedestenin yapılması planlanmıştır (Uysal, 2010).

Yangından sonra Konya'ya gelen seyyahların yeni yapılan çarşıdan bahsettikleri görülmektedir. Bu konuda en önemli bilgi kaynaklarından birisi olan Macar Bêla Hortvath 1913 yılında Anadolu gezisi sırasında Konya'ya uğramış ve seyahatnamesinde Konya çarşından bahsetmiştir (Muşmal, 2008). Muşmal'ın aktardığına göre Hortvath (1997); çarşının düzeni hakkında, aşağıdaki gibi bahsetmiştir (Muşmal, 2008):

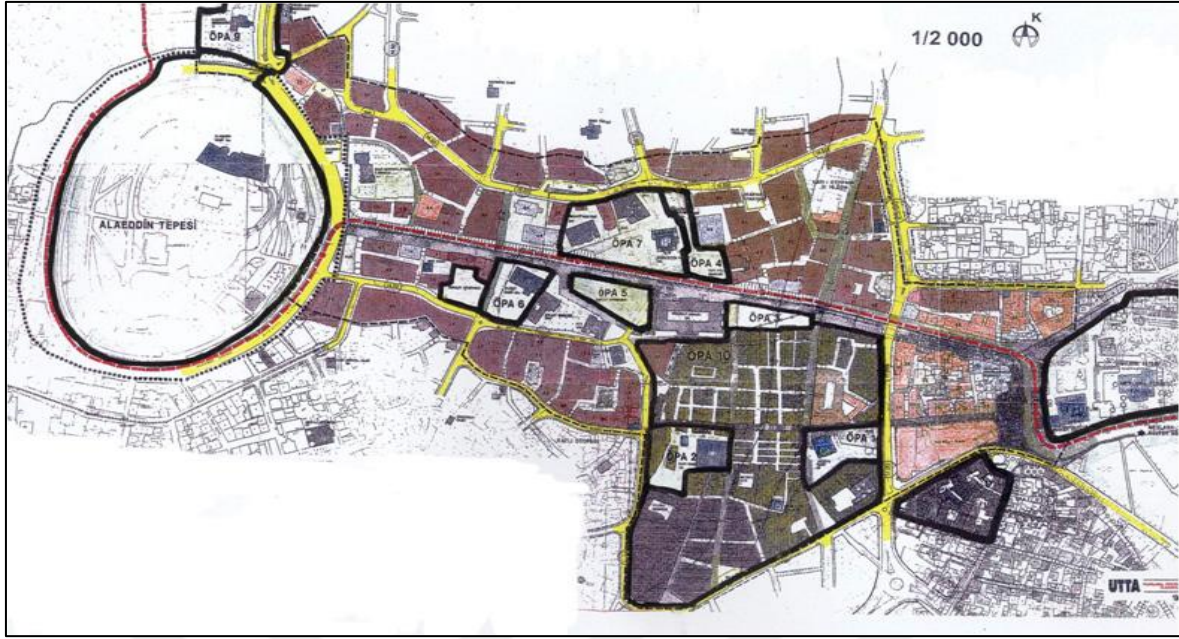
“...Aynı meslekten olanlar genellikle bir sokakta oturuyorlar: Kunduracı caddesinde ayakkabıcılar, yemeniciler, çizmeciler, terlikçiler, dericiler bulunuyor. Kuyumcu caddesinde mücevherciler, altıncılar, değerli taş işlemecileri, gümüşçüler, saatçiler var. Başka bir sokakta terzileri, kumaşçıları; yine başka bir sokakta demircileri, kazancıları, anahtarcıları, maşrapacıları bulabilirsiniz. Şekerciler, fırıncılar (Ekmekçi), börekçi dükkânları başka bir bölgede toplanıyor. Gıda dükkânları ve manavlar da birbirine yakın yerlerde toplanıyor. Hepsi erkekler tarafından işletiliyor. Bu dükkânların tümü öylesine küçük ki, birkaç eşya ve çuvalın dışında ancak dükkân sahibinin sığabileceği kadar bir yer kalıyor. Müşteri dükkâna giremiyor. Aslında girmesi de gerekmiyor, çünkü her şey önüne istif edilmiş vaziyette, elini uzatıp alması yetiyor...”

Günümüzde de bu durum kısmen devam etmekte, bedesten bölgesindeki sokaklardan bazıları hala meslek adlarıyla özdeşleşmiştir: Kunduracılar Cd, Tuzcular Sk, Kaşıkçılar Sk, Kebapçılar Sk., Fıncıcılar Sk., Dülgerler Sk. ve Demirciler Sk.

1867 yangını kentin fiziki yapısı ve gelişimi açısından önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Yangın sonrasında kentteki imar faaliyetleri süreklilik kazanmış, 1898 – 1902 yılları arasında hız kazanarak, kent merkezinde birbirini dik kesen cadde ve sokaklar açılmıştır (Ter ve Özbek, 2013). Bu caddelerden en önemlisi ise günümüzde de önemini koruyan Alâeddin Tepesi ile Mevlâna Türbesini bağlayan Mevlâna Caddesidir (Ter ve Özbek, 2013; Yenice, 2011).

1946 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından yapılan Konya'nın ilk imar plan olan tarihi kent merkezi planında ticari bölgeler Alâeddin Tepesi Bulvarı etrafında yoğunlaşmasına ve Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi arasının da ticari bölge olma durumunun devamı önerilmiştir (Onur, 2018: 203). 1954 yılında hazırlanan Konya Nazım İmar planında ise Alâeddin Tepesi – Mevlâna Müzesi arasında bulunan ticaret bölgesinin güney yönde gelişimi desteklenmiştir (Yenice, 2012). 1966 yılında yapılan imar planında ikinci bir kent merkezi önerilerek, merkezdeki yoğunluk azaltılmak amaçlanmış ve Mevlâna Türbesi ile Alâeddin Tepesi yaya bölgesi olarak tanımlanmıştır. Daha sonraki planlamalarda tarihi kent merkezine yönelik öneriler tarihi yapıların tescillenmesine yöneliktir (Onur, 2018: 203).

Bedesten çarşının da dahil olduğu Konya tarihi kent merkezi, 1982 yılında 'tarihi, ticari ve kentsel sit alanı' olarak belirlenmiştir. Sonrasında alan içerisinde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının tescillenme işlemleri yapılırken, 15 yıllık dönem içerisinde tarihi kent merkezine yönelik planlama ve uygulama çalışması yapılmamıştır. Alana ilişkin ilk planlama 1996 yılında yapılmış, 1997 yılında ise yapılan revizyonlarla Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı yürürlüğe girmiştir (Şekil 3.17). Bu plan mahkeme kararıyla 1998 yılında iptal edilmiştir. 2000 ve 2002 yıllarında kısmi değişikliklerle yeniden imar planları yaptırılsa da imar planında öngörülen yayalaştırma ve alternatif ulaşım kararlarının Kon-Plan 2020 Konya Nazım İmar Planı ile uyumsuz olması sebebi ile Konya İdare Mahkemesi tarafından yeniden iptal edilmiştir (Özcan, 2009). 2005 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/5 000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı onaylandığı proje 2009'a kadar yürürlükte kalmıştır. Günümüzde ise 2009'da yılında onaylanan 1/5 000 ve 1/1 000 ölçekli koruma amaçlı imar planları yürürlüktedir (Kaptan, 2018).

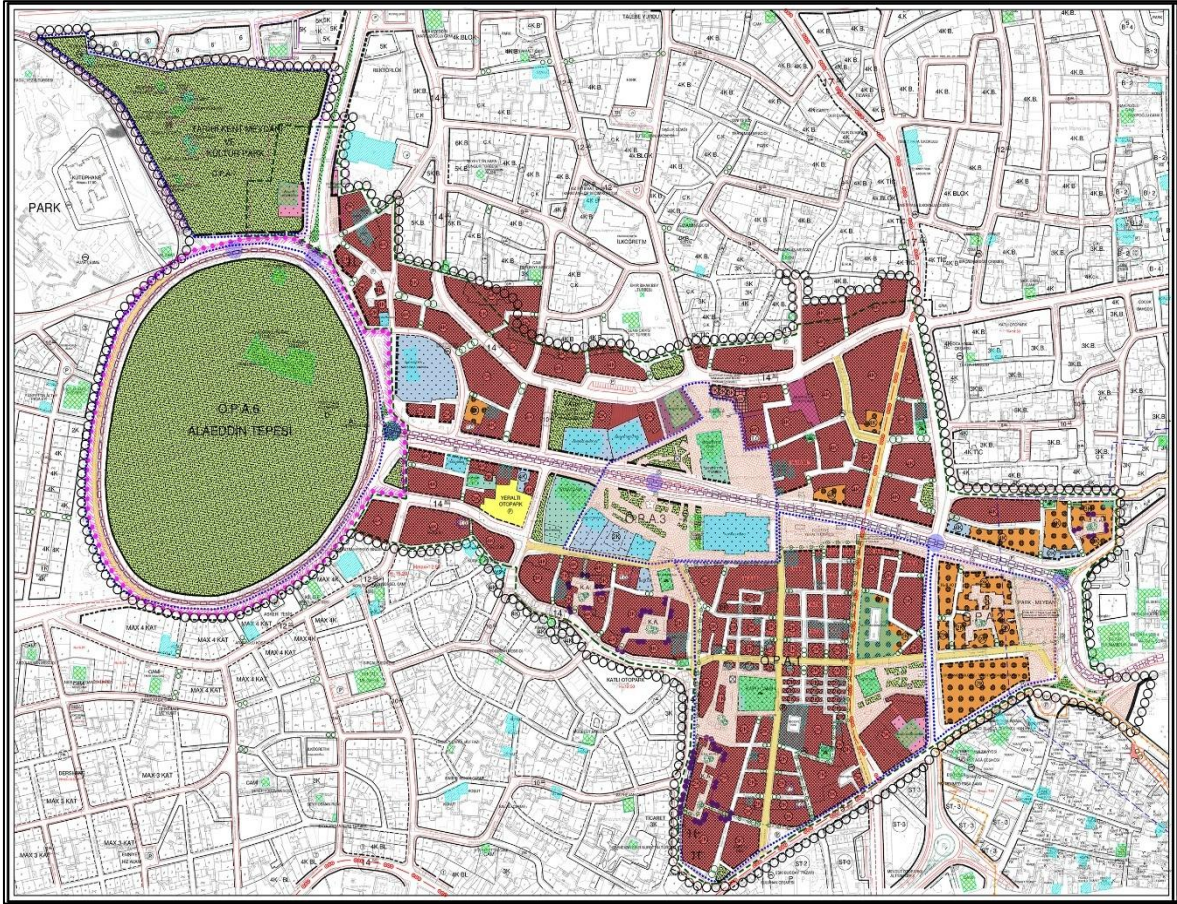


Şekil 3.17. Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı, 1997 (URL-8)

Bu planın (Şekil 3.18) hedefleri doğrultusunda Konya tarihi kent merkezinde birçok projenin hayata geçirildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen hedeflerden bazıları aşağıda listelenmiştir:

- “Bedesten ve doğu-batı kesimindeki konut alanları, Şerafettin Cami’nin doğu ve batısında kalan alanlar, Şems Tebrizi Türbesi ve çevresinde sağlıklaştırma, düzeltme, canlandırma ve gerekli durumlarda dönüşüm uygulamaların yapılması,
- Birden fazla ulaşım ağı ile desteklenmesi ve bu ulaşım alanlarının birbirini tamamlayıcı şekilde planlanması, geleneksel çarşı alanında yaya bölgelerinin artırılması,
- Plan alanı içerisinde bulunan tarihi dokunun, yüksek yapılar arasında kalmaması için bina yüksekliklerinin sınırlandırılması,
- Tarihi yapıların özgün kimlikleri korunarak yenilenmesi, cephelerinin tarihi dokuya uygun olması için cephe düzenlemesi çalışmaları yapılması, cadde ve sokak elemanları ile peyzaj uygulamalarının tarihi dokuyu bozmadan yeniden düzenlenmesi,
- Mekân kullanıcısının her türlü ihtiyacını karşılayabilecek ve sosyal hayatın da desteklendiği işlevlerin getirilmesi,
- Mevlâna Türbesi’nin bulunduğu alanın silüetini etkileyen işlevlerin kaldırılarak, meydan düzenlemesinin yapılması,
- Şerafettin Cami ve Kayalıpark çevresinde yayalar için daha kullanışlı kentsel dış mekân alanlarının oluşturulması,
- Alâeddin Tepesi’nde arkeolojik kazılar ile tarihi mirası koruma çalışmalarının yapılması,

- Mevlâna Caddesi'nin güneyinde bulunan ve mekân çeşitliliğinin sağlandığı ticaret alanının korunması,
- Yoğun araç trafiğinin azaltılması ve toplu taşımanın yaygınlaştırılması için Alâeddin-Yeni Adliye arasında tramvay hattının yapılması,
- İlerleyen zamanlarda Mevlâna Caddesi'nin araç kullanımına kapatılarak yalnızca toplu taşıma, yaya ve bisiklet kullanımının sağlanması" (Kaptan, 2018: 54-55).



Şekil 3.18. 2009 yılında kabul edilen 1/1 000 ölçekli KAİP (KBB Arşivi)

Koruma amaçlı imar planı çerçevesinde 2010 yılında tarihi kent merkezini de kapsayan ve bütüncül bir yaklaşımla kent merkezi ile kentin bütünleşmesini amaçlayan Şekil 3.19'da görülen Mevlâna Kültür Vadisi Kentsel Yenileme, Dönüşüm ve Gelişim Alanı Projesi hayata geçirilmiştir. 395 ha'lık bir alanı kapsayan proje ile tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması, tarihi yapıların restorasyonu, altyapı sorunlarının çözülmesi, müze ve sergi salonu projeleri, yeni anıtsal öğeler vb., birçok farklı yaklaşımın birlikte kullanıldığı görülmektedir. Projenin amaçlarını Eseroğlu (2018) aşağıdaki gibi sıralamıştır:

Sağlıklaştırılma yapılan bina sayısı 381 adeti tescilsiz, 138'i tescilli olmak üzere topla 519 tanedir. Proje alanında bulunan 40 adet sokakta, 84 sokak cephesi düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenlemelerden etkilenen dükkân sayısı 2687 adettir. Ayrıca proje alanında bulunan 3 adet iç, 4 adet dış cadde de rehabilite edilmiştir (Tarihi Kentler Birliği, 2016).

Bu proje ile bedestenin fiziksel olanakları iyileştirilerek, esnafın ve kullanıcının alışveriş deneyimleri daha iyi bir niteliğe kavuşturulmuştur. Resim 3.3'te görüldüğü gibi proje kapsamında yapıların cepheleri yenilenerek özgün olmayan ekler kaldırılmış, bedesten içerisindeki sokaklar yayalaştırılmış, esnafın sokakları işgal edecek şekilde ürün sergilemesinin önüne geçilmiş ve kanalizasyon hattı ile ilgili problemler giderilmiştir (Eseroğlu, 2018). Günümüzde de bedesten çarşısı, belediyenin sıkı denetim ve eğitimleriyle, esnafın alışkanlıklarının değişmesini sağlayarak, sağlıklaştırma sonrasında elde edilen karakterini korumaktadır.



Resim 3.3. Bedesten Çarşısı sağlıklaştırma öncesi (yukarıda) ve sonrasındaki (aşağıda) durumu (Eseroğlu, 2018: 180-191)

Geçtiğimiz yıllarda Konya kent imgesini en çok etkileyen proje olduğu söylenebilecek olan Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi hayata geçirilmiş ve kullanıma açılmıştır. Resim 3.4'te görüldüğü gibi bu alanda bulunan Mevlâna Çarşısı ve Altın Çarşı 2020 yılında tamamen yıkılmış, yerine '*tarihi dokuya uygun*' bir çarşı yapılması planlanmıştır. Mevlâna Çarşısının bulunduğu alanda 20 354 m² inşaat alanına sahip, 89 dükkân, 2 adet restoran ve 2 katlı yeraltı otoparkına sahip, Altın Çarşı'nın bulunduğu alanda ise 15 661 m² inşaat alanına sahip 50 adet ofis, 18 adet restoran, 7 adet kafe ve 139 adet dükkândan oluşan çarşılar inşa edilmiştir.

Türbe Önü Çarşıları 2022 yılında tamamlanarak açılışı yapılmıştır. Açılıştan sonra dükkanların zamanla faaliyete geçmesiyle birlikte, halkın hem gece hem de gündüz saatlerinde aktif olarak kullandığı bir alan haline gelmiştir.



Resim 3.4. Türbe Önü Kentsel yenileme projesi öncesi ve sonrası (URL-10)

Bu proje hayata geçirilmeden önce Mevlâna Kültür Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında 2012 yılında Mevlâna Meydanı düzenlemesi yapılmış ve Mevlâna Türbesi'nin ön plana çıkartılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Altın Çarşı önünde bulunan İl Halk Kütüphanesi ve 17 işyeri binası yıkılarak meydan genişletilmiştir (Eseroğlu, 2018). Resim 3.5'te Sultan Selim Cami önünde bulunan önceden büyük ağaçların bulunduğu yeşil alanın kaldırılarak, sert zeminden oluşan toplanma ve ibadet alanı olarak kullanıma uygun bir meydan tasarlanmıştır (URL-11). Bu uygulama o dönem sıklıkla eleştirilmiştir.



Resim 3.5. Mevlâna Kültür Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi öncesi (URL-11) ve sonrası (URL-12)

Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi meydan düzenlemesinin devamı niteliğinde bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Konum itibariyle Mevlâna Meydanıyla doğrudan ilişkili olması sebebiyle, kente dışardan gelen insanların zaman geçirebileceği alanlardan birisidir.

Bu bölgenin tarihsel süreç içerisinde de önemli bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Mevlâna Çarşısının bulunduğu alanda Cumhuriyet Dönemine kadar faaliyet gösteren Molla Efendi Medresesinin yerine yapıldığı ifade edilmektedir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılmasının ardından kullanılmayan medresenin bir kısmı yıkılmış, yıkılmayan kısımları Askeri Hastane olarak kullanılmıştır (Birekul, Karaarslan ve Söğüt, 2022). Askeri Hastanenin kapanmasından sonra boş kalan odalar dükkân olarak kullanılmaya başlamış ve Üzüm Pazarı olarak anılan bir çarşıya dönüştürülmüştür. Bu pazarda Sille ve Konya’da üretilen üzümler, peynir, zeytin, sebze ve meyve satışı yapılmaktadır. Üzüm Pazarı hem Bedestene hem de Türbeye olan yakınlığı sebebiyle Konya ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur (Aköz, 2015: 180-184). Resim 3.6’da görüldüğü üzere zamanla yıpranan yapının yenilenme ihtiyacı doğmuş ve Üzüm Pazarı yıkılmıştır. Üzüm Pazarının yerine temeli 1982’de atılan ve 1988 yılında tamamlanan Mevlâna Çarşısı yapılmıştır (Birekul vd., 2022: 55-57).



Resim 3.6. Sol: Üzüm pazarı (URL-13), orta: Mevlâna Çarşısı (Aköz, 2015), sağ: Mevlâna Çarşısı yıkımı (URL-14)

Aziziye Cami, Sultan Selim Cami ve Mevlâna Türbesini birbirine bağlayan bir konumda bulunan Mevlâna Çarşısı Konya’nın ilk alışveriş merkezi olma özelliğini taşımaktadır (Birekul vd., 2022). Özhan Sökmen tarafından tasarlanan yapı 5 katlı alışveriş merkezi ve 2 kat otopark olarak tasarlanmıştır. Bu özellikleriyle önemli bir ticaret merkezi olmuş ve otopark imkanlarıyla kent trafiğini rahatlatmıştır (Uludağ, 2021: 126-129).

Mevlâna Çarşısının ilk iki katı alışveriş merkezi, 3., 4. ve 5. katının ise çoğunlukla STK’lar tarafından kullanılmıştır. Geniş teraslar, galeri boşlukları, geniş iç avlusu ve vitrinleriyle kullanıcılara ferah bir alışveriş deneyimi sunmuştur. Çarşıda genellikle hediyelik eşya, tesettür giyim ve hac malzemeleri sektörlerinin hâkim olduğu bilinmektedir. Özellikle tesettür giyim anlamında geniş vitrinler, fiyat etiketli ürünleri barındırması ile mağazacılık

anlayışının oluştuğu görülmüştür. Burada bulunan mağazaların markalaşarak ve Türkiye geneline hizmet eden bir sektörü oluşturmuşlardır (Birekul vd., 2022).

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yayınlanan Mevlâna Çarşısı Dönüşümü kitabında çarşıdaki yaşantı ve kültür çarşı esnafı ile röportaj yapılarak belgelenmiştir. Araştırma sonucunda yapıyla ilgili önemli bir nokta ise çarşı modern ile geleneksel kültür arasında bir bağlantı kurmayı başarabilmesidir. Tarihsel bağlamda medreseden çarşıya dönüşen bir alanda hem çarşı kimliğini hem de eğitim işlevini çoğunlukla dini alanda faaliyet gösteren STK'lar aracılığıyla dini eğitimlerin devam ettiği görülmüştür. Bununla birlikte çarşı esnafının Selçuklu geleneği olan ahilik anlayışıyla birbirlerine destek olduğu ve müşteri ilişkilerinde güvenli bir ortam sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca çarşı esnafının uzun yıllar boyunca çarşıda faaliyet gösterdiği, çarşısı benimsediği ve yıkımından duygusal olarak etkilendiği yapılan röportajlardan anlaşılmaktadır (Birekul vd., 2022).

2000'li yılların başından itibaren çarşının yıkılması gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle değişen alışveriş kültürü, üst katların aktif bir şekilde kullanılamaması, yapının yüksekliği modern yapısı sebebiyle tarihi dokuya uygun görülmemesi, yeni alışveriş merkezleriyle rekabet edememesi gibi sorunlar yıkım sürecinde etkili olmuştur. 2020 yılına gelindiğinde ise Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi kapsamında komşuluğundaki Altın Çarşı ile birlikte yıkılarak, yerine geleneksel mimariye atıfta bulunan 2 ve 3 katlı yapılardan oluşan Türbe Önü Çarşıları inşa edilmiştir.

3.4. Metodoloji

Konya kent imgesinde Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Hem yerli halk için hem de ziyaretçiler için önemli odak noktaları olması sebebiyle hem Konya Büyükşehir Belediyesi için hem de ilçe belediyeleri bu alanlar öncelikli alanlar olarak görülüp bu alanlar ile ilgili projeler geliştirilmektedir. Bu projeler cephe sağlıklılaştırma, kentsel yenileme, yayalaştırma, restorasyon ve kentsel dönüşüm projelerini içermektedir. Çalışma kapsamında Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi arasında kalan tarihi kent merkezinde yer alan ve kentsel dokuya doğrudan müdahale ederek değiştiren/dönüştüren kentsel dönüşüm projelerine odaklanılmaktadır.

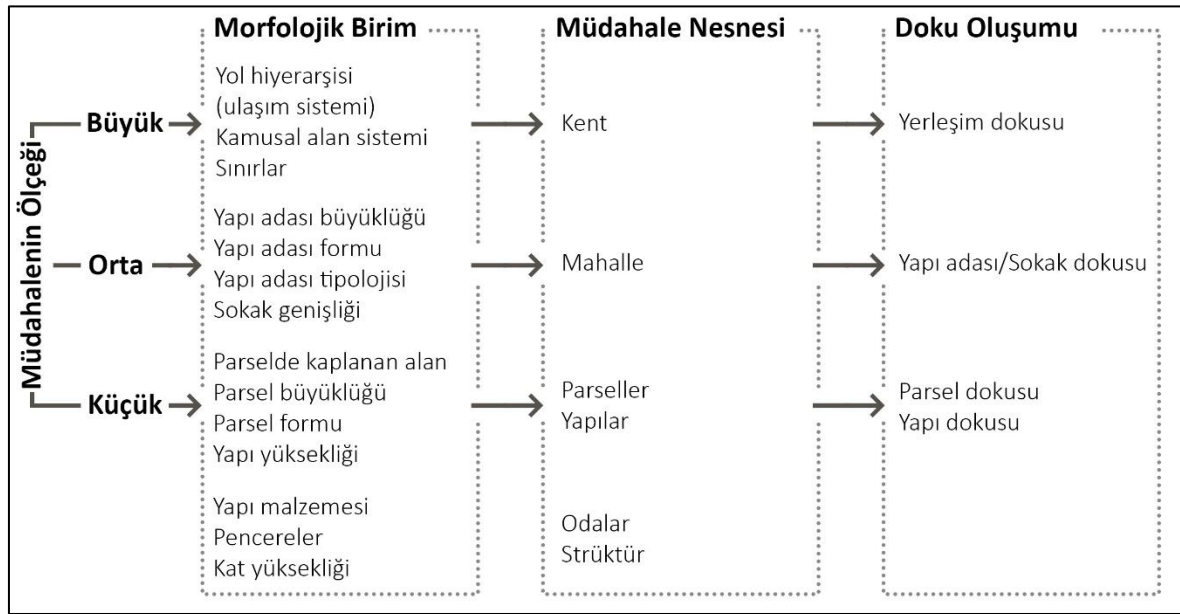
Tarihi kent merkezleri, yüzyıllar içerisinde sosyal ve kültürel etkenlerle ortaya çıkan kente özgü dokuyu ve karakteristikleri barındırırlar. Ancak bu alanlarda oluşan kentsel doku günümüz ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaya başlamasıyla zamanla köhneleşmeye ve terkedilmeye başlar. Sonuç olarak ortaya çıkan fiziki durumu iyi olmayan çevreler ve çöküntü alanlarına dönüşme süreci kentsel dönüşüm uygulamalarını beraberinde getirir. Konya kent merkezinde bulunan ve bu şekilde kentsel yenileme alanı ilan edilen bölgeler, çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Çalışma alanı olarak kentsel dönüşüm projeleri kapsamında tamamen yıkılıp yeniden planlanarak inşa edilen Şükran Mahallesi ve Türbe Önü kentsel dönüşüm projeleri seçilmiştir. Şükran Mahallesi 2016 yılında tamamen yıkılmış, yıkım sonrasında zeminde kültür varlıkları kalıntıları bulunması sebebiyle bir süre atıl durumda kalmış ve 2021 yılında inşaat faaliyetleri başlamıştır. Günümüzde halen etaplar halinde yapım süreci devam etmektedir. Şükran Mahallesi konut bölgesi iken kentsel dönüşüm sonrasında dükkân ve ofislerden oluşan bloklar tasarlanmıştır. İncelenen diğer alan ise 2020 yılında tamamen yıkılarak, 2022 yılında tamamlanan ve Mevlâna Meydanına bakan Türbe Önü Çarşılarıdır. Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Çarşıları yeniden oluşturulan kentsel doku ve mimariye sahiptir. Ancak her iki alanın karakterleri farklılık göstermektedir. Bu iki alanın arasında ise geleneksel dokusu korunan Tarihi Bedesten Çarşısı konumlanmaktadır.

Analiz çalışmalarına geçilmeden önce öncelikle çalışma alanının tarihi kent merkezinde olmasında dolayı Konya kentinin tarihsel gelişim süreci ve kentsel yapısı incelenmiştir. Ayrıca çalışma alanlarının gelişim ve morfolojik yapısının değişim süreci literatür araştırmalarından ve uydu fotoğraflarından yararlanarak ayrıntılı bir biçimde araştırılarak, seçilen alanların zaman boyutuyla morfolojik yapısının gelişim dinamikleri ortaya çıkarılmıştır.

Morfolojik analizler için Conzen (1960) önemli değişimlerin görüldüğü periyotların tercih edilmesini önermektedir. Oliveira (2013) ise geliştirdiği Morpho yönteminde, zaman boyutu için Avrupa'daki analizler için büyük yıkımların yaşandığı 1945 yılı 2. Dünya Savaşı örnek göstererek, büyük değişimlerin görüldüğü 2 periyod belirlenmesini önermektedir. Buradan yola çıkılarak, Konya tarihi kent merkezinde Şükran Mahallesi ve Türbe Önündeki yıkımların gerçekleştiği tarihler göz önüne alınarak analizler yapılmıştır. 2014 yılı hem Şükran Mahallesi'nin hem de Türbe Önü Çarşıları'nın bulunduğu alanların aktif olduğu

yıl olması sebebiyle ve bu tarihte çekilmiş uydu görüntüleri ve haritalara ulaşılabilmesi sebebiyle analiz için tercih edilmiştir. Kentsel dönüşüm sonrasındaki dokunun analizi için ise Türbe Önü Çarşıları projesinin tamamlanması ve Şükran Mahallesinde yapıların yükselmesiyle daha güncel durumu ifade eden 2023 yılı tercih edilmiştir. Bu şekilde kentsel dönüşüm uygulamalarıyla kentsel dokudaki büyük ölçüde değişim öncesi ve sonrasındaki durum morfolojik olarak karşılaştırılmıştır.



Şekil 3.20. Farklı ölçeklerde kent morfolojisine etki eden müdahaleler (Ünlü, 2018: 36)

Kentsel morfoloji çalışmalarında hiyerarşik bir düzende analizin farklı çalışmalarda önerildiği ve uygulandığı görülmektedir (Caniggia ve Maffei, 2001; Gökçe, 2017; Kropf, 2013). Kentsel dokunun parça bütün ilişkisi içerisinde hiyerarşik bir düzende kenti oluşturması bu şekilde bir yaklaşımı desteklemektedir (Ünlü, 2018). Kente müdahalelerin etkilerini hiyerarşik bir sistemde ele alan Ünlü (2018)'e göre, majör müdahaleler kenti ve yerleşim oluşumlarını etkilerken, orta ölçekli müdahaleler mahalle ve yapı adası/sokak dokusunu, küçük ölçekli müdahaleler parsel, yapı ve yapıların iç mekân ve strüktür sistemlerini etkilemektedir (Şekil 3.20).

Kentsel dokulardaki değişim süreçlerini ve kente etkilerini irdelemek amacıyla kentsel morfoloji yaklaşımlarından faydalanılmıştır. 2. Bölümde bu yaklaşımlar ele alınarak, yaklaşımların kenti ele alış biçimi ve analiz yöntemleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında kentsel dönüşüm süreçlerinin etkilerini analiz etmek için Çizelge 3.1.'de belirtilen Tarihsel

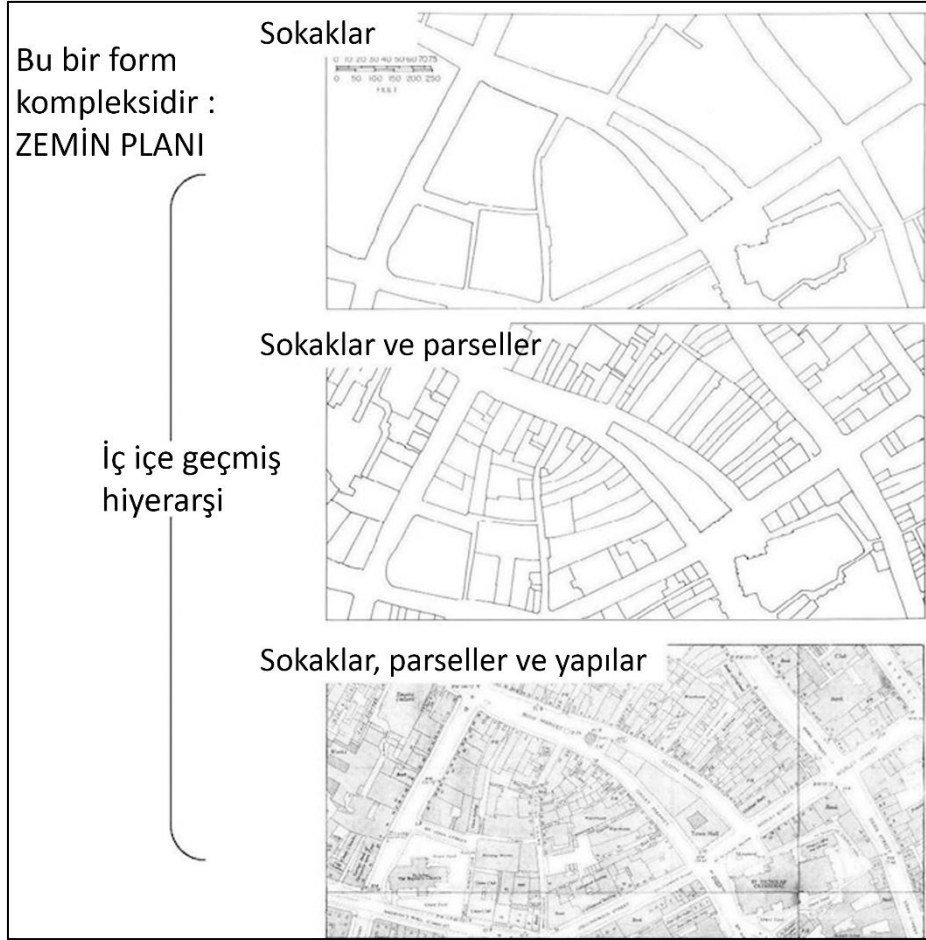
Coğrafi Yaklaşım, Konfigürasyonel Yaklaşım ve Tipomorfolojik Yaklaşım olmak üzere 3 farklı yaklaşımın bir arada kullanıldığı ve Mahalle ölçeği, sokak/yapı adası ölçeği ve yapı ölçeği olmak üzere 3 aşamalı bir analiz yöntemi geliştirilmiştir. Bu analiz yöntemiyle kente özgü dokuyu ve karakteri oluşturan elemanlar bütüncül ve hiyerarşik bir yaklaşımla ele alınabilmektedir. Ayrıca bu analizler mekânı zaman, sosyal ve fiziksel boyut olmak üzere farklı boyutlarda inceleme imkânı vermektedir.

Çizelge 3.1. Tarihsel coğrafi yaklaşım, konfigürasyonel yaklaşım ve tipomorfolojik yaklaşım

Aşama	Yaklaşım	Analiz Yöntemi
1. Aşama (Mahalle Ölçeği)	Tarihsel Coğrafi Yaklaşım	Sokak Dokusu
		Parsel Dokusu
		Bina Dokusu
		İşlev
	Konfigürasyonel Yaklaşım (Mekân Dizimi)	Aks Haritaları
		Aks Sayıları
		Global Bütünleşme
		Yerel Bütünleşme
2. Aşama (Sokak/Yapı Adası Ölçeği)	Tipomorfolojik Yaklaşım	Yapı Adası Büyüklükleri
		Taks
		Parsel Formu / Düzeni
		Sokak Genişlikleri
		Yapıların Hizalanması
3. Aşama Yapı Ölçeği	Tipomorfolojik Yaklaşım	Plan Tipolojileri
		Cephe

3.4.1. Mahalle ölçeği analizleri

Bu ölçek için kentsel morfolojide Tarihsel Coğrafi Yaklaşım çalışmalarında Conzen'in ortaya koymuş olduğu kent planı analizlerinden faydalanılmıştır. Kent planı analizi kentsel morfoloji çalışmalarında temel kabul edilebilecek ve birçok çalışmada kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent planı analizi kentteki değişimi tarihi süreçleriyle birlikte ele alınmasını sağlamaktadır. Kent planı analizi 3 temel öğeden oluşmaktadır: sokaklar, parseller ve yapılar (Şekil 3.21). Bu öğeler birbirleriyle bir hiyerarşi içerisinde ilişkilidir (Conzen, 2018; Kropf, 2013). Çalışma kapsamında Konya tarihi kent merkezinde bulunan çalışma alanları Conzen'in ortaya koymuş olduğu kent planı analiz yöntemiyle sokaklardaki, yapı adası ile parsel dokusundaki ve bina dokusundaki değişimler incelenmiştir.



Şekil 3.21. Kentsel form öğelerinin mekânsal hiyerarşisi (Conzen, 2018)

Sokaklar tüm parseller ile tüm kenti birbirine bağlayan bir iletişim ağı oluşturması sebebiyle kent morfolojisini temel omurgasını oluşturmaktadır. Düzensiz bir sokak ağı sisteminde ana geçiş hatları, bağlayıcılar ve çıkmaz sokaklar ile bir hiyerarşi üretme eğilimi bulunmaktadır. Böyle bir yapıda sokak genişlikleri de bu hiyerarşinin göstergesi durumundadır. Gridal bir sistemde ise sokak genişlikleri dışında, sokaklar arasındaki hiyerarşiyi ayırt etmeyi sağlayan çok az etken bulunmaktadır. Bu durum gridal sistemler için zayıflık gibi görülse bile tarihsel açıdan bakıldığında zaman zaman güçlü bir yön olarak karşımıza çıkabilmektedir (Conzen, 2018).

Parseller bir kullanım biçimini tanımlayan sınırları belirli bir arazi parçası olarak tanımlanmaktadır (Conzen, 2018). Parseller, kentteki mülkiyet hakkının dağılımını ve organizasyonel yapısını tanımlaması açısından kentsel dokunun önemli bir parçasıdır (Bobkova, Berghauser Pont, ve Marcus, 2021). Parseller yapıları barındırırken, parsellerin bir araya gelmesiyle yapı adaları oluşmaktadır (Kropf, 2013). Parsellerde meydana gelen

değişimleri izlemek, yapılı çevredeki değişimleri izlemeyi mümkün kılmaktadır. Conzen'in (1960) Alnwick çalışmasında parsel sistemindeki değişimlere önem vermiş, parsellerdeki değişimin bir döngü içerisinde değiştiğini keşfetmiştir. Bu noktada parsellerde birleştirme, ayrılma, yola terk gibi işlemlerle değişim geçirmektedir (Conzen, 2018; Ünlü ve Baş, 2017). Bu değişimler aynı zamanda parsel üzerindeki yapıları da doğrudan etkilediği için, parseldeki değişimler yapı dokusunun da oluşumu ve değişimde önemli bir role sahiptir.

Binaların parselle ilişkisi, kentsel dokunun ve kent manzarasının oluşumunda oldukça etkilidir. Birçok kültürde parselde bulunan baskın yapı parsel kenarında yol cephesine bitişik durumda bulunarak kapalı bir sokak görüntüsü oluşturmaktadır. Daha çok tarihi yerleşimlerde karşılaşılan bu durum çoğunlukla savunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise özellikle çeperlerde ve banliyö yerleşimlerinde parsel sınırından çekme mesafesi ile ayrılarak daha açık bir sokak görünümü ortaya çıkarmıştır (Conzen, 2018). Binalar parsel ve sokaklara göre daha hızlı değişim göstermektedir. Toplumun ihtiyacına binalarda oda eklenmesi, çatı düzenlemeleri gibi değişiklikler yapılabilmektedir. Ancak yapılan değişimlerinde ihtiyacı karşılamadığı durumda eski yapı yıkılarak yeni bir yapı inşa edilmesiyle sonuçlanmaktadır (Ünlü ve Baş, 2017).

Mekân dizimi analizleri kentsel formdaki değişimin etkilerini ölçmek amacıyla kentsel morfoloji alanındaki çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada da benzer bir şekilde 2014 yılı ve 2023 yılına ait kentsel dokulara ait aks haritaları çizilmiş ve mekân dizimi analizleri yapılmıştır.

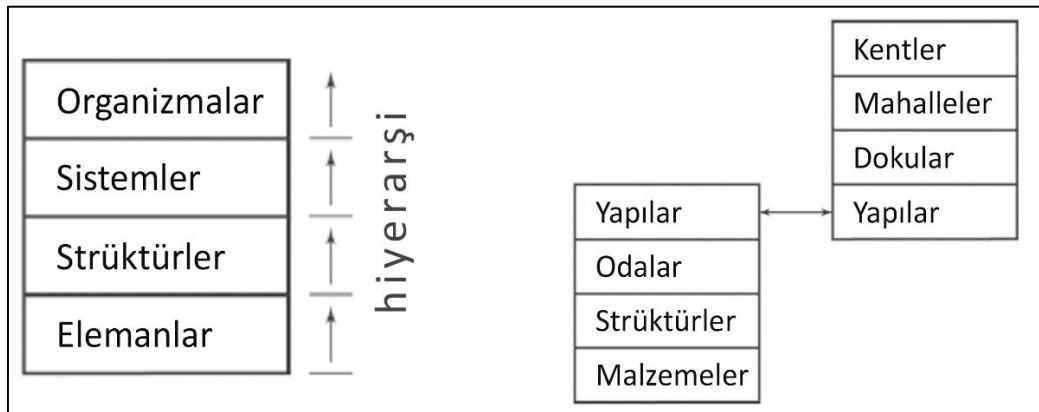
Aks haritaları yapılı çevre ile kentsel mekân arasındaki ilişkiyi kurarak, topolojik ölçümlerin yapılmasına imkân sağlamaktadır (Hillier ve Hanson, 1984). Kentsel mekândan geçen en uzun görüş çizgileri bütün çalışma alanını kapsayacak şekilde çizilerek aks haritaları oluşturulmuştur. Aks haritaları sokak ağının ve mekânsal konfigürasyonun temsil etmektedir ve mekânlar arasındaki sayısal ilişkinin hesaplanmasında kullanılmaktadır (Van Nes ve Yamu, 2021). Çalışma alanındaki kentsel dönüşüm projeleri sokak ağının ve konfigürasyonunu etkilediği için, 2014 ve 2023 yıllarındaki aks sayıları karşılaştırılmıştır.

Bütünleşme değeri aks haritaları üzerinden her bir aksın sistemdeki diğer akslara göre derinliğinin hesaplanması ile elde edilmektedir (Hillier ve Hanson, 1984; Oliveira, 2013). Bütünleşme değeri kentteki hareketliliğin belirlenmesinde kullanılmaktadır (Hillier, 2007).

Bütünleşme değeri yüksek olan akslar kentteki hareketliliğin ve ticari aktivitelerin yüksek olduğu mekânlar iken, bütünleşme değeri düşük olan akslar hareketliliğin az ve kentten ayrılmış mekânları temsil etmektedir. Oliveira (2013) bütünleşme analizlerini geliştirdiği Morpho metodolojisinde sokakların erişilebilirliğinin ölçümü için kullanmıştır. Bu çalışma kapsamında bütünleşme değerleri hesaplanarak kentsel dönüşümün kentteki erişilebilirliği, dolayısıyla devam eden kentsel dönüşüm projelerinin kentli tarafından kullanım yoğunluğunun tahmini açısından kullanılmıştır.

3.4.2. Yapı adası ölçeği analizleri

Çalışma kapsamında kurulan analiz yönteminin 2. aşamasında tipomorfolojik yaklaşımdan yararlanılarak yapı adaları ölçeğinde analizler yapılmıştır. Tipolojik süreç olarak da adlandırılan ve Saverio Muratori, Gianfranco Caniggia, Gian Luigi Maffei ve Giancarlo Cataldi'nin geliştirdiği yaklaşım, yapıli çevredeki değişimlerin nasıl ve neden gerçekleştiğini anlamaya yarayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Gokce ve Chen, 2019). Hiyerarşik bir yapıda ele alınan tipolojide binalar önemli bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3.22). Önerilen analiz metodunun bu aşamasında yapılar kentsel dokuyu oluşturan hiyerarşik düzenin en alt ögesi olarak analiz edilmiştir. Binaların içerisinde bulunduğu parsel ile ilişkisi, parsellerin boyutları ve şekli, parsellerin bir araya gelmesiyle oluşan yapı adaları, parsellere ve yapıları erişimi sağlayan sokakların fiziksel özellikleri gibi nitelikler kentsel dokuya ait tipolojinin oluşumunda etkilidir.



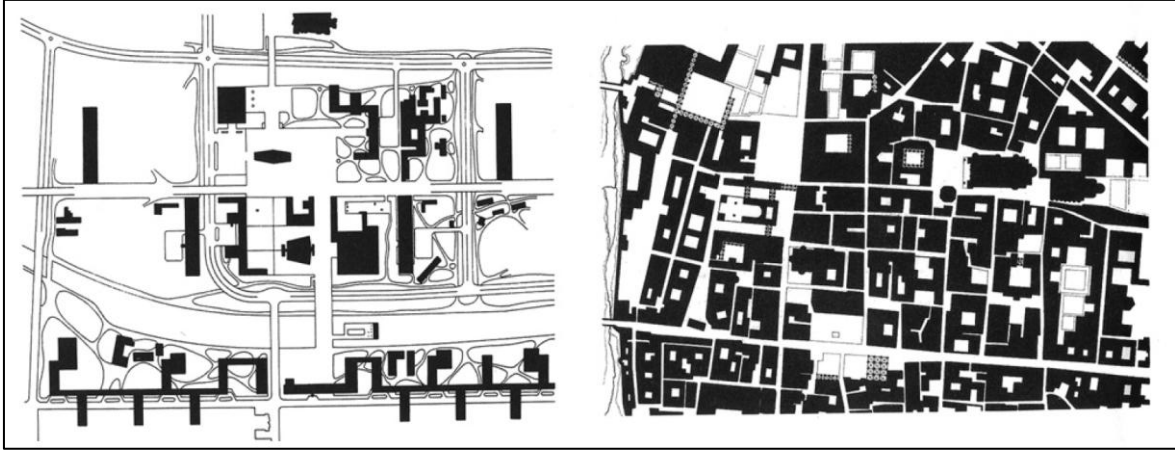
Şekil 3.22. Tipolojiyi oluşturan hiyerarşik yapı (Kropf, 2013)

Tipomorfolojik araştırmalarda birçok ölçüm ve hesaplama içeren analizlerin yapıldığı görülmektedir (Çalışkan vd., 2022; Gokce ve Chen, 2019). Buna rağmen birçok çalışmada

farklı parametrelerin kullanıldığı ve ortak bir çerçeve oluşmamıştır (Gokce ve Chen, 2019). Bu aşamada önerilen yapı adası, parsel ve yapı ilişkisini içeren analizler, ulaşılabilen veriler ve çalışma alanındaki dönüşüm göz önüne alınarak, incelen literatür araştırmasından elde edilmiştir.

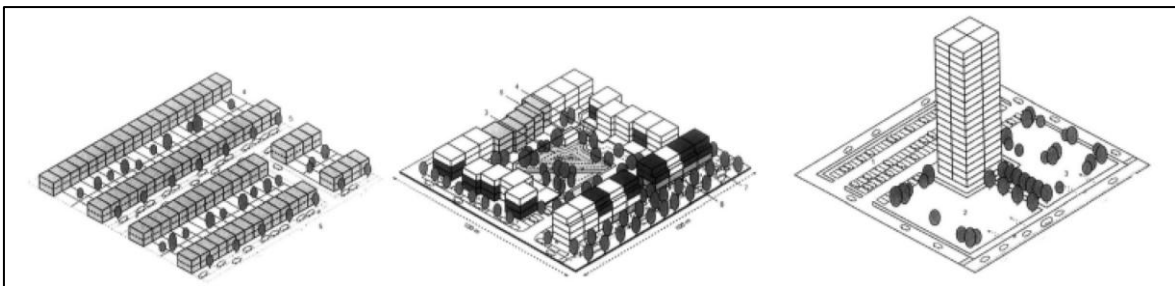
Yapı adaları kentsel dokunun temel elemanlarından birisidir. Tarih boyunca planlı ve plansız yerleşimler sokak ve yapı adalarından oluşan dokular şeklinde düzenlenmiştir (Siksna, 1997). Yapı adalarının büyüklükleri sokak büyüklüklerini de doğrudan etkilediği için kentsel yaşantı, erişilebilirlik ve kentsel görünümü doğrudan etkilemektedir (Lim, Yang, Vialard, Feng, ve Peponis, 2015). Küçük yapı adaları kullanıcılar için alternatif rotalar sunmakla birlikte (Jacobs, 2009) daha fazla etkileşim, daha fazla ön cephe ve dengeli bir kentsel doku oluşumunu sağlamaktadır (Oliveira, 2013). Yapı adaları sokaklarla birlikte kentsel dokuda değişime dirençli elemanlardan birisidir. Ancak kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte yapı adası ve parsel dokusunda değişime uğramaktadır. Bu sebeple kentsel morfoloji çalışmalarında yapı adası büyüklükleri önemli bir kriter olarak ele alınmış ve analiz edilmiştir (Arat ve Topçu, 2023; Chen ve Romice, 2009; Lim vd., 2015; Siksna, 1997).

Yapıların zeminde kapladığı alan çoğunlukla 20. yüzyılda yapılaşma ile yapılaşmanın bulunmadığı alanlar arasındaki ilişkileri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Berghauser Pont ve Haupt, 2009: 79). (Rowe ve Koetter, 1978) geliştirdiği şekil zemin analiziyle modern ve geleneksel kent dokularını karşılaştırarak, yapıların zeminde kapladığı alanın kentsel dokunun oluşumundaki önemini ortaya çıkarmıştır (Şekil 3.23). Türkiye’de İmar Yönetmeliğinde taban alanı kat sayısı (TAKS) olarak adlandırılan ve belirli oranda parsel üzerinde yapının kaplayacağı maksimum alanı ifade eden kavramın (coverage) Berlin, Barselona ve New York gibi farklı şehirlerde geçmişte kent planlarında aktif bir şekilde kullanılmıştır (Berghauser Pont ve Haupt, 2009). Berghauser Pont ve Haupt (2009: 80)’a göre Jacobs ve Gehl gibi teorisyenler yüksek TAKS değerinin kentlilerin sokak ve parklara çıkmasına sebep olacağı için daha canlı bir kent oluşturacağını savunmuşlardır. Bu sebeple kentsel morfoloji araştırmalarında yapıların zeminde kapladığı alanlar sıklıkla analiz edilmiştir (Arat ve Topçu, 2023; Berghauser Pont ve Haupt, 2009; Çalışkan vd., 2022; Dovey ve Pafka, 2014).



Şekil 3.23. Geleneksel ve modern dokuların şekil-zemin analiziyle karşılaştırılması

TAKS'ın kat alanları kat sayısı (KAKS/emsal) ile birlikte yoğunluk hesaplarında kullanılan bir parametre olduğu görülmektedir (Çalışkan vd., 2022). KAKS değeri (*FAR-floor area ratio*) toplam kat alanlarının parsel veya yapı adasına bölünmesinden elde edilen bir değer olduğu için bir bölgede ikamet eden insan yoğunluğunu hakkında bir kanı oluşturur. Ancak TAKS değeri bu konuda bilgi vermek için yeterli değildir. Şekil 3.24'te bir yapı adasında farklı taban alanlarına (TAKS) ancak aynı yoğunluğa sahip üç farklı alternatif yapı önerisi görülmektedir. Görüldüğü üzere banliyö yerleşimlerinde zeminde kaplanan alan fazla olmasına rağmen, zeminde çok daha az yer kaplayan yüksek katlı bir yapı ile aynı yoğunluğa sahiptir.

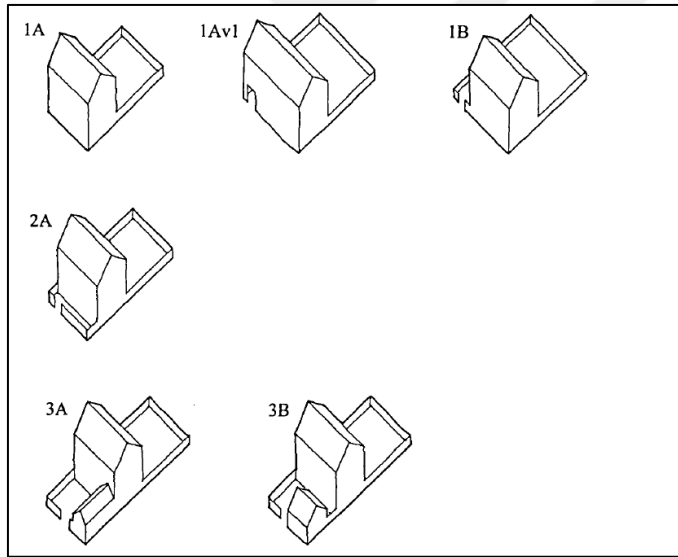


Şekil 3.24. Aynı yoğunluğa sahip ancak farklı TAKS'a sahip yapılar (Berghauser Pont ve Haupt, 2009)

Çalışma alanında TAKS analizi yapılmış ancak emsal değerindeki değişimler incelenmemiştir. Kentsel dönüşüm geçiren Şükran Mahallesi çöküntü bölgesi durumunda olduğundan, bu alandaki birçok yapı hali hazırda yıkılmış ve terk edilmiş olduğu için, Türbe Önü bölgesi de ticari bir bölge olduğundan ve bu alandaki yoğunluğu oluşturanların ikamet edenler olmadığı için emsal analizleri yapılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ayrıca proje

raporlarında uygulanan emsal değerlerini açıklanmıştır. Ancak yeni planlama ile yapıların zeminde kapladığı alanlar farklılık gösterdiği için bu analizler dokudaki değişim için önemli bir parametre olarak kullanılmıştır.

Parsel formu/düzeni sokakların ile yapı arasındaki arayüzün oluşumunda önemli bir paya sahiptir (Bobkova vd., 2021). Yapıların sokakla ilişkisini oluşturan ön cephelerin boyutları (Berghauser Pont vd., 2019; Siksna, 1997), yapıların parsel içerisindeki konumu ile oluşturduğu kamusal-özel mekân karakterlerinde parselin formundan ve düzeninden (Şekil 3.25) etkilenmektedir (Gokce ve Chen, 2019; Kropf, 2013). Parsel boyutları ve formu zaman içerisinde toplumun ihtiyaçlarına göre dönüşüm gösterebilmektedir. Parseller içerisinde barındıracağı yapının büyüklüğü ve formunu doğrudan etkilemekle birlikte, kentsel dokudaki değişimi izlemek için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır (Chen ve Romice, 2009; Ünlü ve Baş, 2017).



Şekil 3.25. Farklı parsel düzenlerine göre yapıların konumlanması (Kropf, 1996a)

Yapıların hizalanması parsel ile binanın ilişkisini yansıtan bir kriter olsa da yan parsellerdeki binalarla ilişkisi sokak görünümünü, kullanımını ve insan algısını doğrudan etkilemektedir (Araldi ve Fusco, 2019). Yapıların yan yana gelerek sokağı çevreleyen bir kapalılık oluşturması mekânın canlılığı, yaya konforu ve güvenliğini sağlamak açısından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Çalışkan vd., 2022). Araldi ve Fusco (2019), Oliveira (2013) ve Gokce ve Chen (2019) farklı yöntemler kullanarak bu kriteri incelemişlerdir. Çalışma kapsamında Gokce ve Chen (2019)'nin çalışması temel alınarak, yapıların sokakla

ilişkisi, bitişik/ayrık olma durumu, diğer yapılarla aynı/farklı hizada olma durumları incelenmiştir.

Sokak genişlikleri sokağı çevreleyen yapıların yüksekliğiyle birlikte oluşturduğu kapalılık sokağın algısını, güven hissini ve canlılığı etkileyen diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan vd., 2022; Ewing vd., 2013: 8-9). Bina yapı yüksekliği ve sokak genişliği oranı birçok çalışmada incelenen bir parametre olmasına rağmen, çalışma alanındaki sokakların genişlik ve yükseklik değerleri sabit olmaması, yıkılan dokudaki yapıların bazılarının projelerine ulaşılamaması gibi sebeplerle sadece sokak genişlikleri analizleri yapılmıştır. Yapı yükseklikleri cephe analizleri ile ele alınmıştır.

3.4.3. Yapı ölçeği analizleri

Tipomorfolojik yaklaşımda yapı ölçeği analizlerinin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Özellikle temel yapılar olarak görülen konut tipolojilerinin gelişim süreçlerinin sosyal yapıdaki değişimle paralel bir şekilde nasıl ilerlediği birçok çalışmada ele alınmıştır (Corsini, 1997; Gökçe, 2017). Caniggia ve Maffei (2001: 63) yapıyı malzeme, strüktür ve odalardan oluşan bir organizma olarak ele almaktadır. Caniggia ve Maffei (2001: 63-79) bu elemanlardan oluşan yapı tipolojisini tespit etmek amacıyla yapıları senkronik ve diyakronik olarak analiz etmiş ve planlar, görünüşler ve kesitlerden faydalanmıştır. Bu çalışma kapsamında ise plan ve cephe tipolojileri üzerinden kentsel dönüşüm süreci analiz edilmiştir.

Plan tipolojisi yapıların dönemleri ve yaşantı hakkında birçok veriyi barındırmaktadır. Bu noktada yapıların planlarını karşılaştırmak, tipleri belirlemek için önemli bir araç haline gelmektedir. Aynı mahalledeki yapılar arasında farklılıklar bulunmakla birlikte bunların farklı tip olduğunu söylemek oldukça zordur. Ancak farklı kültürlerle ait benzer yapılar karşılaştırıldığında bu tipolojiler ayırt edilebilmektedir (Caniggia ve Maffei, 2017). Plan incelemeleri birçok çalışmada hem çağdaş yapıların (Nevter ve Sebnem, 2013) hem de geleneksel yapıların (Gokce ve Chen, 2019; Jiao, Wu, Fang, ve Liu, 2023) gelişim süreçlerini izlemek için kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cephe tipolojisi sokak görünümünü oluşturmakla birlikte yapıların dönemleri, kullanılan yapı malzemeleri ve strüktür sistemini yansıtmaktadır. Caniggia ve Maffei (2001) başta olmak üzere birçok tipolojik çalışmada cepheler plan tipolojileri ile birlikte incelenmiştir (Cömert,

2013; Gökçe, 2017). Çalışma kapsamında incelenen örneklerde işlevsel değişiklik söz konusudur. Ayrıca, uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde tasarlanan cephelerin tarihe referans veren karakterleri; kütle ilişkileri, doluluk boşluk oranları, malzeme detayları yönünden geçmiş tipolojilerle karşılaştırılmıştır.

Tez çalışmasında kurgulanan 3 aşamalı yöntem bu bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu yöntemle seçilen çalışma alanlarının tarihsel gelişim süreçleri incelenerek, çalışma alanlarının köklü bir biçimde değişim gösterdiği tarihler belirlenmiştir. Bu tarihler belirlendikten sonra bu değişimlerin öncesindeki ve sonrasındaki oluşan kentsel doku ve tipolojik yapı analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Analizlerin ilk aşamasında mahalle ölçeğinde kent planı analizleri ve mekân dizimi analizleri yapılmaktadır. Bu analizler kentsel dokudaki yapı adası, yol ve parsel dokusundaki değişimleri ortaya koymaktadır. Mekân dizimi analiz sonuçları ise yeni yapılan planlamaların kentteki hareketliğe etkisini ölçmektedir. İkinci aşamada kentsel dokuyu oluşturan yapılar ve parsel ilişkileri, yapıların sokakla ilişkileri, yapı adası büyüklükleri ve sokak genişlikleri gibi sokak ve yapı adası ölçeğindeki önemli kriterler analiz edilmektedir. Üçüncü aşamada ise plan ve cephe tipolojileri analiz edilerek karşılaştırılmaktadır. Bu analizler kente özgü dokuyu oluşturan ve kent görünümünü etkileyen önemli kriterlerden oluşmaktadır. Bu yöntem, kentsel dokuyu ve tipoloji bütüncül bir şekilde ve hiyerarşik düzende incelemekte ve kentsel dokunun ortaya çıkmasını sağlayan sosyal ve kültürel yapının anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

4. BULGULAR

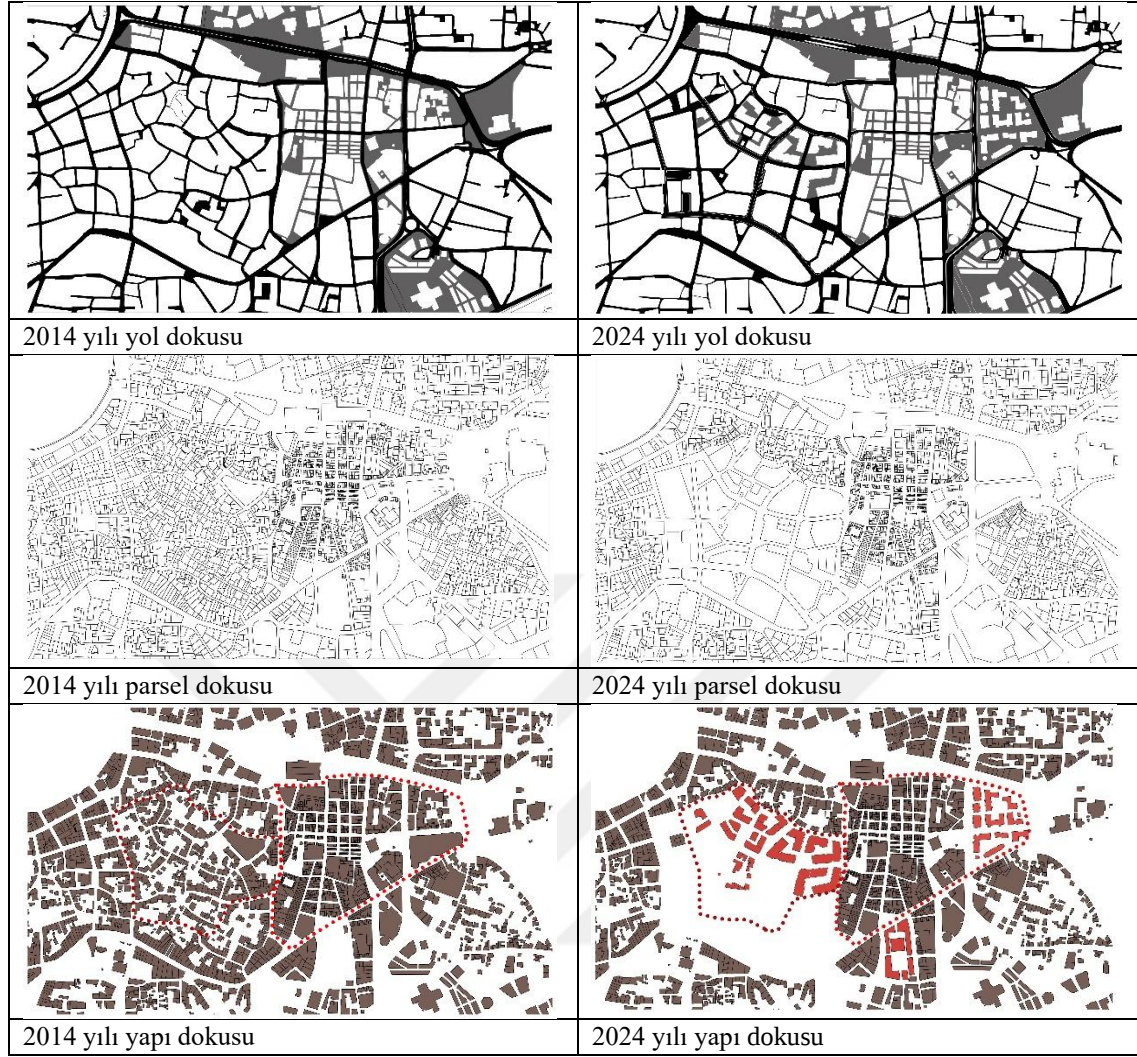
4.1. Mahalle Ölçeği Analizleri

Konya tarihi kent merkezini etkileyen Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Yenileme projelerinin kente etkisinin ölçülmesi amacıyla 3 aşamalı analiz çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla ilk aşamada mahalle ölçeğinde Alâeddin Tepesi ile Mevlâna Türbesi arasında kalan ve çalışma alanlarını kapsayan alan birlikte ele alınmıştır. Ada parsel ve yapı ölçeğindeki analizlerde ise Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Yenileme Projeleri kendi içlerinde ele alınmıştır. Mahalle ölçeğinde kentsel dokudaki değişim kent planı analizi ve mekân dizimi analizleri kullanılmış ve yıkım öncesinde 2014 yılına ait doku ile kentsel dönüşüm projeleri ile oluşan güncel doku karşılaştırılmıştır.

4.1.1. Kent planı analizi bulguları

Kent planı analizlerinde kent morfolojisini oluşturan temel elemanlar olan sokaklar, parseller ve bina dokularındaki değişim incelenmiştir. Yapılan analizler Konya tarihi kent merkezi içerisinde bulunan alandaki morfolojik yapının 10 senelik bir zaman dilimi içerisinde büyük bir değişime uğradığını göstermektedir. Bir önceki bölümde tarihsel gelişim süreçleri incelenen çalışma alanında bu denli büyük bir değişimin 1867 yılında yaşanan büyük yangın ile gerçekleştiği görülmektedir. Bu tarihten sonra ulaşılan belgeler ve hava fotoğrafları 2014 yılına kadar kent morfolojisinde tarihsel sürekliliği kesintiye uğratabilecek büyük değişimlerin yaşanmadığı tespit edilmiştir.

Şükran Mahallesi'nin 2016 yılında yıkımı ile başlayan süreç, günümüzde hala devam etmektedir. Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi ise 2020 yılında başlayıp, 2022 yılında tamamlanmıştır. Bu süreç içerisindeki değişim kent planı analizleri ile ele alındığında en büyük değişimin parsel ve yapı dokusunda ortaya çıkmaktadır. Şekil 4.1'de görüldüğü üzere hem Şükran Mahallesi'nde hem de Türbe Önünde bulunan küçük parseller birleştirilmiştir. Onlarca parsellerden oluşan yapı adaları tek veya iki parselden oluşan yapı adalarına dönüşmüştür. Şükran Mahallesi'nde küçük parseller üzerinde bulunan apartman yapılarının yerine, zemin katında onlarca dükkân bulunan büyük bloklar inşa edilmiştir. Türbe Önünde ise Altın Çarşı olarak adlandırılan alan ve bölgedeki büyük yapılardan birisi olan Mevlâna Çarşısı yıkılarak, Türbe Önü Çarşıları yapılmıştır. Yapılan analizler bu projelerin tarihi kent merkezindeki kentsel dokusunun büyük ölçüde değiştiğini gözler önüne sermektedir.



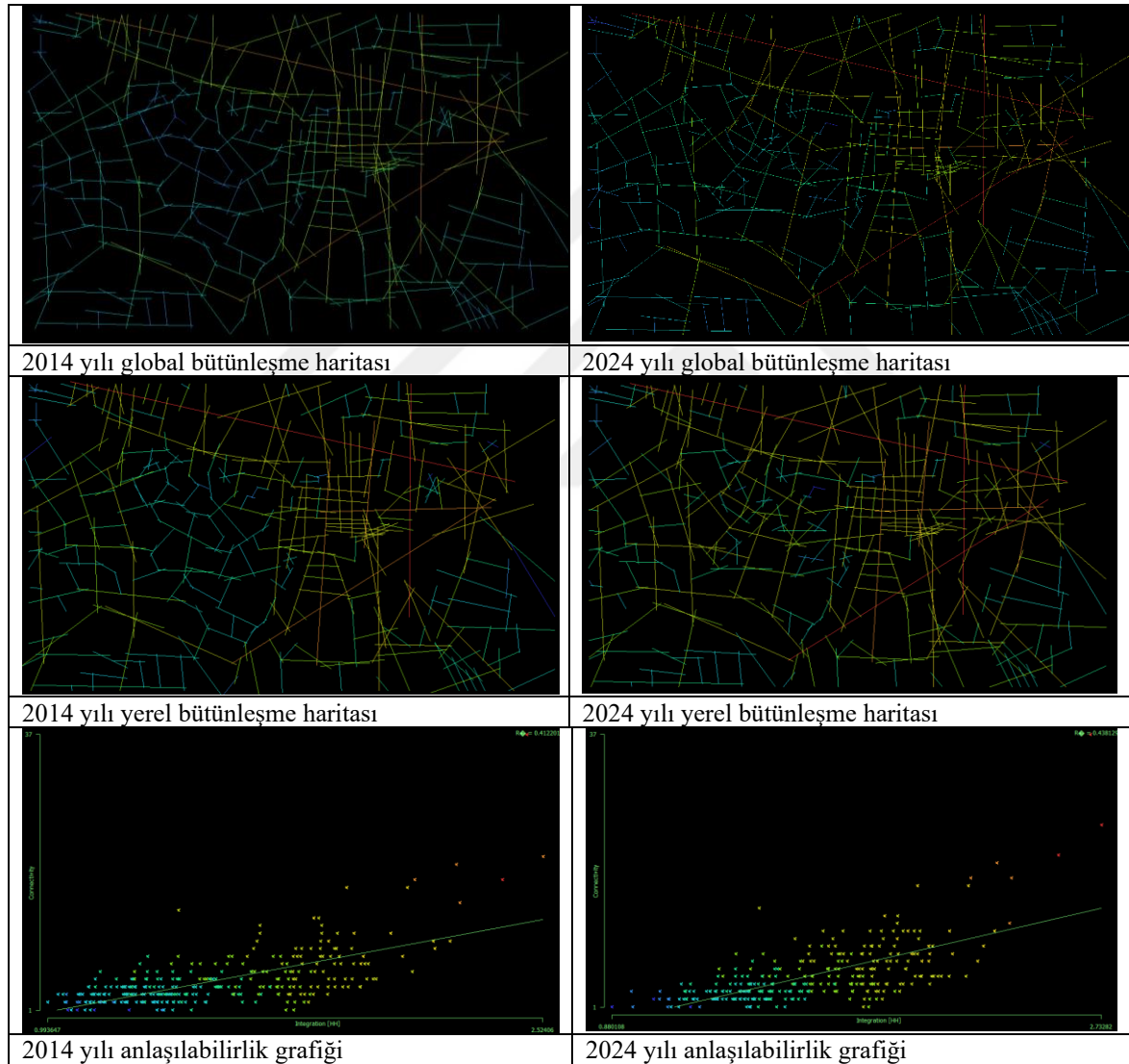
Şekil 4.1. 2014 ve 2024 yıllarında çalışma alanına ait kent planı analizleri

Şükran Mahallesi incelendiğinde çalışma alanının sınırı dışında kalan alanlarında yıkıldığı görülmektedir. Bu alanların yıkımı 2024 yılında yapılmıştır. Şu anda boş olan bu alan Konya dış surlarının geçtiği bir alan olup, Sırçalı Medresenin etrafıyla birlikte rekreasyon alanı olarak planlanmıştır. 2024 yılı haritaları incelendiğinde çalışma alanının sınırı dışında kalan tarihi Buğday Pazarının rekonstrüksiyonun 10 yıllık periyod içerisinde yapıldığı görülmektedir.

4.1.2. Mekân dizimi analizi bulguları

Mahalle ölçeğinde yapılan diğer bir analiz ise mekân dizimi analizleridir. Mekân dizimi analizlerinde bütünleşme analizleri yapılmıştır. Bütünleşme analizleri özellikle kent merkezlerindeki hareketliliğin ölçümü için karşılaştırmaya imkân veren veriler sağlamaktadır. Mekân dizimi analizleri için aks haritaları oluşturulmuştur. Sokak yapısındaki değişim için çalışma

alanındaki aks sayıları karşılaştırılmıştır. Yıkım öncesinde incelenen alandaki aks sayısı 313 iken, kentsel dönüşüm projesi ile aks sayısı 310'a düşmüştür. Şükran Mahallesiindeki organik doku yeni planlamayla daha gridal bir sisteme yaklaşmasına rağmen aks sayılarında ciddi bir azalma görülmemektedir. Bunun sebebi çizilen aksların sadece sokaklardan geçmemesidir. Hem Şükran Mahallesiinde hem de Türbe Önünde bloklar arasında oluşturulan küçük meydanlar insanların erişebileceği nitelikte tasarlandığı için bu alanlarda da akslar oluşturulmuştur. Bunun sonucunda da aks sayılarındaki değişim büyük boyutlu olmamıştır (Şekil 4.2).



Şekil 4.2. Bütünleşme haritaları ve anlaşılabilirlik grafikleri

Mekân dizimi analiz sonuçlarına göre yıkım öncesinde Şükran Mahallesi incelen alan sınırları içerisinde bütünleşme değeri en düşük alanlarını oluşturmaktadır. Bu durum mahallenin kent merkezinde olmasında rağmen kente entegre olamadığını ve ayrıştığını göstermektedir. Nitekim

bu alan zamanla çöküntü bölgesi haline gelmiş ve en sonunda yıkımı gerçekleşmiştir. Yapılan bütünleşme analizinde Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Yenileme Projelerinin etkileri birlikte ölçülmüştür. 2024 yılında bu projelerle birlikte ortaya çıkan dokuda genel olarak bütünleşme değerlerinin arttığı görülmektedir. Çalışma alanı dışında kalsa da Konya için en önemli akslardan birisi olan Mevlâna Caddesinin 2014 yılında 2,47 olan global bütünleşme değeri, kentsel dönüşüm projeleri sonrasında 2,69'a yükselmiştir. Bedesten Çarşısı ile Türbe Önü Çarşıları arasında bulunan Aziziye Caddesinin global bütünleşme değerleri 2,40'tan 2,57'ye, Sahibata Caddesinin değerleri ise 2,52'den 2,73'e yükselmiştir. Ayrıca analizi yapılan alandaki ortalama bütünleşme değerlerinin 1,51'den 1,62'ye yükseldiği görülmektedir (Çizelge 4.1). Global bütünleşme haritalarında değeri en düşük olan alanların koyu mavi, en yüksek alanları ise kırmızı renkte ifade edildiği bir renk skalası kullanılmıştır. Şekil 4.2'de gösterilen 2014 ve 2024 yıllarındaki değişim incelendiğinde koyu mavi olan Şükran Mahallesiindeki aksların bütünleşmesinin artarak sarı ve yeşil tonlarına dönüştüğü görülmektedir.

Yerel bütünleşme analizi incelendiğinde global bütünleşme analiziyle paralel bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Mevlâna Caddesi, Aziziye Caddesi ve Sahibata Caddeleri 2014 ve 2024 yılları ölçümlerinde yerel bütünleşme değerleri en yüksek akslar çıkmıştır. Yine bu caddelerin yerel bütünleşme değerleri kentsel yenileme sonrasında artmıştır. Global ve yerel bütünleşme haritalarının benzer özellikler göstermesi Konya tarihi kent merkezinin hem dışardan gelen ziyaretçiler tarafından hem de yerel halk tarafından benzer bir şekilde kullanıldığı ve mekânın okunabilirliğin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Benzer bir şekilde anlaşılabilirlik grafiklerinde noktaların birbirine yakın dağılmış olması çalışma alanının anlaşılabilir olduğunu göstermektedir. Anlaşılabilirlik değeri 2014 yılında 0,41 iken 2024 yılında 0,44'e yükselmiştir. Bu durum kentsel yenileme projelerinin kentin anlaşılabilirliğini artırdığını göstermektedir.

Çizelge 4.1. Çalışma alanlarındaki bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerlerindeki değişimler

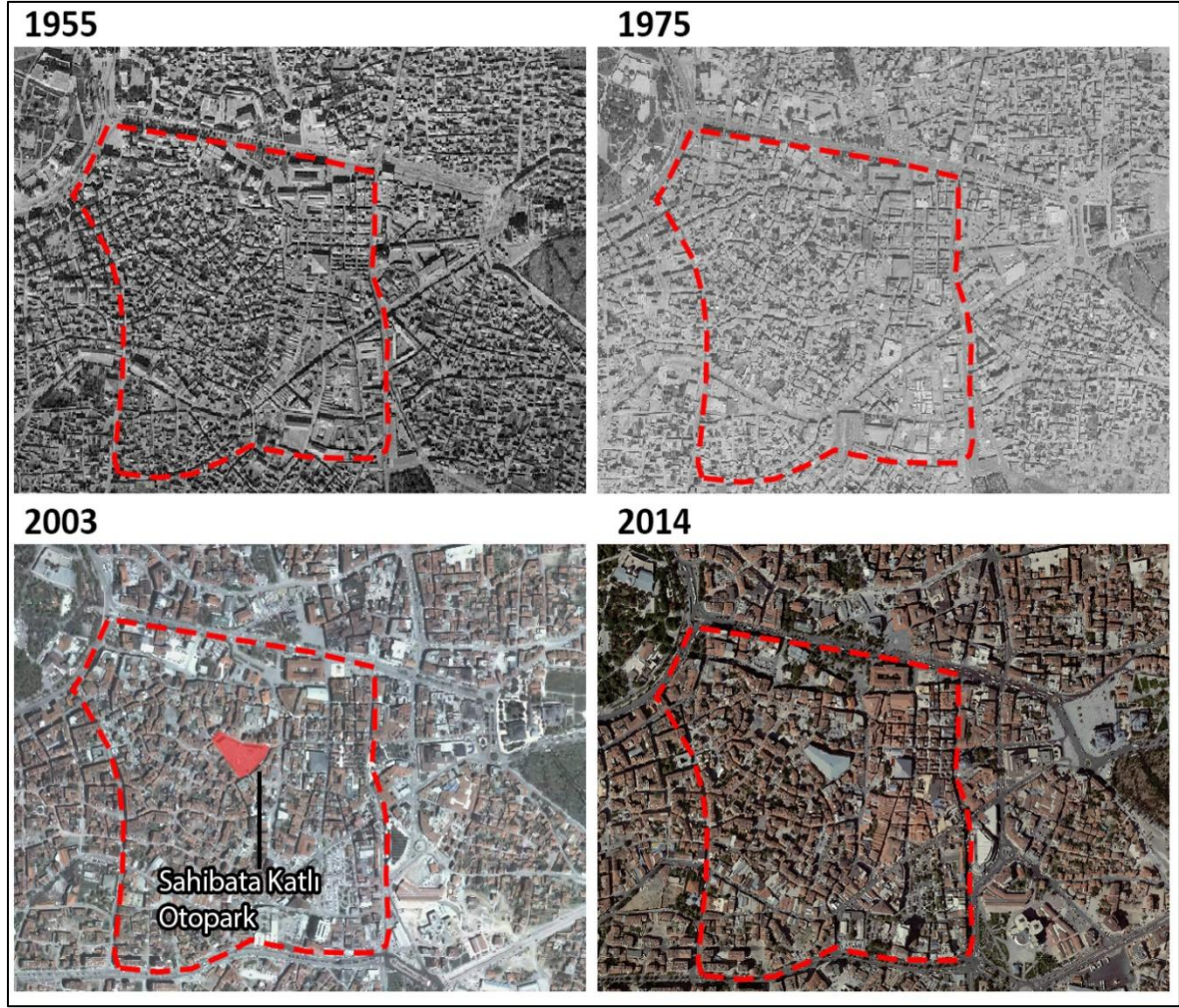
Global Bütünleşme	2014	2024
Mevlâna Caddesi	2,47	2,69
Sahibata Caddesi	2,52	2,73
Aziziye Caddesi	2,40	2,47
Çalışma Alanı Ortalama	1,51	1,62
Yerel Bütünleşme		
Mevlâna Caddesi	3,97	4,05
Sahibata Caddesi	3,62	3,75
Aziziye Caddesi	3,72	3,85
Çalışma Alanı Ortalama	2,14	2,22
Anlaşılabilirlik	0,41	0,44

4.2. Tipomorfolojik Analizler

Çalışma alanlarının yapı adası ve bina ölçeğindeki analizleri Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Çarşıları için ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Tarihi gelişim süreçleri önceki bölümde incelenen dokudaki değişim, uydu görüntüleri üzerinden incelenmiştir. Konya'ya ait uydu görüntüleri Konya Büyükşehir Belediyesinin internet üzerinden erişilebilen bir hizmeti olan Kent Bilgi Sisteminden elde edilmiştir. Kent Bilgi Sistemi üzerinde 1951 yılından başlayarak 2022 yılına kadar belirli yıllarda çekilmiş uydu fotoğrafları bulunmaktadır. Çalışma kapsamında 2014 yılına kadar olan değişimler bu sistemden elde edilen görüntüler üzerinden incelenmiştir. 2014 yılı ve kentsel dönüşüm projeleri sonrasında kent morfolojisindeki değişim yapı adası ve bina ölçeğinde ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

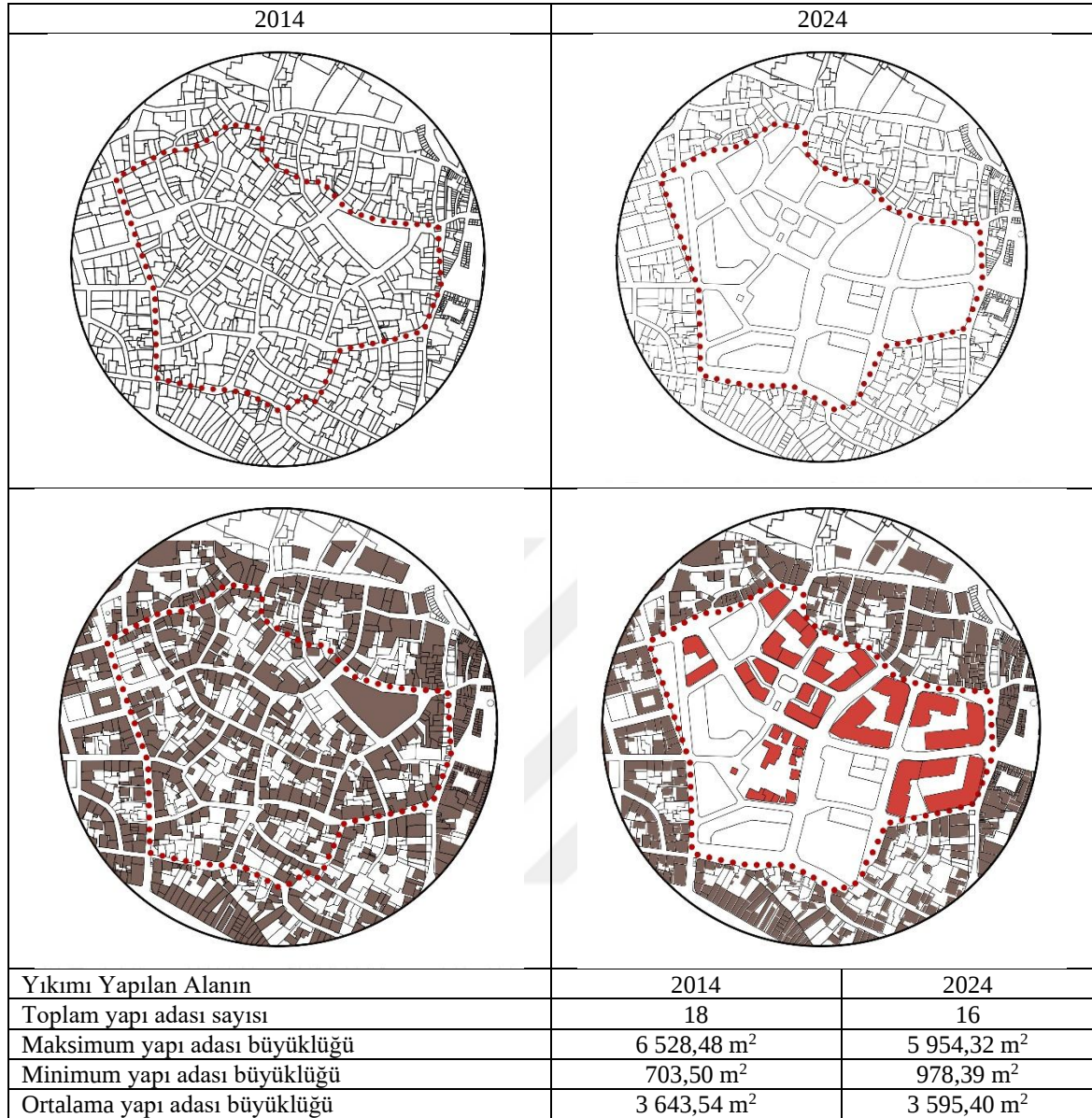
4.2.1. Şükran mahallesi analizleri

Şükran Mahallesinin 1950 ve sonrasındaki sokak dokusu uydu fotoğrafları üzerinden incelendiğinde (Şekil 4.3), sokak dokusunun çok fazla değişmediği ancak yapıların zamanla yıkıldığı ve yıkılan alanların çoğunlukla otopark olarak kullanıldığı görülmektedir. Uydu görüntüleri üzerinden yapılan incelemelerde morfolojik olarak en belirgin değişimin, Sahibata Katlı Otoparkı olduğu göze çarpmaktadır. Bu alanda diğer yapı adaları gibi konutlar varken, çevre ile uyumsuz büyük bir otopark yapısı kolayca dikkat çekmektedir. Uz'un belirttiğine göre otoparkın bulunduğu alanda Konevi Hafız İsmail Medresesi bulunmaktadır. 1926 yılında medrese özel mülkiyete geçmiş etrafındaki binalar ile yıkılmıştır (Uz, 2005).



Şekil 4.3. 1955-2014 yılları arasında Şükran Mahallesi kentsel dokusu (13.9.2023 tarihli Konya Kent Bilgi Sisteminden elde edilen hava fotoğrafları kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Sadece yıkımı gerçekleşen alan incelendiğinde, sokak genişliklerinde, parsel ve yapı adalarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Yıkımı gerçekleştirilen alanda 700 m²'den 6 500 m²'ye kadar farklı büyüklükte yapı adaları bulunmaktadır. Benzer bir durum önerilen projede de bulunmaktadır. Şükran Mahallesi'nde yıkım öncesinde yapılar genellikle bitişik nizam konutlardan oluşmaktadır. Birçok noktada bitişik nizam konutların bazıları yıkılmış ve bu alanlar otopark olarak kullanılmıştır. Ancak yeni yapılaşma ile her bir yapı adasında 3 ya da 4 bloktan ve 2 küteden oluşan ticari yapılar ortaya çıkmaktadır (Şekil 4.4). Ticari yapıların zemin katları dükkân, üst katları ise ofis olarak planlanmıştır.



Şekil 4.4. Yıkılan alanın parsel yapısının değişimi

Yapıların parsel ile ilişkisi özgün kent dokusunun oluşumunda önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Binaların yol ile hizalanma ve geri çekilme durumu, yapıların kapladığı taban alanı oranı ve yoğunluk, sokak en, boy ve yükseklik oranları tipomorfolojik karakteristiklerin oluşmasında önemli kriterlerdir.

	2014	2024
Yapı Adası Büyüklikleri		
Yapıların Zeminde Kaplادی Alan (TAKS)		
Sokak Genişlikleri	3 m – 10 m değişken	7 m, 10 m ve 14 m
Yapı Yükseklikleri	3 ve 4 kat yoğunluklu olmak üzere 6 kata kadar	2 ve 3 katlı

Şekil 4.5. Yapı adası büyüklükleri ve yoğunlukları

Şükran mahallesinde yıkım öncesinde binaların yapı adaları üzerinde kapladığı alan üzerinden yapılan yoğunluk analizine göre yapıların yaklaşık %50 oranında alan kapladıkları görülmektedir (Şekil 4.5). Yapı adası büyüklükleri ve yoğunlukları. Ancak bu alanda yıkılmış birçok yapının olduğu ve otopark olarak kullanıldığı göz ardı edilmemelidir. Yeni planlamayla ada bazında yapıların kapladığı alan %62 ile %74 arasında değişmektedir. Yenileme sonrası oluşan adalarda binaların zeminde kapladığı alan artmasına rağmen, yapı adalarının boyutlarının küçüldüğü ve sokakların daha düzenli ve daha geniş bir biçimde planlandığı görülmektedir. Şükran Mahallesinde yıkım öncesinde sokak genişliklerinin 3 m ile 10 m arasında değişen düzensiz bir yapısı vardır. Kentsel dönüşüm ile hiyerarşik bir sokak planlaması yapılarak 7 m, 10 m ve 14 m standartlarında sokak genişlikleri planlanmıştır. Yıkım öncesinde mahallede 3 ve 4 katlı apartmanlar yoğunlukta olmak üzere 6 kata kadar farklı yükseklikte yapılar bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm projesiyle önerilen yapılar 3 katlı olmakla birlikte sadece 41 644 no'lu adada bulunan yapı 2 katlı olarak inşa edilmektedir.

2014 ve 2023 yıllarına ait bina ve parsel dokuları karşılaştırıldığında, alanın morfolojisinin değişimi net bir biçimde görülebilmektedir. 2014 yılı dokusunda çoğunluğu küçük olmak üzere farklı büyüklüklerde ve bitişik nizamda yapılar bulunurken, yeni planlamayla daha büyük bloklar inşa edilmiştir. 2014 yılındaki dokuda zaman zaman bazı binaların yıkılmasıyla bitişik nizam binalar arasında boşluklar oluştuğu gözlemlenmektedir. Yapıların sokağa göre konumları incelendiğinde ise bazı sokaklarda binaların hizalı bir şekilde yan

yana geldiği görülürken, bazı sokaklarda ise baskın bir çizginin oluşmadığı ve aynı doğrultuda hizalanmadığı görülmektedir (Şekil 4.6).



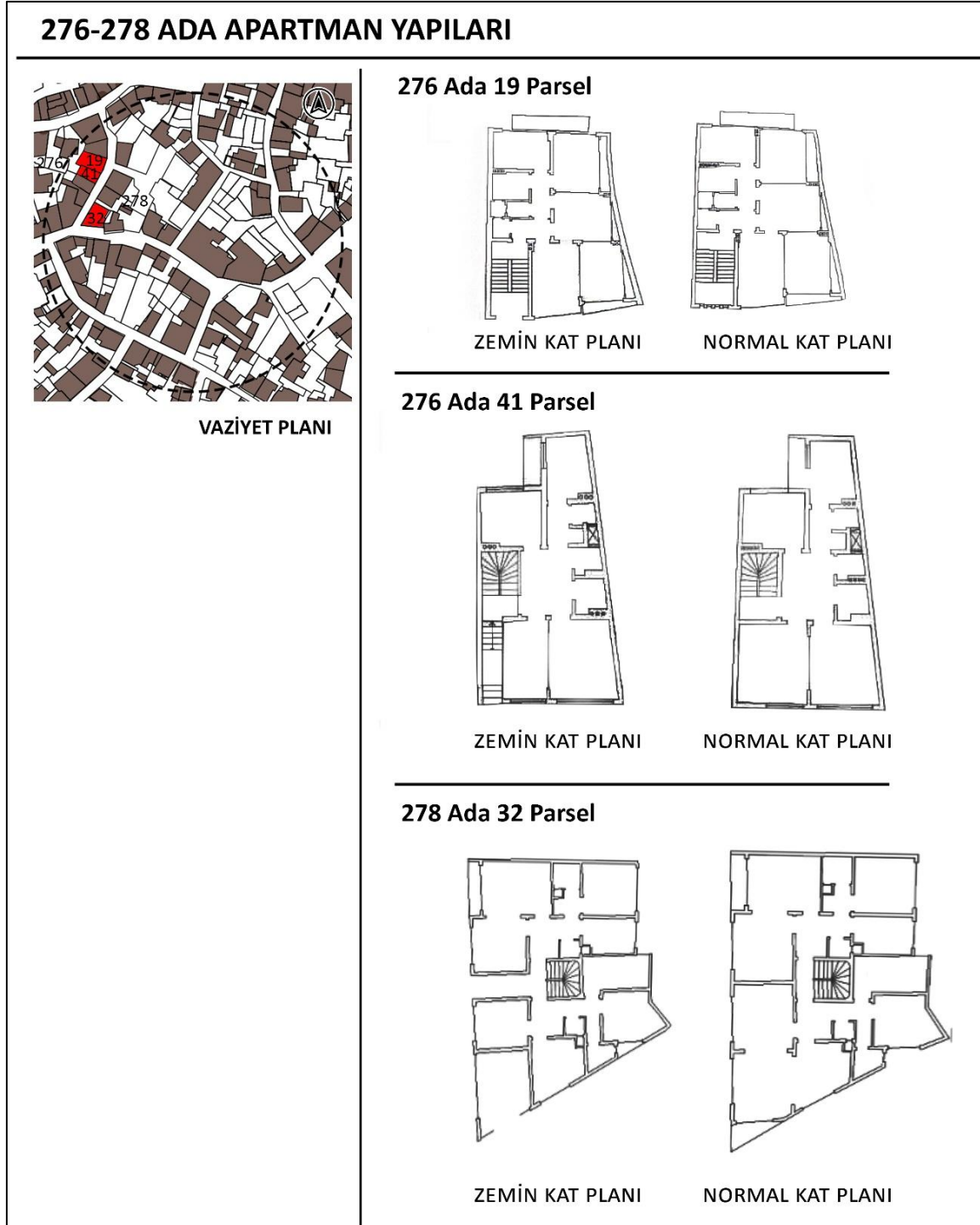
Şekil 4.6. 2014 ve 2024 yıllarına ait parsel dokusu ve sokak fotoğrafları

Çalışma kapsamında yıkılan kentsel dokuda bulunan yapıların ve yapımı devam eden yapıların planları incelenerek karşılaştırılmıştır. Bu noktada değişim sadece plan boyutunda kalmamış, yapıların işlevleri değiştirilmiştir. Bu durumda ortaya çıkan tipoloji ve yapı büyüklükleri eski dokudan oldukça farklılaşmıştır. Kentsel dönüşüm projesiyle alan ticaret merkezi olarak planlanmıştır. Yeni yapıların tamamında zemin katlar dükkân olarak tasarlanmıştır. İncelenen 41 621 no'lu adada bulunan yapı A-B blok olmak üzere 2 bloktan oluşmaktadır. B blokta bulunan yapıda bulunan dükkanlardan 2 tanesi dubleks olarak planlanmıştır. Yapıların 1. ve 2. katları ise ofis olarak planlanmıştır. Ayrıca 1. ve 2. katlarda bulunan geniş teraslar dikkat çekicidir. Yapının zemin katında 18 tanesi dükkân olmak üzere toplam 30 bağımsız bölüm bulunmaktadır (Şekil 4.7).



Şekil 4.7. 41 621 Ada A-B blok plan şeması (EKAP'tan alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur)

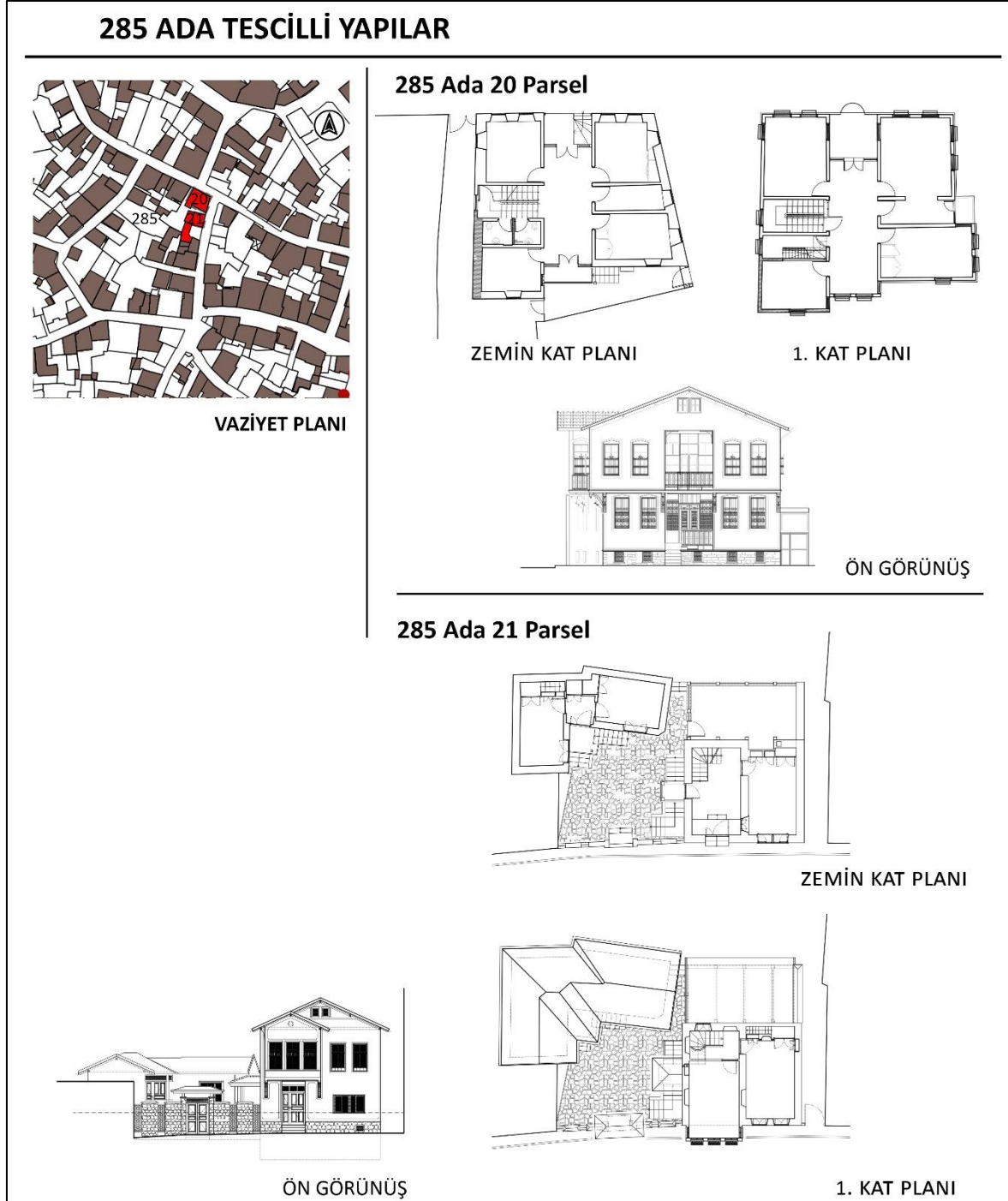
Proje alanında bulunan restore edilen tescilli yapılar ve 1950 yılından sonra yapılan apartman bloklarından projelerine erişilebilen yapılar incelenmiştir. Yıkılan apartman yapılarının 3 ya da 4 katlı olduğu görülmektedir. İncelenen apartman bloklarından 276 no'lu ada 19 ve 41. parselde bulunan apartmanlarda her katta 1 adet bağımsız bölüm bulunurken; 278 no'lu ada 32. parselde bulunan apartmanda her katta 2 adet bağımsız bölüm bulunmaktadır. Ayrıca bu apartmanın zemin katında köşe odalardan birisinin dükkân olarak planlandığı görülmektedir (Şekil 4.8).



Şekil 4.8. 276 – 278 ada apartman plan şemaları (Büyükşahin ve Aydın, 2020’den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur)

Şükran Mahallesi Kentsel Dönüşüm projesi sürecinde alanda bulunan bazı tescilli yapılar restore edilmiş, restore edilemeyecek durumda olan tescilli yapıların ise rölöve ve restorasyon projeleri hazırlanarak aslına uygun şekilde yeniden yapılmak üzere yıkılmıştır. Yapım tarihleri 20. yy. başı olarak tarihlenen 285 ada 20 ve 21. parselde bulunan yapılar

restore edilerek kullanıma açılmıştır. 20. Parseldeki yapı bir süre Hâkim Evi olarak hizmet vermiştir. 21. parseldeki yapı ise Meram Belediyesi tarafından Zabıta Amirliği olarak kullanılmaktadır. Yapıların bodrum katları yığma taş işçiliği olan yapıların üst katları ise bağdadi tekniğinde yapılmıştır (Şekil 4.9).



Şekil 4.9. 285 ada tescilli yapılar plan şemaları (EKAP'tan alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Apartman yapıları, geleneksel evler ve kentsel dönüşüm ile yapılan yapıların cephe özellikleri birbirlerinden oldukça farklılaşmaktadır. Geleneksel evler ile apartmanların cephe uzunlukları birbirine yakındır. Apartmanlar yıkılan evlerin yerine yapıldıkları için parsel boyutu değişmemiş ve bu şekilde benzer büyüklüklerde cephe uzunlukları ortaya çıkmıştır. Tescilli yapıların ön cephe uzunlukları 5,70 m ile 12,85 m arasında değişiklik göstermektedir. Şükran Mahallesindeki apartman yapılarında da benzer ölçüde apartmanlar dikkat çekmektedir. Birkaç tane cephe genişliği 5 m'den daha küçük yapı olmakla birlikte 32 m'yi bulan büyüklükte apartmanlar da bulunmaktadır. 6 m ile 13 m arasında genişliğe sahip bina sayısı oldukça fazladır. Yıkım öncesinde alanın en büyük binası olan kapalı otoparkın en uzun cephesi 86 m'ye yaklaşmıştır. Yeni yapılan ve genellikle L biçimli blokların cephe boyutları değişkenlik göstermekle birlikte, 40 m ile 70 m aralığında cephe uzunluğuna sahip yapı sayısı çoğunluktadır. Üst katlarda teraslar ve çıkmlar ile kütle hareketleri bulunmasına karşın, zemin katlar kesintisiz devam etmektedir. Bu durum yapıların bulunduğu çevreden farklılaşmasına yol açmaktadır. Resim 4.1. Geleneksel konutlardan (sol) ve Bedesten Çarşısından (sağ) görünüm yeni yapıların geleneksel konut ve Bedesten Çarşısı ile oluşturdukları uyumlu olmayan yapısı gösterilmiştir.

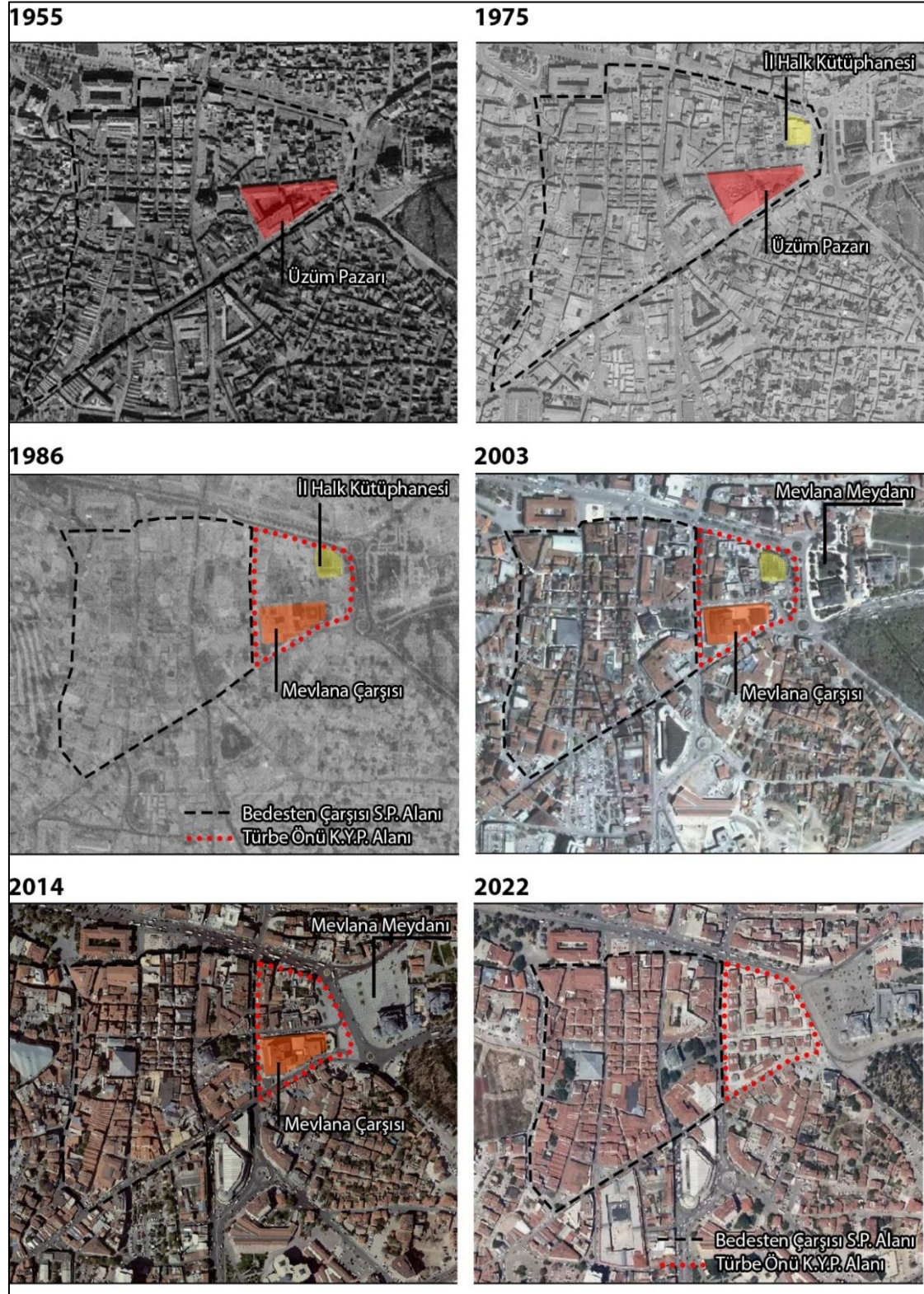


Resim 4.1. Geleneksel konutlardan (sol) ve Bedesten Çarşısından (sağ) görünüm (Yazar arşivi)

4.2.2. Bedesten ve Türbe Önü Çarşıları analizleri

Bedesten ve Türbe Önündeki gelişimi Şekil 4.10'da 1955-2022 yılları arasındaki uydu fotoğrafları üzerinden incelendiğinde Bedesten Çarşısının formunu korumasına rağmen, Türbe Önü için aynı şeyi söylemek söz konusu değildir. 1955 yılı uydu görüntülerinde Üzüm Pazarı görülebilmektedir. Bununla birlikte Selim Sultan Cami önünde boşluk bulunmakta ancak herhangi bir peyzaj çalışması bulunmamaktadır. Bu tarihte Bedesten Çarşısı ile Türbe Önü Çarşılarını ayıran Aziziye Caddesi henüz açılmamıştır. 1975 yılı uydu görüntülerinde Mevlâna Meydanında peyzaj düzenlemesi ve otopark yapıldığı görülmektedir. Meydanın karşısında ise 1973 yılında Mevlâna

Tetkikleri Enstitüsü olarak yapılan ve sonradan İl Halk Kütüphanesi olarak hizmet veren yapı dikkat çekmektedir. Bu tarihte hala Üzüm Pazarının ayakta olduğu görülmektedir.

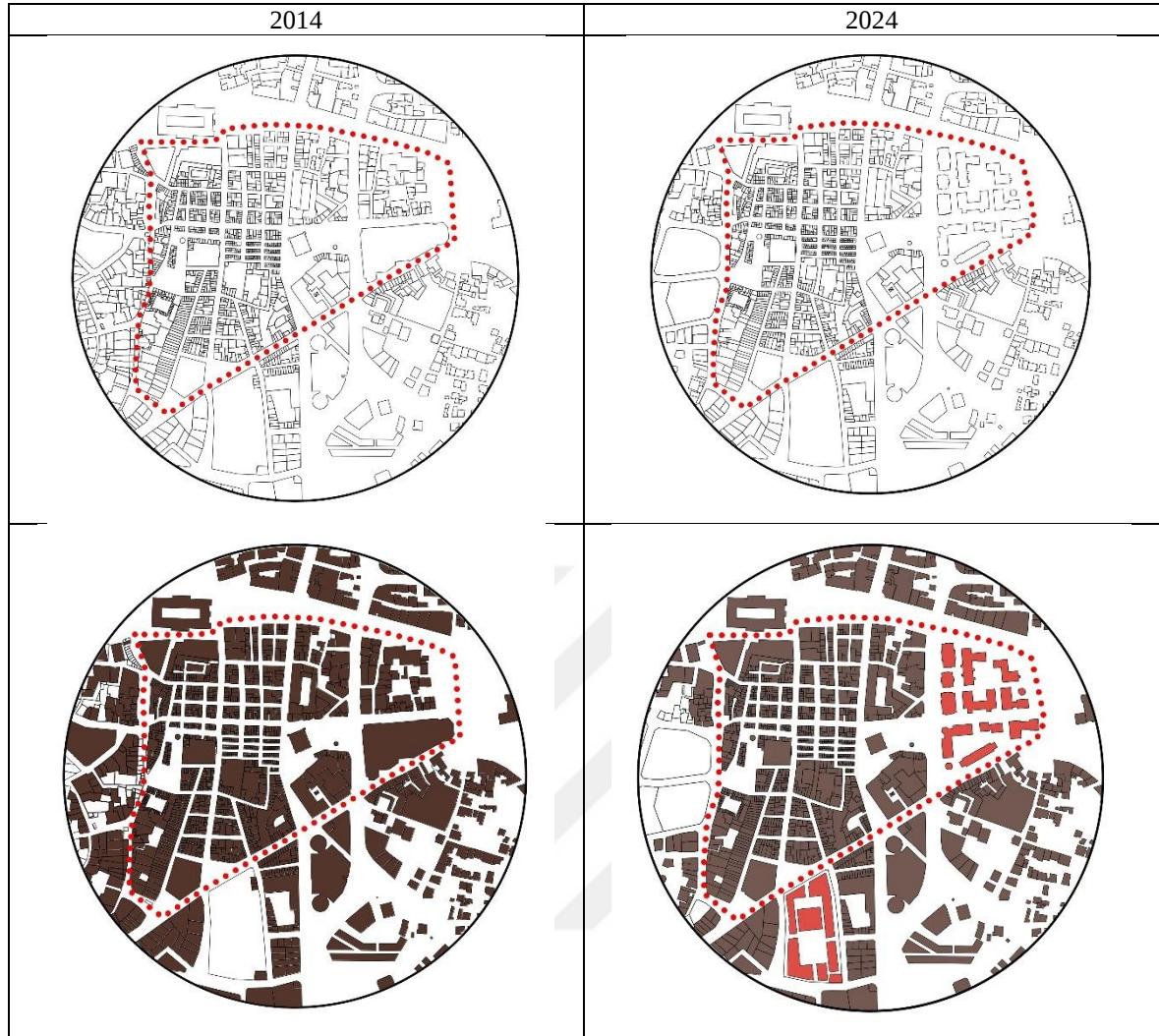


Şekil 4.10. Bedesten ve Türbe Önündeki gelişimi 1955-2022 yılları arasındaki uydu fotoğrafları (Konya KBS'den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

1986 yılına gelindiğinde ise artık Üzüm Pazarı yıkılmış ve yerine Mevlâna Çarşısının yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Mevlâna Meydanındaki otoparkın iptal edilip meydana katıldığı görülmektedir. Aziziye Caddesi henüz açılmamıştır. 2003 yılı uydu fotoğrafları incelendiğinde çalışma alanı içerisindeki en büyük değişimin Aziziye Caddesinin açılması olarak görülmektedir. Ancak çalışma alanı dışında büyük değişimler dikkat çekmektedir. Kadınlar Pazarı, Karatay Belediye Binası ve çevresindeki ticaret merkezinin yapıldığı görülmektedir. 2014 yılında ise İl Halk Kütüphanesi ve çevresindeki bazı yapıların yıkılması, Mevlâna Meydanının genişletilmesi ve yeşil dokusunun kaldırılarak yeniden düzenlenmesi dikkat çekmektedir. 2022 yılına gelindiğinde ise Türbe Önündeki büyük değişim göze çarpmaktadır. Mevlâna Çarşısı ve Altın Çarşı yıkılarak yapı yoğunluğu düşük bir çarşının yapıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Bedesten Çarşısındaki sağlıklaştırmanın tamamlanmasıyla çatıların görüntüsünün daha düzenli bir hale geldiği görülmektedir.

Çalışma Tarihi Bedesten Çarşısını da içine almaktadır, ancak bu alanda herhangi bir değişim görülmemektedir. Bu alanda 56 adet farklı boyutlarda yapı adası bulunmaktadır. Gridal bir doku baskın olmasına rağmen, dükkanlardan oluşan yapı adası büyüklükleri çeşitlilik göstermektedir. En küçük yapı adası 178 no'lu ada 57 m² alana sahip olmasına rağmen 8 adet parselden oluşmaktadır. En büyük yapı adası olan 169 no'lu ada ise 7 337 m² alana sahiptir ve 231 adet parselden oluşmaktadır (Şekil 4.11).

Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi öncesinde 7 yapı adasından oluşan alan, 2 büyük yapı adasından oluşacak şekilde planlanmıştır. Altın Çarşı olarak bilinen alanda bulunan yapı adaları birleştirilmiştir. Altın Çarşıda bulunan en küçük ada 83 m² iken Mevlâna Çarşısının bulunduğu ada 5 283 m² bir alana sahiptir. Kentsel yenileme sonrasında en düşük yapı adası 7 558 m²'ye en büyük yapı adası büyüklüğü ise 10 755 m²'ye yükselmiştir (Çizelge 4.2).



Şekil 4.11. Yıkılan alanın parsel yapısının değişimi

Çizelge 4.2. Yapı adası sayıları ve büyüklükleri

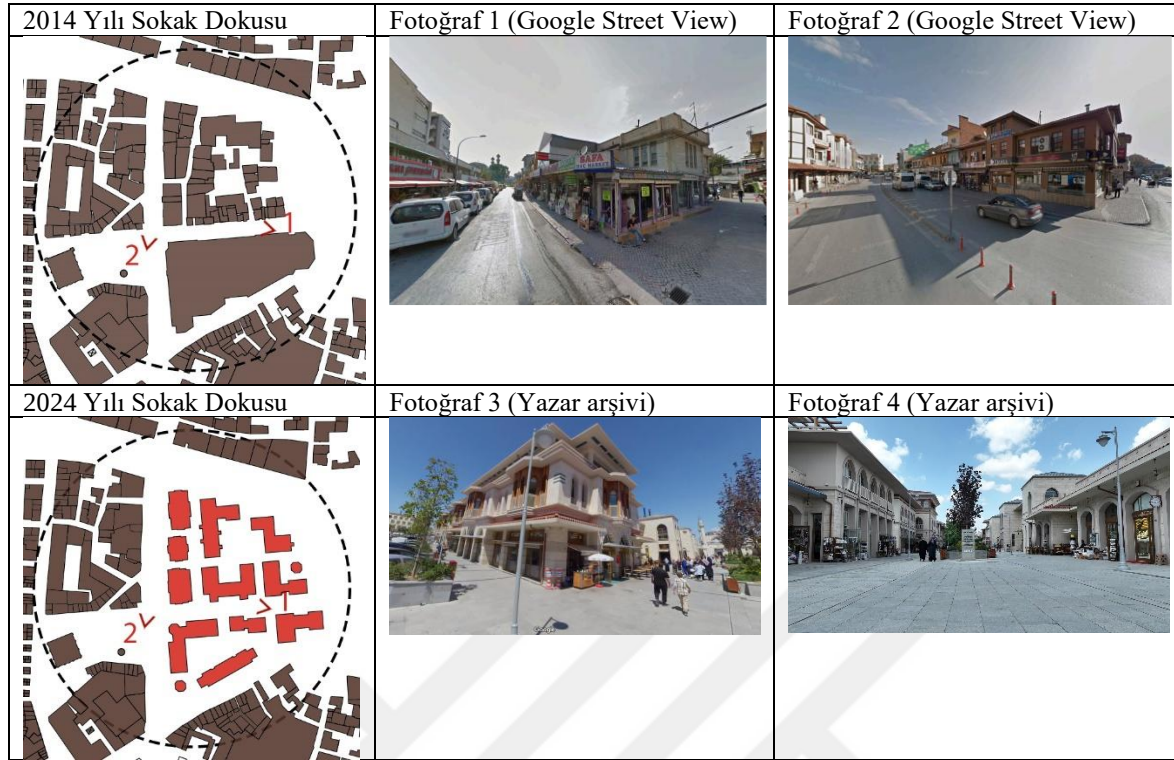
Türbe Önü Çarşıları	2014	2024
Toplam yapı adası sayısı	8	2
Maksimum yapı adası büyüklüğü	5 283 m ²	10 755 m ²
Minimum yapı adası büyüklüğü	83 m ²	7 558 m ²
Ortalama yapı adası büyüklüğü	1 576 m ²	9 156 m ²
Tarihi Bedesten Çarşısı		
Toplam yapı adası sayısı	56	56
Maksimum yapı adası büyüklüğü	7 337 m ²	7 337 m ²
Minimum yapı adası büyüklüğü	57 m ²	57 m ²

Yapı adalarında yapıların kapladığı alanlar farklılaşmıştır. Yenileme öncesi parsel düzeninde yapılar parsellerin tamamını kaplamaktadır. Ancak yeni planlama ile hem yapı adaları büyümüş hem de binalar bloklar halinde tasarlanarak yapıların zeminde kapladığı alanlar

azaltılmıştır. Güncel durumda ada 34 249'da %40, ada 34 250 de ise %33 oranında bir TAKS ortaya çıkmıştır. Yapı adalarının birleştirilmesiyle yapıların arasında bulunan sokaklar da yeni planlamada yürüyüş yollarına ve meydanlara dönüşmüştür. Yıkım öncesinde bulunan sokakların genişlikleri düzensizlikler göstermekte ve 2,8 m ile 5,8 m arasında değişmektedir. Yeni planlamada yapılar arasındaki boşluklar sokak karakteri göstermektedir. Bu boşluklar 5,45 m ile 10,5 m arasında değişkenlik göstermektedir. Yapıların yükseklikleri hem yıkım öncesinde hem de yıkım sonrasında farklılık göstermektedir. Yıkım öncesinde bitişik nizam yapıların farklı kat yüksekliklerinde olmasıyla düzensiz bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Altın çarşı kısmında 3 ve 4 katlı yapılar yoğunlukta olmak üzere 1 ve 2 katlı yapılarda bulunmaktadır. Mevlâna Çarşısı ise 6 kata kadar yükselmektedir. Yenileme sonrasında 2 katlı çoğunlukta olmak üzere 1 ve 3 katlı bloklardan oluşan bir çarşı ortaya çıkmıştır (Şekil 4.12).

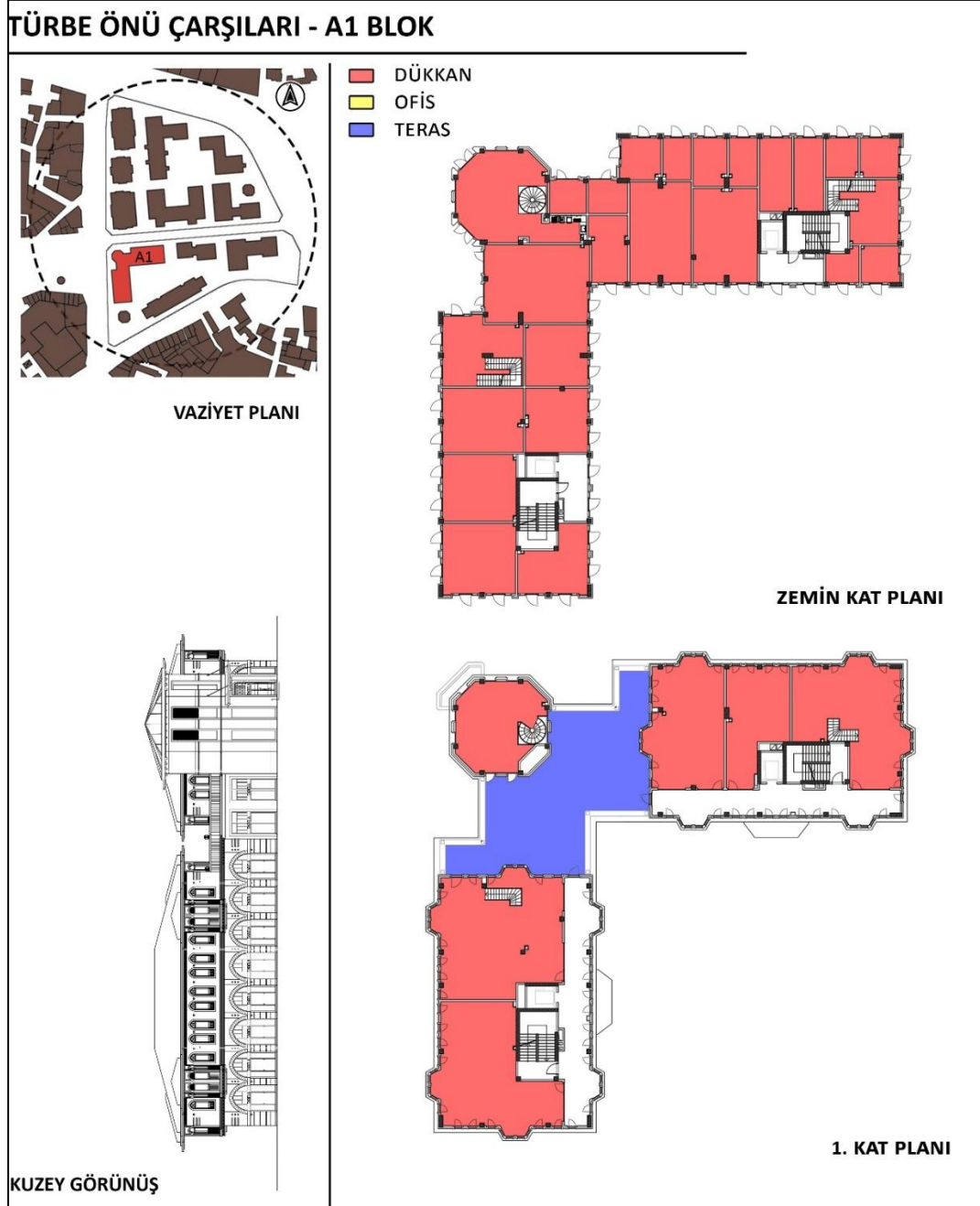
	2014	2024
Yapı Adası Büyüklikleri		
Yapıların Zeminde Kapladığı Alan (TAKS)		
Sokak Genişlikleri	2,80 – 5,80 m değişken	5,45 m – 10,5 m değişken
Yapı Yükseklikleri	1, 2, 3 ve 4 katlı	1, 2 ve 3 katlı

Şekil 4.12. Yapı adası büyüklükleri ve yoğunlukları



Şekil 4.13. 2014 ve 2024 yıllarına ait parsel dokusu ve sokak fotoğrafları

Mevlâna Çarşısı ve Altın Çarşı farklı karaktere sahip alanlar iken, kentsel yenileme alanı bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak, aynı mimari karakterde tasarlanmıştır. 1 numaralı fotoğrafın çekildiği Türbe Caddesi yenileme sonrasında yayalaştırılmıştır (Şekil 4.13). Yıkılan Mevlâna Çarşısı Bedesten Çarşısında da olduğu gibi bütün parseli kaplamaktadır. Ancak yapıyı çevreleyen geniş saçaklar yayalar için dış ortam koşullarından korunaklı bir yarı açık mekân oluşturmuştur. Ancak yeni dokunun az katlı yapısı ve binalar arasında oluşturulan meydanlar kentsel yenileme öncesinde bulunmamaktadır. Yeni yapılan binalarda saçaklar bulunmakla birlikte, Mevlâna Çarşısındaki kadar geniş değildir. Altın Çarşı kısmında yapılar bitişik nizamdır. Bu kısımdaki yapıların projelerine ulaşamamıştır. Türbe Caddesi tarafında yapılar yola paralel bir biçimde hizalanmışlardır. Ancak Mevlâna Caddesi kısmındaki yapılar birbiri ile aynı hizada değildir. Binaların arasında oluşan sokak ve boşluklar etkin olarak kullanılan, insanların rahatlıkla girip çıkabileceği alanlar değildir. Yeni yapılanmada bloklar girinti ve çıkıntılar oluşturan kütleler olarak tasarlanmıştır. Bloklar caddelere paralellik oluştururken, yapıların aralarında oluşan boşluklar hem Mevlâna Caddesi hem de Mevlâna Türbesi ile görsel temas sağlamaktadır. Bu durum daha erişilebilir kentsel mekânların oluşmasına olanak sağlamıştır.



Şekil 4.14. Tübbe Önü Çarşıları- A1 Blok (Vizzion Mimarlık arşivi, yazar tarafından düzenlenmiştir)

Tübbe Çarşıları planları incelendiğinde zemin katlarda hem caddeye hem de meydanlara bakacak şekilde farklı büyüklüklerde dükkanlar planlandığı görülmektedir. Bu dükkanlardan bazıları 2 kat olarak planlanmıştır. İncelenen A1 blokta zemin katta 25 bağımsız bölüm bulunuyorken üst katlarda 3 adet bağımsız bölüm ve 3 adet aşağıdaki dükkanlar bitişik bölüm ve teras bulunmaktadır (Şekil 4.14). Tasarlanan kütle hareketleri zemin katlarda devam etmektedir. Bu şekilde 30 m ile 55 m arasında değişen uzun kütlelerdeki duvar etkisi azaltılmıştır. Cephelerde ise yoğun bir biçimde süsleme tercih edilmiştir.

BEDESTEN ÇARŞISI - 209 ADA

Şekil 4.15. Bedesten Çarşısı- 209 Ada (KBB arşivinden alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur)

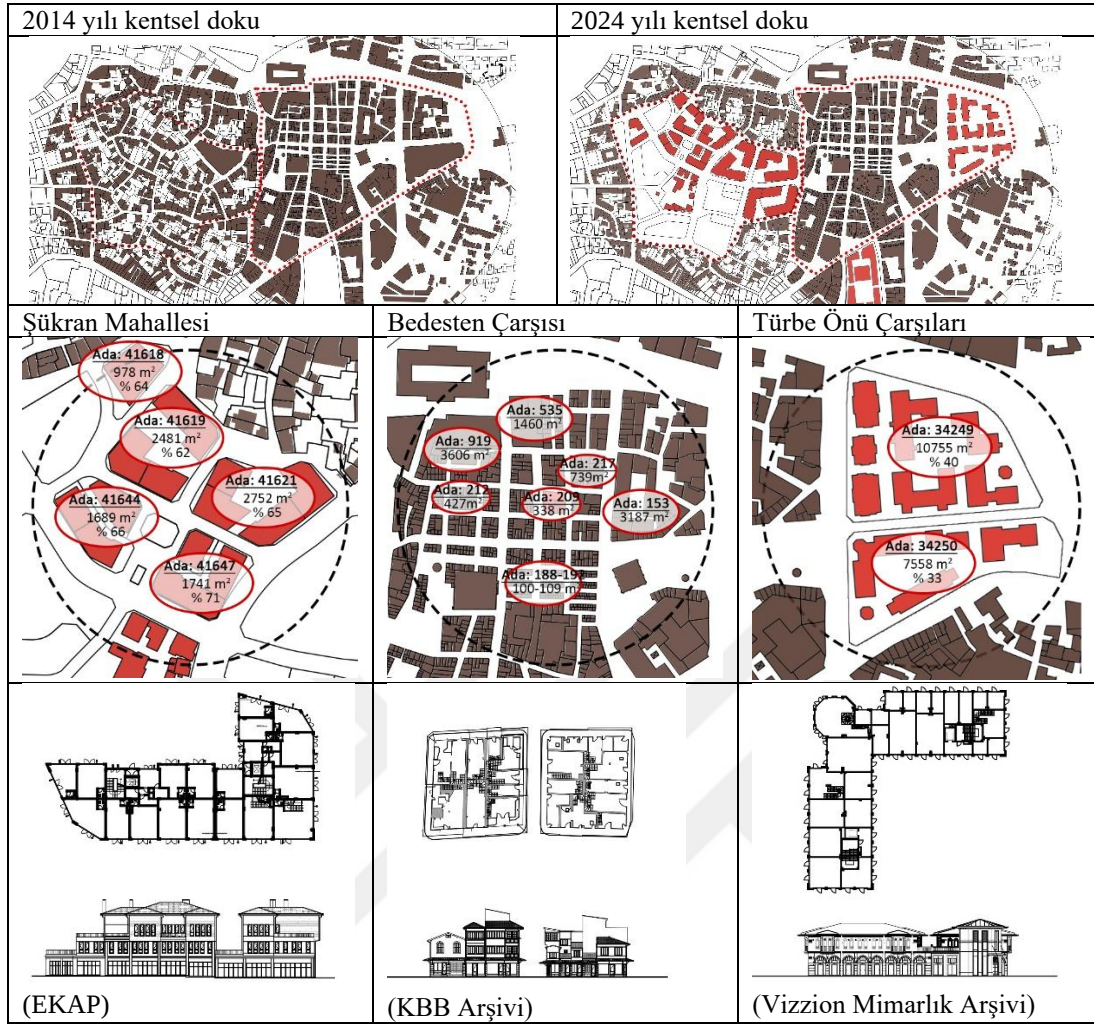
Şekil 4.15'te Tarihi Bedesten Çarşısı 209 no'lu adada bulana yapılara ait planlar gösterilmiştir. 354 m² alana sahip bu adada farklı büyüklüklerde 9 adet bağımsız bölüm bulunmaktadır. Her bağımsız bölümün üst katlarla bağlantısı bulunmaktadır. Dükkanların bazıları 2 katlı iken bazıları 3 katlıdır. Bedesten çarşısında bulunan dükkanların kat yükseklikleri farklılık göstermektedir. Bu durum çarşayı oluşturan özgün bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bütün dükkanları kapsayan ve aynı kotta devam eden bir

saçak bulunmaktadır. Bu yapı adasının boyutlar 17,95– 18,60 m aralığında değişmektedir. Bedestendeki grid düzendeki yapıların çoğunluğunda blok boyutları 18 m ile 25 m aralığında değişmektedir. Ancak farklı büyüklüklerdeki yapı adaları bulunmaktadır. 169 numaralı adadaki yapı grubunun cephe uzunluğu 166 m'ye ulaşmaktadır.

4.3. Çalışma Alanlarının Karşılaştırması

Konya kent merkezinin morfolojik yapısı, Konya Büyükşehir Belediyesinin Mevlâna Kültür Vadisi Projesi ve Meram Belediyesinin Şükran Mah. Kentsel Dönüşüm Projesi aracılığıyla önemli değişimler geçirmiştir. Tarihi süreç içerisinde ele alındığında Selçuklu Döneminde organik bir şekilde oluşmaya başlayan bir kentsel doku bulunmaktadır. Bu kentsel dokunun günümüze ulaşmasında 1868 yılındaki yangın, 1950 sonrasındaki apartmanlaşmanın etkisi büyük olmuştur. 1950'den sonraki en büyük değişim ise 2014 ve 2022 yılları arasında gerçekleştirilen Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Dönüşüm/Yenileme Projeleriyle oluşmuştur. Şükran Mahallesi ile Türbe Önü arasında kalan Bedesten Çarşısı büyük yangından sonra yapısını korumuş 2014 ve 2016 yılları arasında yapılan sağlıklaştırma projesi ile fiziksel problemlerden arındırılmış, sokaklar yaya odaklı yeniden düzenlenerek kente kazandırılmıştır.

Özgün tarihi doku olan Bedesten Çarşına göre Şükran Mahallesi ve Türbe Önünde oluşan yeni doku mahalle ölçeğinde analiz edildiğinde (Şekil 4.16), yangın sonrasında gridal bir düzende yeniden yapılmıştır. Gridal düzende olan dükkanların bulunduğu yapı adaları, 100 m²'den 740 m²'ye kadar farklı büyüklüklere sahiptir. Yapı adalarının küçük olması sıklıkla yaşanan yangınların yayılmasını önlemek amacıyla planlandığı tahmin edilmektedir. Yapı adaları küçük olmasına rağmen, bu adalar küçük parsellerden oluşmaktadır. Dükkanlar parselleri tamamen kaplayacak şekilde, bitişik nizamda inşa edilmiştir. Kat sayıları farklılık gösterebilmektedir. Şükran Mahallesi ve Türbe Önünde ise günümüz planlama anlayışında parsellerin birleştirilerek, büyük yapı adalarından oluşacak şekilde planlanmıştır. Yapı adalarında genellikle L formunda bitişik nizam 2 bloktan oluşan yapılar inşa edilmiştir. Ancak yapıların yapı adası üzerinde kapladığı alanların (TAKS) azaldığı görülmektedir. Şükran Mahallesinde %60-%70 aralığında değişen bir TAKS kullanımı varken, Türbe Önünde ise Altın Çarşının bulunduğu alanda %40, Mevlâna Çarşısının bulunduğu alanda ise %33 oranında TAKS kullanılmıştır.



Şekil 4.16. Çalışma alanları karşılaştırma

Şukran Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi Meram Belediyesi tarafından uygulanırken, Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanmıştır. Bu sebeple her iki proje arasında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Yapı tipolojisi olarak Şukran Mahallesi'ndeki blokların yapı adalarının çeperine yerleştiği yapı adasının formunu takip ettiği söylenebilmektedir. Ancak Türbe Önü'ndeki yapı adaları çok daha büyük olduğu için, yapı adasının formunu takip etmemektedir, L ya da C formundaki bloklar 90 derecelik birleşim yapmışlardır. Ayrıca Türbe Önü'nde bazı blokların köşelerinde ve tekil olarak sekizgen dükkanlar tasarlanmıştır.

Bedesten Çarşısında tek katlı, 2,3 veya 4 katlı yapılar bulunmaktadır. Bedestende zemin katlar dükkân olarak kullanılırken, üst katların depo, imalathane gibi kullanımı yaygındır. Üst katlar genellikle zemin kattaki dükkanlarla aynı bağımsız bölüme aittir. Şukran Mahallesi ve Türbe Önü Çarşılarında ise üst katların farklı bağımsız bölüm olarak kullanımı

daha yoğundur. Genellikle restoran olarak kullanılan bağımsız bölümlerin çok katlı şekilde planlandığı görülmektedir.

Bedesten, Şükran Mahallesi ve Türbe Önündeki kat sayıları ve yapı yükseklikleri uyumluluk göstermektedir. Türbe önünde kat yükseklikleri zemin kat 5,00 m, 1. kat 3,50 m, 2. kat 4,00 m iken, Şükran Mahallesiindeki bloklarda zemin katlar 4,60 m, 1. ve 2. katlar 3,60 m yüksekliğindedir. Cephe karakterleri ise farklılık göstermektedir. Bu noktada en dikkat çeken cephe tasarımı Türbe Önü Çarşılarında bulunmaktadır. Kemerli pencere ve giriş kapıları, söveler, süsleme elemanlarıyla Konya mimarisinde bulunmayan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Şükran Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesinde tasarlanan yapılarda ise standart 90x250 cm pencere modülleri kullanılmış, üst katlarda çıkmalar ve teraslar yapılarak kütleli etki oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında 2014 ve 2024 yılına ait kentsel doku ve yapı tipolojileri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. 3 aşamalı analiz yöntemiyle yapılan incelemeler sonucunda parsel yapısında ve bina dokusundaki büyük değişimler göze çarpmaktadır. Yapıların plan ve cephe tipolojileri incelendiğinde ise Şükran Mahallesi, Türbe Önü ve Bedesten Çarşılarının farklı mimari özelliklere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yapılan analizler sonucunda yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarının tarihsel sürekliliği bir anda kesintiye uğrattığı anlaşılmaktadır. Tartışma bölümünde bulgulardan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve kentsel dönüşümün kent morfolojisine etkileri bu analizler üzerinden tartışılmıştır.



5. TARTIŞMA

Tez kapsamında Konya kent merkezindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının kentin fiziksel yapısına etkisi kentsel morfoloji yaklaşımlarının birlikte kullanılmasıyla oluşturulan bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bölümde elde analiz sonuçları değerlendirilerek kentsel dönüşüm kavramı morfolojik bir bakış açısıyla tartışmaya açılmıştır. Tartışma bölümü kentsel dönüşüm, mahalle ölçeği, sokak/yapı adası ölçeği ve yapı ölçeği olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

5.1. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm 1950’li yıllardan itibaren farklı yaklaşımlarla gelişen ve günümüzde de aktif olarak kentlerin gelişimini etkileyen önemli bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızlı kentleşmenin görüldüğü ülkelerde daha yoğun bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile kentsel dönüşüm uygulamaları hız kazanmıştır. Bu kanun büyük kentsel alanların dönüşümüne imkân vermesiyle kentsel dokuyu da önemli ölçüde etkileyen ve dönüştüren uygulamaların hayata geçirilmesine imkân vermiştir. 6306 sayılı kanun birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Özellikle kentsel dönüşümün sadece ekonomik boyutlarıyla ele alınması, sosyal boyutunun önemsenmemesi, yerinden etme ve soylulaştırma potansiyelleri tartışılmıştır (Genç, 2014; Seydioğulları, 2016). Çalışma alanı olarak seçilen Şükran Mahallesi 2015 yılında 6306 sayılı kanun kapsamında riskli alan ilan edilmiş, Türbe Önü Kentsel Yenileme Alanında ise önce 5366 sayılı kanun kapsamında sonra 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel yenileme uygulaması yapılmıştır.

Afet riski taşıyan alanların ve yapıların yenilenmesini amaçlayan 6306 sayılı kanun kapsamında tarihi kent merkezlerinde yapılacak uygulamalarda Kültür ve Turizm Bakanlığından görüş alınmasını gerekliliği bulunmaktadır, ancak bu alanlarda yapılacak uygulamalar ile ilgili tanımlanmış süreçler bulunmamaktadır. Ayrıca kanun, kapsamındaki alanlarda mülk sahipleriyle anlaşmak suretiyle bu mülklerin, menkul değerlere dönüştürülebilmesine imkân vermektedir. Bu durum, kentsel yenileme alanlarında yaşayan sakinlerin yer değiştirmesinin önünü açmaktadır. Bu kanunun tarihi kent merkezlerinde uygulanması, tarihsel süreç içerisinde oluşan ve süreklilik gösteren dokuların yıkılarak

yeniden planlanmasına ve konut dokularının ticari merkezlere dönüştürülmesine yol açmıştır.

Kentsel dokuyu önemli ölçüde değiştiren diğer bir unsur ise planlama kararlarıdır. Özellikle kent çeperindeki dokunun değişiminde planlama anlayışındaki değişimin etkisinin büyük olduğu görülmektedir. İmar planlarında küçük sokaklardan oluşan kent dokusu büyük yapı adalarına dönüştürülmektedir. Şekil 5.1 'de Konya'nın üç merkez ilçesinin 12 yıllık değişimi görülmektedir.



Şekil 5.1. Konya kent morfolojisinin değişimi (KBB Kent Bilgi Sistemi)

Tarihi kent merkezine ise yerel yönetimlerin yaklaşımlarının farklılaştığı görülmektedir. 1946 yılında yapılan ilk planlamadan itibaren Alâeddin Tepesi ve Mevlâna Türbesi arası ticari bölge olarak önerilmiş ve bu alanın planlaması için her dönemde özel bir yaklaşım geliştirildiği görülmektedir.

1982 yılında Bedesten Çarşısını da içine alan bölge tarihi, ticari ve kentsel sit alanı olarak belirlenmiş ve bu alana yönelik ilk kez 1996 yılında Konya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmıştır. Günümüzde 2009 yılında yapılan koruma amaçlı plan yürürlüktedir. Şükran Mahallesi bu kapsamda 3. Derece Arkeolojik Sit alanı sınırları içerisinde. Tarihi kent merkezi ve çevresindeki alanların planlaması için özel proje alanları oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında ele alınan Şükran Mahallesi ve Türbe Önü özel proje alanı olarak tanımlanmış bölgelerdendir. Ancak bu alanlar için en son yapılan imar planlarının çeperlerdeki gibi bir anlayışla yapıldığı görülmektedir. Şükran Mahallesi'nde birkaç tescilli bina haricinde, Türbe Önündeki yapıların ise tamamı yıkılarak yeniden yapılaşmaya gidilmiştir. Bu noktada yapılan uygulamalar tarihi kent merkezinin morfolojisini önemli bir biçimde etkilemiştir. Ayrıca uzun vadeli bir strateji olan Mevlâna Kültür Vadisi Kentsel Yenileme ve Dönüşüm Projesi incelendiğinde benzer yaklaşımın tarihi kent merkezindeki birçok alanı içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yapılan analiz ve değerlendirmeler kentin geleceği açısından önemli bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Sur içi mahallelerinden birisi olan Şükran Mahallesi Konya'nın eski mahallerinden birisidir ve içerisinde tescilli yapılar barındırmaktadır. Konut bölgesi olan mahalle 1950'li yıllara kadar geleneksel Konya evlerini barındıran bir yapısı olmasına rağmen bu yapısını koruyamamıştır. Şükran Mahallesi'ndeki geleneksel konut yapıları 1950'li yıllarda sonra apartmanlara dönüşmeye başlamış ve bu dönüşüm parsel yapısını değiştirmemiştir. Ancak geleneksel konutların yerine yeni yapılan apartmanlar tescillenmemiştir. Bu durum Şükran Mahallesi'nin tamamen yıkılmasının önünü açmıştır. Restore edilen geleneksel konutlar hariç, 6 adet tescilli konut yıkılmış ve Tescilli Ada olarak adlandırılan 41 641 no'lu yapı adasına yeniden inşa edilmiştir (URL-15). Bu durum hem koruma ve restorasyon açısından hem de kentsel morfoloji açısından tartışmalı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Oluşturulan Tescilli Ada aslında orada var olmayan ve sanki oraya aitmiş gibi gösterilen bir doku oluşturmaktadır. Bu noktada yerel yönetim kentsel hafızayı canlı tutmak gibi bir amaçla hareket etse bile, etrafındaki yapılaşmayla birlikte, kentteki tarihsel sürekliliğin kaybolmasını engelleyememektedir.

Kentteki süreklilik, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve sürekliliğinin sağlanması ile gerçekleştirilebilmektedir (Karakul, 2019). Somut olmayan kültürel miras 2003 yılında imzalanan UNESCO "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Sözleşmesinde” tanımlanan bir kavram olmasına rağmen, günümüzde henüz tam anlamıyla uygulamaya geçememiş ve yasal düzenlemelerde yer alamamıştır (Karakul, 2019). Bu çalışmada ele alınan kentsel yenileme alanları, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte ele alınması gereken alanlardır.

Şükran Mahallesinde bulunan Erdemşah Mescidi, Kürkçü Mescidi, Hasbey Darülhuffazı, Kalecik Camii, Mücellit Camii, Saphevan Camii ve Saphevan Emir Nurettin Türbesi kentsel yenileme alanında kalan tescilli anıtsal yapılardır. Bu anıtlara ait parseller çoğunlukla diğer yapı adalarından ayrılmış ve anıtların çevresinde peyzaj düzenlemeleri oluşturulmuştur. Ayrıca çalışma alanının dışında kalan Sırçalı Medresenin etrafındaki yapılarda yıkılmış ve medresede restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Kentsel dönüşüm projesinde, anıtsal yapıların korunduğu, parsellerin ve yapılaşmanın bu yapılar göz önünde tutularak planladığı görülmektedir.

Şükran Mahallesinde koruma ile ilgili 3 farklı durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Zeminde kültür varlıklarına ait kalıntılar bulunan yapı adalarındaki yapılaşma durdurulmuş, anıtsal yapılar korunmuş, sivil mimarlık örneklerinden bazıları restore edilmiş kalanı ise yıkılarak 41 641 no’lu adada tekrar inşa edilmiştir. Türbe Önünde ise tescilli yapılar bulunmadığı için herhangi bir eylem yapılmamış tamamen yıkım gerçekleştirilerek projeler tamamlanmıştır. Tarihi kent merkezleri, Şükran Mahallesinde olduğu gibi, çok katmanlı yapıya sahip olma olasılıkları yüksek olan alanlardır. 3. Derece arkeolojik sit alanı olan Şükran Mahallesinde yapılan yıkımlarla birlikte çeşitli kültür varlıklarına ait kalıntılara rastlanabileceği tahmin edilen bir durum olmasına rağmen, yapılan planlamanın buna uygun olmadığı düşünülmektedir. Büyük bir alanın yıkımı gerçekleştirilmiş ve sonrasında bu alan uzun süre atıl kalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmaması için tarihi çevrelerde yapılacak kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamaları için belirlenen ilkelerin, uygulama yönergelerinin önceden tanımlanmış olması gerekmektedir.

Şükran Mahallesiyle ilgili diğer önemli konu ise, bu kentsel dönüşüm projesiyle imar hakkı transferi yapılmıştır. Şükran Mahallesindeki azaltılan KAKS, Ulurmak ve Aymanas Mahallesi Riskli Alanlarına aktarılmıştır. Mahalledeki konut sahiplerine kendi isteklerine göre bu projelerden yer verilmiştir. Ancak Şükran Mahallesindeki yer değiştirmenin sebebinin sadece kentsel dönüşüm projesi olduğu söylenemez. Kentsel dönüşüm öncesinde

yapılan analizler Şükran Mahallesinde yaşayan mülk sahiplerinin, büyük ölçüde mahalleyi terk ettiklerini ve yerlerine göçmenlerin yerleştiğini göstermektedir

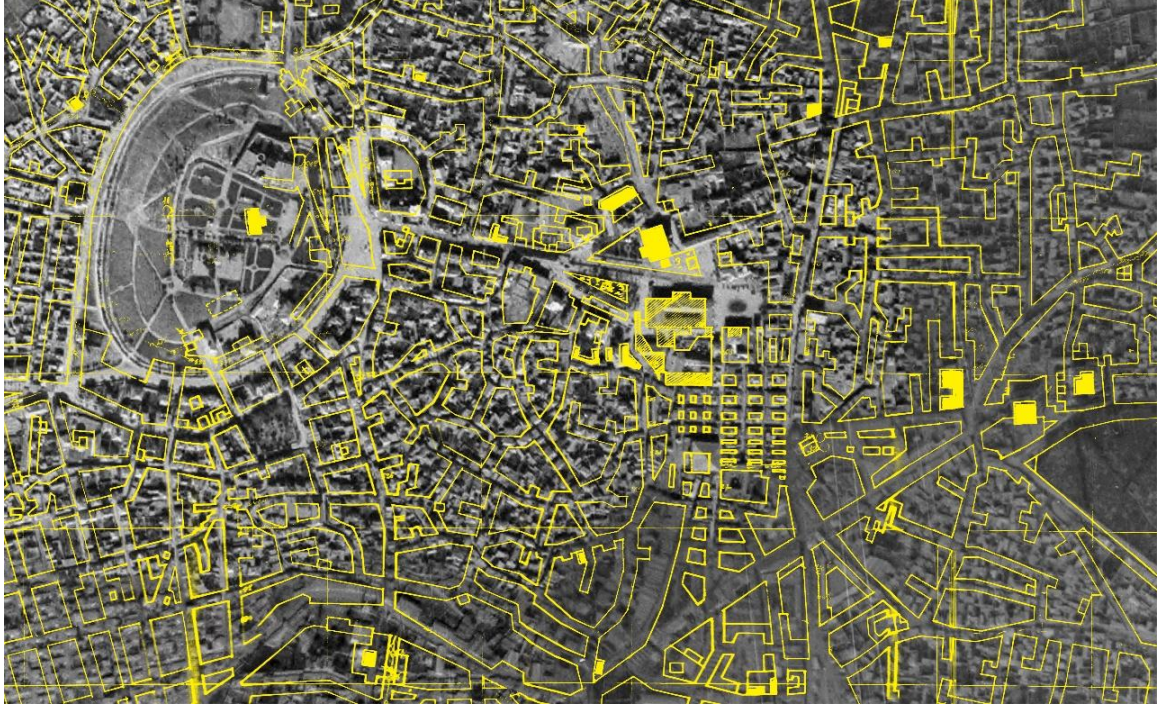
Benzer bir durum Türbe Önü Çarşıları için de geçerlidir. Kentsel dönüşüm alanında tescilli yapıların bulunmaması sebebiyle tamamen yıkılarak, tipolojisi Konya kentine ait olmayan bir kent görünümü ortaya çıkarılmıştır. Ancak burada Şükran Mahallesinin aksine dükkân sahipleriyle anlaşma yoluna gidilmiş ve dükkanlar kentsel dönüşüm sonrasında faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu alan Konya'ya dışardan gelen ziyaretçilerin yoğun olduğu bir bölge olması sebebiyle insanların zihninde oluşan kent imgesini de farklı bir biçimde şekillendirmektedir. Kentsel yenileme projesi ile aslında Konya'ya ait olmayan kentsel doku ve mimari sanki Konya'ya aitmiş gibi gösterilmektedir.

Şükran Mahallesindeki ve Türbe Önü Çarşılarında uygulanan projeler turistikleşme veya turizm soylulaştırması kapsamında tartışılabilir niteliktedir. Şükran Mahallesindeki konut parselleri yeni planlama ile ticaret-turizm-konut alanına dönüştürülmüştür. Türbe Önünde ise yapılan projenin ziyaretçilerin kullanıma yönelik olduğu görülmektedir. Türbe Önü Çarşıları faaliyete geçtikten sonra yerel medyada çıkan kira bedellerinin yüksekliği haberleri, bu projelerdeki turizm soylulaştırması belirtileri olarak görülebilir. Tamamen faaliyete geçmiş durumda olan Türbe Önü Çarşılarının yerel halk tarafından kullanıldığı ve dönüşüm öncesindeki bazı dükkanların faaliyetine dönüşüm sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Bu durumda bu alanlardaki dönüşüm, soylulaştırma ve turistikleştirme açısından ayrıca çalışılması gerekmektedir.

5.2. Mahalle Ölçeği

Mahalle ölçeğinde Tarihsel Coğrafi Yaklaşımdan ve Konfigürasyonel Yaklaşımlardan faydalanılarak dönüşüm süreci irdelenmiştir. Tarihsel Coğrafi Yaklaşımın öncüsü Conzen'in ortaya koymuş olduğu kent planı analiz yöntemi kullanılarak tarihi süreçte sokak, parsel ve yapılardaki değişim irdelenmiştir. Kentsel dönüşüm süreçlerine kadar Şükran Mahallesinin kendine özgü sokak ve parsel dokusunu koruduğu görülmektedir. Şekil 5.2'de 1955 yılına uydu görüntüsü ile 1906 yılına ait Konya Elektrik Projesine ait harita karşılaştırıldığında Şükran Mahallesinde sokak dokusunun büyük ölçüde aynı kaldığı görülmektedir. 1906 tarihli haritada sokakların oldukça geniş çizildiği görülmektedir. Ancak eski fotoğraflar incelendiğinde ise Şükran Mahallesindeki sokakların dar olduğu görülmektedir. Çakıştırılma

yapıldığında sokakların genişlikleri tutarlı olmasa da çoğunlukla üst üste geldikleri görülmektedir. Bu durum Şükran Mahallesiindeki sokak ve yapı adalarının 2016 yılındaki yıkıma kadar süreklilik sağladığını kanıtlamaktadır. Türbe önünde ise Mevlâna Caddesini açılmasıyla birlikte sokak yapısının kısmen değiştiği görülmektedir.

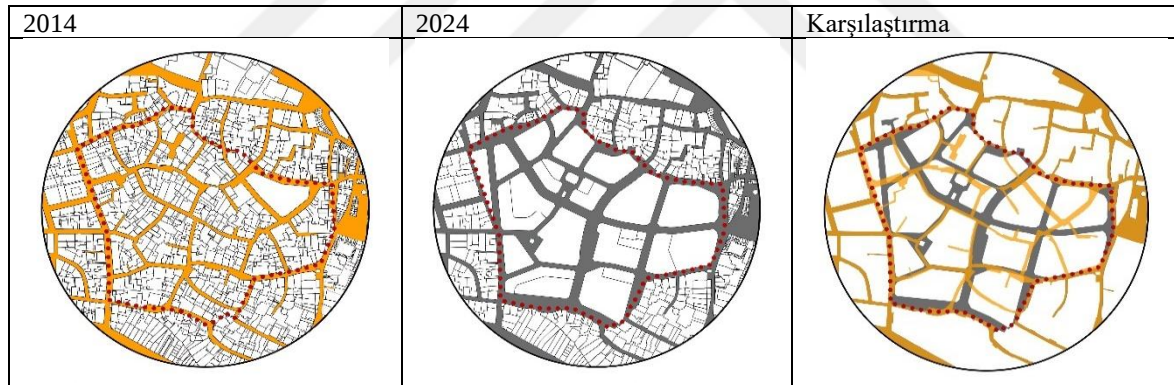


Şekil 5.2. 1955-1906 yılına ait haritaların karşılaştırılması (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şükran Mahallesi kentsel dönüşüm projesi sonrasında sokakların planlamasında mevcut izlerin takip edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Şekil 5.3'te görüldüğü üzere sokak izleri takip edilerek, sokak genişlikleri standart hale getirilmiş ve sürekliliği sağlanmıştır. Türk kentlerinin önemli karakteristik özelliklerinden birisi olan çıkmaz sokaklar ise yeni planlama ile kaldırılmıştır. Sokakların izinin takip edilmesi kentsel dokunun sürekliliği açısından olumlu bir yaklaşım olsa da çıkmaz sokak bulunmayan yeni doku organiklikten uzaklaşmış ve gridal düzene yaklaşmıştır.

Kenti oluşturan elemanlardan dayanıklılığı yüksek olan sokaklar kısmen geçmişten gelen izleri takip edebilmiş olmasına rağmen, daha sık değişime uğrayan parseller Şükran Mahallesi tamamiyen farklılaşmıştır. Geleneksel konutlarının parselleri üzerine işlev değişmeden, apartman blokları yapılmış, böylelikle yapı türü değişmiş olsa bile sokak ve parsel tipolojisi sürekliliğini 2016 yılına kadar koruyabilmiştir. 50 m²'den, 700 m²'lere kadar farklı büyüklüklere sahip birçok parselden oluşan kentsel doku, günümüz ihtiyaçlarını

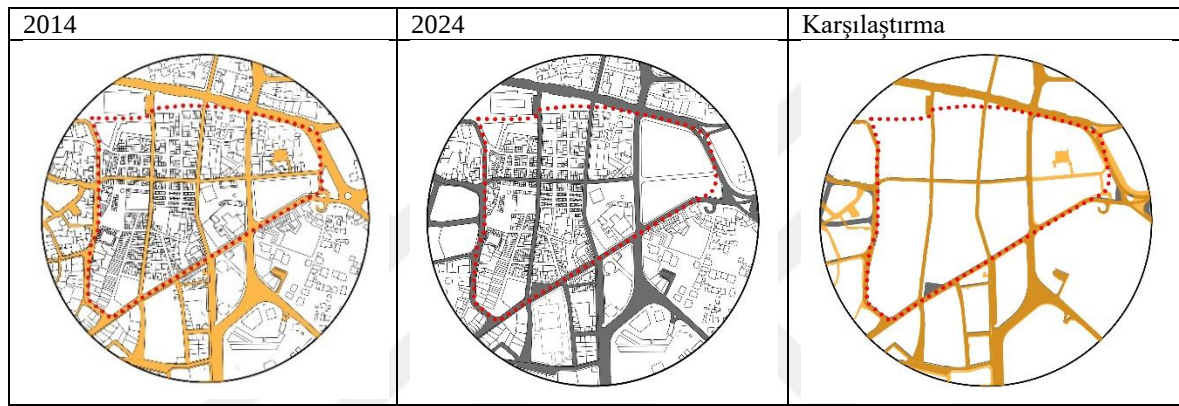
karşılama yetersiz kalması sebebiyle, mahallenin çöküntü bölgesine dönüşmesini etkilemiştir. Zamanla yıkılan binaların yerine yeni yapıların yapılmamasında bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum ayrıca kentin genelinde uygulanan büyük yapı adaları oluşturan planlama anlayışının burada da sürdürülmesinde etkili olmuştur. Kentsel dönüşüm projesiyle oluşturulan yeni yapı adaları ve parseller bitişik nizam küçük apartmanlar yerine, daha büyük blokların yapılmasının önü açılmıştır. Kentsel dönüşüm parselin fiziksel yapısının yanında mülkiyet ve yapı işlevinin de değişmesine yol açmıştır. Eski konut dokuları ticaret alanlarına dönüştürülmüş, yıkım öncesinde konut sahiplerine farklı bölgelerdeki konutlar teklif edilmiştir. Göçmenlerin gelmesine kadar büyük ölçüde uzun yıllar mahallede ikamet edenlerin bulunduğu bir bölge olan Şükran Mahallesi kentsel dönüşüm projesi tekrar konut olarak değerlendirilmiş olsaydı, göçmenlerin gelmesiyle bölgeyi terk eden mahallelinin tekrar geri dönme ihtimalini ortaya çıkarabilirdi. Ancak ticari yapıların yapılması ve mahallelinin bölgeden çıkarılmasıyla bu ihtimal ortadan kalkmıştır.



Şekil 5.3. Şükran Mahallesi yol dokusundaki değişim

Tarihi Bedesten ve Türbe Önü Çarşılarındaki parsel ve yol dokularındaki değişim incelendiği zaman, birçok tescilli yapının bulunduğu ve sağlıklaştırma projesi yapılan Bedesten Çarşısının aynı şekilde kaldığı ancak Türbe Önünde parsel ve yapı dokusunun tamamen değiştiği görülmektedir. Türbe Önü Kentsel Yenileme alanında bulunan Mevlâna Çarşısı ve Altın Çarşı'da tescilli yapı bulunmaması bu durumun önünü açmıştır. Altın Çarşının bulunduğu alanda birden çok parsel bulunurken, yeni planlamayla her iki yapı adası da tek parselden oluşacak şekilde planlanmıştır. Bu planlama kentsel dönüşüm alanının birlikte ele alınmasını ve mimari tasarımda esnekliğe olanak vermiştir. Bu şekilde açık mekân kullanımının fazla olduğu ve farklı kütlelerden oluşan bir mimari tasarım ortaya

çıkılmıştır. Küçük ve düzensiz parsellerin bu şekildeki bir planlama için kısıtlayıcı bir etken olmasının, buradaki parsel yapısının değişiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Şekil 5.4'te trafiğe açık olan cadde ve sokaklar işaretlenmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Bedesten Çarşısı yayalaştırılmış bir alan ve morfolojik açıdan değişmediği için yaya yolları karşılaştırılmamıştır. Kentsel dönüşüm alanındaki cadde ve sokak dokusunun değişmediği ancak trafiğe açık olan Türbe Caddesi'nin yayalaştırıldığı görülmektedir. Bu noktada yapı adaları ve sokak morfolojisinde sürekliliğin sağlandığı ancak parsel ve yapı tipolojisinin ise kent görünümünü değiştirecek şekilde değiştiği ortaya çıkmaktadır.



Şekil 5.4. Trafiğe açık cadde ve sokakların karşılaştırılması

Tarihi Türk kentlerinde sur içinde bulunan konut dokularının bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerlerinin düşük çıkması karakteristik bir durumdur (Kubat, 1997). Tarihi mahallelerin büyük yapı adaları, çıkmaz ve dar sokakları bu durumun ortaya çıkmasında etkilidir. Bu durum Şükran Mahallesi içinde geçerli olduğu için bütünleşme değeri çalışma alanı içerisindeki en düşük bölgedir. Tarihi kent merkezinde yapılan mekân dizimi analizlerinden elde edilen bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerleri kentsel dönüşüm öncesine göre yükselmiştir. Bu durum bu alanların eski haline göre daha fazla kullanılacağını öngörüsünü ortaya çıkarmaktadır. Şükran Mahallesi henüz tamamen faaliyete geçmemiş olsa da mekân dizimi analizleri çoğunlukla doğru tahminler ortaya koymaktadır. Türbe Önü Çarşıları 2022 yılında faaliyete geçtiği için bu durum gözlemlenebilir durumdadır. Türbe Önü Çarşılarının etrafından geçen Mevlâna Caddesi, Sahibata Caddesi ve Aziziye Caddelerinin bütünleşme değerleri dönüşüm öncesinde yüksek olan akslardır. Kentsel dönüşüm projesi sonrasında da bu aksların bütünleşme değerlerinin önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir. Bütünleşme değerlerinin yükselmesinde Şükran Mahallesi Kentsel Yenileme projesinin etkisi daha

büyüktür. Ancak projenin henüz bütün etaplarının tamamlanmamış olması şu an buradaki durumun gözlemlenmesi için engel teşkil etmektedir.

Bütünleşme değerlerindeki yükselme, alanın kullanımının ve hareketliliği artması anlamına gelmektedir. Türbe Önü Çarşılarında yapılan gözlemler bu durumu doğrulamaktadır. Günümüzde yeni yapılan çarşılarla, insanların tercih ettiği yeme içme mekânları ve çeşitli mağazalar açılmıştır. Ayrıca yaz aylarında çarşının iyi aydınlatılmasıyla birlikte geceleri de insanların vakit geçirdiği bir yer durumuna gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkması sadece mekânsal konfigürasyona bağlanamaz. Çarşının konumunun Türkiye'nin en çok ziyaret edilen müzelerinden olan Mevlâna Müzesiyle ve yerel halkın yoğun bir şekilde kullandığı Bedesten Çarşısına komşu olmasının ve yeni yapılaşmanın etkisinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu noktada yeni yapılan çarşının mimari niteliklerinin etkisi yadsınamaz. Yapılar geçirgenlik gösterecek şekilde halka açık kentsel mekânlar oluşturulmuştur. Kent mobilyaları, çeşitli peyzaj öğeleriyle ve aydınlatma elemanları kullanılarak bu alanların kullanımı desteklenmiştir.

Mahalle ölçeğinde yapılan mekân dizimi analizleri kentsel dönüşüm projeleriyle erişilebilirliğin arttığını göstermektedir. Mekân dizimi analizleri sadece aks çizgilerinden oluşturulan bir harita üzerinden bu hesaplamaları yapmaktadır. Dolayısıyla mekânın kalitesi, mimari yapısı, yapıların işlevleri gibi kullanımı etkileyecek parametreler göz ardı edilmektedir. Salt analiz bulgularına dayanarak Konya tarihi kent merkezi için bir sonuç çıkarmak bu noktada yeterli olmayacaktır. Bu sebeple kentin özgün yapısının anlaşılması için tipomorfolojik yaklaşımdan faydalanılarak, morfolojik yapı farklı ölçeklerde ele alınmıştır.

5.3. Sokak/Yapı Adası Ölçeği

Konya kentindeki kentsel dönüşüm uygulamaları hiyerarşik bir bakış açısıyla ele alınmış ve sokak ve yapı adası ölçeğinde değerlendirilmiştir. Tipomorfolojide yapı adaları ve parseller kentsel dokuyu oluşturan temel elemanlar olarak görülmektedir. Parsellerin içerisinde barındıracağı yapı tipolojisinin oluşumunu ve işlevini belirleyerek kentsel dokuyu ve kent görünümünü oluştururken, aynı zamanda parsellerin bir araya gelmesiyle yapı adaları ve sokaklar oluşmaktadır. Bu noktada bir önceki başlıkta yapılan değerlendirmelerde görüldüğü üzere kentsel dönüşüm uygulamalarının temelde parsel yapısını büyük ölçüde değiştirdiği

görülmektedir. Bu bölümde Tipolojik Süreç Yaklaşımından temel alınarak yapılan parsel/yapı adası ve bina ilişkilerine yönelik analizler değerlendirilmiştir.

Şükran Mahallesinin ticari bölgeye dönüşmesiyle, Şükran, Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşıları; Alâeddin ve Mevlâna Türbesi arasında kesintisiz ancak farklı doku ve tipolojilerde bir ticaret alanı oluşturmuştur. Bedesten Çarşısı bu iki yeni yapılan çarşı arasında tarihi dokusunu koruyan bir yapıdadır. Bu noktada Bedesten Çarşısı yeni yapılacak ticari merkezlerin analizi için bir referans olarak düşünülebilir. Ancak Şükran Mahallesi tarihi dokusuyla Bedesten Çarşısının dokusu farklılık göstermektedir. Şükran Mahallesinde organik bir doku varken, Bedesten Çarşısında yangın sonrasında oluşan gridal doku göze çarpmaktadır. Bu noktada planlamada Bedesten Çarşısının dokusuna uymak yerine, Şükran Mahallesinin sokak dokusu referans alınması tercih edilmiştir. Sonuç olarak yeni oluşturulan ticari doku, konut bölgesinin dokusunu referans almış ancak ticaret işlevli bloklar inşa edilmiştir. İslam kentlerinde yapılan mekân dizimi analizleri konut dokularının Şükran Mahallesinde olduğu gibi bütünleşme değerlerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki önemli sebep mahremiyetin kültürde önemli bir yerinin olmasıdır. Bu noktada ticari bir alan için konut dokusuna sokak ağının kullanılması bu alanın ileride tekrar bütünleşme değerlerinin düşerek çöküntü bölgesi durumuna gelme ihtimali ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca inşa edilen blokların Konya kentine ait konut tipolojisinden veya ticari yapı tipolojisinden referans alınmadığı ve yeni bir tipolojik yapı ortaya çıkardığı görülmektedir.

Sokak ve yapı adası ölçeğinde, yapı adası büyüklükleri, yapıların zeminde kalan kapladığı alan, parsel formu düzeni, yapıların hizalanması ve sokak genişlikleri parametreleri incelenmiştir. Tipolojiyi ortaya çıkaran bu önemli parametrelerin, incelenen alanlarda kentsel dönüşüm projelerinden sonra birbirlerinden farklılaştığı görülmektedir. Bu noktada tipolojideki en büyük değişim parsel ve yapı adalarında ortaya çıkmıştır. Şükran Mahallesi hem yapı adası hem de parsel bazında Türbe önüne göre daha fazla değişime maruz kalmıştır. Türbe Önünde ise Altın Çarşı kısmında parseller birleştirilmiş, yapı adaları değişmemiştir.

Büyük parseller yeni yapılacak ticaret blokları için esnek bir tasarım imkânı sağlamış, bu sayede her iki alanda da blokların aralarında açık alanlar oluşturulmuştur. Ancak Türbe Önünde yapıların kapladığı alan %33 ve %40 iken, Şükran Mahallesinde %62 ile %74

arasında değişmektedir (Şekil 5.5). Bu durum binalar arasında oluşturulan boşlukların karakterini de etkilemektedir. Türbe Önü Çarşılarında oluşturulan boşluklar düzenli geometrik forma sahiptir ve küçük bir meydan hissi oluşturmaktadır. Ancak Şükran Mahallesi binalar arasındaki boşluklar bazı adalarda sokak karakterindeyken bazılarında ise düzensiz geometrik formlardan oluşmuştur. Bedesten içerisinde orta avlulu hanlar bulunmaktadır ancak bu avlular genellikle kare formda ve boyutları daha küçüktür. Bu hanlardaki avluların girişleri çoğunlukla belirgin değildir. Ayrıca Bedesten Çarşısındaki meydanlar incelendiğinde Aziziye Cami ve Kapu Cami gibi anıtsal yapılar etrafında oluştuğu gözlemlenmektedir. Yeni planlanan alanlarda anıtsal yapılar bulunmadığı gibi, oluşturulan meydanlar, blokların arasında kalan küçük ölçekli alanlardır. Bu durum Konya kent merkezinde 3 farklı tipolojinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.



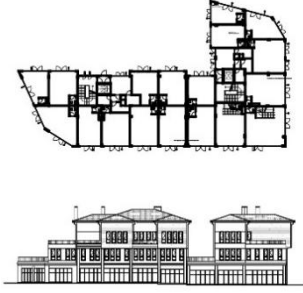
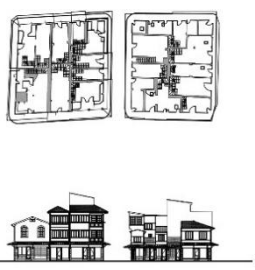
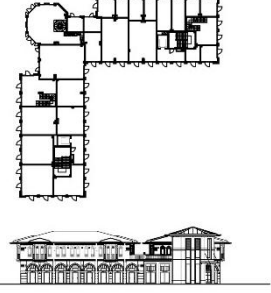
Şekil 5.5. Çalışma alanları ada büyüklükleri karşılaştırması

5.4. Yapı Ölçeği

Yapılar kentsel dokuyu ve kent görünümünü oluşturan önemli elemanlardır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde her kentin kendine özgü dokusunu ve kent görünümünü oluştururlar. Kente özgün olarak şekillenen bu karakteri tipoloji olarak adlandırabiliriz. Bu noktada Şekil

5.6’da yapı tipolojilerinin karşılaştırılması için Şükran Mahallesi, Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşılarındaki plan ve cephe analizleri yapılmıştır.

Önceki bölümlerde sokak ve parsel yapısındaki değişikliklerin etkileri analiz edilmiştir, bina ölçeğine inildiğinde ise bu değişikliklerin 3. boyutta algılanan mekâna etkileri görülebilmektedir. Parsel yapısındaki değişimler, yapıların ölçeğini ve kullanımını değiştiren önemli bir unsur olmuştur. Özellikle Şükran Mahallesi’nde konut dokusunun ticari dokuya dönüştürülmesi, tipoloji ile birlikte alandaki sosyal yapı ve gündelik yaşantının tamamen değişmesine sebep olacaktır. Parsel dokusundaki büyüme yapı boyutlarının da büyümesine neden olmuştur. Şükran Mahallesi’nde büyüklük etkisini azaltmak amacıyla, üst katlarda bazı blokların ayrı kütleler oluşturacak nitelikte tasarlandığı düşünülmektedir. Ancak zemin katlarda dükkanların kesintisiz ve aynı hizada devam etmesi büyüklük algısının oluşmasına neden olmaktadır.

Şükran Mahallesi	Bedesten Çarşısı	Türbe Önü Çarşıları
 (EKAP)	 (KBB Arşivi)	 (Vizzion Mimarlık Arşivi)

Şekil 5.6. Çalışma alanları plan, cephe analizleri

Şükran Mahallesi’nden başlayarak önce Bedesten Çarşısı ve Türbe Önü Çarşılarından geçerek Mevlâna Türbesine ulaşan bir kişi 4 farklı tipolojiyle karşılaşmaktadır. Şükran Mahallesi’nde yeni oluşturulan ticari merkez ile birlikte bir yapı adasında restore edilen ve taşınarak yeniden inşa edilen geleneksel Konya evleriyle karşılaşmaktadır. Daha sonra dokusunu koruyan Bedesten Çarşısından geçerek, tarihi yapılardan esinlenen süslemelere sahip Türbe Önü Çarşılarına ulaşmaktadır. Bu durumun ortaya çıkması planlamanın birlikte yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Şükran Mahallesi Kentsel Yenileme Projesi Meram Belediyesi tarafından yürütülürken, Türbe Önü Kentsel Yenileme Projesi Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından farklı zamanlarda yapılmıştır. Kentsel dönüşüm projesi kapsamında inşa edilen yapılar benzer işlevlerde olmasına rağmen, yapı büyüklükleri, kütsel tasarım, cephelerde kullanılan mimari öğeler ve üslup açısından farklı yapılar ortaya çıkmıştır. Sonuç

olarak her iki alanda yapılan projelerin Konya kenti tarihi kent merkezinin morfolojik yapısını değiştirmiş ve bununla birlikte Konya kentine ait olmayan bir kent görünümünü ortaya çıkarmıştır.



Resim 5.1. Türbe Önü Çarşıları (üstte) Bedesten Çarşısı (ortada) Şükran Mahallesi (altta) panoramaları (Yazar arşivi)

Resim 5.1’de Türbe Caddesi üzerinde Türbe Önü Çarşıları, Bedesten Çarşısı ve Şükran Mahallesine doğru değişen sokak ve yapı tipolojisi gösterilmektedir. Fotoğraflar 24 Ocak 2025 saat 14.00-15.00 aralığında çekilmiştir. Türbe Caddesi bütünleşme değeri en yüksek caddelerden birisidir ve araçlar trafiğine kapalıdır. Aziziye Cami ile Mevlâna Meydanını birbirine bağlamaktadır. Fotoğraflar Bedesten Çarşısının Türbe Önü Çarşılarına göre daha yoğun bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Şükran Mahallesi henüz tamamen faaliyete geçmediği için değerlendirilememiştir. Fotoęraflarda yapıların cephe karakterleri dikkat çeken diğer önemli unsurdur. Bedesten Çarşısında parsellerin küçük olması yapılardaki kütle hareketlerinin de orantılı bir şekilde küçük olmasına neden olmuştur. Sağlıklaştırma projesi ile yapılarda standart bir mimari dil oluşturulmuş, pencere boyutları ve yerleri farklı olsa bile yanındaki yapılarla uyumlu hale getirilmiştir. Türbe Önü Çarşılarında bazı bloklarda kullanılan saçaklar Bedesten ile benzerlik gösterse de anıtsal yapılara ait bazı cephe elemanları yapıları Bedesten Çarşısından net bir şekilde ayırmaktadır. Ayrıca Bedesten Çarşısı dükkanlardaki çeşitlilik ve vitrinlerdeki görsel çeşitlilik ile öne çıkmaktadır. Şükran Mahallesinde benzer bir şekilde kütle hareketleri ve teraslar tasarlanmış olsa da bu kütlelerin büyüklüğü, oranları ve cephede kullanılan malzemeler ile Bedesten Çarşısıyla tezat oluşturmaktadır. Şükran Mahallesinde inşa edilen yapılarda geleneksel

konut tipolojisinden esinlenildiği düşünülmektedir. Çıkmalara ve çatı formlarının yapısı geleneksel konutlara gönderme yapmaktadır. Ancak bu yapıların ticari işlevlere sahip olması tezat oluşturan diğer konudur.

Türbe Önü Çarşılarının bulunduğu alan Mevlâna Çarşısı ve İl Halk Kütüphanesi gibi önemli modern yapıların bulunduğu bir alan iken, yeni yapılan çarşıda tarihsel formları referans alan bir mimari dil kullanılmıştır. Bu durum özellikle Konya Büyükşehir Belediyesinin projelerinde Konya'nın tarihi bir kent niteliğinin öne çıkarılmak amacıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum hem yerel medyada, yeni projelere ait reklam panoları ve şantiye sınırlarına yapılan güvenlik duvarlarında rastlanmaktadır. Bu vurgu için Konya tarihi kent merkezi içerisindeki önemli yapılar restore edilmiş ve halkın kullanımına açılmıştır. Bunun yanında Türbe Önü Çarşılarında olduğu gibi tarihi bir yapıymış gibi görünen yapılarda yapılmış ve yeni projeler geliştirilmeye devam edilmektedir. Bu noktada özellikle kente dışarıdan gelen ziyaretçilerin yoğun bir şekilde kullanacağı bir alanda tarihi gibi görünen ve gerçekte Konya'ya ait herhangi bir iz taşımayan bir yapılaşmanın tercih edilmesi, kent imgesinde geri dönülemeyecek bir etki bırakacaktır.

6. SONUÇ

Tarihi kent merkezleri, kentlerin kendi kültürüyle uzun yıllar içerisinde oluşan kentsel dokusuna ve mimari yapısına ev sahipliği yapmaktadır. Burada oluşan doku kentin kendine özgü bir oluşumdur. Sokak ağının yapısı, yapıların yol ve diğer yapılarla ilişkisi, kullanılan yapı malzemeleri vb. birçok etken bu özgün dokuyu oluşturan niteliklerdir. Mimari olarak incelendiğinde ise, kültürel ve sosyal yapının etkisiyle yapı tipolojisi şekillenmektedir. Plan organizasyonu, cephe özellikleri, yapıların sokakla ilişkisi ve kullanılan yapı teknikleri gibi nitelikler her kent için farklılaşabilmektedir. Bu sebeple kente özgü tipolojiyi oluşturan niteliklerin sürekliliğin sağlanması, kentlerin tarihi kimliklerini güçlendirmesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de birçok kentte olduğu gibi, Konya kentinde de tarihi kent merkezi günümüz ihtiyaçlarının mekânsal gereksinimlerini karşılamakta zorlanmaktadır. Bu durum tarihi kent merkezlerinin bakımsızlık, eskime ve koruma sorunları gibi sebeplerle kullanılamayan alanlara ve çöküntü bölgesi durumuna gelmesine neden olmaktadır. Bu gibi sebepler tarihi kent merkezlerinde kentsel dönüşüm/yenileme projeleri için gerekçeler ortaya çıkarmakta ve sonuç olarak kentsel dönüşüm projeleriyle kente özgü doku, tarihi süreçlerden bağımsız bir biçimde yenilenmektedir. Benzer süreçleri geçirmekte olan Konya tarihi kent merkezi çalışma alanı olarak seçilerek tez kapsamında ele alınmıştır.

Kentsel dönüşüm, birçok aktörün dahil olduğu karmaşık bir uygulama olması sebebiyle farklı disiplinlerde, çeşitli yaklaşımlarla ele alınan bir kavramdır. Ancak tez kapsamında kentsel dönüşüm kavramı kentin fiziksel yapısına ve morfolojik yapısına etkileriyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda kentsel dönüşüm kavramı tanımlanarak zaman içerisinde kavramın dönüşüm ve uygulama aşamalarındaki yaklaşımlardaki farklılaşmalara değinilmiştir. Türkiye özelinde kentsel dönüşüm kavramı ve uygulamalarındaki gelişim süreçlerinin incelenmesi, Konya’da çalışma alanı olarak seçilen uygulamalar için önemli bir altyapı oluşturmuştur.

Konya kenti kentsel dönüşüm projeleriyle son yıllarda hızlı bir biçimde değişim geçirmektedir. Bu değişim kentin farklı bölgelerine yayılmış durumdadır. Aynı şekilde yerel yönetimler, Konya tarihi kent merkezi üzerine özel bir yaklaşım sergileyerek bu alan

içerisinde birçok proje gerçekleştirilmiştir. Tarihi kent merkezi ve çevresinde yapılan uygulamalarda kentin Selçuklu başkenti olma durumu ve tarihi bir kent olma vurgusunun öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda tarihi kent merkezinin dokusunu yeniden tarihi bir karaktere dönüştürdüğü düşünülen Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Yenileme Projelerinin kentin gelişimi için çok önemli alanlarda olduğu görülmektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen kentsel yenileme projeleri Konya tarihi kent merkezinde büyük bir alanı kaplamaktadır. Şükran Mahallesi ve Türbe Önü Kentsel Yenileme Proje alanlarındaki yapılar, yıkılmış ve yeni bir planlama ve mimari anlayışla yeniden inşa edilmiştir. Kentsel sit alanı içerisinde bulunan Tarihi Bedesten Çarşısı 2012 yılında yapılan sağlıklaştırma projesi ile geleneksel dokusunu korumuştur. Şükran Mahallesi kentsel sit alanı dışında kalmakla birlikte 3. derece arkeolojik sit alanı içerisindedir. Günümüze ulaşamamış dış surlar içerisinde konumlanan bir mahalle olmasına rağmen, Şükran Mahallesi içerisinde bulunan geleneksel konutlar zamanla yıkılarak apartmanlara dönüştürülmüştür. Korunan sivil mimarlık öğelerinin bir kısmı da proje kapsamında yıkılarak, kentsel dönüşüm alanı içerisinde bulunan farklı bir alanda tekrar inşa edilmiştir. Bu noktada uygulanan yöntemler koruma kuramları açısından kapsamlı bir şekilde araştırma konusu olabilecek niteliktedir.

Koruma olgusunun günümüzde somut olmayan kültürel mirası da içerecek bir şekilde bütüncül bir biçimde ele alınması gerekliliği bu çalışma ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım fiziki yapılarla birlikte, o kültürü oluşturan ve farklı dönemlerin bir arada bulunduğu dokuların korunması ve kentsel yaşantıdaki sürekliliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Ancak yapılan çalışma alanındaki uygulamalarda, fiziki çevrenin iyileştirilmesinin temel amaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Tekil anıtsal yapılar korunmuş olsa da alandaki işlevsel değişim, kültür ve yaşantının sürekliliğinin korunmasının önüne geçmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının hem kentsel dönüşüm ve yenileme ile ilgili hem de koruma ile ilgili yasal düzenlemelerin eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Tezin kapsamı kentsel morfoloji yaklaşımlarıyla sınırlandırıldığı için koruma konusunda detaylı bir inceleme yapılmamıştır. Bu noktada geliştirilen analiz yöntemi, tarihi çevrelerde mekânsal sürekliliğin yanı sıra, kültürel mirasın taşıyıcısı olan sosyal yapının sürekliliğinin tespit edilmesine olanak sağlanması açısından gerekli görülen çeşitli analizlerden oluşmaktadır.

Çalışmanın temel problemini yapılan kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamalarının kentsel sürekliliği olumsuz etkilemesi oluşturmaktadır. Bu amaçla “Kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, kentsel sürekliliği bozmadan nasıl uygulanabilir?” sorusuna tez kapsamında sistematik bir yaklaşımla oluşturulan yöntem ile yanıt aranmıştır. Tez çalışması, kent kültürünün oluşumu ve kültürün etkisiyle ortaya çıkan dokuyu inceleyen ve anlamaya çalışan bir yöntem ortaya koymaktadır. Kentsel morfoloji akımlarından faydalanılarak kentin tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan kentsel ve mimari tipolojisi ortaya çıkarılmıştır. Yapılan analizler, kentsel yenileme uygulamalarına kadar kentin bir süreklilik göstererek geliştiğini göstermektedir. Kentsel yenileme projeleriyle yapılan yıkımlar neticesinde bu süreklilik kesintiye uğramış, projelerin uygulanmasıyla birlikte, kente ait olmayan bir tipoloji ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasında yapılan morfolojik analizlerle tespit edilmiştir. Bu ani değişimin kente etkilerini değerlendirmek amacıyla ikincil araştırma soruları oluşturulmuştur. Aşağıda cevaplanan ikincil sorular, temel araştırma sorusunu desteklemektedir.

Çalışmanın araştırma sorularından birisi olan “Tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm uygulamaları kenti morfolojisini nasıl etkilemektedir?” sorusuna yönelik Tarihsel Coğrafi Yaklaşım, Konfigürasyonel Yaklaşım ve Tipolojik Süreç Yaklaşımı kullanılarak geliştirilen yöntem ile 3 aşamalı bir analiz yapılmıştır. Mahalle ölçeği, sokak yapı adası ölçeği ve yapı ölçeğinde yapılan analizler ile kentsel dönüşüm projelerinin kente etkisi bütüncül bir yaklaşımla ortaya çıkarılmıştır. Bu yöntem, tarihi kent merkezlerindeki kentsel doku ve mimari tipoloji inceleyerek bu tipolojiyi oluşturan sosyal ve kültürel yapıyı anlamayı amaçlamaktadır.

Yapılan imar planları üzerinden okuma ve uydu görüntü analizleri 1955-2014 yılları arasında Şükran mahallesinde önemli bir değişimin olmadığını, Türbe Önünde ise çevre düzenlemesi, çarşı ve kütüphane yapılarının eklendiği gözlemlenmiştir. Özellikle bu analizlerde 1906 yılına ait haritalarla kıyaslamalar yapıldığında kentte olağan bir süreklilik olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak 2014 yılı ile günümüz kıyaslandığında ise köklü ve ani bir değişim görülmektedir. Özellikle parsel ve yapı adalarındaki değişimler, konut alanlarının ticaret mekânlarına dönüşümü kent merkezindeki bu değişimin en temel nedenlerinden olmuştur. Bu değişim aynı zamanda kentsel mekânların ve sokaklarında değişimine neden olmuştur.

Kent morfolojisinin gelişimi için öncelikle Konya kenti gelişimi imar planları üzerinden incelenmiş, sonrasında çalışma alanlarındaki değişim uydu görüntüleri üzerinden analiz edilmiştir. 1955 yılından itibaren 2014 yılına kadar yapılan incelemelerde Şükran Mahallesi önemli değişimlerin olmadığı, Türbe Önünde ise Mevlâna Türbesi ve çevresine yönelik düzenlemelerin, Mevlâna Çarşısı ve İl Halk Kütüphanesi gibi yapıların inşa edildiği görülmektedir. Bu noktada 1906 yılına ait harita ile karşılaştırıldığında kentin bir süreklilik içerisinde gelişim gösterdiği görülmektedir.

Mahalle ölçeğinde yapılan analizler için büyük yıkımlar öncesindeki kentin durumunu gösteren uydu fotoğraflarının bulunduğu 2014 yılı ve güncel durumu karşılaştırmak için 2024 yılları baz alınmıştır. Kent planı analizleri parsel ve yapı adalarındaki köklü değişimi ortaya çıkarmıştır. Şükran Mahallesi parsellerin yapısı ile birlikte kullanım da değişmiş, konut alanları ticari alanlara dönüşmüştür. Sokakların planlanmasında eski sokak izlerinin büyük ölçüde takip edilmiştir. Ancak eski dokudaki küçük apartman bloklarının yerine, çoğunluğu L formunda olan büyük bloklar inşa edilmiştir. Bu analizler kentsel yenileme projelerinin mekânsal karakteri değiştirdiğini ortaya çıkarmaktadır. Konya kent merkezinin kentsel mekân karakteri hem Şükran Mahallesi hem de Türbe Önü Çarşılarında tarihsel süreci kesintiye uğratarak ani bir değişim geçirmiştir.

Tez kapsamında yanıt aranan bir diğer önemli soru ise “Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak projelerin kente etkisi projelerin kente etkisi proje aşamasında ölçülebilir mi?” sorusudur. Bu sorunun cevabı için mahalle ölçeğinde, kente etkisini araştırmak amacıyla mekân dizimi analizleri kullanılarak, bütünleşme ve anlaşılabilirlik analizleri yapılmıştır. Mekân dizimi analizleri sonucunda elde edilen sonuçlarda yerel ve global bütünleşme değerlerinin yükseldiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum çalışma alanındaki erişilebilirliğin ve hareketliliğin kentsel dönüşüm öncesine göre artacağına işaret etmektedir. Bu durum yaya ve araç sayımı ile tespit edilebilen bir durum olmasına rağmen, analiz için tercih edilen 2014 yılına ait bir veri bulunmamaktadır. Bu sebeple güncel durum için bir sayım yapılmamıştır. Yapılan gözlemler Konya’nın tarihsel süreçte de önemli bir alışveriş mekânı olan Tarihi Bedesten Çarşısının günümüzde de yoğun bir biçimde kullanıldığı göstermektedir. Mevlâna Türbesi ile Tarihi Bedesten Çarşısı arasında kentsel yenileme projesi sonrasında kullanıma açılan Türbe Önü Çarşılarının da aktif bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ancak Şükran Mahallesi henüz tam anlamıyla faaliyete geçmemiştir. Analiz sonuçlarına göre Tarihi Bedesten Çarşısı ve Türbe Önüne göre daha az yoğunlukta bir kullanıma sahip olacağı

tahmin edilmektedir. Bu analizlerden çıkan sonuçların ilerleyen yıllarda yapılacak çalışmalar için önemli bir öngörü olacağı varsayılmaktadır. Özellikle kıyas imkânı sağlaması açısından, kullanımın aktif olarak gerçekleşeceği zamanlarda yapılacak olan analizler de alandaki hareketlilik ve erişilebilirlik potansiyelinin ne ölçüde değiştiğini ortaya çıkarabilir. Ayrıca nüfusun giderek artması, insanların değişen ihtiyaçları, alışveriş alışkanlıklarının değişimi gibi konuların bu alanları nasıl etkileyeceği, ilerleyen yıllarda yapılacak olan çalışmalar için bir araştırma sorusu olabilir. Bu nedenle tez çalışmasından elde edilen 2024 yılı verilerinin önemli bir referans kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

Kentsel dönüşüm ve yenileme süreçlerini tariflemesi bakımından yasal düzenlemeler tez kapsamında “Tarihi kent merkezlerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için mevcut yasal düzenlemeler yeterli mi?” araştırma sorusu ile tartışılmıştır. 2000 yılı ve sonrasında hızlanan kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin 5366, 5393 ve 6306 sayılı kanunları kapsamında uygulandığı görülmektedir. 5393 sayılı kanunun 73. Maddesinde belediyelerin kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabileceği belirtilmiştir. 5366 sayılı kanun, sit alanlarında kentsel yenileme uygulamalarına olanak sağlamaktadır. Sit alanlarındaki yapılaşma koşulları, hazırlanan koruma amaçlı imar planlarında belirlenerek, Kurul tarafından onaylanan projeler hayata geçirilmektedir. 6306 sayılı kanun ise afet riskli alanlarda kentsel yenileme uygulamalarına Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşü alınarak yapılmasını sağlamaktadır. Tez kapsamında incelen çalışma alanları 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel yenileme projesi yapılmış alanlardır. Yapılan uygulamaların sit alanları içerisinde bulunmasına rağmen, kentsel sürekliliğin sağlanamadığı ve kentsel dokuyu köklü bir biçimde değiştirdiği göz önüne alınırsa, bu yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkması kanunlarda kentsel dokunun nasıl korunacağına ve sürekliliğin sağlanacağına ilişkin hükümlerin eksikliğinden/yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Tez kapsamında irdelenen bir diğer konu ise; tarihi kent merkezlerine yönelik kentsel dönüşüm projeleri sonucunda ortaya çıkan tarihsel sürekliliğin kaybolması tehlikesidir. Bu noktada Konya gibi tarihi kentler için “Kentsel morfoloji yaklaşımları ile kent formunun sürekliliği sağlanabilir mi?” sorusu yanıt aranmıştır. Özellikle 1906-2014 yılları arasında tarihsel sürekliliğin sağlandığı haritalar üzerinden okunabilmektedir. Ancak 2014’ten itibaren başlayan dönüşüm faaliyetleri tarihi kent merkezinde köklü değişimlerin

yaşanmasına neden olmuştur. Geliştirilen analiz yöntemi ile sürekliliğin ne ölçüde sağlandığı farklı ölçeklerde incelenmiştir. Mahalle ölçeğinde yapılan analizler sadece sokak dokusunda sürekliliğin sağlanabildiğini ortaya çıkarmıştır. Mahalle ölçeğindeki analizler sadece kentsel dokudaki değişimi ortaya koymakla birlikte, yaşantıdaki değişimi incelemek için yeterli olmamaktadır. Bu noktada tipomorfolojik yaklaşımdan faydalanılarak yapı adası ve parsel ölçeğinde ve yapı ölçeğinde analizlerle eski tipoloji ve kentsel dönüşüm sonrasında oluşan tipoloji ortaya çıkarılmıştır.

Tipoloji tez kapsamında, kentsel doku, yapı parsel ilişkileri, yapı plan ve cephe karakteri bağlamında ele alınmıştır. Tipolojiyi oluşturan temel element olan yapılar bir araya gelerek özgün kentsel dokuyu oluşturmaktadır. Bu bağlamda yapıların parsel, yol ve diğer yapılarla parsel-yapı adası ölçeği analizlerinde incelenmiştir. Yapılan analizler parsel yapısındaki değişimin etkisini bu ölçekte ortaya çıkarmaktadır. Parsel içerisindeki yapının formunu doğrudan etkilediği için, geleneksel evlere ait küçük parseller üzerine yerleşen apartmanlar bu parsellere uygun boyutlarda inşa edilmiştir. Yapılar direkt sokağa açılmakta ve bitişik nizam olarak inşa edilmiştir. Yapıların zaman zaman birbirleriyle hizalarındaki farklılaşmalar, sokakların genişliğinin farklılaşmasına sebep olmuştur. Yeni planlama ile küçük parseller birleştirilmiş ve bu parsellerin çeperlerine yerleşen ve parselin ortasında geçiş veya küçük meydanlar oluşturan yapılar inşa edilmiştir. Bedesten Çarşısında, Türbe Önü Çarşılarında ve Şükran Mahallesiinde ticari alanlar planlanmış olsa da farklı karakterlere sahip kentsel dokular ortaya çıkmıştır. Şükran Mahallesiinin konut dokusunun oluşturduğu sokaklar büyük ölçüde takip edilmiş olmasına rağmen, sokak-yapı ilişkileri değiştirilmiş, sokağın organik dokusu düzenli bir yapıda tekrar planlanmış ve ticari işlevli yapılar inşa edilmiştir. Bu durum sokağın yapısını ve aynı zamanda yapıların işlevini değiştirdiği için, yeni bir tipoloji ve kent görünümü oluşturmuştur.

Yapıların parsel, yol ve diğer yapılarla ilişkileriyle birlikte, plan ve cephe özellikleri de kültür ve yaşantı ile ilgili ipuçları verebilmektedir. Ayrıca yapıların yol ile ilişkisi ve cephe özellikleri kente özgü bir sokak görünümü oluşturmaktadır. Yapılan analizler bu görüntünün tamamen değiştiğini ortaya çıkarmıştır. Şükran Mahallesiinde tescilli konutlar bir yapı adasında toplanarak geçmiş konut dokusu yeniden gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yapı adalarının etrafına yeni planlanan ticari yapılar inşa edilmiştir. Bu ticari yapılarda güncel cephe kaplama malzemeleri tercih edilmiş, cephe büyüklükleri ve kütle hareketleriyle yeni

bir tipoloji ortaya çıkmıştır. Türbe Önü Çarşılarında ise Konya geleneksel konut ve ticari yapılarında görülmeyen ve tarihi yapılara referans veren cephe elemanları kullanılmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel kaygı kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla Konya kentine ait özgün kentsel dokunun değişerek, farklı bir kentsel görünüm ve imgenin ortaya çıkma durumudur. Bu noktada kentsel formlardaki sürekliliğin sağlanması kentin özgün tarihi kimliğinin sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda tez kapsamında mahalle, parsel-yapı adası ve bina ölçeğinde yapılan analizler ile Konya kentine ait tipolojik yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu analizler kentsel formun ve kent görünümünün sürekliliğini sağlayabilmek için kullanılabilecek bir yöntem ortaya koymaktadır.

Tez çalışması kent formunu etkileyen kentsel dönüşüm projelerine odaklanarak “Kent formunu köklü bir şekilde değiştirebilecek kentsel dönüşüm uygulamaları için bir uygulama modeli oluşturulabilir mi?” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu amaçla özellikle tarihi kent merkezleri için kentsel dönüşüm projeleri için kullanılabilecek ve bu projelerin etkisini ölçebilecek bir yöntem ortaya çıkarılmıştır. Önerilen yöntem bütüncül bir yaklaşım ile kentsel form ve yapı tipolojisini ortaya koyarak, kentin gelişimini tarihi süreçleriyle birlikte anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca kullanılan mekân dizimi analizleri uygulanacak projelerin kentle bütünleşmesini sayısal olarak ifade ederek, kentsel dönüşüm projelerinin tamamlandıktan sonra kullanım potansiyeli ile ilgili sayısal veri sağlamaktadır.

Bu bağlamda 2014 yılına ait yapılan analizlerden çalışma alanının kentsel formu ve tipolojik yapısına ilişkin kentsel dönüşüm projelerine veri sağlayabilecek sonuçlar aşağıda listelenmiştir:

- Konya tarihi M.Ö. 2000 yılına kadar uzanan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple bu alanda yapılacak projeler öncesinde tarihi ve arkeolojik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.
- Çalışma alanları Selçuklular zamanından itibaren kentin önemli ticari ve konut bölgesi konumundadır.
- Tarihi Bedesten Çarşısı çalışma alanları içerisinde 1867 yılında çıkan yangından itibaren gridal dokuda Ebniyye Nizamnamelerine uygun bir biçimde yeniden planlanan kentsel formunu koruyabilmiş ve günümüzde halen kentin önemli bir ticari bölgesi olan bir

alandır. Bu alandaki yapıların bir kısmı tescilli yapılardan oluşmaktadır. Yangın öncesindeki kentsel doku ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

- Tarihi Bedesten Çarşısı birçok aksın kesişim noktası olmakla birlikte, farklı iş kollarının da bir arada olduğu bir bölgedir. Bu durum kültürel çeşitliliğin ve sosyal etkileşimin yoğun olarak yaşanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Konya tarihi kent merkezinin fiziksel ve sosyal özellikler bakımından merkez noktası sayılabilir. Bu nedenle de Bedesten ve çevresine yönelik oluşturulan bakış açısı alanın kentsel sürdürülebilirliği açısından son derece önemli görülmektedir.
- Şükran Mahallesi Selçuklular döneminden itibaren kentin önemli yerleşim yerlerinden birisidir. Konya'nın geleneksel evlerinin bulunduğu özgün konut dokusuna sahip bir alandır. Ancak 1950'li yıllardan sonra bu geleneksel konutlar yıkılarak apartmanlaşmış bir bölgeye dönüşmüştür. Bu konutlardan bazıları kentsel dönüşüm öncesine kadar ulaşarak tescillenmiştir.
- Türbe Önündeki doku diğer alanlara göre daha fazla değişkenlik göstermiştir. Konya'nın modern yapı örneklerinden olan Mevlâna Çarşısı ve İl Halk Kütüphanesi yapılarının bulunduğu bir alandır. Tescilli yapı bulunmamaktadır.
- Çalışma alanları küçük parsellerden oluşmaktadır. Yapı işlevleri farklılaşmış olmasına rağmen çoğunlukla bitişik nizamdır.
- Şükran Mahallesinde tarihi süreç içerisinde oluşan organik bir sokak dokusu vardır. Ancak bu sokak dokusu mahallenin kentten ayrışmasında (düşük bütünleşme değerleri) ve çöküntü bölgesi olmasında önemli bir etkidir.
- Çalışma alanlarında 3 ve 4 katlı yapılar çoğunluktadır. Bu durum alanın kendine özgü karakterinin oluşmasında önemli bir etken durumundadır.
- Şükran Mahallesindeki geleneksel konutlarda cumbalar yapılara özgü karakteristik göstermektedir. Apartman cephelerinde kütle hareketleri bulunmamaktadır.
- Bedesten Çarşısında zemin katlar dükkân olarak kullanılmaktadır. Üst katlara erişim kısıtlıdır. Çoğunlukla dükkanlara ait depo, imalathane gibi kullanımlar çoğunluktadır.

Bu veriler planlama ve mimari projelerin tasarımı için kullanılabilir niteliktedir. Bu bölgedeki asıl çekim noktalarının Mevlâna Türbesi ve Tarihi Bedesten Çarşısı olduğu düşünülürse yeni planlamada bu sürekliliği tarihi dokusu koruyan, Bedesten Çarşısı referans olarak kullanılabilir. Anadolu kentlerinde bedestenler kent merkezlerinde yer alan en önemli alanlardır. Ticaretin merkezi olma durumu, kullanıcıya sunmuş olduğu çeşitlilik, yaya

ölçeğinde dolaşım imkânı, bedestenin araç trafiğine kapalı olmasından kaynaklı yaya ölçeğindeki rahat dolaşım imkânı gibi konular; Konya Bedesten çarşısını yüzyıllardır önemli bir çekim noktası haline dönüştürmüştür. Bu nedenle yapılacak yeni planlamada Bedestenin referans olmasının hem tarihi sürekliliğin devamı hem de tipolojinin devamlılığın sağlanması açısından önemli bir karar olacağı öngörülmektedir.

Şükran Mahallesiindeki konut dokusunun korunarak ticari bir doku oluşturmak gelecek kullanımlar için riskli bir durum oluşturmaktadır. Yıkım öncesine ait sokak dokusu kentle bütünleşmemiş bir dokudur. Bedesten Çarşısının dokusunun bütünleşmesinin daha iyi olduğu ve kentlinin bu alanı kullanım alışkanları göz önüne alındığında, Bedesten Çarşısıyla daha iyi ilişki kuran bir doku ve mimari yapıların oluşturulmasıyla ve tipolojinin devamlılığı sağlanabilir.

Tezin kapsamında oluşturulan araştırma sorularından yola çıkılarak hipotezler oluşturulmuştur. *“Tarihi kent merkezlerinde yapılan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri kent formunu ve kullanımını köklü bir biçimde değiştirecek şekilde uygulanmaktadır.”* ifadesi çalışmanın ilk hipotezini oluşturmaktadır. Önerilen metodoloji, kent formunun değişimini farklı ölçeklerde incelemekte ve tipolojideki değişimlerin kullanımı etkisini analiz etmektedir. Yapılan analizler Konya tarihi kent merkezinin kentsel formunun köklü bir biçimde değiştirdiğini ve bu değişimin kullanımı da etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Tez kapsamında oluşturulan “Tarihi kent merkezlerinde uygulanacak kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri uygulama aşamasında önce analiz edilerek kente etkisi ölçülebilir.” hipotezi ise Şükran mahallesinde yapılan analizlerle doğrulanmış ve tartışmaya açılmıştır. Özellikle mekân analizi yöntemiyle ortaya konan sonuçlar bu hipotezi doğrular niteliktedir. Mekân analizinden elde edilen global ve yerel bütünleşme ve kentteki değişen kullanım yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Yeni yapılan ve henüz aktif olarak kullanımı olmayan alandaki analizler mevcut durumu göstermiş ve ilerleyen yıllara da referans vermiştir. Kullanılan bütünleşme analizleri, özellikle ticari kent merkezleri için önemli bir referans oluşturmaktadır. Özellikle İslam kentlerinde yapılan bütünleşme analizlerinde konut dokularının kentten ayrılmış bir karakterinin olması olağan bir durumdur. Özellikle çıkmaz sokaklardan oluşan yapılar bütünleşme değerini olumsuz etkileyen etmenlerdendir. Şükran Mahallesiindeki sokak dokusunun büyük ölçüde 2014 yılına kadar korunduğu düşünüldüğünde bütünleşme değerinin düşük çıkması olağan bir durumdur. Ancak bu

dokunun ticari işleve dönüştürülmesi, ilerleyen zamanlarda bu alanların kente entegrasyon sorunundan dolayı istenilen düzeyde canlılık yakalayamamasına neden olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Tez kapsamında oluşturulan diğer bir hipotez ise *“Mevcut yasal düzenlemeler tarihi kentlerdeki dokunun tamamen kaldırılmasına ve bu şekilde kentsel sürekliliğin ve özgün dokunun yok edilmesine olanak sağlamaktadır.”* ifadesidir. Mevcut yasal düzenlemelerin afet risklerini azaltmaya ve fiziksel mekânın iyileştirilmesine odaklandığı görülmektedir. Bu noktada korumayla ilgili düzenlemelerinde kent kültürünün önemli bir parçası olan kentsel dokunun ve mimari tipolojinin sürekliliğini sağlamaya yeterli olmaması, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen alanların tamamen yıkılmasına ve geçmişten bağımsız bir planlama yapılmasına sebep olmaktadır.

Tezin dördüncü hipotezi *“Kentlerin morfolojik yapısı, özellikle tarihi kent merkezlerinde, kentin tarihsel sürecinde kent kültürünün etkisiyle ortaya çıkan ve sürekliliğin sağlanması gereken bir yapıdır.”* tarihsel gelişim süreci araştırmaları ve yapılan kent planı analizleri ile doğrulanmaktadır. Özellikle Şükran Mahallesindeki geleneksel konutlarla birlikte şekillenmiş organik doku geçmişteki yaşantının izlerini taşımaktadır.

Tezde oluşturulan son hipotez ise *“Kentsel morfoloji yaklaşımları ile kentsel dönüşüm süreçleri için kent formunu ve tipolojisini anlamaya yönelik bir model oluşturulabilir.”* dir. Bu noktada tez odak noktasında Konya tarihi kent merkezini bulundurmaktadır. Tez kapsamında sadece fiziksel bir okuma yapılmamıştır. Kent ölçeğinden bina ölçeğine kadar bir bakış açısı sunabilmek adına birçok yöntemin bir arada kullanıldığı bir metot oluşturulmuştur. Bu metotla kentin geçirmiş olduğu değişim hem kentsel form hem de mimari tipoloji bakımından değerlendirilebilmiştir.

Yapılan araştırma ve analizler, bu süreçlerin gerçekleşmesinde yasal düzenlemelerin eksikliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada özellikle tarihi kent merkezlerindeki yüzyıllar içerisinde oluşan dokunun kendisini de korumaya değer gören bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ancak yapılacak bu düzenlemenin farklı özgün niteliklere sahip dokuları kapsayacak ilkeler belirlemesi gerekmektedir. Özellikle kentsel dokuyu oluşturan sokak genişlikleri, sokakların genişlik/yükseklik oranları, yapıların sokakla ilişkisi gibi

nitelikler bu yasal düzenlemelerle tanımlanması, bölgeye özgün bir biçimde yenileme projelerinin hayata geçirilmesine olanak sağlayacaktır.

Türkiye’de ve dünyada genellikle belirli bir bölgeye özgü oluşturulan kentsel tasarım rehberleri bulunmaktadır. Bu rehberlerde öncelikle çalışma yapılacak bölgeye ilişkin kentsel doku, sokak yapısı, mimari tipoloji gibi özellikler tespit edilmekte ve yeni yapılacak projeler için uyulması tavsiye edilen/gereken kurallar tariflenmektedir. Çalışma kapsamında önerilen yöntem benzer bir şekilde, mevcut dokuya ve tipolojiye ait nitelikleri tespit etmek için kullanılmıştır. Tespit edilen nitelikler, günümüz ihtiyaç ve standartları gözetilerek belirlenen temel kurallarla yeniden yorumlanmasıyla, kentsel tasarım rehberlerine benzer bir şekilde bölgeye özgün bir tasarım stratejisinin oluşturulmasına imkân verecektir.

Tez kapsamında önerilen yöntem ve araştırmalar ilerleyen süreçlerde farklı çalışmalar için altlık oluşturabilecek niteliktedir. Yapılan araştırmalar gelişmeye devam eden bir bölgede gerçekleştirilmiştir. Özellikle Şükran Mahallesindeki kentsel dönüşümün bir kısmı tamamlanmış, ancak henüz tam anlamıyla faaliyete geçmemiştir. Bu durumda kentsel dönüşüm projeleri tamamlandıktan sonra bu araştırmalar tekrar yapılabilir. Mekân dizimi analiz sonuçları, çöküntü bölgesi durumuna gelmiş alanların kentle bütünleşmesinin arttığını göstermektedir. Özellikle bu alanda yapılacak saha çalışmalarından çıkan sonuçlar, gerçek hayatla ne ölçüde bağdaşacağını göstermesi açısından önemli bir referans olacaktır. Ayrıca aşağıdaki listelenen çalışmalar önerilen yöntem ve sonuçlar temel alınarak ilerleyen süreçlerde yapılabilir.

- Çalışma kent morfolojisi yani kentin fiziksel yapısı ile sınırlandırılmıştır. Çalışma alanı Konya kent imgesinde önemli bir yere sahip bir alandır. Bu durumda bu alanlar kent morfolojisindeki dönüşümün kent imgesine etkisi bu çalışmadaki veriler temel alınarak çalışma yapılabilir.
- Kentsel dönüşümün ve kentsel morfolojinin kullanıcı algısına ve deneyimine etkisi ölçen bir araştırma yapılabilir.
- Kentsel dönüşüm sonrasında çalışma alanlarında yayalaştırılan yollar ve yapılar arasında oluşturulan meydanlar bulunmaktadır. Bu alanlara ait mekânsal kalite parametreleri belirlenerek bir araştırma yapılabilir. Ayrıca bu noktada mekânsal konfigürasyon, kent

morfolojisi ve kentsel mekânın kalitesinin kullanıcı ne yönde etkelediği karşılaştırılarak tartışılabilir.

- Oluşturulan yöntem Türkiye’de benzer uygulamaların bulunduğu farklı kentlerde uygulanabilir.
- Tez çalışması tarihi kent merkezlerine odaklanmıştır. Ancak kentsel dönüşüm projeleri kentlerin merkezi olmayan bölgelerinde de sıklıkla kentin gelişimi için tercih edilmektedir. Kullanılan yöntemler bu alanlardaki değişimlerin değerlendirilmesi için kullanılabilir.

Tez çalışması öncelikle Konya kent merkezindeki gelişim sürecinin belgelenmesi bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Tezin konusunu oluşturan kentsel dönüşüm, farklı disiplinlerde sıklıkla bir kavram olmasına rağmen morfoloji araştırmaları kısıtlıdır. Tez kapsamında tarihi kent merkezine odaklanılmış ve bu alanlara yönelik kentsel dönüşüm projeleri için kentsel morfoloji yaklaşımları ile bütüncül bir analiz yöntemi geliştirilmiştir. Geliştirilen analiz yöntemi hem akademik çalışmalar için hem de kentsel dönüşüm uygulamalarına dahil olan yerel yönetimler, şehir plancıları, mimarlar gibi aktörler tarafından uygulanabilecek bir çerçeve sunmaktadır. Bu şekilde yapılacak uygulamalar Konya kent merkezinde olduğu gibi kentin kendine özgü karakterini ve tipolojisinin kaybolmasının önüne geçilmesini sağlayacaktır. Ayrıca tez çalışmasında; Konya tarihi kent merkezindeki değişim yalnızca fiziksel parametrelerle incelenmemiş, sosyal boyutun da irdelenmesinin yapılabilmesi için farklı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu bakımdan da hem çalışma alanındaki özgünlük hem de probleme sunmuş olduğu bakış açısı nedeniyle tez çalışmasının yenilikçi bir yaklaşım geliştirdiği düşünülmektedir. Tezde yer alan literatür ve alan çalışmaları, güncel durumu belgelemek ve geleceğe yönelik öngörüler oluşturmak için önemli bir referans kaynağı oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda tarihi kent merkezleri için tezin barındırdığı çok katmanlı düşünsel metodun önemli bir literatür boşluğunu doldurabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırbaş, A. (2016). *Avangart tasarım süreci için kent morfolojisi kısıtlayıcıları ile bir simülasyon modeli*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 17-22.
- Akkar Ercan, M. (2011). Challenges and conflicts in achieving sustainable communities in historic neighbourhoods of Istanbul. *Habitat International*, 35(2), 295-306.
- Aköz, A. (2015). *Konya'nın kırk çarşı ve pazarı*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 180-184.
- Araldi, A., ve Fusco, G. (2019). From the street to the metropolitan region: Pedestrian perspective in urban fabric analysis. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46(7), 1243-1263.
- Arat, M. A., ve Topçu, M. (2023). An integrated framework for assessment of urban forms and their transformation. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 20(2), 397-412.
- Ardıçoğlu, R. (2019). *Kıyı dolgusunun kent morfolojisine etkisinin mekân dizimi yöntemiyle incelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 48-65.
- Arû, K. A. (1998). *Türk kenti: Türk kent dokularının incelenmesine ve bugünkü koşullar içinde değerlendirilmesine ilişkin yöntem araştırması: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları*, 86-273.
- Baç, S. (2012). *Tarihi kentlerde koruma kavramının mekân dizim yöntemi üzerinden araştırılması-Bergama örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 90-109.
- Batty, M., ve Longley, P. A. (1994). *Fractal cities: a geometry of form and function*: Academic press, 71-75.
- Baykara, T. (2004). *Türkiye Selçuklularının sosyal ve ekonomik tarihi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 213.
- Berghauser Pont, M. Y., ve Haupt, P. A. (2009). *Space, density and urban form*, Doktora Tezi, Delft University of Technology, Delft, 79-80.
- Berghauser Pont, M., Stavroulaki, G., Bobkova, E., Gil, J., Marcus, L., Olsson, J., Sun, K., Serra, M., Hausleitner, B., Dhanani, A., ve Legeby, A. (2019). The spatial distribution and frequency of street, plot and building types across five European cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46(7), 1226-1242.
- Birekul, M., Karaarslan, F., ve Söğüt, S. (2022). *Mevlâna Çarşısı dönüşümü*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 55-57.
- Birik, M. (2015). *Kentsel morfolojiye bütüncül yaklaşım*. Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu, Mersin, 534-546.

- Bobkova, E., Berghauser Pont, M., ve Marcus, L. (2021). Towards analytical typologies of plot systems: Quantitative profile of five European cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 48(4), 604-620.
- Büyükşahin, S., ve Aydın, D. (2020). Konya Şükran Mahallesinde sivil mimari bellek (20. yüzyıl). *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15(29), 112-135.
- Çalışkan, O., Mashhoodi, B., ve Akay, M. (2022). Morphological indicators of the building fabric: Towards a metric typomorphology. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 1-30.
- Caniggia, G., ve Maffei, G. L. (2001). *Architectural composition and building typology: Interpreting basic building*. Firenze, Italy: Alinea Editrice, 45-79.
- Caniggia, G., ve Maffei, G. L. (2017). *Interpreting basic buildings* (Vol. 1). Firenze: Altralea Edizioni, 63-79.
- Çankal, G. (2022). Kentsel dönüşümün ve hareketliliğin mekân-suç ilişkisi üzerine yansıması: Şükran Mahallesi örneği. *İçtimaiyat*, 6(1), 152-166.
- Castex, J., ve Panerai, P. (1982). Prospects For Typomorphology. *Lotus International*, 36, 94-99.
- Castex, J., ve Panerai, P. (2005). Kentsel mekânın yapısı üzerine notlar. *Selçuk Batur için mimarlık yazıları*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 110-122.
- Çelikkilek, A., ve Öztürk, Ş. M. Ç. (2017). 6306 Sayılı Kanun kapsamında yürütülen kentsel dönüşüm çalışmaları ve İzmir uygulamaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 3(2), 187-213.
- Chen, F., ve Romice, O. (2009). Preserving the cultural identity of Chinese cities in urban design through a typomorphological approach. *Urban Design International*, 14(1), 36-54.
- Chen, F., ve Thwaites, K. (2013). Typology, morphology and typomorphology, *Chinese urban design: The typomorphological approach*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Çil, E. (2006). Bir kent okuma aracı olarak mekân dizim analizinin kuramsal ve yöntemsel tartışması. *Megaron YTÜ Mimarlık Fak. E-Dergisi*, 1(4), 218.
- Ciravoğlu, A. (2006). *Sürdürülebilirlik düşüncesi-mimarlık etkileşimine alternatif bir bakış: "Yer" in çevre bilincine etkisi*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 64-110.
- Cömert, N. Z. (2013). *Testing an integrated methodology for urban typo-morphological analysis on Famagusta and Ludlow*. Doktora Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, 93-150.
- Conroy-Dalton, R., ve Bafna, S. (2003). *The syntactical image of the city: A reciprocal definition of spatial elements and spatial syntaxes*. 4th International Space Syntax Symposium, London, UK.

- Conzen, M. P. (2018). Core concepts in town-plan analysis. *Teaching Urban Morphology* Springer Cham, 123-143.
- Conzen, M. R. G. (2004). *Thinking about urban form: papers on urban morphology, 1932-1998*. Oxford: Peter Lang AG, 47-59.
- Conzen, M. R. G. (1960). Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis. *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*(27), iii-122.
- Corsini, M. G. (1997). Residential building types in Italy before 1930: the significance of local typological processes. *Urban Morphology*, 1(1), 34-48.
- Couch, C. (1990). *Urban renewal: theory and practice*. London: Macmillan Education, 2.
- Couch, C., ve Fraser, C. (2003). Introduction: The European context and theoretical framework. *Urban Regeneration in Europe*, Oxford: Blacwell Science, 1-16.
- Darin, M. (1998). The study of urban form in France. *Urban Morphology*, 2(2), 63-76.
- Djokić, V. (2009). Morphology and typology as a unique discourse of research. *SAJ: Serbian Architectural Journal*, 1(2), 107-130.
- Dovey, K., ve Pafka, E. (2014). The urban density assemblage: Modelling multiple measures. *Urban Design International*, 19(1), 66-76.
- Dursun, P. (2002). *Trabzon kentsel dokusunda morfolojik analiz*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 32-45.
- Dursun, P. (2007). *Space syntax in architectural design*. 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul, 01-56.
- Durukan, A. (2001). Selçuklular öncesinde Konya. *Gez günyayı gör Konya'yı*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, 11-17.
- Ediz, Ö., ve Çağdaş, G. (2005). Mimari tasarımda fraktal kurguya dayalı üretken bir yaklaşım. *İtüdergisi/a*, 4(1), 71-83.
- Erbek, O. B. (2019). *Kentsel Dönüşüm Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Aktörler Perspektifinden Değerlendirilmesi; Dönüşüm Meram Projesi Şükran Mahallesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya, 70-102.
- Eseroğlu, İ. (2018). *Kentsel dönüşümde kültürel birikimin sürekliliği ve korunması sorunu: Konya-Mevlana Kültür Vadisi Projesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 76-194.
- Ewing, R., Clemente, O., Neckerman, K. M., Purciel-Hill, M., Quinn, J. W., ve Rundle, A. (2013). *Measuring urban design: Metrics for livable places* (Vol. 200). Washington, DC: Island Press, 8-9.
- Foster, N. (1997). *Opening address*. 1st International Space Syntax Symposium, London, vol III, XVII.1-6.

- Furbey, R. (1999). Urban 'regeneration': reflections on a metaphor. *Critical Social Policy*, 19(4), 419-445.
- Genç, F. N. (2014). Gecekonduyla mücadelede kentsel dönüşüm Türkiye'de kentleşme politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 15-30.
- Gençoğlu, A. Y., ve Karaarslan, F. (2022). *Konya Çarşıları - Sosyokültürel hayat araştırması*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.Yayınları, 17-25.
- Glass, R. (2013). Aspects of change. *The gentrification debates*. Routledge, 19-29.
- Gökçe, D. (2017). *An empirical investigation of the interplay between typomorphological transformation of historic house form and sense of place*. Doktora Tezi, University of Liverpool, 15-34.
- Gokce, D., ve Chen, F. (2019). A methodological framework for defining 'typological process': the transformation of the residential environment in Ankara, Turkey. *Journal of Urban Design*, 24(3), 469-493.
- Görgülü, Z. (2009). *Kentsel dönüşüm ve ülkemiz*. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, İzmir, 767-780.
- Güçer Payamcı, E. (2021). *Reading types of urban form as a tool for conservation development plans*. Doktora Tezi, İzmir Teknoloji Enstitüsü, İzmir, 97-139.
- Güney, Y. (2007). Type and typology in architectural discourse. *BAÜ FBE Dergisi*, 9(1), 3-18.
- Gürbüz Yıldırım, E. (2018). *Kentsel dokunun değerlendirilmesi için mekân dizimi ve fraktal analize dayalı bir yöntem: gaziantep örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 31-73.
- Hillier, B. (1985). The nature of the artificial: the contingent and the necessary in spatial form in architecture. *Geoforum*, 16(2), 163-178.
- Hillier, B. (1993). Specifically architectural theory: a partial account of the ascent from building as cultural transmission to architecture as theoretical concretion. *Harvard Architecture Review*, 9, 8-27.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine: a configurational theory of architecture*. Cambridge: Cambridge University Press, 149-182.
- Hillier, B. (2002). A theory of the city as object: or, how spatial laws mediate the social construction of urban space. *Urban Design International*, 7(3), 153-179.
- Hillier, B. (2007). *Space is the machine: a configurational theory of architecture*: Space Syntax, 92-94.
- Hillier, B., Hanson, J., Peponis, J., Hudson, J., & Burdett, R. (1983). Space Syntax: A Different Urban Perspective. *The Architects Journal*, 178(30), 47-63.

Hillier, B., Hanson, J., ve Peponis, J. (1987). Syntactic analysis of settlements. *Architecture et comportement/Architecture and Behaviour*, 3(3), 217-231.

Hillier, B., ve Hanson, J. (1984). *The social logic of space*: Cambridge University Press, 90-113.

Hillier, B., ve Iida, S. (2005). *Network and psychological effects in urban movement*. Information Theory: International Conference, COSIT 2005, Ellicottville, NY, USA, 7.

İnternet: Anadolu'da Bugün. URL-15: <https://anadoludabugun.com.tr/konya/hasankeyften-sonra-en-buyuk-kurtarma-kazisi-konyada-yapildi-231495h>, Son Erişim Tarihi: 18.01.2025.

İnternet: DepthmapX. URL-1: <https://spacegroupucl.github.io/depthmapX/>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2025.

İnternet: Devlet Arşivleri Başkanlığı. URL-16: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>, Son Erişim Tarihi: 9.12.2024.

İnternet: EKAP. URL-17: <https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/Ortak/IhaleArama/index.html>, Son Erişim Tarihi: 7.09.2024.

İnternet: Facebook. URL-13: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=918108584877734&id=202946736393926&set=a.205182182837048&locale=tr_TR, Son Erişim Tarihi: 9.03.2025.

İnternet: haberdairesi.com. URL-5: <https://haberdairesi.com/konya/turkiyenin-ikinci-buyuk-tescilli-yapi-tasimasi-meramda-gerceklestiriliyor-54331h>, Son Erişim Tarihi: 24.03.2025.

İnternet: Jeddah, Unplanned Settlements – Space Syntax. URL-2: <https://spacesyntax.com/project/jeddah-unplanned-areas/>, Son Erişim Tarihi: 14.03.2025.

İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-10: <https://www.konya.bel.tr/proje/turbe-onu-carsilari>, Son Erişim Tarihi: 24.06.2024.

İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-11: <https://www.konya.bel.tr/haber/mevlana-turbesine-yakisan-duzenleme>, Son Erişim Tarihi: 27.06.2024.

İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-12: <https://www.konya.bel.tr/en/haber/gule-oymaya-camiye-gel-projesi-tamamlandi>, Son Erişim Tarihi: 27.06.2024.

İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-14: <https://www.konya.bel.tr/haber/mevlana-carsisi-yikiliyor-buyuk-donusum-basliyor>, Son Erişim Tarihi: 18.02.2025.

İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-7: <https://www.konya.bel.tr/haber/alt-bolge-nazim-imar-plani-calismalarinda-sona-gelindi>, Son Erişim Tarihi: 7.03.2025.

- İnternet: Konya Büyükşehir Belediyesi. URL-9: <https://www.konya.bel.tr/haber/buyuksehrin-odullu-projeleri-model-olarak-sunuldu>, Son Erişim Tarihi: 22.03.2025.
- İnternet: Konya Kent Bilgi Sistemi. URL-4: <https://kentrehberi.konya.bel.tr/#/rehber/>, Son Erişim Tarihi: 20.03.2025.
- İnternet: Konya, Tarihi Kent Merkezi KAİP, 1997. URL-8: <https://www.utta.com.tr/plan-ve-projeler/konya-merkez-tarihi-kent-merkezi-kaip-1997>, Son Erişim Tarihi: 10.06.2024.
- İnternet: Meram Belediyesi. URL-6: <https://www.meram.bel.tr/tr/icerik/20/2594/sukran-mahallesi-riskli-alan-kentsel-donusum-projesi.aspx>, Son Erişim Tarihi: 05.02.2025.
- İnternet: Tarihi Kentler Birliği, 2016. URL: <https://www.tarihikentlerbirligi.org/konya-tarihi-kentler-birligi-bulusmasina-ev-sahipligi-yapti/>, Son Erişim Tarihi: 10.06.2024.
- İnternet: Trafalgar Square – Space Syntax. URL-3: <https://spacesyntax.com/project/trafalgar-square/>, Son Erişim Tarihi: 14.03.2025.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great american cities*. New York: Random House, 29-30.
- Jacobs, J. (2009). *Büyük amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. (çev. Doğan, B.). İstanbul: Metis Yayınları, 200-208.
- Jiao, L., Wu, Y., Fang, K., ve Liu, X. (2023). Typo-morphological approaches for maintaining the sustainability of local traditional culture: A case study of the Damazhan and Xiaomazhan historical area in Guangzhou. *Buildings*, 13(9), 2351.
- Kahraman, E. D. (2015). *Merkezi iş alanlarında kentsel morfoloji ve arsa değerleri: İzmir örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 8-15.
- Kalfaoğlu, S. (2022). *Konut çevrelerinin üretimi açısından örnek bir model olarak konya'da cumhuriyet ve binkonut mahalleleri*. Doktora Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya, 114-125.
- Kaptan, A. (2018). *Kentsel dış mekanlarda kullanıcı algısının irdelenmesi: Mevlana Caddesi (Konya) örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 54-55.
- Karakul, Ö. (2019). Kuram ve uygulamada tarihi çevre korumaya bütüncül bir yaklaşım. *Social Sciences Research Journal*, 8(1), 61-78.
- Kaya, H., S. (2010). *Kentsel dokunun dinamik yapısının analizine yönelik sayısal yöntem önerisi*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 28-31.
- Kaya, H., Terzi, F., ve Bölen, F. (2009). *Kentsel doku ile şehirselleşme biçimi arasındaki ilişkinin mekansal analizi: İstanbul örneği*. DEUCBS Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, İzmir, 161-170.

- Kayıkçı, S. (2013). Türkiye’de kentsel dönüşüm politikası analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 62-94.
- Keçeci, E. (2023). *Tarihi çevrelerin kentsel yenileme uygulamalarında mekân ve hafıza etkileşimi: Konya tarihi kent merkezi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 36-40.
- Kostof, S. (1991). *The city shaped*. Little, Brown and Company Boston, MA, USA, 26.
- Kropf, K. (1993). *The definition of built form in urban morphology*. Doktora Tezi, University of Birmingham, 40-290.
- Kropf, K. (1996a). An alternative approach to zoning in France: Typology, historical character and development control. *European Planning Studies*, 4(6), 717-737.
- Kropf, K. (1996b). Urban tissue and the character of towns. *Urban Design International*, 1(3), 247-263.
- Kropf, K. (2009). Aspects of urban form. *Urban Morphology*, 13(2), 105-120.
- Kropf, K. (2013). Ambiguity in the definition of built form. *Urban Morphology*, 18(1), 41-57.
- Kubat, A. S. (1997). The morphological characteristics of Anatolian fortified towns. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24(1), 95-123.
- Kubat, A. S. (1999). The morphological history of Istanbul. *Urban Morphology*, 3(1), 28-41.
- Kubat, A. S., ve Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 334-347.
- Küçükdağ, Y., Arabacı, C., & Yenice, M. S. (2020). Tarihî süreç içinde Konya şehrinin fiziki gelişimi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 1-38.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Basil Blackwell, 26-27.
- Lim, L., Yang, T., Vialard, A., Feng, C., ve Peponis, J. (2015). Urban morphology and syntactic structure: A discussion of the relationship of block size to street integration in some settlements in the Provence. *The Journal of Space Syntax*, 6(1), 142-169.
- Long, Y. (2007). *The relationships between objective and subjective evaluations of the urban environment: Space Syntax, cognitive maps, and urban legibility*. Doktora Tezi, North Carolina State University, 17-52.
- Lorenzen, M. (2021). Rural gentrification, touristification, and displacement: Analysing evidence from Mexico. *Journal of Rural Studies*, 86, 62-75.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: MIT Press, 46-83.
- Marzot, N. (2002). The study of urban form in Italy. *Urban Morphology*, 6(2), 59-73.

- Meram Kentsel Tasarım Rehberi. (2021). *Vol. 1 Kent Atlası*. Ankara: T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 164.
- Meşhur, M. Ç. (2008). Planlama geleneği olan kentten planlama tartışmasını unutan kente. *Planlama*, 4, 33-39.
- Moneo, R. (1978). On typology, *Oppositions*, 13, The MIT Press, 23-45.
- Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban Morphology*, 1(1), 3-10.
- Muratori, S. (1959). *Studi per una operante storia urbana di Venezia*. Rome: Istituto poligrafico dello Stato, 97-209.
- Muşmal, H. (2008). 1867 Konya çarşısı yangını ve etkileri üzerine bir inceleme denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 97-116.
- Nevter, Z., ve Sebnem, Ö. (2013). A typo-morphological study: The cmc industrial mass housing district, Lefke, Northern Cyprus. *Open House International* (Vol. 38), 16-30
- Oliveira, V. (2013). Morpho: a methodology for assessing urban form. *Urban Morphology*, 17(1), 21-33.
- Oliveira, V. (2016). *Urban morphology: An introduction to the study of the physical form of cities*. Switzerland: Springer International Publishing, 120.
- Önder, M. (1971). *Mevlâna şehri Konya*. Ankara: Güven Matbaası, 7.
- Öndoğan, A. G. (2016). Tarihi çarşılarda tüketim ritüelleri: Konya Bedesteni. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (36), 5-19.
- Önge, M. (2011). *Conservation of cultural heritage on Alaeddin Hill in Konya from the 19th century to present day*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 22-75.
- Önge, M. (2018). *Tarihsel süreçte Konya kent morfolojisinin gelişimi, “değişkent” değişen kent, mekân ve biçim*. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 455, 468.
- Onur, D. (2018). *Kentsel dönüşüm ve tarihi alan koruma yönetimi: Türkiye’de Ankara, Konya ve Edirne örneklerinde kentsel dönüşüm nedeniyle mekanda yaşanan sorunlar ve bir model önerisi*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 203.
- Özcan, K. (2009). Sürdürülebilir kentsel korumanın olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi : Konya tarihi kent merkez örneği. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26(2).
- Peponis, J., Hadjinikolaou, E., Livieratos, C., ve Fatouros, D. A. (1989). The spatial core of urban culture. *Ekistics*, 56(334/335), 43-55.

- Peponis, J., Ross, C., Rashid, M., ve Kim, S. H. (1996). Regularity and change in urban space: A syntactic analysis of movement and co-presence in Atlanta. *Ekistics*, 63(376-378), 4-16.
- Riera Pérez, M. G., Laprise, M., ve Rey, E. (2018). Fostering sustainable urban renewal at the neighborhood scale with a spatial decision support system. *Sustainable Cities and Society*, 38, 440-451.
- Roberts, P. (2008). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. In *Urban Regeneration: A Handbook*, SAGE Publications, 9-36.
- Rossi, A. (1984). *The Architecture of the City*. Cambridge: MIT press, 40-41.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin mimarisi* (çev. Gürbilek, N.). İstanbul: Kanat Kitap, 2-81.
- Rowe, C., ve Koetter, F. (1978). *Collage city*. Cambridge: MIT Press, 52-85.
- Semerci, F., ve Bulanık, M. (2023). Konya kent merkezinin şekillenmesinde iktidarın sosyolojik etkisi. *Konya Sanat*, (6), 42-56.
- Sequera, J., ve Nofre, J. (2018). Shaken, not stirred: New debates on touristification and the limits of gentrification. *City*, 22(5-6), 843-855.
- Seydioğulları, H. S. (2016). Yeni yasal düzenlemelerle kentsel dönüşüm. *Planlama*, 26(1), 51-64.
- Siksna, A. (1997). The effects of block size and form in North American and Australian city centres. *Urban Morphology*, 1(1), 19-33.
- Smith, A. (2012). *Events and urban regeneration: The strategic use of events to revitalise cities*. Routledge, 14.
- Soleimani, M. (2020). *Urban morphological study as a method of urban design assessment in the historic context of Iranian cities: A case study on Urmia*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 171-239.
- Tan, X., ve Altrock, U. (2016). Struggling for an adaptive strategy? Discourse analysis of urban regeneration processes – A case study of Enning Road in Guangzhou City. *Habitat International*, 56, 245-257.
- Ter, Ü., ve Özbek, O. (2013). Kent merkezlerinin oluşumunda alansal gömülülük: Konya tarihi kent merkezi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(4), 0. adresinden erişildi <https://dergipark.org.tr/en/pub/gazimmfd/issue/6666/88965>
- Topçu, K. (2011a). *Alışveriş alanlarının mekânsal kalite açısından değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı bir analiz*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 144.
- Topçu, K. (2011b). Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1048-1072.

- Topçu, M. (2003). *Şehir morfolojisi üzerine bir çalışma Konya ve Antakya'nın tarihi dokularının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 77-88.
- Topçu, M., ve Kubat, A. S. (2012). *Morphological comparison of two historical Anatolian towns*. Sixth International Space Syntax Symposium, İstanbul.
- Toru, F. (2019). *Tarihi kent merkezinde koruyarak canlandırma amaçlı kentsel dönüşüm çalışması: Konya- Meram örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray, 122-180.
- Uludağ, Z. (2021). Mevlâna Çarşısı ve otoparkı. *Konya'nın 1950 Sonrası Çağdaş Yapıları: YEM*, 126-129.
- Ünlü, T. (2018). Planning practice and the shaping of the urban pattern. Oliveira, V. (Ed.), *Teaching Urban Morphology*. Springer International Publishing, 31-49
- Ünlü, T., ve Baş, Y. (2017). Morphological processes and the making of residential forms: morphogenetic types in Turkish cities. *Urban Morphology*, 21(2), 105-122.
- Utku, T., ve Uludağ, Z. (2021). Yerel bağlamsallığın soylulaştırma üzerine etkileri: Turizm soylulaştırmasında Nevşehir Uçhisar. *İdealkent*, 12(32), 355-384.
- Uysal, M. (2010). Tarihsel süreçte geleneksel Konya çarşısı için bir mekânsal analiz. *Milli Folklor*, 22(86), 149-162.
- Uz, M. A. (2005). *Tarihi Konya mahalleri serisi: 12*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, 15-19.
- Van Nes, A., ve Yamu, C. (2021). *Introduction to space syntax in urban studies*: Springer Nature, 25-57.
- Wang, H., Zhao, Y., Gao, X., ve Gao, B. (2021). Collaborative decision-making for urban regeneration: A literature review and bibliometric analysis. *Land Use Policy*, 107, 105479.
- Whitehand, J. W. R., Gu, K., Conzen, M. P., ve Whitehand, S. M. (2014). The typological process and the morphological period: A cross-cultural assessment. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 41(3), 512-533.
- Whitehand, J., ve Larkham, P. (2000). The urban landscape: issues and perspectives. *Urban landscapes: international perspectives*, 1-19.
- Wu, F. (2018). Planning centrality, market instruments: Governing Chinese urban transformation under state entrepreneurialism. *Urban Studies*, 55(7), 1383-1399.
- Xie, F., Liu, G., ve Zhuang, T. (2021). A comprehensive review of urban regeneration governance for developing appropriate governance arrangements. *Land*, 10(5), 545.
- Yalçın, M. C., Çalışkan, Ç. O., Çılgın, K., ve Dünder, U. (2014). İstanbul dönüşüm coğrafyası. C. Özbay, & A. Bartu Candan, *Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 47-70.

- Yamu, C., Van Nes, A., ve Garau, C. (2021). Bill Hillier's legacy: Space syntax—A synopsis of basic concepts, measures, and empirical application. *Sustainability*, 13(6), 3394.
- Yaygın, M., A. (2016). *Kent dokusundaki mekânsal değişimin morfolojik boyutta incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 58-85.
- Ye, Y., Li, D., ve Liu, X. (2017). How block density and typology affect urban vitality: an exploratory analysis in Shenzhen, China. *Urban Geography*, 39(4), 631-652.
- Yedekçi, G. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de uygulanmış örnekleri ve özgün dönüşüm modeli önerisi ile kentsel dönüşüm*. İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, 30-39.
- Yenice, M. S. (2011). *Tarihi kent merkezlerinde sürdürülebilir yenileme için bir model önerisi; Konya örneği*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 102-149.
- Yenice, M. S. (2012). Konya kentinin planlama tarihi ve mekânsal gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 28(4), 343-350.
- Yenice, M. S. (2014). Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyiminin tarihsel analizi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 76-88.
- Yılmaz Çakmak, B., ve Topçu, M. (2018). An evaluation of urban open spaces in Historical City Center of Konya in the context of pedestrian mobility. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 1827-1846.
- Yılmaz, E. (2015). *II. Abdülhamit döneminde Konya ve kentin yapısal değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 23-24.
- Zecca, C. (2019). *Challenges and opportunities in the reuse of abandoned urban space*. Doktora Tezi, Robert Gordon University, Aberdeen, 128-187.
- Zheng, H. W., Shen, G. Q., ve Wang, H. (2014). A review of recent studies on sustainable urban renewal. *Habitat International*, 41, 272-279.
- Zhou, J. (2017). Urban Vitality in Dutch and Chinese New Towns. A comparative study between Almere and Tongzhou. *A+BE | Architecture and the Built Environment*, 2(3), 1-432.





EK-1. Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
0	1,7290424	2,5233939	0	1,815335	2,5749018
1	2,2369485	3,2089193	1	2,3861489	3,3314664
2	1,652409	2,1869555	2	1,7317692	2,2605286
3	1,3829666	1,9201292	3	1,4375092	1,9445466
4	1,3959117	2,211148	4	1,4516718	2,2177286
5	1,1376725	1,5592874	5	1,1740613	1,5592874
6	1,3354917	1,5967636	6	1,3856868	1,6216003
7	1,2893075	1,1950141	7	1,3364598	1,241593
8	1,3335013	1,5302317	8	1,3835182	1,5592309
9	1,331517	1,4831443	9	1,3813565	1,5145565
10	1,3187611	1,3431821	10	1,3674681	1,3995763
11	1,3187611	1,3431821	11	1,3674681	1,3995763
12	1,3840362	1,9432633	12	1,4386789	1,9663954
13	1,3904886	2,0946865	13	1,445737	2,1085443
14	1,3033932	2,208447	14	1,3507534	2,208447
15	1,3937374	2,1796062	15	1,4492921	2,1876149
16	1,3014973	2,136039	16	1,3486929	2,136039
17	1,4777529	2,3791223	17	1,5469259	2,3891103
18	1,4397094	2,4444554	18	1,4971519	2,4438424
19	1,3005515	2,1015868	19	1,3476648	2,1015868
20	1,1538097	1,5992693	20	1,189863	1,5992693
21	1,7735965	2,6588218	21	1,8651227	2,7122862
22	1,6402923	2,6728287	22	1,7166373	2,6755526
23	1,424808	2,0587263	23	1,4808512	2,0785387
24	1,4079928	1,9398845	24	1,4624783	1,9643636
25	1,3808324	1,875475	25	1,4351755	1,9022738
26	1,4385521	2,0102956	26	1,5035173	2,0385427
27	1,2462109	0,82939059	27	1,4386789	1,9663954
28	1,3840362	1,9432633	28	1,5348406	1,7598441
29	1,1255087	1,3815587	29	1,1609563	1,3815587
30	1,6239191	2,5009432	30	2,046454	2,7993779
31	1,3970014	2,2717023	31	1,8060637	2,5525906
32	1,1552994	1,6857162	32	2,0826106	2,8093498
33	1,1545541	1,6413553	33	2,0512023	2,7509127
34	1,4801975	1,8618	34	1,8228209	2,4940467
35	2,4751852	3,9709487	35	1,8572861	2,8396358
36	1,2531924	2,0321984	36	2,046454	2,9209158
37	2,5240605	3,6254916	37	1,7806005	2,4117262
38	1,3608812	1,6322472	38	1,7233298	2,2444363
39	1,7141368	2,4033334	39	1,7233298	2,2444363
40	1,309114	2,2063715	40	2,287369	3,1891088
41	2,1053634	3,1932499	41	1,6326282	2,5679641
42	1,3755256	2,1875978	42	1,725011	2,6961343
43	2,2566946	3,4660859	43	1,7437242	2,6929846
44	1,8411099	2,7688253	44	1,5744758	2,7747409
45	1,9622356	3,1742606	45	1,6281182	2,7205942
46	2,2681353	3,4102716	46	1,4043974	2,2784922
47	1,8957192	2,948354	47	1,5151125	2,0706632
48	1,9180695	3,1701484	48	1,4021699	2,0887909
49	1,899744	2,887023	49	1,6103245	2,2928209
50	1,590719	2,015579	50	1,556458	2,0286791

EK-1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
51	2,1904025	3,1773088	51	1,9822156	2,7147012
52	1,3475593	1,7042176	52	1,2674812	1,2639573
53	1,7527511	2,7323291	53	1,6206566	2,0941937
54	1,3495919	1,7607889	54	1,8303689	2,5450079
55	1,0945314	0,98558021	55	2,0253565	2,7436082
56	1,0945314	0,98558021	56	2,0417278	2,7892807
57	1,0945314	0,98558021	57	1,7116518	2,6105428
58	1,3608812	1,6322472	58	1,7368726	2,5454235
59	1,3904886	1,7820513	59	1,5688876	2,0589316
60	1,751036	2,7147012	60	1,6791418	2,8346295
61	1,7374358	2,6250107	61	1,3977362	2,193917
62	1,0858973	0,94787496	62	1,644778	2,5656431
63	1,0858973	0,94787496	63	1,7575908	2,6771631
64	1,3374879	1,6178579	64	1,8060637	2,6345727
65	1,0852388	0,88468331	65	1,9602398	2,8955035
66	1,8076352	2,680119	66	1,6968678	2,4976408
67	1,6224468	2,1496761	67	1,4858289	1,9487677
68	1,800361	2,6135321	68	1,5605793	1,7026527
69	1,9139667	2,6100361	69	2,1277213	2,7449691
70	1,2505653	1,9633501	70	1,859239	2,4018509
71	1,399186	2,717818	71	1,6712064	2,2761276
72	1,363993	1,7820513	72	1,6402006	2,3453398
73	1,1369497	1,8993479	73	1,6162124	2,1282618
74	1,1290592	1,8427275	74	1,3944293	1,4382962
75	1,2620302	2,3267567	75	1,9177183	2,7711823
76	1,1255087	1,7081656	76	1,8870184	2,7422702
77	1,1290592	1,8427275	77	1,4649017	1,7598441
78	1,4644507	2,4248557	78	1,4649017	1,7598441
79	1,7374358	2,4032314	79	2,0801604	2,9510195
80	1,5127294	2,3914368	80	1,6984979	2,515923
81	1,0664833	1,2627183	81	1,4528646	2,2728467
82	1,2341785	1,8075906	82	1,1914666	1,6857162
83	1,5534365	2,5273139	83	1,1906642	1,6413553
84	1,1101482	1,2829794	84	2,6912272	4,0498757
85	1,1115272	1,3746208	85	1,1601944	1,9145788
86	1,2575958	2,1370347	86	2,7328227	3,7477853
87	1,3226599	1,507236	87	1,3944293	1,6322472
88	1,3660754	1,8421876	88	1,7859963	2,485739
89	1,3335013	1,6100973	89	1,3685266	2,2231505
90	1,112218	1,4255327	90	2,2296801	3,2416255
91	1,1248013	1,5226898	91	1,4122494	2,1758037
92	1,2620302	2,3212619	92	2,3388047	3,4924774
93	1,7544695	2,3037367	93	1,9451444	2,7422702
94	1,4431926	1,7820513	94	2,0535846	3,1638334
95	1,6914545	2,5371888	95	2,3926067	3,5577748
96	1,6328092	2,5057769	96	2,016119	2,9768541
97	1,4443574	1,8051949	97	2,0370233	3,2179179
98	1,6819162	2,4314725	98	1,9911445	2,8748817
99	1,8817654	2,7734325	99	1,4133784	1,7160494
100	1,8260804	2,7950466	100	1,41905	1,8289474

EK-1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
101	1,8797888	2,6340766	101	1,1422069	1,4744722
102	1,7596449	2,680119	102	0,95368731	0,98510355
103	1,8354449	2,6388514	103	0,95368731	0,98510355
104	1,5165753	2,2199647	104	0,95368731	0,98510355
105	1,6239191	2,4577558	105	1,3944293	1,6322472
106	1,6448151	2,3763251	106	1,456455	1,7924765
107	1,6448151	2,3763251	107	1,8651227	2,7400453
108	1,764851	2,7089083	108	1,849515	2,6579792
109	2,0546026	3,1911092	109	1,0927913	0,94787496
110	1,9409533	3,0339131	110	1,0927913	0,94787496
111	1,8076352	2,8076236	111	1,3486929	1,6118186
112	1,3335013	2,1118128	112	1,0921164	0,88468331
113	1,2341785	1,5517242	113	1,9218873	2,710335
114	1,0931941	1,6926663	114	1,725011	2,1961129
115	1,2558308	1,7001897	115	1,9032683	2,6340766
116	1,4362431	2,1087959	116	2,0370233	2,7489388
117	1,3236382	2,0144928	117	1,2747918	1,9742178
118	1,5642997	2,4695692	118	1,4386789	2,7627575
119	1,2418867	1,7520223	119	1,3955299	1,7820513
120	1,2316303	1,8077145	120	1,1640134	1,9091762
121	1,1405729	2,0186343	121	1,1556447	1,8518485
122	1,2523155	1,9384046	122	1,3001002	2,3097954
123	1,843006	2,6728287	123	0,95937943	0,97627407
124	1,629835	2,6331058	124	1,1518804	1,8017781
125	1,3567543	2,0531211	125	1,1556447	1,8518485
126	1,5480613	2,5027332	126	1,5164119	2,3907311
127	1,610764	2,6797094	127	1,8116151	2,468569
128	1,156793	2,1525943	128	1,1050853	1,2627183
129	1,2067153	2,0609944	129	1,299145	1,8712265
130	1,331517	2,1370347	130	1,6251253	2,5665982
131	1,4537439	1,9233313	131	1,1334207	1,2829794
132	1,2977221	1,9373348	132	1,1348757	1,3746208
133	1,2629209	1,8750838	133	1,2821873	2,1402705
134	1,2282491	1,632839	134	1,3643028	1,5490618
135	1,2367373	1,6216003	135	1,4021699	1,8649745
136	1,5140091	2,257267	136	1,3770533	1,6434549
137	1,1493634	1,7938285	137	1,1356046	1,4255327
138	1,1333495	1,7081656	138	1,1363344	1,4382962
139	1,0931941	1,4538981	139	1,2868532	2,3128729
140	1,5295374	2,2502301	140	1,8514516	2,3950346
141	1,4962866	2,2727323	141	1,4883302	1,8229519
142	1,2939688	2,0398967	142	1,7368726	2,5430946
143	2,1203303	2,7589219	143	1,7001311	2,5211937
144	1,7323899	2,3727508	144	1,4895841	1,8443984
145	2,0084836	2,8882635	145	1,7266957	2,4413707
146	1,8149683	2,6544659	146	2,2639389	3,0456626
147	1,8602483	2,7550235	147	1,8850068	2,7803357
148	2,3988724	3,7227645	148	1,9494337	2,6894081
149	1,649363	2,6727638	149	1,8172008	2,6672742
150	1,5864884	2,2498717	150	1,9345037	2,7118006

EK-1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
151	1,649363	2,6937997	151	1,5647224	2,2365911
152	1,8857311	2,9184673	152	1,6984979	2,4768422
153	1,8186574	2,7054145	153	1,6839393	2,383539
154	1,8354449	2,8242865	154	1,6839393	2,383539
155	1,8411099	2,8708405	155	1,824702	2,7620947
156	1,418034	1,951013	156	2,1588967	3,2073793
157	1,6600732	2,4601238	157	2,0001543	3,0050228
158	1,7174269	2,6755526	158	1,8651227	2,8107712
159	1,6585346	2,5485778	159	1,5073626	2,1505446
160	1,2215419	1,5490618	160	1,3977362	2,1519091
161	1,2531924	1,8391043	161	1,3145995	1,9378124
162	1,1665964	1,8017781	162	1,2757117	1,820729
163	1,0410465	1,6100973	163	1,1787575	2,0231106
164	1,0878778	1,5785179	164	1,3274297	2,0887909
165	1,1835706	1,5992693	165	1,3622005	1,9844793
166	1,7340686	2,5913568	166	1,6030247	2,5708916
167	1,92219	2,7892807	167	1,7001311	2,7365584
168	1,5739304	2,307446	168	1,5509968	2,1161878
169	1,7877711	2,7422702	169	1,6386806	2,3030183
170	1,3818988	1,8051949	170	1,3405128	2,0820689
171	1,3629541	1,6621381	171	2,2212768	2,8297157
172	1,7442094	2,6618931	172	1,752365	2,3511162
173	1,7059665	2,3773532	173	2,0899956	2,8953784
174	1,844906	2,6740489	174	1,9094344	2,6712885
175	1,7442094	2,5885112	175	1,9711665	2,7684157
176	1,4002808	1,7704608	176	2,5699656	3,8502121
177	1,5534365	2,1220558	177	1,6743715	2,5511782
178	1,5114517	2,0863259	178	1,6402006	2,2548189
179	1,7806556	2,6307712	179	1,7558454	2,6157544
180	1,7700878	2,5643873	180	1,9494337	2,9040194
181	1,3536754	1,4226078	181	1,875012	2,710896
182	1,9687116	3,0799756	182	1,8930795	2,8263931
183	2,1850536	3,1932499	183	1,8991797	2,871495
184	1,7043418	2,386009	184	1,4492921	1,951013
185	1,363993	1,6161586	185	1,7001311	2,4657187
186	1,6357942	2,1388626	186	1,7716796	2,6584773
187	1,8797888	2,7950466	187	1,7017673	2,4940622
188	1,4191585	1,7071205	188	1,8360709	2,6104074
189	1,1383963	0,56608194	189	2,1562638	2,9086599
190	1,7544695	2,7002034	190	1,6311221	2,3163972
191	1,8279457	2,7620947	191	1,8890345	2,751374
192	1,9730527	2,9040194	192	1,4145091	1,8051949
193	1,9325689	2,8146198	193	1,4224749	1,6621381
194	1,8316877	2,6972449	194	1,8475823	2,6750758
195	1,8897136	2,7002034	195	1,7896117	2,4449635
196	1,2682911	1,390353	196	1,9281749	2,7950649
197	1,3808324	1,8348413	197	1,8284761	2,6339562
198	1,862184	2,7899506	198	1,5900507	2,0995615
199	1,5656682	2,1940274	199	1,958069	2,8599572
200	1,8797888	2,8401279	200	1,5730751	2,0995615

EK-1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
201	0,99364734	1,3272201	201	1,8710437	2,6839051
202	1,9058135	2,7018881	202	1,859239	2,6192355
203	1,7859869	2,4022384	203	1,4043974	1,474182
204	1,9600863	2,6569479	204	2,0826106	3,117841
205	1,1650773	1,25	205	2,0801604	3,0772588
206	1,2856026	1,7938285	206	1,7878021	2,4536929
207	1,2828379	1,7195774	207	1,4156415	1,6543651
208	1,2828379	1,7195774	208	1,587196	2,0837355
209	1,399186	1,8273257	209	1,9933892	2,8891847
210	1,5243261	2,193917	210	1,4820925	1,7831838
211	1,3808324	2,1087959	211	1,1779722	0,62688404
212	1,2967818	1,8571436	212	1,8651227	2,7726414
213	1,2647059	1,6071428	213	1,6712064	2,1935039
214	1,3435127	1,8855816	214	2,0001543	2,7687323
215	1,1248013	1,5226898	215	1,9624155	2,7692471
216	1,5697885	1,8289474	216	2,0253565	2,7459407
217	1,5921342	2,0037589	217	1,4722201	1,863327
218	1,2324785	1,3443909	218	1,4340116	1,872734
219	1,5038309	1,8649745	219	1,6001234	2,1412101
220	1,3207077	1,6503496	220	1,9645959	2,8599572
221	1,2647059	1,8572819	221	1,9822156	2,7670805
222	1,112218	1,2906152	222	1,8809961	2,4854145
223	1,101267	1,5469	223	2,016119	2,709466
224	1,2358832	1,6581639	224	1,2028139	1,226782
225	1,4851111	2,3410907	225	1,3486929	1,7339301
226	2,1278939	3,4126651	226	1,3456136	1,6546941
227	1,7753561	2,6905386	227	1,3456136	1,6546941
228	1,3797678	2,0991912	228	1,4576557	1,7890326
229	1,3629541	1,5298115	229	1,3685266	1,7001897
230	1,680337	2,2495301	230	1,1363344	1,4382962
231	1,9346582	2,8380532	231	1,6103245	1,7598441
232	1,8583165	2,739006	232	2,2381473	3,4198809
233	1,7340686	2,5913568	233	1,8789971	2,7054145
234	1,4888177	1,7815212	234	1,7823955	2,3157611
235	1,9995071	2,8396358	235	2,0276792	2,8599572
236	1,8076352	2,5399463	236	1,9689714	2,7542913
237	1,4013773	1,9533483	237	1,8360709	2,6104074
238	1,5191501	2,136039	238	1,5509968	1,7921206
239	1,4202847	2,0257483	239	2,1149955	2,8632367
240	1,2393067	1,3624066	240	1,9345037	2,6446772
241	1,2223762	1,7251066	241	1,4996915	1,9686921
242	1,1413003	1,820729	242	1,5688876	2,1087959
243	1,1198741	1,8344153	243	1,4746758	2,0231106
244	1,1704112	1,5517242	244	1,2683904	1,3431821
245	1,0261232	1,2726263	245	1,4066319	1,6597091
246	1,1219804	1,787379	246	1,7216517	2,1297832
247	1,0477511	1,4382962	247	1,4201899	1,7901133
248	1,3765837	2,302825	248	1,7368726	2,3727508
249	1,3414984	2,0099213	249	1,6073966	2,1844518
250	1,2782563	2,2341423	250	1,5661083	1,925279

EK-1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014			2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)	Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
251	1,2453437	1,8362781	251	1,8360709	2,6838112
252	1,3765837	1,7399356	252	1,8284761	2,6385088
253	1,4668515	1,8351884	253	1,3955299	1,7104453
254	1,6209772	2,3182597	254	1,5375098	1,976289
255	1,7027202	2,4077806	255	2,1694925	3,1773088
256	1,9839898	2,933414	256	1,7841941	2,43698
257	1,3129559	1,8805417	257	1,7914249	2,4795213
258	1,4502097	1,8896779	258	1,7385805	2,5166991
259	1,7596449	2,6767559	259	1,8572861	2,6992054
260	1,7527511	2,6297355	260	1,7914249	2,4489319
261	1,9579419	2,8615215	261	1,8303689	2,5860064
262	1,649363	2,3253224	262	1,9073746	2,7948525
263	1,7174269	2,4513919	263	1,8611962	2,72647
264	1,2930338	1,4666082	264	2,0974333	2,8737004
265	1,4937887	1,9643579	265	1,391138	1,494945
266	1,5321566	2,072902	266	1,8322656	2,5807438
267	1,2921002	1,4028426	267	1,2747918	1,6290734
268	1,055787	0,80638385	268	1,271126	1,6992515
269	1,9388503	2,7055192	269	1,8730258	2,5403979
270	1,3465455	1,6883124	270	1,5375098	1,7144747
271	1,5949723	2,0538578	271	1,9515853	2,5454705
272	2,0906062	3,1851509	272	1,6251253	2,0785387
273	1,7011015	2,368423	273	1,3664113	1,5490618
274	1,7075943	2,4126682	274	1,4021699	1,2728877
275	1,6709234	2,4413707	275	1,8553371	2,4222507
276	1,7753561	2,6875162	276	1,299145	1,6434549
277	1,7075943	2,3817852	277	1,0619438	1,0445806
278	1,742511	2,5262654	278	1,0613064	0,9792943
279	1,8373294	2,7452941	279	1,3001002	1,6791822
280	1,7788855	2,7164142	280	1,9198005	2,7090452
281	1,9796005	2,8137188	281	1,6356487	2,3486171
282	1,3325084	1,494945	282	0,8801077	0,33333334
283	1,7307146	2,5585546	283	1,0394688	0,69804502
284	1,2010462	1,5352089	284	1,9602398	3,0599678
285	1,2274066	1,6791822	285	1,9135674	3,0206099
286	1,7735965	2,4547832	286	2,0949483	2,885242
287	1,451386	1,7500782	287	2,3295603	3,292665
288	1,8039907	2,4606941	288	1,271126	1,7213885
289	1,5836804	2,0856111	289	1,271126	1,7213885
290	1,2846798	1,5469	290	1,2390584	1,7983205
291	1,3465455	1,1793793	291	1,3738433	1,9686921
292	1,7579163	2,331831	292	1,2812582	1,3815587
293	1,2846798	1,7520223	293	1,5361741	1,903571
294	1,0526817	1,0952908	294	1,2118824	0,94593292
295	1,0520629	1,0405263	295	1,2522212	1,9512056
296	1,2856026	1,785715	296	1,3835182	1,7259767
297	1,8680155	2,7459407	297	1,594352	2,2874444
298	1,5684127	2,3358655	298	1,2602539	1,507236
299	1,7075943	2,3486171	299	1,3944293	1,9914135
300	1,156793	1,0952908	300	1,4759067	2,257267

EK–1. (devam) Mekân Dizimi Analiz Sonuçları

2014				2024		
Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)		Ref	Integration [HH] (Global)	Integration [HH] R3 (Yerel)
301	1,3734143	1,6216003		301	1,4958853	2,0612876
302	1,1898663	1,787379		302	1,1874657	1,2409762
303	1,1727122	1,6741856		303	1,25045	1,4652896
304	1,2083449	1,7081656		304	1,5900507	2,235821
305	1,4632534	2,2767203		305	1,0968587	1,0697098
306	1,596395	2,5233929		306	1,3136228	1,5733811
307	1,4826503	1,8615054		307	1,328427	1,6290734
308	1,1711773	1,4505		308	1,5986766	2,1121993
309	1,0931941	0,91666669		309	1,4808512	1,8712265
310	1,1978306	0,9792943				
311	1,862184	3,0197895				
312	1,816811	2,9785047				



Gazili olmak ayrıcalıktır